

VIA LATGALICA

HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS

2016

VIII

**RĒZEKNES TEHNOLOĢIJU AKADĒMIJA
REĢIONĀLISTIKAS ZINĀTNISKAIS INSTITŪTS**

**RĒZEKNE ACADEMY OF TECHNOLOGIES
RESEARCH INSTITUTE FOR REGIONAL STUDIES**

**VIA LATGALIČA
HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS
JOURNAL OF THE HUMANITIES**

VIII

2016

Šuplinska I. (red., 2016). *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*, 8. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija. 208 lpp.

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Nicole Nau, A. Mickeviča Universitāte Poznaņā, Polija

Justyna Prusinowska, A. Mickeviča Universitāte Poznaņā, Polija

Aleksejs Andronovs, Sanktpēterburgas Valsts universitāte, Krievija

Olga Meščerjakova, I. A. Buņina Jeļecas Valsts universitāte, Krievija

Juris Urtāns, Latvijas Kultūras akadēmija, Latvija

Vita Zelče, Latvijas Universitāte, Latvija

Lidija Leikuma, Latvijas Universitāte, Latvija

Inese Runce, Latvijas Universitāte, Latvija

Laimdota Ločmele, Latvijas Universitāte, Latvija

Mārtiņš Kaprāns, Latvijas Universitāte, Latvija

Sanita Lazdiņa, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Solvita Pošeiko, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Via Latgalica ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Via Latgalica is a peer-reviewed journal with an international panel of reviewers.

All articles submitted are assessed by our reviewers before accepted for publication.

Žurnāls ir iekļauts EBSCO datubāzē (*Central & Eastern European Academic Source*): <http://www.ebscohost.com/academic>

The journal is included in the EBSCO database (*Central & Eastern European Academic Source*): <http://www.ebscohost.com/academic>

Rekomendējusi publicēšanai RTA Zinātnes padome 2017. gada 17. janvārī.

Recommended for publication by the Scientific Council of Rēzekne Academy of Technologies on January 17th, 2017.

Žurnāls ir izdots ar valsts programmas Letonika, Izglītības un zinātnes ministrijas, Kultūras ministrijas Latvijas valsts simtgades projekta „Latgales kongresam 100” un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas finansiālu atbalstu

Redaktore *Ilga Šuplinska*

Angļu valodas redaktore *Laimdota Ločmele*

Maketētājs *Māris Justs*

Foto: *Māris Justs*, autoru personiskais arhīvs

ISSN 2500-9591

© Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2016

© Autoru kolektīvs, 2016

VIA LATGALICA
HUMANITĀRO ZINĀTŅU ŽURNĀLS
JOURNAL OF THE HUMANITIES

VIII

LV100 =

LETONIKA

Izglītības un zinātnes
ministrija

RĒZEKNES TEHNOĻĪJU AKADĒMIJA

Astotajā **Via Latgalica** numurā ir apkopoti raksti, kas tika prezentēti 9. starptautiskajā latgalistikas konferencē Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā (2016. gada 30. novembrī–1. decembrī): <http://www.ru.lv/notikums/153>. Konferenci tradicionāli rīko Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvijas Universitāte, A. Mickeviča universitāte Poznaņā (Polija), Sanktpēterburgas Valsts universitāte (Krievija), taču šogad konferenci atbalstīja arī Latgaliešu kultūras biedrība un LR Kultūras ministrija. Tā bija veltīta latgaliešu literāta, politiķa un kultūras darbinieka Franča Kempa 140. gadu atcerei, kā arī ievadīja vienu no centrālajiem Latvijas simtgades notikumiem 2017. gadā – 4. pasaules latgaliešu saietu un Latgales simtgades kongresu: <http://www.ru.lv/notikums/212>.

Konferencē bija pārstāvēti pētījumi no Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Krievijas, Itālijas, Francijas, Zviedrijas, Vācijas un Latvijas. Pētnieki piedāvāja starpdisciplināras tēmas, tomēr galvenais akcents – valodniecības, literatūrzinātnes, kultūrvēstures un komunikācijas zinātnes problēmjautājumu atklāšana.

Tieši valodniecības problēmjautājumu spektrs bija daudzveidīgāks: sākot no salīdzinošiem etimoloģijas un vēsturiskās gramatikas jautājumiem (S. Tots), vietvārdu, personvārdu un etnogrāfisko nosaukumu pētniecības (D. K. Rembiševska, K. Sikora, O. Kovaļevska, A. Kļavinska) līdz aktuāliem pētījumiem lietiskās valodniecības jomā: asociatīvā eksperimenta rezultāti Latgales dvīņu vizuālajā, jēdzieniskajā, emocionālajā uztverē (D. Markus, I. Bukša, S. Daume), latgaliešu valodas diskurss, stereotipi un mīti, kas aktualizēti Latgales Kultūras centra izdevniecības sarakstē un ietekmē daudzas latgalistikas aktivitātes mūsdienās (I. Šuplinska).

Literatūrzinātnes tēmu loks konferencē bija plašāks, nekā ir pārstāvēts žurnālā. Nezināmus faktus par latgaliešu rakstnieku Jezupu Kindzuli atklāj L. Purinaša, salīdzināmo un lingvokulturoloģisko aspektu Latvijas un Krievijas pierobežas aspektā iezīmē A. Razumovska, mūsdienu populārās mūzikas tendences kultūrzīmju aspektā raksturo I. Gusāns. Savukārt reliģiskās un etniskās identitātes izpausmes svētceļojuma dalībnieku prezentācijās analizē A. Juško-Štekele.

Aisevišķi metodoloģijas jautājumi, kas ir saistīti gan ar izglītībā pastāvošajiem standartiem, gan iespējām, ko dod tradicionālās kultūras un novadmācības apguve, ir skatīti A. Vulānes, E. Stikutes, A. Rancānes un G. Siliņas-Jasjukevičas rakstos. Jāpiebilst, ka konferencē tika prezentēta un internetvidē aktivizēta izglītojoša datorspēle par 33 Latgales spilgtākajiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem Īsapazeisim (<http://iepazisimies.rta.lv>) Spēli iespējams izmantot mācību stundās, apgūstot Latgales vēsturi, kultūras, mākslas, zinātnes vēsturi. Tajā izmantota latviešu un latgaliešu literārā valoda.

Kultūrvēsturiski akcenti dominē L. Gaitnieces, A. Zigmundes pētījumā, atklājot dzimtu vēstures ietekmi un nozīmi Latgales kultūrvides veidošanā.

Pateicoties par radošo sadarbību gan krājuma ekspertiem, gan rakstu autoriem, var tikai vēlēt zinātniski radošu gadu ikvienam, kas plāno atbalstīt latgalistikai divus svarīgus notikumus: 5.–6. maijā Latgales simtgades kongresu un 27. oktobrī–2. novembrī – VII Letonikas kongresu un 10. starptautisko latgalistikas konferenci. Uz tikšanos arī 2017. gadā Rēzeknē un žurnāla lappusēs –

Ilgā Šuplinska

*Eighth edition of **Via Latgalica** includes articles that were presented at the 9th International conference of Latgalistics at Rēzekne Academy of Technologies (November 30–December 1, 2016): <http://www.ru.lv/notikums/153>. The conference is traditionally organized by Rēzekne Academy of Technologies, the University of Latvia, Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland), St. Petersburg State University (Russia); this year the conference was also supported by Latgale Culture Society and the Ministry of Culture of the Republic of Latvia. It was dedicated to Francis Kemps, Latgalian writer, politician and cultural figure, remembering his 140th anniversary. This conference preceded one of the central events of Latvia's centenary in 2017 – the world's fourth gathering of Latgalians and Latgale's centenary congress: <http://www.ru.lv/event/212>.*

Research works from Lithuania, Estonia, Poland, Russia, Italy, France, Sweden, Germany and Latvia were represented at the conference. Researchers offered interdisciplinary topics, but the main focus of the conference was on linguistic, literary, cultural and communication issues.

The range of linguistic topics discussed at the conference was the widest of all: from studies in comparative etymology and historical grammar (S. Tóth), place names, personal names and ethnographic names (D. K. Rembiszewska, K. Sikora, O. Kovaļevska, A. Kļavinska) to current research in the field of applied linguistics: results of associative experiment of the conceptual, visual and emotional perception of twins in Latgale (D. Markus, I. Bukša, S. Daume), discourse of the Latgalian language, stereotypes and myths, raised in the correspondence of the Publishing House of Latgale Culture Centre and which affect many activities of Latgalistics (I. Šuplinska).

Literary studies were represented more widely at the conference than in the journal. New facts were revealed about Latgalian writer Jezups Kindzuļs by L. Purinaša, comparative and lingvocultural aspect of the Latvian-Russian border was highlighted by A. Razumovskaya, contemporary popular music trends were discussed by I. Gusāns, whereas manifestations of religious and ethnic identity of the participants of pilgrimage were analysed by A. Juško-Štekele.

Certain methodological issues that are associated with both the existing standards in education and the opportunities offered by the traditional culture and regional studies are presented in articles of A. Vulāne, E. Stikute, A. Rancāne and G. Siliņa-Jasjukeviča. At the conference an educational computer game was presented and activated in the internet about 33 most prominent cultural and public figures of Latgale – Īsapazeisim (<http://iepazisimies.rta.lv>). The game can be used in class for learning history, culture, art and history of science of Latgale. The game is in Latvian and Latgalian literary language.

Cultural and historical accents dominate in the research of L. Gaitniece and A. Zigmunde revealing the impact and importance of family history in the formation of the cultural environment of Latgale.

Thanks are due to experts of this collection of papers and authors of articles for their creative cooperation. I wish a year of creative scientific success to everyone who supports the two events vital to Latgalistics: the congress of Latgale's centenary on May 5–6 and the VII congress of Letonics and 10th international conference of Latgalistics on October 27–November 2. We hope to see you in Rēzekne and work together for our next journal edition.

Ilga Šuplinska

SATURS

RAKSTI

Ilga ŠUPLINSKA	<u><i>Latgales Kultūras centra izdevniecības sarakste 20. gs. 90. gados: valodas diskurss</i></u>	8
Silārdš TOTS	<u><i>Ещё раз к вопросу опосредованных венгеризмов латышского языка – латгальское kuntuži/ Vēlreiz par ungārismiem, kas ienākuši latviešu valodā ar citu valodu starpniecību: latgaliešu kuntuži</i></u>	30
Otīlija KOVAĻEVSKA	<u><i>Asūnes pagasta vietas un vārdi 1772. gada dvēseļu revīzijā</i></u>	37
Dorota Kristina REMBIŠEVSKA, Kazimežs SIKORA	<u><i>Славянские элементы в фамилиях современных жителей Виляны/ Viļāni (восточная Латвия)/ Slāvu valodas elementi mūsdienu Viļānu iedzīvotāju uzvārdos (Austrumlatvija)</i></u>	57
Antra KĻAVINSKA	<u><i>Etnogrāfisku grupu nosaukumi „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā”</i></u>	66
Dace MARKUS, Ilona BUKŠA, Santa DAUME	<u><i>Latgales dvīņi: asociācijas un valoda</i></u>	80
Anna VULĀNE, Elita STIKUTE	<u><i>Latgaliskais komponents latviešu valodas un literatūras apgūvē: no pirmsskolas līdz vidusskolai (1990–2015)</i></u>	88
Gunta SILIŅA- JASJUKEVIČA, Aīda RANCĀNE	<u><i>Savējais un citāds: tradicionālās kultūras saturs un metodika pamatizglītībā</i></u>	102
Aīda RAZUMOVSKA	<u><i>Образ льна в фольклоре и литературе: псковско-латгальское пограничье/ Linu tēls folklorā un literatūrā: Pleskavā un Latgales pierobežā</i></u>	116
Ligija PURINAŠA	<u><i>Inspirācijas faktori Čenču Jezupa romanā „Pīters Vylāns”</i></u>	126
Ingars GUSĀNS	<u><i>Kultūrzīmes latgaliešu mūzikas grupu tekstos</i></u>	139
Angelika JUŠKO- ŠTEKELE	<u><i>Aglonas svētcelnieku prezentācijas: audiovizuālie kodī</i></u>	153
Lāsma GAITNIECE, Alīda ZIGMUNDE	<u><i>Blūmiņu dzimtas devums Latvijai</i></u>	169
HRONIKA		186
AUTORI		194
IZDOŠANAS PRINCIPI		198
PIELIKUMS		204

CONTENT

ARTICLES

Ilga ŠUPLINSKA	<i><u>Correspondence of the Publishing House of Latgale Culture Centre in the 90ties of 20th century: discourse of language</u></i>	8
Szilárd Tibor TÓTH	<i><u>Once again to the question of mediated (indirect) Hungarian borrowings into the Latvian language: Latgalian kuntuži</u></i>	30
Otīlija KOVAĻEVSKA	<i><u>Places and names in Asūne parish in the census (“Revision of Souls”) of 1772</u></i>	37
Dorota Krystyna REMBISZEWSKA, Kazimierz SIKORA	<i><u>Slavic elements in the names of contemporary inhabitants of Viļāni (eastern Latvia)</u></i>	57
Antra KĻAVINSKA	<i><u>Names of ethnographic groups in the dictionary of contemporary Latvian language</u></i>	66
Dace MARKUS, Ilona BUKŠA, Santa DAUME	<i><u>Latgalian twins: associations and language</u></i>	80
Anna VULĀNE, Elita STIKUTE	<i><u>Latgalian component in the learning of Latvian language and literature: from preschool to secondary school (1990–2015)</u></i>	88
Gunta SILIŅA- JASJUKEVIČA, Aīda RANCĀNE	<i><u>Own and other: content and methodology traditional culture in primary education</u></i>	102
Aida RAZUMOVSKAYA	<i><u>The image of flax in folklore and literature: Pskov and Latgale Frontier</u></i>	116
Ligija PURINAŠA	<i><u>Factors of inspiration in Čenču Jezups’ novel “Pīters Vylāns”</u></i>	126
Ingars GUSĀNS	<i><u>Cultural signs in the texts of Latgalian bands</u></i>	139
Angelika JUŠKO- ŠTEKELE	<i><u>Presentations of Aglona’s pilgrim groups: audio-visual codes</u></i>	153
Lāsma GAITNIECE, Alīda ZIGMUNDE	<i><u>The contribution of the Blūmītis family to Latvia</u></i>	169
CHRONICLES		186
AUTHORS		196
PUBLISHING PRINCIPLES		200
AND GUIDELINES FOR SUBMISSION		
SUPPLEMENT		204

Ilga Šuplinska

LATGALES KULTŪRAS CENTRA IZDEVNIECĪBAS SARAKSTE 20. GS. 90. GADOS: VALODAS DISKURSS

Ņemot vērā, ka šobrīd tiek strādāts pie plašāka pētījuma par latgališu literatūras attīstības tendencēm mūsdienās (sākot ar 20. gs. 90. gadiem), Latgales Kultūras centra izdevniecības (LKCI) darbības politikas apzināšana ir svarīgs posms latgališu grāmatniecības procesā.

Sākotnēji LKCI pulcē ap sevi ievērojamākos latgališu literatūras pārstāvjus, pētniekus, ir vienīgais latgaliski izdoto grāmatu centrs, taču gadsimtu mijā dažādu faktoru ietekmē situācija mainās. Šajā rakstā par pētījuma avotu izmantota LKCI sarakste (1990–1997), kuras kopijas atrodas Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Baltu filoloģijas pētnieciskajā centrā, kā arī intervija ar izdevniecības vadītāju Jāni Elksni un atsevišķas periodikā pieejamas publikācijas par LKCI darbību. Raksta mērķis – raksturojot LKCI korespondenci un pieejamos dokumentus, atklāt LKCI grāmatu izdošanas politiku, lomu latgališu grāmatniecībā, kā arī fokusēt uzmanību uz latgališu valodas attīstības, funkcionalitātes izpratni kā LKCI sarakstē, tā darbības politikā.

Atslēgas vārdi: Latgales Kultūras centra izdevniecība (LKCI), grāmatu izdošanas politika, latgališu valoda, sarakste.

CORRESPONDENCE OF THE PUBLISHING HOUSE OF LATGALE CULTURE CENTRE IN THE 90TH CENTURY: DISCOURSE OF LANGUAGE

Considering that at the moment we are working on a broader study about the Latgalian literary trends in modern times (since the 90s of the 20th century), policy determination of the Publishing House of Latgale Culture Centre is an important stage in Latgalian publishing. Originally the Publishing House of Latgale Culture Centre brings together the brightest Latgalian writers, researchers and is the only centre of books published in Latgalian, but at the turn of the century due to various factors the situation changes. In this article correspondence of the Publishing House of Latgale Culture Centre (1990–1997) is used as a source of research from copies of letters which are kept at the research centre of Baltic philology at Rēzekne Academy of Technologies (21 sets of letters with a 191 letters); an interview with the Head of the publishing house Jānis Elksnis and separate articles in periodicals on the activity of the Publishing House of Latgale Culture Centre are sources of this research. The aim of this article is with the help of the mentioned correspondence and available

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2231>

documents to reveal the book publishing policy of the Publishing House of Latgale Culture Centre, its role in Latgalian book publishing, as well as to focus attention on the understanding of the functionality of Latgalian language development in this correspondence and operating policies.

Theoretical basis includes ideas of critical discourse analysis represented by Norman Fairclough (1995) and socio-cognitive approach represented by Teun van Dijk (2006), highlighting the role of discursive practices in creating stereotypes and influence of social identity on the creation of specific ideology.

Existence of the Publishing House of Latgale Culture Centre all this time, of course, is the merit of the dedication and enthusiasm of the head of the publishing house J. Elksnis. In literary critical terminology, we can say that all the time the Publishing House of Latgale Culture Centre is in a border situation: during the 90s of the 20th century there were a relatively large number of Latgalian writers and scientists, but the publishing, book distribution, marketing skills of the publishing house employees were negligible.

This situation was more favourable for Latgalian literature and activity of the Publishing House of Latgale Culture Centre in general during the first decade (1999–2008) of the 21st century: the total number of books published: 241; books published in Latgalian: 81; 5 of them published repeatedly. Throughout the period of existence of this publishing house (according to the available data) 562 books were published, 135 of them in Latgalian or bilingual editions (18 books published repeatedly).

Analysis of the correspondence gives a possibility to understand why many problems connected to the Latgalian culture and language are being dealt with so slowly or continue to be unimportant and unknown to wider public.

First, assessing the initial stage of activity of the Publishing House of Latgale Culture Centre, it comes obvious that efforts of the non-governmental organizations, dedication and enthusiasm of individual personalities can explain or activate some process, but the solution of the problem or maintenance of a process in long term needs a broader institutional support and focused planning of publishing. On the one hand, the formally defined status of Latgalian “as a historical option of the Latvian language” does not create obstacles for the usage of Latgalian in further and optional education, publishing of books and periodicals and its usage in local municipalities. On the other hand, such status is like a throwback which is remembered about only during pre-election and in discourse on separatism and as a threat to the development of the Latvian literary language and as a tool for entertainment industry to create comical effect or contribute to the development of pop music in another region.

Second, the internal disagreement, which emerged in the correspondence between freelancers and volunteers during the 90s, was mainly attributable to the language reform and divided the intellectuals who wrote and read in Latgalian, as a result of which most of elder generation authors protected catholic standards and stood up

for the preservation of P. Strods' writing and V. Locis' traditions, as well as it was supported by the catholic church in their choice of language to print religious texts, and it was also adopted by the Publishing House of Latgale Culture Centre. Hence the main mission of the Publishing House of Latgale Culture Centre – to cultivate Latgalian language and develop literature – was functioning only in one direction (especially after the adoption of spelling rules in 2008) – maintenance of literary almanac “Olūts” and edition “Tāvu zemes calendars” and creating the background literature, which in fact promoted the so-called third dialect and prevented the young and middle generation from involvement in the development Latgalian cultural environment.

Keywords: Publishing House of Latgale Culture Centre (LKCI), book publishing policy, Latgalian language correspondence, language discourse.

Ievads

20. gs. 80. gadu beigās–90. gadu sākums ir fundamentālu politisku pārmaiņu un aktīvas pilsoniskās līdziesaistes un līdzatbildības laiks atdzimstošās demokrātiskās valsts, tās kultūrvides un izglītības politikas veidošanā. Sabiedrības dalība sociālpolitiskajos procesos veicināja, ka vēsturiskie lēmumi – par neatkarīgas Latvijas pasludināšanu, preses un vārda brīvību, Padomju Savienības karaspēka izvešanu no Latvijas u. c. – tika pieņemti salīdzinoši īsā laikā un tika atbalstīti kā augstākās lēmējinstīcijās, tā vietējās pārvaldes struktūrās.

Kultūrā šajā laikā runā par īpašu starpsituāciju: *Starpsituācijas pazīmes varētu būt apmēram šādas. Pirmkārt, kluso un pašsaprotamo ideoloģisko teroru un cenzūru nomainīja sākumā galīgi nesaprotamā ekonomiskā cenzūra, kad atklājās, ka nav izdevīgi – un līdz ar to dažus gadus tas bija gandrīz neiespējami – izdot mūsdienu latviešu autoru darbus. (..) Otrkārt, dzejas process diezgan neuzkrītoši turpinājās periodikā, taču prominentie prozisti vai nu apbrīnojami vienprātīgi klusēja, vai arī nodevās dažādiem pašapcerošiem kameržanriem. (..) Treškārt, šis prasīgais tukšums, protams, tika aizpildīts, taču tagad un šeit rakstīto literatūru aizstāja agrāk noklusēto vai aizliegto pagātnes un trimdas autoru pārpublicējumi. To bija tik fantastiski daudz, ka izveidojās savdabīga literāro laiku pārklāšanās. Būtībā literāro procesu aizstāja informācijas plūsma par jau esošajiem, taču mazpazīstamajiem tekstiem. (..) Tas nozīmē, ka literatūras dabisko dialogismu nomainīja dzelžainā ekonomikas loģika. Literatūra pārtapa kūniņā – un šāda situācija ilga kādus četrus piecus gadus, aptuveni līdz 1994. gadam. Literārā mantojuma kalni jau sāka atgādināt pieminekli – literatūras pieminekli pašai sev (Berelis 1999: 301). Šis pagarais citāts bija nepieciešams ne vien, lai raksturotu kopējo ainu grāmatniecībā, bet arī lai paspilgtinātu latgaliešu literatūras īpašo situāciju tajā. Proti, *dialogisms* latgaliešu literatūrā tikai sāka veidoties Latvijas Republikas (1918–1940) un nacistiskās okupācijas laikā (literārie procesi – 1943–1944). Tas vēl nebija kļuvis par pašsaprotamu, kad sekoja latgaliešu drukātā vārda ierobežojumi pēc Kārļa Ulmaņa*

apvērsuma (1934–1940) un aizliegums Padomju Latvijā (1960–1988) (pēc Šuplinska: 2012: 230). Tāpēc latgaliešu literatūras *tukšuma* aizpildīšana neaprobežojās tikai ar trimdas literatūras popularizēšanu, bet saistījās ar literāro tradīciju atgūšanu kopš pirmās atmodas laikiem (1904–1918), kā arī jauna lasītāja un rakstītāja veidošanu, jo līdz tam latgaliešu valoda pakāpeniski tika izskausta arī no skolām,¹ līdz ar to lasītpratēji latgaliski bija tikai vecākajā un vidējā paaudzē.

Tāpat jāatzīmē, ka straujās politiskās pārmaiņas pasaulē un Latvijā saskanēja ar postmodernisma postulātiem, kas, lai arī Latvijā teorētiski tika definēti tikai 21. gs. sākumā (Berelis 2001, Čakare 2004 u. c.), praktiski jau bija ienākuši kā literārajā procesā kopumā (Ivbulis 1995), tā atsevišķu literātu daiļradē (Jānis Rokpelnis, Guntars Godiņš, Guntis Berelis, Gundega Repše, Aivars Ozoliņš u. c., arī latgaliešu debitantu Oskara Seiksta, Valentīna Lukaševiča tekstos): *Postmodernisma rašanās maina sabiedrības akcentus, uzsvars no centra novirzās uz perifērām minoritātēm. Postmodernisma mākslinieki vērsas pie sabiedrības, lai parādītu, kā citādība jūtas no iekšpuses. Var uzskatīt, ka postmodernisms nodarbojas ar citādības artikulāciju* (Rutkēviča 2004: 54).

Šobrīd plašāk neanalizējot latgaliešu literatūras citādību,² der atgādināt, ka tas ir saistīts gan ar atšķirīgo vēsturi, pasaules uztveri, ko formējis katolicisms, ģeogrāfisko atrašanos – „pierožības sindroms”, taču pats svarīgākais – ar atšķirīgu rakstu valodas vēsturi. Paradoksāli, ka latviešu postmodernās domas veidotāji postmodernisma citādības paradigmu pasaules kultūru kontekstā mēģina attiecināt tieši uz latviešu literatūru un identitātes meklējumiem: *Pēdējās desmitgadēs Rietumu industriālā sabiedrība ir pieredzējusi visai plašu etnisku atdzimšanas kustību: Kvebekas francūži, katalonieši, nacionālās neatkarības kustība Baltijas valstīs, notikumi Dienvidslāvijā. Visi šie procesi rāda, ka „perifērās minoritātes” sacelās pret valstī valdošo etnisko vairākumu, pret tajā dominējošiem simboliem un mītiem. Šis process iekļaujas protesta kustībā, kas sacelās pret gadsimtos valdošo Rietumu kultūras modeli, kura centrā atrodas baltais vīrietis, kā rezultātā gan sievietē, gan arī citai rasei piederošs vīrietis parādās tikai kā sabiedrības margināli pārstāvji* (Rutkēviča 2004: 54); taču to tā īsti nepamana (baidās pamanīt) attieksmē pret latviski latgalisko identitāti un latgaliešu valodu. Savukārt latgaliešu inteliģence, īpaši vecākās un vidējās paaudzes pārstāvji, kas grupējas ap LKCI, nepieņem, pat noliedz postmodernisma atvērtību citādajam.

¹ *Latvijas Republikas laikā latgaliešu valodu kā mācību valoda bija izmantojama pirmajās 4 klasēs, ar 3. klasi skolēni apguva valsts valodas „literārisko izloksni” kā atsevišķu mācību priekšmetu. Situācija mainījās pēc 1934. gada apvērsuma, kad pakāpeniski latgaliešu valoda tika izstumta no mācību programmām. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas ir iespējams fakultatīvi mācīt latgaliešu valodu un literatūru.* (Pēc: Šuplinska 2012: 398)

² Vairāk sk. Šuplinska, Ilga (2016). *Feminine writing in contemporary Latgalian literature.* Gaš, S., Kalecińska, D., Wawrzyniak, S. (eds., 2016). *Tradition and modern in language and literature* I. Poznań: Adam Mickiewicz University in Poznań.

Šādā sociālpolitiskajā un kultūrvēsturiskajā situācijā 1989. gada 8. janvārī³ Rīgā tiek dibināta Latgales kultūras biedrību savienība, tās pirmais priekšsēdētājs – kinorežisors Jānis Streičs (Soms 1994–2016). Ir visai pretrunīgas ziņas par dibināšanas pasākuma dalībnieku skaitu: datu bāzē „Latgales dati”, atsaucoties uz laikrakstu „Laiks”, ir minēts, ka tajā piedalījās 262 *pārstāvji*, bet laikrakstā „Padomju Jaunatne” (Kalveite 1989), ka *211 delegāti*. Iespējams, balsošanas tiesības nebija visiem pasākuma dalībniekiem. Lai arī biedrības darbība neesot bijusi visai ilga (latgaliešu biedrības darbojās pa visu Latviju, bet kopēja darbība bija visai fragmentāra), latgaliešu kultūras atdzimšanas process bija iekustināts: *Viens no galvenajiem darbības punktiem ir latgalisko izdevumu „atdzīvināšana”. Esam iecerējuši vienreiz mēnesī laikrakstā „Darba Karogs” dot pielikumu latgaļu dialektā. Viļānos periodiski iznāks Romas katoļu baznīcas kūrijas izdevums „Katoļu Dzeive”*⁴ (Kalveite 1989).

Kā viens no latgaliešu biedrību dibināšanas rezultātiem bija arī Latgales Kultūras centra izdevniecības izveidošana 1990. gada 1. jūnijā, tās vadītājs visu šo laiku ir izdevējs Jānis Elksnis (Soms 1994–2016).

Raksta⁵ mērķis – raksturojot LKCI korespondenci un pieejamos dokumentus, atklāt LKCI grāmatu izdošanas politiku, lomu latgaliešu grāmatniecībā, kā arī fokusēt uzmanību uz latgaliešu valodas attīstības un funkcionalitātes izpratni kā LKCI sarakstē, tā darbības politikā.

Pētījuma teorētiskā bāze ir kritiskā diskursa analīzes pārstāvja Normana Fērklafa (*Norman Fairclough* 1995) un sociāli kognitīvās pieejas veidotāja Tūna van Deika (*Teun van Dijk* 2006) uzskati. Lai arī abu zinātnieku teorētiskais analīzes izklāsts ir visai atšķirīgs, tomēr var redzēt arī noteiktus saskares punktus:

1) abi uzskata, ka ir šķirama sociālā identitāte no individuālās (patības): *Noteiktas ideoloģijas nosaka arī noteiktas sociālās identitātes un interešu veidošanos, jo ideoloģiskās shēmas ietver ne tikai vērtību kategorijas, bet arī grupas dalībnieku, aktivitāšu, mērķu, pozīciju un resursu kategorijas, kas iekļaujas plašākā sabiedrības kultūras kontekstā ar tās zināšanām, vērtībām un patiesībām* (Kļave, Šūpule 2013: 80);

2) N. Fērklafs lielāku uzmanību velta tieši valodas analīzei (diskurss ir *valodas lietojums, kas reprezentē konkrētu sociālo praksi no noteikta skatpunkta*

³ Tieši šajā pašā datumā Rīgā tiek dibināta *LPSR Darbaļaužu internacionālā fronte (Interfronte)* (Briedis 2006: 317); Latvijas Tautas fronte ir nodibināta jau 1988. gada 8.–9. oktobrī (Briedis 2006: 309). Cita starpā – Latgales kultūras biedrību dibināšanas kongresam bijis jānotiek Rēzeknē, taču to aizliegusi toreizējā Rēzeknes pilsētas vadība (pēc: Kalveite 1989).

⁴ Žurnāliste I. Kalveite intervē Latgales kultūras biedrības (Rēzeknē) valdes locekli skolotāju Pēteri Ančupānu. Jāpiebilst, ka laikraksts „Darba Karogs” 1992. gadā maina nosaukumu un pārtop par „Rēzeknes Vēstīm”, bet žurnāls „Katoļu Dzeive” (1989–2014) jau ir pārtraucis savu darbību.

⁵ Pētījums ir tapis ar valsts pētījumu programmas „Letonika – Latvijas vēsture, valodas, kultūra, vērtības” apakšprojekta „Vērtību izpratne Letonikā” finansiālu atbalstu.

(Fairclough 1995: 54)), tai pašā laikā kritiskā diskursa analīzē viņš īpaši izceļ diskursīvās prakses. Viņa triju līmeņu pieejā analīzei tieši diskursīvā prakse ir saikne starp sociālo praksi (kontekstu, makrostruktūru) un tekstu (mikrostruktūru). Diskursīvajā praksē *tiek pētīta gan teksta radīšana un uztvere, gan analizēts valodas lietojums* (..), *proti, kā sabiedrībā pastāvošie diskursi par kādu noteiktu tēmu savstarpēji mijiedarbojas, kas tajos ir kopīgs un kas atšķirīgs* (Kļave, Šūpule 2013: 37). Un tas saskan ar T. van Deika vēlmi noteikt, cik kurš diskurss ir tipisks vai netipisks kādā noteiktā kontekstā.

Turpmāk tiek izvērstas pētījuma avotu raksturojums, jo pieteiktie diskursi tajos ir krietni daudzveidīgāki par viena raksta robežās apskatāmajiem, tad ir dots ieskats LKCI darbības politikā tieši 90. gados un valodas diskursa analīze.

Pētījuma avotu raksturojums

Baltu filoloģijas pētnieciskā centra (BFPC RTA (intensīvākas darbības posms bijis 1997.–2003. g.), šobrīd šeit ir pieejama pētnieciskā bāze, bet nenotiek pasākumi) krājumā ir LKCI sarakste⁶ ar 53 kultūras darbiniekiem (17 rakstniekiem, 13 zinātniekiem, 5 novadpētniekiem, 18 dažādu organizāciju pārstāvjiem), 32 lasītāju vēstules, 23 vēstuļu fragmenti bez adresanta norādes. Vēstuļu datējums ir no 1990. līdz 1997. gadam (BFK PC, fonds „LKCI sarakste”, 1–108).

Rakstā sīkāk ir analizēta 21 adresantu vēstuļu kopa (Jāņa un Emīlijas Klīdzēju sarakste kā viena kopa), tās veido 191 vēstule (neskaitot pievienotos dokumentus, apsveikumus vai citam adresātam domātas vēstules, kopā 17 vienības), kā arī dokumentu mape, kurā atrodas atsevišķi protokoli, statūti, reklāmraksti, aptaujas anketas, ko iesūtījuši lasītāji u. c. (BFK PC, fonds „LKC darbība”, 1–86, sk. 1. tabulu „Adresantu raksturojums” raksta beigās). Atsevišķu faktu un notikumu precizēšanai tika veikta intervija ar LKCI vadītāju J. Elksni (BFK PC 2016: 87). Kā pētījumu avots ir izmantota LKCI mājaslapa: <http://www.lkcizdevnieciba.lv/>, bibliogrāfijas un statistikas datu iegūšanai skatīti atsevišķi raksti (Zeile 1999, Svikša 2005) un LR Centrālās statistikas pārvaldes dati datubāzēs.

Raksta beigās pievienotajā 1. tabulā „Adresantu raksturojums” var redzēt, ka:

1) pēc pamatnodarbošanās tie ir 8 zinātnieki (*Ontuons Breidaks*,⁷ *Lideja Leikuma*, *Aleksis Rubulis*, *Anna Stafeca*, *Vitolds Valeiņš*, *Viktors Vonogs*, *Paulīne Zalāne-Vallena*, *Pēteris Zeile*; 5 daiļliteratūras autori (*Marta Bārbale*, *Jānis Klīdzējs*, *Osvalds Kravaļš*, *Ontuons Slišāns*, *Andris Vējāns*); 3 novadpētnieki (*Veronika Piļka*, *Stanislavs Saušs*, *Mikalīna Supe*), arī *Juoni Cybulski* un *Anatoliju Bērzkalnu* var attiecināt uz novadpētniekiem, taču abu darbība ir bijusi plašāka, lai arī bez atbilstošas izglītības un vēstuļu kontekstā tā parādās mazāk; 2 mākslinieki (*Jānis Svenčs*, *Emīlija Klīdzēja*), 1 trimdas organizāciju pārstāvis – *Jānis Dimants* (jun.), 1 lasītājs – *Valdis Kantāns*;

2) pēc adresanta sadarbības ar LKCI var konstatēt, ka ir vairākas sarakstē

⁶ Sarakstes oriģināli atrodas Rēzeknes zonālajā valsts arhīvā.

⁷ Slīprakstā un latgaliski doti to autoru vārdi un uzvārdi, kuru vēstules rakstītas latgaliski.

aktualizētās funkcijas: sadarbība grāmatu izdošanā, līdzdarbība LKCI padomē u. tml., jaunu projektu (dažkārt tikai netieši saistītu ar LKCI) piedāvājums;

3) pēc adresanta dzīvesvietas vairākums ir Latvijā dzīvojošie zinātnieki, rakstnieki u. c., 6 trimdinieki (A. Bērzkalns, J. Dimants (jun.), J. un E. Klīdzēji, A. Rubulis, P. Zalāne-Vallena), no trimdiniekiem visi, izņemot A. Bērzkalnu, dod priekšroku vēstules rakstīšanai mašīnrakstā;

4) no 22 rakstītājiem 10 raksta vēstules latgaliski, literāti J. Klīdzējs un M. Bārbale atsevišķas vēstules latgaliešu, atsevišķas latviešu literārajā valodā; dažas frāzes latgaliski (biežāk – *Vasals, Ar Dīvu!*) izmanto dzejnieks A. Vējāns un filozofs P. Zeile (plašāk par valodas diskursu sk. atsevišķā apakšnodaļā).

Raksturojot vēstuļu stilu, var vilkt paralēles starp vēstuļu garumu, rakstīšanas biežumu un to stilu: jo garāka vēstule, jo emocionālāks vēstījums:

1) lietišķs, pamatā risina LKCI darbības politikas vai konkrēta izdevuma redakcionālos, satura un valodas (rakstības) problēmjautājumus (A. Breidaks, V. Valeinis, O. Kravalis, V. Vonogs, A. Stafecka, L. Leikuma, J. Svenčs, A. Slišāns, P. Zalāne-Vallena, J. Dimants);

2) emocionāls, ekspresīvs, dažādas laikmetīgas problēmas (un intrigas) aktualizējošs stils (retāk, poētiskas atkāpes – A. Vējāns, M. Bārbale): P. Zeile, A. Rubulis, J. un E. Klīdzēji, S. Saušs;

3) subjektīvs vēstījums ar saistošām literatūrvēsturiskām vai cilvēka dzīves pieredzes atmiņām (V. Piļka, M. Supe, J. Cybuļskis);

4) literatūrzinātnisks vēstījums, var pat teikt, neliels pētījums – V. Vonogs, A. Slišāns.

Turpmākās apakšnodaļās vairāk tiek atklāta sarakste, kas pārstāv lietišķo un emocionāli ekspresīvo rakstības manieri, rādot adresantu iesaistīšanos LKCI darbības politikas vai valodas diskursa jautājumos.

LKCI darbības politika 20. gs. 90. gados

20. gs. 90. gadi, kā jau ievadā teikts, ir krasu pārmaiņu laiks ne tikai grāmatniecībā, bet visās dzīves jomās. Izmaiņas sociālpolitiskajos un ekonomiskajos procesos, no vienas puses, samazina valsts pasūtījumu un liek izdevniecībām domāt par uzņēmējdarbības, mārketinga attīstību, no otras, rada unikālu postmodernu situāciju, kurā jauni uzņēmumi, izdevumi, tai skaitā arī izdevniecības, tiek dibināti visā Latvijā, mēģinot piesaistīt pasūtītāja uzmanību un ielauzties grāmatu tirdzniecībā un izplatīšanā. Jāpiebilst, ka līdzīgi kā ar t. s. „Breša zemniekiem”: cik ātri daudzas izdevniecības tika nodibinātas, tik ātri tās arī izputēja vai apvienojās lielākos apgādos, jo konkurences un mazā grāmatu, žurnālu pieprasījuma dēļ nespēja pastāvēt.

LKCI pastāvēšana visu šo laiku, protams, ir izdevniecības vadītāja J. Elkšņa pašaieliedzības un entuziasma nopelns. Izmantojot literatūrfilozofisko terminoloģiju, var teikt, ka LKCI visu laiku atrodas robežsituācijā: 20. gs. 90. gados bija samērā plašs latgaliski rakstošo autoru, zinātnieku skaits, taču izdevējdarbības, vēl jo vairāk grāmatu izplatīšanas, mārketinga prasmes izdevniecības darbiniekiem bija

niecīgas. Tā līdz pat gadsimtu mijai grāmatas ceļoja no rokas rokā, par izdevniecības pastāvēšanu gan liecināja izdotie darbi, taču tie netika iekļauti ne kopējā Latvijas izdevumu statistikā, ne arī tos īsti varēja iegādāties ārpus Rēzeknes. Vienā vēstulē šo stāvokli ļoti precīzi raksturo literatūrzinātnieks V. Valeinis: *Tys, kū dora myusu mūcekleite sabīdryski izpaleidzeigō Regina Ostrovska, staigōdama pa bazneicom, ir vīnkōrša „кустарщина” (..) Grōmatnīceibā svareiga na tikai ediceja, bet ari ekspediceja* (Valeiņš 1991, 18. dec.).⁸ Tai pašā un vēl citās vēstulēs V. Valeinis atgriežas pie jautājuma par nepieciešamību *organizēt* grāmatu izplatīšanas un popularizēšanas darbu. Līdzīgas domas pauž arī rakstnieks O. Kravalis, kura vēstulēs var apjaust kopējo bēdīgo situāciju grāmatniecības tirgū un iepazīt literāta pieredzi, izplatot Daugavpilī paša izdoto žurnālu „Jaunuo Dzeive”:⁹

- 1) (..) *veiksmēigi beja ar bibliotekom (tuos jēme ari sovom apakšbibliotekom),*
- 2) *naveiksme gaideja Centralajā gruomotneicā. Direktore un gruomotvede īsaspēre, sok, duordži, sok Olūtu napierkūt,*
- 3) *50 eks. īdevu DPI gruomotu kioskam. (..) raksteju Oskaram Seikstam, lai jis apsajem popularizēt un izplateit,*
- 4) *Presis apvīneiba pijēme viņ 50 eks. (200 pīduovuoju), leigumu nūslēdze par 20% par izplateišonu. Aizabyldynoj, ka aizvīn mozuok pierk presi, ka „Latvijas Jaunatne” nu 1. oktobra byus 10 rbļ. par eksemplaru i tt. Kū padareisi taidā laikā?*
- 5) *pats Dz.[ejis] dīnuos runuoju D-pils 2 vđšk., vīna škoļneica pajēme, tai varbyut pa rajona školom var izplateit* (Kravaļš 1992, 29. sept.).

Kādā citā vēstulē O. Kravalis norāda, *lai izdevnīceiba varātu nūsastōt iz sovom kōjom, vajag vysmoz 3 lītys:*

- 1) *skaitliski nalelu, bet kompetentu izdevnīceibys padūmi,*
- 2) *fondu, kam varātu pīsaistēt sponsorus narentablu grōmotu izdūšonai,*
- 3) *namiteigu vysu latgaļu literaturys propagandys dorbu, lai patriotizātu laseitōju, resp. lai byutu pērcējs* (Kravaļš 1991, 31. dec.).

Par grāmatu izplatīšanu rūpējas arī trimdā dzīvojošie latgalieši. Tā ir pamattēma sarakstē ar A. Jūrdža fonda vadītāju 90. gados J. Dimantu (jun.). Tiek veidoti nelieli uzsaukumi tautiešiem, parādās atsevišķas publikācijas presē, katrs no sarakstē iesaistītajiem kultūras darbiniekiem uzņemas vismaz savas grāmatas izplatīšanu. Tai pašā laikā sarakste rāda, ka ļoti maz tādu lasītāju, kas ir gatavi arī maksāt par izdotajām grāmatām. Visbiežāk kā piebilde vēstules sākumā vai beigās parādās teksts: *būtu labi, ja Jūs man atsūtītu vēl kādus eksemplārus no tikko iznākušās grāmatas metiena...* Padomju sistēmā atpazīstamā „blata”, īpašo privilēģiju sistēma zināmā mērā kavē izdevniecības attīstību, pret to iebilst vienīgi V. Valeinis: *Vēļ kū es Jyusim gribēju lyugt. Ļūti pateikami un pagūdnyūši jau ir nu poša cīnejamō izdevēja sajimt jaunizdūtū grōmateni, bet, saprūtīt, cik tys prosa nu Jyusu dōrgō laika (kas napīdar*

⁸ Vēstulēs tiek saglabāta autora oriģinālrakstība. Atsauces uz vēstulēm tiek dotas, norādot vēstules autora uzvārdu un vēstules datēšanas laiku, literatūras sarakstā tās attiecas uz avotu: BFK PC (1990–1997). Fonds *LKCI sarakste*, 1–108. Rēzekne: RTA.

⁹ Žurnāls iznāk 1992.–1993. gadā, pavisam trīs numuri.

vairs tikai *Jyusim pošam, bet vysim, kō lobā Jyus pyulatēs*) un *īvārojūt, kū tagad prosa posta izdavumi... (.) Palīku lels porōdnīks. Bet uz prīšku – vajag tikai nūkōrtōt* [līgumu – I. Š.] *ar RS* [Rakstnieku savienību – I. Š.] *grōmotneicu, un tur es īsagrīžu regulari* (Valeiņš 1991, 18. dec.). Jāatzīst, ka grāmatu izdošanas profesionalitāte ar gadiem ir augusi, tai pašā laikā *ekspedicejis* problēmas ir palikušas arī mūsdienās.

Jautājumu par LKCI izdoto grāmatu iekļaušanu kopkatalogos un obligāto eksemplāru iesniegšanu savās vēstulēs cilā gan V. Valeinis, gan A. Breidaks un P. Zeile. Te gan jāteic, tikai 90. gadu pašās beigās P. Zeile (Zeile 1999: 241–251), tad Skaidrīte Svikša (Svikša 2005: 247–253; kādu laiku bijusi izdevniecības darbiniece, šobrīd žurnāliste) apkopo LKCI izdoto grāmatu bibliogrāfiju. Kopš 11. rakstu krājuma (literārā almanaha) „Olūts” izdošanas katra izdevuma beigās ir arī tā gada LKCI publicēto grāmatu saraksts.

LKCI neregulārie pārskati par izdotajām grāmatām 90. gados aktualizē vēl vismaz divas problēmas. Pirmkārt, arī mūsdienās nav statistikas, kas apkopotu tieši latgaliski (vai bilingvāli) izdotās grāmatas, jo, piesakot grāmatu izdošanai, lai saņemtu ISBN vai ISSN kodu, nav iespējams valodas sadaļā ierakstīt vairākas valodas vai uzrādīt, ka grāmata tiek izdota latgaliešu literārajā valodā (to var ierakstīt tikai aprakstošajā daļā, kas netiek ņemta vērā, veidojot statistiku). Līdz ar to šādi pārskati būtu jāveido manuāli, apzinot katras izdevniecības (vai vienkāršāk – katra latgaliski rakstošā autora izdotās grāmatas).¹⁰ Šis it kā statistikas sākums kārtējo reizi pievērš uzmanību nesakārtotajam latgaliešu literārās valodas jautājumam arī uzskaitē. Ja starptautiski atzītais un pieņemtais ISO kods (Priškvuordi 2010: 6) Latvijā tiktu respektēts, statistikā būtu jārod iespēja uzrādīt latviešu (LVS) un latgaliešu (LTG) literāro valodu (abām makrovalodas apzīmējums ir vienāds – LV).

Otrkārt, ja šobrīd skata pieejamo statistiku par Latvijā izdoto grāmatu kopskaitu un LKCI izdotajām grāmatām, to valodu (2009–2016, sk. 2. un 3. tabulu „LKCI izdotās grāmatas 1990–1998”), tad izkristalizējas divi pamatsecinājumi:

¹⁰ Te arī jāpiebilst, ka daudzi autori gadsimtu mijā atsakās no sadarbības ar LKCI, bet meklē iespējas savas grāmatas izdot citās Latvijas izdevniecībās. To mudina darīt gan nesakārtotais honorāru un grāmatu izplatīšanas jautājums, gan arī nesaskaņas starp „vecās” un „jaunās” pareizrakstības atbalstītājiem.

2. tabula. *Latvijā* un LKCI** izdoto grāmatu kopskaits (2009–2016)*Table 2. *Total number of books published at the Publishing House of Latgale Culture Centre (2009–2016)*

Gads	Kopējais izdevumu skaits	Izdevumi latviešu valodā	LKCI kopējais izdevumu skaits	LKCI izdevumi latgaliski
2009	2244	1893	16	0
2010	2035	1752	22	5
2011	2128	1856	13	3
2012	2083	1761	17	3 (2 atkārtoti)
2013	2223	1910	13	2 (1 atk.)
2014	2177	1828	14	2 (1 atk.)
2015	2187	1834	13	1
2016	-	-	16	3 (1 atk.)

* Latvijā izdoto grāmatu skaits pēc: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_kultura/KU0140.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0.

** LKCI – apkopoti mājaslapā pieejamie dati: <http://www.lkcizdevnieciba.lv/>.

3. tabula. *LKCI izdoto grāmatu kopskaits (1990–1998)*Table 3: *Total number of books published at the Publishing House of Latgale Culture Centre (1990–1998)*

Gads	Kopējais izdevumu skaits	Izdevumi latgaliski
1990	6	3 (1 atkārtoti)
1991	8	7 (2 atk., J. Klīdzējs)
1992	17 (4 krievu val. par katoļu vēsturi)	7 (1 atk.)
1993	15 (9 reliģiski izdevumi)	2
1994	7	2
1995	8	2
1996	5	2
1997	14	4 (2 atk.)
1998	17	3 (1 atk.)
Kopā	97	35 (7)

1) latgaliski izdoto grāmatu ir maz, latgaliešu literatūras attīstības process visu laiku ir apdraudēts (kad tiek minētas divas iznākušās grāmatas latgaliski (īpaši pēc 2009. gada), tie parasti ir LKCI turpinājumizdevumi „Tāvu zemes kalendars” un literatūras almanahs „Olūts”);

2) atkārtotie izdevumi ir neatņemama LKCI darbības sastāvdaļa, taču arī tie vairāk liecina par latgaliešu literatūras un arī valodas kā nozīmīgas pagātnes izpētes sastāvdaļu, nevis organisku, dabisku mūsdienu attīstības iespēju.

Latgaliešu literatūrai un kopējai LKCI darbībai labvēlīgāka šī situācija ir tieši 21. gs. pirmajā desmitgadē (1999–2008): kopējo izdoto grāmatu skaits ir 241, latgaliski izdota 81, no tām atkārtoti – 5. Visā LKCI pastāvēšanas laikā ir izdotas (pēc pieejamajiem datiem) 562 grāmatas, no tām 135 ir latgaliski vai bilingvāli izdevumi (18 – atkārtoti).

Ir vairāki iemesli, kāpēc LKCI, kuras izveidošanas pamatā bija latgaliešu valodas un literatūras kopšana un attīstība, latgalistikai veltītu zinātnisku darbu publicēšana, pakāpeniski aizvien vairāk publicēja tos darbus, kuru literārā vērtība ir apšaubāma un kurus sponsorēja pats grāmatas izdevējs vai viņa atrasts sponsors. Skaidrojumam ir izmantots literatūrzinātnieka V. Valeiņa vēstulē (Valeiņš 1990, 11. okt.) minēts (sk. 1. attēlu „Biedrības „Olūts” ieteiktais grāmatu saraksts LKCI” (fragments)) potenciāli izdodamo grāmatu saraksts:

1) attēlā nav redzami tieši atkārtoti izdotie krājumi: Ontona Rupaiņa romāns „Tauta grib dzeivot” (1991), Franča Trasuna „Fabulas” (1993, 1998, 2014), Augusta Eglōja dzejoļu krājums „Varaveiksna” (1995), Kristopa Brema [īst. v. Nikodema Rancāna – I. Š.] humoristisko stāstu krājums „Ceļojums pa Latgolu” (2002, 1992 – izdots A. Rancāna apgādā „Jasmuiža”), Martas Skujas dzejoļu krājums „Naziņa” (2012; 1991 – izdots A. Rancāna apgādā „Jasmuiža”), arī V. Valeiņa sakārtotā „Latgalīšu dzejas antologija” (2001), katram no tiem ir sava vieta un loma latgaliešu literatūrā, jautājums tikai, vai nebija lietderīgāk izdot arī Jezupa Macileviča vai Gustava Manteifeļa darbus, kas tiešām ir bibliogrāfiski retumi (sk. 1. attēlu), nevis kādu no minētajām grāmatām gatavot otrreizējai, pat trešreizējai iznākšanai;

2) attēlā minētās V. Vonoga, A. Ružas grāmatas, Antona Stankeviča iecerētā „Latgalīšu stāstu antologija” nekad nav tapušas; iespējams arī tāpēc, ka lielākā daļa autoru honorāru nesaņēma vispār, pie nosauktajiem izdevumiem strādāja ārpus saviem tiešajiem darba pienākumiem, entuziasma vadīti;

3) tādi autori kā O. Kūkuojs,¹¹ J. Rūškāns (Karūdznīks) savus darbus sāk izdot citās izdevniecībās (Karūdznīks savus sacerējumus pavairo un izplata pats); tās ir sekas gan nesakārtotām autoratlīdzībām, gan neskaidrajiem termiņiem un poligrāfiskajām iespējām;

4) iemesls, ko nevar izsecināt no minētās vēstules, bet var saprast no citām

¹¹ 1990. gadā iznāk O. Kūkuoja dzejoļu krājums „Sovā saimē”, pēc tam autors savus darbus izdod citur. LKCI ir drukājusi arī pēdējo autora dzīves laikā izdoto grāmatu „Mūžs Latgales kultūrā. Abpusapputeksnešanās” (2005).

vēstulēm un citiem adresantiem, ir izdevniecības cilvēkkapitāla kapacitāte: *Pēc J. Elkšņa domām, pašdarbība izdevniecības lietās nav pieļaujama. LKCI veiktie manuskriptu lasījumi atšķiras no tā, kā to dara parasts lasītājs. Sākumā ir jāiepazīstas ar rokrakstu (ja tas nav e-formātā), tad ir jālasa un jākorrigē. Un bieži vien nākas tā darīt pat 7–8 reizes. Šeit var pieminēt Ontona Rupaiņa grāmatu „Jaunā skūlētāja”, kurai J. Elksnis korektūru veica 12 reizes. Rūpīgā literārā rediģēšana prasa daudz laika un pūļu, jo īpaši tas ir attiecināms uz tekstiem latgaliešu valodā.* (Rēzeknes Centrālā bibliotēka 2015) Izdevniecībā dažādos laikos ir bijis atšķirīgs darbinieku skaits, taču caurmērā tie ir 2–5 līdzstrādnieki, tai pašā laikā, kā redzams arī no citāta, daudzas lietas izdevniecības vadītājs ir darījis pats.

O. Kravaļa vēstulē minētie faktori, kas nepieciešami, lai izdevniecības darbs būtu veiksmīgs (neliela padome, finanšu atbalsta fonda veidošana un nemitīga latgaliešu literatūras un valodas popularizēšana), nav īsti realizēti nevienā no izdevniecības darbības posmiem, ko spilgti apliecina arī analizētā 90. gadu sarakste. Padome vēl nav izveidota, bet jau sākas iekšējas nesaskaņas un šķelšanās tieši latgaliešu valodas jautājumā: (...) 4. *Padome nedrīkst pārvērsties par kādu īpašu cenzoru, bet tai jābūt padomdevēja, eksperta funkcijai.* 5. *Lielākās grūtības un domstarpības var rasties no valodnieku puses, uzspiežot savus jaunos pareizrakstības noteikumus, veicinot latgaliešu rakstības rusificētu, plašāk – slavizētu virzību – kā tas ir (visumā labajā) Ābecē ar tiem lementariem un J. Klīdzēja uzvārda izkropļošanā – Klīdziejs. Vai valodniekiem vispār ir tiesības mainīt cilvēka uzvārdu, pie tam visai tautai ierasta, slavēna rakstnieka uzvārdu?* (Zeile 1992, 10. sept.) Materiālās grūtības (līdzīgi kā nesakārtotais grāmatu izplatīšanas jautājums) tiek iztirzātas gandrīz katrā no vēstulēm, parādās A. Stafeckas, P. Zeiles u. c. oficiāli lūgumraksti LR valdībai, nevalstiskām organizācijām ārzemēs par finansējuma piešķiršanu LKCI (sk. 1. tabulu). Aktualitāti nezaudē jautājums par privātajiem ziedotājiem, nebeidzas sūkstīšanās, ka latgaliski izdotie darbi ir nerentabli. Rakstnieks J. Klīdzējs un literatūrzinātnieks A. Rubulis diezgan precīzi min iemeslus, kādēļ tas tā.

Pirmkārt, tas ir nelielais pieprasījums pēc grāmatām, gara izglītības vispār. J. Klīdzējs min gan vēsturiskos (drukas aizliegumi), gan politiskos (padomju okupācija), gan mentālos aspektus, kas būtiski tiklab lasītājam: *To zinām jau no senākiem laikiem, ka myusu broli-latgali nekādi kaut cik ieinteresēti grāmatu lasītāji nekad nav bijuši un nav šodien. Arī tie, kam ienākums kaut cik to ļautu;* (Klīdzējs, 1993, 14. jūn.), kā potenciālajam kultūras radītājam: *Mums, katōlim, latgalim, ir pōri par 3300 universitātes beigušus, bet nav gara produktu radeitōju. Jūs interese ir tikai par lobas naudas nūpelneišonu. Ari latgaliski jī narunoj, ni interesejās par taidom lītom.. Pi bazneicas „pro forma” turīs* (Klīdzējs 1992, 13. apr.).

Otrkārt, A. Rubulis diezgan asi norāda uz nepilnībām LKCI darbībā kā finansiālajām: *Es atbalstīju Jūsu izdevniecību finansiāli, bet Jūs ar to izdodat citu autoru grāmatas, manas arvien nobīdot malā. Dabīgi, ka man tas nepatīk* (Rubulis 1995, 30. maijā), tā arī grāmatu un valodas izvēles prioritātēm: *Fr. Trasuna fābulas*

ir augstvērtīgas, lai gan tās jau man bija. „Aglonas ziedīņš” ir cēls, vērts ieskatīties. Visas pārējās „grāmatas” [ko izdod LKCI – I. Š.] ir makulatūra. Netērējiet papīru, enerģiju un naudu tādu atkritumu izdošanai. Un nekādā gadījumā nesūtiet man un citiem trimdiniekiem grāmatas krievu valodā. Es zinu, ka tur mēs nesapratīsimies. Bet tie nebija japāņi, austrālieši vai turki, kas Latviju okupēja (Rubulis 1995, 5. maijā).

Tomēr lielākais klupšanas akmens, diskusiju un šķelšanās objekts LKCI darbībā ir izrādīties tieši izdevniecības misijā noteiktais – rūpes par latgaliešu valodas un literatūras attīstību.

Valodas diskurs

LKCI sarakste ļauj analizēt un apjaust gan 20. gs. 90. gadu sociālpolitisko, gan kultūras, īpaši jau latgaliešu literatūras, gan trimdas u. c. aizliegto, noklusēto, falsificēto vēstures diskursu praksi. Šā raksta apjoms ļauj tikai iezīmēt aprises valodas diskursam, kas dzīvi tiek apspriests vai ik vēstulē, īpaši tuvojoties 90. gadu izskaņai. Te jārunā par vairākām diskursīvām praksēm: pirmkārt, par valodu, ko izvēlas sarakstei, otrkārt, kā latgaliešu literārā valoda tiek nosaukta, vai tiek pievērsta uzmanība tās statusam, funkcionalitātei, treškārt, kā tiek vērtēta pareizrakstības reforma un kādi argumenti tiek minēti tās atbalstam vai noliegšanai.

Tātad, pirmkārt, kā var redzēt 1. tabulā „Adresantu raksturojums”, tad 10 vēstuļu kopas ir tikai latgaliski (O. Breidaks, J. Cybuļskis, O. Kravaļš, L. Leikuma, V. Piļka, S. Saušs, O. Slišāns, A. Stafecka, V. Valeiņš, V. Vonogs), divas – latgaliešu un latviešu literārā valodā, proti, dažas vēstules ir latviski, dažas latgaliski (M. Bārbale, J. un E. Klīdzēji), divās – visbiežāk sasveicināšanās frāzes ir latgaliski (A. Vējāns, P. Zeile). Īstenībā tieši pēdējie vēstuļu kopu autori ir visvairāk neapmierināti par izmaiņām latgaliešu valodas pareizrakstībā. Jāatzīmē, ka no visiem apskatītajiem adresantiem tikai divi (mākslinieks J. Svenčs un nacionālās pretestības kustības dalībniece M. Supe) nepievērš uzmanību latgaliešu valodas jautājumam, visi pārējie, ieskaitot „īpašo” lasītāju (sk. 1. tabulu) V. Kantānu, izsaka savu attieksmi vai nu pret valodu kopumā, vai pret publiskajā sfērā aizsākto diskusiju par valodas statusa nostiprināšanu un gaidāmo pareizrakstības reformu.

Otrkārt, ņemot vērā to, ka latgaliskie izdevumi kopš 1960. gada Padomju Latvijā tika aizliegti, latgaliešu inteliģence vispirms mēģināja atgūt tieši praktisko valodas izmantošanu drukātā tekstā, tikai pakāpeniski sākās diskusijas par to, vai latgaliešu valoda ir atsevišķa valoda vai tikai dialekts. Šķiet, viens no pārliecinošākajiem trimdā (M. Bukšs, L. Latkovskis) aizsāktā koncepta popularizētājiem Latvijā par to, ka latgaliešu valoda ir atsevišķa baltu valoda, bija literatūrvēsturnieks V. Vonogs.¹² Viņa sagatavotajā reklāmrakstā par LKCI (1991) ir skaidri teikts: *Voi mes ļausim izmērt vēļ vīnai nu boltu volūdum, kuras fonetiskō uzbyuve un strukturali veidōjumi nav leidzeigi nivīnai nu rodu volūdum? Volūda var augt un dzeivōt tikai literaturā. Pamasta sadzeives un folkloras vajadzeibom, volūda agrōk voi vālōk – nūmērst* (BFK PC 1990–1997: 30).

Vēstulēs minētā Latgales Filologu asociācija (dibināta 1995. gadā LU un, pēc

¹² Latgaliešu literāro valodu viņš sauc par *vaclatvišu volūdu*.

A. Breidaka, apvienoja ap 15 valodniekiem un literatūrzinātniekiem) sāka darbu pie fundamentālu izdevumu veidošanas: *LFA mērki jau sōkti realizēt: 1) V. Valeinis, A. Stikāne un I. Salceviča roksta latgalīšu literaturas vēsturi, 2) jums jau zynomais autoru kolektīvs [A. Breidaks ar Rēzeknes Augstskolas spējīgākajām studentēm – I. Š.] sōc dorbu pi gramatikys, 3) ir muna monografeja par latgaliskūs izlūkšņu fonetiku, jū jau tulkoj latviski A. Vulāne*¹³ (Breidaks 1995, 20. jūl.), arī pie rakstības reformu turpināšanas. Te jāatzīmē, ka LKCI sākotnēji atbalsta valodnieku centienus turpināt latgaliešu literārās valodas kopšanu (sk. 2. attēlu „Latgales Kultūras centra pavēle”). Sarakstē iezīmējas divas svarīgas diskusiju tēmas:

- 1) kas būs latgaliešu literārās valodas lietotājs,
- 2) kāpēc ir nepieciešams turpināt iesākto valodas reformu.

Bažas par latgaliešu literārās valodas lietojumu nākotnē pauž gan trimdinieki (*Taidu eistu latgaļu paaudžu nav ni Eiropā, ni Amerikā*). (Klīdzējs 1992 [bez datuma]), gan tie, kas kategoriski iestājas pret valodas reformu, piemēram, V. Piļka: *Voi teišom tī gudrinīki [jaunie filologi, kas tiek saukti arī vārdā, visbiežāk A. Breidaks, L. Leikuma, V. Valeinis – I. Š.] nasaprūt, ka jaunō latgalīšu paaudze nimoz narakstēs: ni pēc 1929. g. ortografijas lykumim, ni pēc jaunīm*. (Piļka 1995, 7. jūn.), gan arī tie, kas atbalsta un lieto jauninājumus pareizrakstībā: *Lai gon, jo labi padūmoj: skūlōs dzymtū volūdu namōca, periodikis ari tikpat kai vairs nav – kas tod byus tī, kas latgalīšu volūdu lītuos? Kas byus tī, kas puorjims tū, kū J. Elksnis drukoj?* (Valeiņš 1995, 18. maijā) Tas ir jautājums par to, ka jau 90. gados latgaliešu valodas lietojums strauji samazinājās. Lai arī statistikas datu (valodas lietojuma) par šo laiku nav, tomēr ir skaidri zināms, ka lauku iedzīvotāju kopskaits šajā laikā ir krietni lielāks nekā mūsdienās, arī fakts, ka nebija iespējas izbraukt uz citām ES valstīm, liecināja par labu tam, ka latgaliešu valodas lietojums bija plašāks nekā mūsdienās. Tomēr latgaliešu valodas jautājums arī mūsdienu skolā joprojām ir tikai entuziasma un interešu, fakultatīvu izglītības uzmanības lokā.

Tātad, treškārt, kā tiek vērtēta pareizrakstības reforma un kādi argumenti tiek minēti tās ieviešanai vai noliegšanai. Reformas piekritēji un ieviesēji (A. Breidaks, V. Valeinis, L. Leikuma, A. Stafecka, A. Slišāns, O. Kravalis) piedāvā savu redzējumu bez skaļas, emocionālas un brīžiem pat apvainojošas retorikas: 1) katra valoda attīstās un, ja vēlas saglabāt tās literāro formu, praktizēt skolā, citās lietišķā lietojuma sfērās, tā ir normējama un kopjama; 2) izvēloties vienu vai otru valodas formu un variantu, būtu jāatbalsta un kā norma jāuztver biežāk lietotais, runātajai valodai tuvākais variants; 3) ja ir iespējams (valodas rīki to ļauj), izrunas īpatnības iespējami precīzi jāfiksē arī rakstu valodā (piemēram, tik daudzas „kaujas” izraisījušais divskaņa [uo] apzīmējums: *uo* vai *ō*), 4) jāturpina P. Stroda un trimdas valodnieku iesāktā rakstu valodas un runātās valodas tuvināšana (sk. 2. attēlu).

Reformas noliedzēji (A. Rubulis, J. Klīdzējs, P. Zeile, A. Vējāns, V. Piļka,

¹³ Ieceres piepildītas daļēji un citās izdevniecībās: V. Valeiņa „Latgaliešu lirikas vēsture” (Jumava, 1998), I. Salcevičas „Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004” (Zinātne, 2005), A. Breidaka „Darbu izlase” (LU Latviešu valodas institūts, 2006).

S. Saušs) pārsteidz ar savu emocionalitāti un mītu/ stereotipu radīšanas un uzturēšanas sīkstumu. Populārākie tiek postulēti vēstulēs un pausti arī periodikā (pēc norādēm vēstulēs, visbiežāk Antona Rancāna izdotajā laikrakstā „Zemturis” (1995–2006)):

1) sākusies latgaliešu valodas (sarakstē iesaistītie trimdinieki raksta – dialekta) rusifikācija: *Ja Breidaks grib iznīcināt latgaļu dialektu, tad viņa stratēģija ir pareiza. Neviens normāls cilvēks tā nerunās. Ko ģenerālis Kaufmans un nodevējs Sproģis nepanāca, Breidaks var sasniegt* (Rubulis 1995, 9. jūn.); *Mani gan kaitina Vītolda Valeiņa atbalsts mutes šķobīšanai un cietajam y, ko viņš jau sāk praktizēt savos materiālos. Tā 4,5 rindiņu tekstā Valeinim veseli 7 nevietā lietoti uo un y. Vai tad viņš neapjēdz, ka ar to tikai kompromitē pats sevi kā kultūras darbinieku – literatūrzinātnieku un nonāk tieši laipotāja – klauna lomā* (Zeile 1995, 31. jūl.); *Kas tad treis godi atpakaļ sastādēja jaunū ābeci? Pošam sevi nūteikti ir jōaizstōv! Tys nikas, ka it greizi un tauta tū ni grib dzērdēt, ni laseit. (..) Skūlōtōja [domāti 20. gs. 30. gadi – I. Š.] mōceja pareizi runōt: Narunōt, pīm., da, bet „jā”, nasaceitu propula, bet gon pazuda, nateiktu kulda, bet kabata utt.* (Saušs 1995, [bez datuma] dec.);

2) latgaliešu valodu tīru un skaidru uzturēja divi sabiedriskie darbinieki – P. Strods, V. Lōcs, tāpēc jebkas, kas tiek piedāvāts valodas reformā, grauj latgaliešu rakstības un kultūras tradīcijas: *Dōrgī mōcāti un namōceiti filologi! Ortografeja napīdar jums. Ortografeja pīdar laseitōjim un tautai. Tei nav spēļu līteņa, ar kū pasarūtaļōt nu dorba breivajā laikā. Nataisit Latgolu smīkleigu, Latgola cītuse jau dīzgon* (Saušs 1995, [bez datuma] dec.); *Annu Stafecku nu redaktoreš omota jōnūjem un jōlīk vītā taidš cylvāks, kas ar sirdi un dvēseli aizstōvātu Vl. Lōča ideju. Šys kalendars ir Vl. Lōča dorba turpynōjums un taidam tam jōbyut!* (Saušs 1993, 14. apr.) Ciešanu un bārenības leksika tiek izmantota, raksturojot valodas reformas: *syt krystā, krūpļoj, it kai cīsšonu nabyutu gona, nav kas aizstōv u. c.* Reformu vajadzību noliedz arī J. Klīdzējs, kaut pats daļēji grauj mītu par latgaliskuma un latgaliešu rakstības uzturēšanu V. Loča personā;

3) apelēšana pie „zelta” pagātnes laikiem īpaši spilgti parādās tad, kad tiek doti piemēri par LR laika iespēju mācīties valodu skolā (sk. iepriekš citēto);

4) literatūra nav pakļaujama valodas normai: *It kā tas [pieņemta, apstiprināta ortogrāfija, vēstulē atklāti izsmej O. Slišanu, kurš ir izteicies, ka garākus prozas darbus nerakstīs, kamēr nebūs apstiprināti jaunie nosacījumi – I. Š.] noteiktu romāna ģenialitāti, vispār, kvalitāti. Lai paņem N. Neikšānīša „Myura kolnu” un O. Rupaiņa „Tauta grib dzeivōt” – tur iekšā ir visa vajadzīgā (normālā, nostiprinātā) latgaliešu ortogrāfija un augstas paša romāna kvalitātes* (Zeile 1995, [bez datuma] okt.); *Bet vai Broka¹⁴ rakstīšanas paņēmiens neatspoguļo šodienu? Mēs paši runājam te latgaliski, te „čivliski” (..) Arī literatūrā notiek tas pats. (..) Daudz un dažādas rakstības variācijas varētu minēt Sprūdža, Klīdzēja u. c. grāmatās. Tās reizēm viļņojas kā Rogovkas rudzu lauks, pasargāts no svešiem vējiem, aizjūras putnu dziesmām un ietekmēm. Bet citreiz latgaliskums viļņojas kā*

¹⁴ Domāti Antona Broka latviešu literārajā valodā rakstītie stāsti.

Daugavas sala starp Līvāniem un Dignāju. Un iekāpiet Zilupes vilcienā – kādas tur valodiskas variācijas sastapsiet un dzirdēsiet! (Vējāns 1993, 17. nov.)

Tieši pēdējais minētais mīts, ka literatūrai būtu jāatbilst valodas normai, ir jau A. Vējāna apstrīdēts un tam var tikai piekrist, jo literatūrai ir jāatspoguļo tā laika valodas īpatnības (ne vienmēr normai atbilstošas), par kuru laiku raksta vai kurā laikā raksta. Tur šabloni un normas tiek pakārtotas idejas, sižeta, formas attīstībai. Protams, tas nenozīmē, ka vienā darbā var lietot dažādas ortogrāfijas vai nesekot noteiktiem (ne obligāti tajā laikā aktuālākajiem) pareizrakstības principiem.

Secinājumi

LKCI sarakstes analīze ļauj saprast, kādēļ daudzas ar latgaliešu kultūru un valodu saistītas problēmas tiek risinātas tik lēni vai joprojām paliek plašākai sabiedrībai nezināmas un līdz ar to neaktuālas.

Pirmkārt, vērtējot LKCI darbības sākumposmu, var redzēt, ka nevalstisko organizāciju centieni, atsevišķu personību pašreizējā un entuziasms var kādu procesu, jautājumu izgaismot, aktualizēt, taču problēmas risinājumam vai procesa uzturēšanai ilgtermiņā ir nepieciešams kā plašāks institucionāls atbalsts, tā mērķtiecīgs izdevniecības darbības plānojums. Joprojām vairāk formāli definētais latgaliešu „kā latviešu valodas vēsturiska paveida” statuss, no vienas puses, it kā nerada šķēršļus latgaliešu literārās valodas izmantošanai interešu un fakultatīvajā izglītībā, grāmatu un žurnālu izdošanā, lietojumā vietējās pašvaldībās, no otras puses, tas ir kā atavisms, ko atceras pirmsvēlēšanu kampaņās un izmanto separātisma sludināšanā, kā drauds latviešu literārās valodas attīstībai un kā izklaides industrijas rīks, ja runa ir par komiskā vai popmūzikas diskursa attīstību Latvijā. Pietrūkst skaidri definētas valstiskas pozīcijas un attieksmes kā pret latgaliešu literārās valodas izmantošanu mācību procesā, tā valsts pasūtījuma veidošanā, piemēram, plašsaziņas līdzekļu vai mācību literatūras politikā. Ja atceras, ka postmodernā kultūra izgaismoja *citādo*, kas līdz tam bijis noklusēts, aizliegts vai izsmiets, tad latgaliskais, neskatoties uz to, ka ir *citāds latviskais*, joprojām izpelnās, labākajā gadījumā, noklusējuma attieksmi.

Otrkārt, iekšējās nesaskaņas, kas atspoguļojas LKCI ārštata un brīvprātīgo darba darītāju sarakstē 90. gados, saistāmas galvenokārt ar rakstības reformu, kas „sašķēla” latgaliski rakstošo un lasošo inteligenci. Tādējādi lielākā daļa vecākās paaudzes rakstītāju, katolisko normu aizstāvju (vismaz formāli) iestājās par P. Stroda rakstības un V. Loča tradīciju saglabāšanu, to nostiprināja arī katoļu Baznīcas nostāja reliģisko rakstu drukas valodas izvēlē un pārņēma arī LKCI. Līdz ar to LKCI pamatmisija – kopt latgaliešu valodu un attīstīt literatūru – darbojās pamatā tikai vienā virzienā (īpaši pēc pareizrakstības noteikumu pieņemšanas 2008. gadā) – literārā almanaha „Olūts” un izdevuma „Tāvu zemes kalendārs” saglabāšana, veidojot fona literatūru, veicinot tā sauktās trešās izloksnes kultivēšanu un kavējot jaunākās un vidējās paaudzes iesaistīšanu latgaliešu kultūrvides veidošanā.

Treškārt, minētais pētījums nav domāts, lai mazinātu LKCI nozīmi latgaliešu kultūrvēstures procesa kopainā, bet, lai, tuvojoties Latgales kongresu simtgadei

(2017), spētu vienoties par latgaliešu izdevējdarbības, kultūras, valodas un izglītības politikas svarīgiem jautājumiem.

LITERATŪRA

- Berelis, Guntis (1999). *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Berelis, Guntis (2001). *Neēd šo ābolu. Tas ir mākslas darbs: postmodernisms un latviešu literatūra*. Rīga: Atēna.
- BFK PC (1990–1997). Fonds *LKC darbība*, 1–86. Rēzekne: RTA.
- BFK PC (2016). Fonds *LKC darbība*, 87. Rēzekne: RTA.
- BFK PC (1990–1997). Fonds *LKCI sarakste*, 1–108. Rēzekne: RTA.
- Briedis, Raimonds (2006). *Latviešu literatūras hronika sastatījumā ar notikumiem pasaulē un Latvijā: 1945–2005*. 2. sēj. Rīga: Valters un Rapa.
- Čakare, Valda (2004). Postmodernisms un modernisms. Radzobe, Silvija (zin. red., 2004). *Postmodernisms teātrī un drāmā*. Rīga: Jumava. 11–38.
- Fairclough, Norman (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. Harlow: Longman.
- Ivbulis, Viktors (sast., 1995). *Uz kuriem, literatūras teorija?* Rīga: LU Svešvalodu, Filoloģijas fakultāte.
- Izdoto grāmatu un brošūru sadalījums pēc valodām. *Datubāzes*. <http://data.csb.gov.lv/>, sk. 26.11.2016.
- Kalveite, Inese (1989). Trešās zvaigznes atdzimšana. *Padomju Jaunatne* 33, 16. februārī.
- Kļave, Evija, Šūpule, Inese (2013). *Nacionālā identitāte un diskursi: teorētiskās refleksijas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Prīškvuordi (2010). *Latgalistikys kongresu materiali II. Via Latgalica pīlykums*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 3–6.
- Rēzeknes Centrālā bibliotēka (2015). Jāņa Elkšņa pašaieliedzīgie 25 gadi, LKC izdevniecību vadot. <http://www.rezeknesbiblioteka.lv/index.php/centrl-bibliotka/regionalais-kulturas-kanons/1586-jana-elksna-pasaizliedzizie-25-gadi-lkc-izdevniecibu-vadot>, sk. 26.11.2016.
- Rutkēviča, Andra (2004). Nacionālā identitāte un postmodernā sabiedrība. Radzobe, Silvija (zin. red., 2004). *Postmodernisms teātrī un drāmā*. Rīga: Jumava. 53–58.
- Soms, Henrihs (1994–2016). *Latgales dati*. Daugavpils: DU Latgales pētniecības institūts. <http://latgalesdati.du.lv/1/8>, sk.01.12.2016.
- Šuplinska, Ilga (2012). Gruomota. Šuplinska, I. (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca I*. Rēzekne: RA. 229–232.
- Šuplinska, Ilga (2012). Latgolys škola. Šuplinska, I. (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca I*. Rēzekne: RA. 397–400.
- Van Dijk, Teun A. (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse Studies* 8, 159–177. <http://dis.sagepub.com/cgi/content/abstract/8/1/159>, sk. 02.12.2016.
- Zeile, Pēteris (1999). LKCI dorbu bibliografija (1990–1999). *Olūts* 9. Rēzekne: LKCI, 241–251.
- Svikša, Skaidrīte (2005). LKCI dorbu bibliografija (1999–2005). *Olūts* 10. Rēzekne: LKCI, 247–253.

10. Nikitov Novop, Latgaliņu valodas pareizrakstības principi" (ir manuskr.)
11. H. Reizis, Latgaliņu cārduca (ar frazeo-
loģisku eksplikāciju).
12. Jevropa Maciloviča "Pavucietoua un
puzādi sposoli dēļ zemūka latvišu?"
(1850) - faksimils.
13. Gustavs Maulefēla "Inflante zemūka-
nājosmota" - vācēt vīnu gida gājumu,
un dārnūt (1862-1871)
14. Jons Matkūg, novēta usojuma "Latgali
pālcuolu"
15. Jons Mykūg "Latgali metaka sentitas"
16. Nikitov Novop, "Latgaliņu literatūras vēsture"

1. attēls.
**Biedrības
„Olūts”
ieteiktais
grāmatu
saraksts LKCI
(fragments))**
Figure 1:
**List of books
recommended
by Society
“Olūts” to the
Publishing
House of
Latgale
Culture Centre
(fragment)**

Latgales Kultūras centrs
Pavēle
08.04.1993. Nr.8
Rēzeknē

Rīgā 07.04.93. notika Latgales Kultūras centra izdevniecības valdes kārtējā sēde, kurā piedalījās: V.Avotipņš, A.Breidaks, J.Elksnis, L.Leikuma, K.Počas, A.Vējāns un P.Zeile. Sēdē tika izskatīts jautājums par pareizrakstību latgališu rakstu valodā un pieņemts lēmums:

"Līdz jauna normatīva lēmuma pieņemšanai regulāro latgališko izdevumu rakstībā balstīties uz 1929.gadā Izglītības ministrijas apstiprinātajiem pareizrakstības nosacījumiem un atsevišķiem 1972.g. Latgaļu Pētniecības institūta pieņemtajiem latgališu pareizrakstības precizējumiem, kuri ir zinātniski pamatoti un praksē tuvina rakstību tautas runātajai valodai."

Ar izdevniecības valdes 07.04.1993. lēmumu pavēlu iepazīstināt izdevniecības darbiniekus un pastāvīgos autorus, par to informēt Latgales TV un avižu redakcijas.

Valdes priekšsēdētāja v.i.

J.Elksnis

2. attēls.
**Latgales
Kultūras centra
pavēle**
Figure 2: **An
order of Latgale
Culture Centre**

1. tabula. *Adresantu raksturojums**Table 1: *Characteristics of addressees*

N.p.k.	Vārds, uzvārds, dzimšanas dati	Pamatnodarbošanās	„Loma”, funkcijas LKCI darbībā
1.	Marta Bārbale (08.02.1933.–05.08.2003)	Dzejniece	Sadarbība dzejoļu izdošanā
2.	Anatolijs Bērzkalns (17.08.1923.–03.07.2002)	Gadījuma darbi kancelejā, pēc kontūzijas leģionā 1. grupas invalīds	Sadarbība vārdnīcas izdošanā
3.	<i>Ontuons Breidaks</i> (25.01.1932.–24.02.2002)	Valodnieks, docētājs	Zinātnisku rakstu autors, LKCI padomes loceklis
4.	<i>Juons Cybulskis</i> (19.10.1911.–03.01.1997)	Skolotājs, grāmatizdevējs, bijis izsūtījumā Sibīrijā	Atmiņu pieraksts
5.	Jānis Dimants (27.01.1937)	Mediķis, A. Jūrdža fonda vadītājs trimdā	Lietišķas vienošanās par grāmatu izdošanu, izplatīšanu trimdā
6.	Valdis Kantāns	Nav zināms, sarakstes laikā izcieš cietumsodu Daugavpils, vēlāk Rīgas cietumā par slepkavību	Lasītājs, lūgums piegādāt latgaliski izdotās grāmatas uz cietumu
7.	Jānis (06.05.1914.–02.05.2000) un Emīlija (18.06.1916.–17.01.2008) Klīdzēji (biežāk rakstītājs ir Jānis, taču 2 vēstules rakstījuši abi)	Rakstnieks, sociālās klīnikas darbinieks. Māksliniece	Sadarbība grāmatu izdošanā
8.	<i>Osvalds Kravaļš</i> (27.04.1942.–30.06.2008)	Rakstnieks, publicists	LKCI un latgalisko izdevumu izdošanas politikas veidošana
9.	<i>Lideja Leikuma</i> (14.12.1954)	Valodniece, docētāja	Zinātnisku rakstu autore, korektore, redaktore, LKCI padomes locekle
10.	<i>Veronika Piļka</i> (?)	Pensionēta skolotāja, novadpētniece	J. Elkšņa skolotāja, ierosina jaunus projektus, atmiņu pieraksts
11.	Aleksis Rubulis (11.10.1922.–20.12.2015)	Literatūrzinātnieks, rakstnieks	Sadarbība grāmatu izdošanā

Vēstuļu datēšanas laiks	Vēstuļu rakstīšanas vieta	Vēstuļu skaits, tehnika	Vēstuļu valoda
05.02.92.– ?.12.96	Murmastiene	6 (rokkrakstā)	LVS, LTG
23.01.93.– 13.05.95	Vācija, Neiulma (<i>Neu-Ulm</i>)	3 (rokkrakstā)	LVS
28.07.91.– 30.04.96	Reiga [vieta vēstulēs nav norādīta]	6 (rokkrakstā) un drukāti Latgaliešu filologu asociācijas statūti	LTG, statūti LVS
31.12.91.– 9.08.?	Reiga	2 (rokkrakstā)	LTG
04.11.91.– 24.11.96	ASV, Mineapolē	18 (mašīnrakstā un rokkrakstā) un uzsaukums tautiešiem iegādāties LKCI grāmatas	LVS
18.10.95.– 19.01.96.	Daugavpils, Rīga	6 (rokkrakstā) un veltījuma dzejolis J. Elksnim	LVS
13.04.92.– 09.07.94	ASV, Kalifornija	9 (rokkrakstā un mašīnrakstā) un viens avīzraksts par nacionālo partizānu atbalstītāju M. Supi, arī veltījumdzejolis Latgales Mārai	LTG, LVS
05.09.90.– 25.–31.12.92	Daugovpiļš	5 (rokkrakstā) un 2 vēstuļu fragmenti	LTG
25.06.89.– 27.01.96	Reiga	9 (rokkrakstā)	LTG
27.10.92.– 14.08.96	Valmīra	15 (rokkrakstā) un 1 iesniegums Vietvārdu komisijai, 1 vēstule raidījumam „Gadsimta griežos”, 1 atklātnīte J. Elksnim vārda dienā	LTG
04.01.94.– 25.10.95	ASV, Čikāga	21 (mašīnrakstā, paraksts rokkrakstā) un 1 adresēta kardinālam J. Pujatam	LVS

12.	<i>Stanislavs Saušs</i> (16.03.1918.–27.01.1997)	Strādājis celtniecībā, bijis izsūtījumā Sibīrijā, publicists	Korektors, redak- tors, rakstu autors
13.	<i>Ontuons Slišāns</i> (28.12.1948.–15.12.1997)	Lauksaimnieks, rakst- nieks, folklorists	Sadarbība grāmatu izdošanā, jaunu kultūrvēsturisku faktu izgaismošanā
14.	Mikalīna Supe (27.04.1923)	Pensionāre, bijusi izsūtījumā, nacionālās pretošanās kustības dalībniece	Sadarbība grāmatas izdošanā par nacionālo partizānu Mikalīnas brāli Pēteri Supi
15.	Anna Stafecka (15.12.1953)	Valodniece	Korektore, redak- tore, rakstu autore, LKCI padomes locekle
16.	Jānis Svenčs (07.01.1935)	Mākslinieks	Sadarbība grāmatu noformēšanā
17.	<i>Vitolds Valeiņš</i> (27.06.1922.–20.12.2001)	Literatūrzinātnieks, docētājs	Zinātnisku rakstu un grāmatu autors, LKCI padomes loceklis
18.	Andris Vējāns (20.04.1927.–08.12.2005)	Dzejnieks	Sadarbība dzejoļu krājumu izdošanā, LKCI padomes loceklis
19.	<i>Viktors Vonogs</i> (12.10.1920.–13.09.1995)	Literatūrvēsturnieks	Rakstu autors, redaktors.
20.	Paulīne Zalāne-Vallena (21.08.1931)	Literatūrzinātniece	LKCI izdevumu popularizēšana un atbalstīšana
21.	Pēteris Zeile (14.01.1928)	Filozofs, docētājs	Zinātnisku rakstu un grāmatu autors, LKCI padomes loceklis

14.04.93.– 19.11.96	Reiga	13 (rokrakstā)	LTG
08.03.92.– 05.03.94	Upeite (Škilbānu pog.)	6 (rokrakstā) un 1 apraksts par literātu Jāni Pastoru	LTG
10.05.93.– 27.02.97.	Bauska	11 (rokrakstā) un 1 apsveikums Liendienās	LVS
17.03.92.– 23.04.93	Reiga	1 (rokrakstā) un 1 oficiāla vēstule tā laika izglītības ministram Andrim Piebalgam	LTG, oficiālā vēstule LVS
17.03.93.– 06.12.96.	Rīga [vietu nenorāda]	5 (rokrakstā)	LVS
11.10.90.– 16.01.97	Reiga	10 (rokrakstā)	LTG
18.02.92.– 31.01.97	Rīga, dažas arī no Alūksnes	10 (rokrakstā)	LVS, atsevišķas frāzes LTG
26.02.92.– 23.02.94	Reiga	3 (rokrakstā), 1 no tām adresēta arī O. Slišānam	LTG
21.09.93.– 05.06.94	ASV, Litletona (<i>Littleton</i>)	2 (mašīnrakstā) un 2 ir adresētas arī biedrības „Dzintars” prezidentei	LVS
08.03.91.– 27.02.97	Rīga	29 (rokrakstā) un 1 oficiāla vēstule (mašīnrakstā), adresēta deputātam An- tonam Seikstam LKCI vārdā	LVS, atsevišķas frāzes LTG

* Biogrāfiskie dati pamatā ņemti no: Paukste, J., Rancāne, A., Salceviča, I., Vilčuka, I. (2008). *Latgales kultūras darbinieki* 1.–2. sēj. Rīga: Jumava. Par V. Piļku precīzu datu pagaidām nav, zināms, ka mirusi 20. gs. 90. gados.

Silārdš Tots (Szilárd Tibor Tóth)

ЕЩЁ РАЗ К ВОПРОСУ ОПОСРЕДОВАННЫХ ВЕНГЕРИЗМОВ ЛАТЫШСКОГО ЯЗЫКА – ЛАТГАЛЬСКОЕ *KUNTUŽI*

Нами было выделено более чем 50 венгерских заимствований в латышском языке, среди которых kuntuži (мн. ч.) является чисто латгальским словом. Во время первой Латвийской Республики лексема квалифицирована как иностранное слово. В начале XX века kontušča зафиксирована как лексема женского рода.

*Лексема этимологизируется, возможно через литовск. kuntušas или белорусск. контушь ~ кунтушь из польск. kontusz ~ диал. kuntusz, которое происходит от венг. *köntüs ~ соврем. литературн. köntös. При этом имеется целый ряд индоевропейских этимологий. Этимологизация лексемы осложняется тем, что она является интернационализмом.*

Ключевые слова: этимология, латгальский язык, латышский язык, венгерский язык, мужская верхняя одежда.

VĒLREIZ PAR UNGĀRISMIEM, KAS IENĀKUŠI LATVIEŠU VALODĀ AR CITU VALODU STARPNIECĪBU: LATGALIEŠU *KUNTUŽI*

Plašākā pētījumā par latviešu valodas aizguvumiem ir konstatēti 50 ungāru valodas aizguvumi, starp kuriem vārds kuntuži (dsk.) ir latgaliešu valodas vārds ('vacī, nūnosōti apgērba goboli'). Latvijas Republikas laikā (1918–1940) to kvalificēja kā svešvārdu. 20. gs. sākumā vārds kontušča ir fiksēts kā sieviešu dzimtes leksēma.

*Leksēmas etimoloģija skatāma, iespējams, ar vairāku valodu starpniecību: lietuviešu kuntušas vai baltkrievu контушь ~ кунтушь no poļu valodas kontusz ~ dialektisma kuntusz, taču vārda pamatizcelsme saistāma ar ungāru *köntüs, mūsdienu literārajā valodā – köntös 'kuntuži, apgērbs, kleita, halāts'. Jāpiebilst, ka etimoloģija var atšķirties katrā no pieminētajām valodām. Leksēmas etimoloģijas izpratni apgrūtina tas, ka mūsdienās to uztver kā internacionālismu.*

Atslēgas vārdi: etimoloģija, latgaliešu valoda, latviešu valoda, ungāru valoda, vīriešu virsdrēbes.

**ONCE AGAIN TO THE QUESTION OF MEDIATED (INDIRECT)
HUNGARIAN BORROWINGS INTO THE LATVIAN LANGUAGE:
LATGALIAN KUNTUŽI**

Previously more than 50 Hungarian borrowings into the Latvian language have been identified, among which kuntuži is purely a Latgalian word. During the 20th century kuntušs appeared in lexicographical sources of the Latvian language. In the interwar period the lexeme was lexicographized as a foreign word. At the beginning of the 20th century kontuscha is fixed as a lexeme of feminine gender.

*According to a widely accepted etymology the lexeme was borrowed from the Polish kontusz ~ dialectal kuntusz perhaps through the Lithuanian kuntušas or the Belarusian контушь ~ кунтушь where the Polish word originates from the Hungarian *köntüs ~ modern literary köntös. In addition to this explanation there are a number of Indo-European etymologies existing. The etymology of the lexeme becomes even more complicated due to the fact that it is internationalism.*

Keywords: etymology, Latgalian language, Latvian language, Hungarian language, men's outerwear.

Введение

Нами были изучены лексикографические источники латышского языка на предмет возможных венгерских заимствований. Учитывая все фонетические, морфологические варианты, дериваты, сложносоставные слова, словосочетания и личные имена, в латышском языке можно насчитать более 50 венгерских заимствований. «Венгерскими заимствованиями» мы называем все лексемы, при этимологизации которых венгерский язык мог играть какую-нибудь роль (первоисточника или языка-посредника).

Часто лексема передается и принимается множеством языков, при этом меняется ее фонетическая, морфологическая и семантическая характеристика. Может создаваться сложнейшая этимологическая цепь с многочисленными разветвлениями, по которым лексема столетиями странствует от первоисточника.

Языками-посредниками венгеризмов латышского языка являются в большей степени немецкий и русский, в меньшей степени – польский, белорусский и литовский языки. К последней группе относится латгальское *kuntuži* (мн. ч.), которое стало объектом данного исследования.

В данной статье рассматриваем появление лексемы в письменных источниках, затем переходим к ее этимологизации. Далее затрагиваем проблематику аналогичной мужской верхней одежды эстонцев и других венгеризмов латышского языка семантической категории 'мужская верхняя одежда'.

Латгальское *kuntuži* в письменных источниках

Латгальское *kuntuži* (мн. ч.), *kuntužāņi* (Barons: *Latvju dainas*, 20381), *kuntuži* ‘*vacī, nīnosōti apgērba goboli*’ (Bērzkalns 2007: 262) в нашей предыдущей публикации о венгерских заимствованиях латышского языка не была упомянута (Tóth 2003). Если рассматривать карту распространения лексемы на территории Латвии, опубликованную Станиславом Ф. Колбушевским (Kolbuszewski 1989: 160), можно убедиться в том, что речь идет не об общелатышском, а именно о чисто латгальском слове, поскольку оно засвидетельствовано исключительно на территории Латгалии:

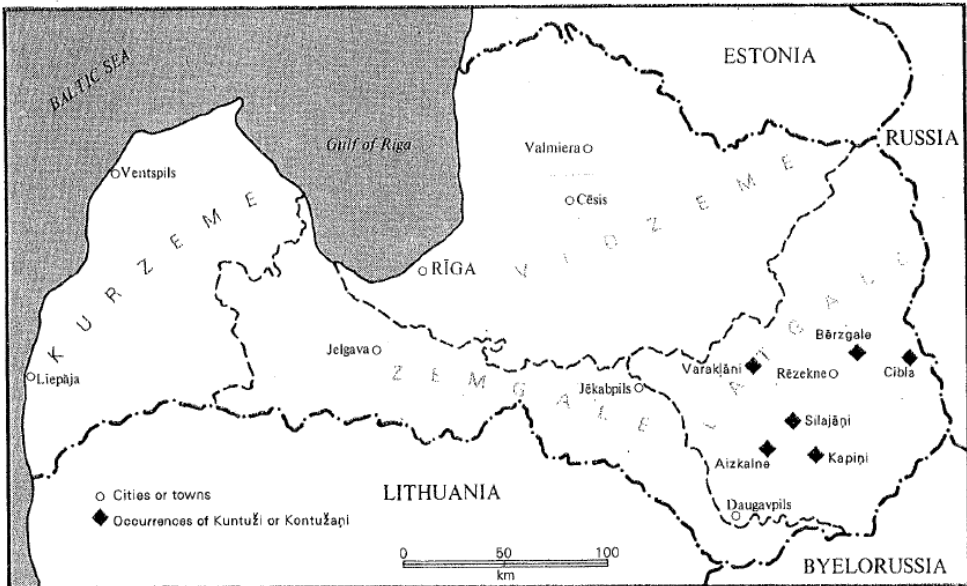

Иллюстрация 1. *Карта распространения лексемы kuntuži ~ kuntužāņi.* (Kolbuszewski 1989: 160)

Figure 1: *Geographical distribution of the words kuntuži ~ kuntužāņi.* (Kolbuszewski 1989: 160)

Польский *kontusz* – символ польской культуры – и его название в Латгалии стало распространяться в польский период (XVI–XVIII вв.). Этого касается и Францис Кемпс (Kemps 1937: 202–203), юбилею которого была посвящена 9-я Международная конференция по латгалистике. Польский *kontusz* ~ *kuntusz* документирован с XVI века (Wołosz 1989: 209).

Лексема в форме *kuntušs* (ед. ч.) ~ русск. *кунтуш* засвидетельствована и в лексикографических источниках латышского языка XX века с семантикой ‘длинный пиджак (поляков и украинцев древних времен)’ (KLV I 1959: 688), хотя далеко не во всех словарях. Данный пример указывает на то, что лексема

в латышском литературном языке воспринимается как, с одной стороны, ксенизм, с другой, как архаизм, но не как латгализм.

Рассматриваемая лексема во время первой Латвийской Республики квалифицирована как иностранное слово – она встречается в словаре иностранных слов Яниса Видиньша: *kuntušs novēc. Kontušs, poļu apģērbs ar pāršķeltām piedroknēm, ko tie patapinājuši no Krimas tatāriem* (Vidiņš 1933).

В начале XX века она зафиксирована как лексема женского рода, при этом вокализм первого слога представлен в виде *o*: *kontušcha`poļu virsdrēbes`* (Drawneeks 1913: 348).

Этимология *kuntuži*

Лексему можно этимологизировать, учитывая возможность посредничества лит. *kuntušas* (Laczházi 2003: 241) из польск. *kontusz* ~ диал. *kuntusz*. Польское же слово происходит от венгерского **köntüs*, которое появляется в современном венгерском литературном языке в форме *köntös* ‘кунтуш, одежда, платье, халат’. В качестве языка-посредника мог выступать и белорусский язык, в котором данное слово засвидетельствовано по крайней мере начиная с XVII века (*контушь* ~ *кунтушь* << венг.; Hollós 1996: 39, Zoltán 2006: 498).

Венгерскую лексему (XIV век) принято считать производным словом **kent* < **kwent* < средневерхненемецк. диал. [*kwē'nD*] (~ нем. лит. *Gewand*) с венг. словообразовательным суффиксом прилагательных <*s*>[*š*] (Hadrovcics 1985: 321). Слабость этимологии состоит в том, что гипотетический корень **kent* ~ *könt* в венгерском не документирован, засвидетельствована только производная форма с ласкательно-уменьшительным суффиксом *köntike* (EWUng: 816). В качестве первоисточника наряду с венгерским указывают и турецкий язык (Kolbuszewski 1989: 158).

Этимологизация лексемы усложняется тем, что она является странствующим словом (*Wanderwort*) или интернационализмом, напр. русск. 1664: *кунтыш* ~ 1710: *кунтош* ~ 1712: *кунтош* ~ 1714: *кунтуш* ~ 1831: *контуш* ~ 1856: *кундыш* (Hollós 1996: 38–39). Этимологические соответствия имеются в румынском, сербохорватском, османском, украинском, словацком, словенском, болгарском и греческом языках. Соответствия найдены даже в немецких диалектах (Sławski 1958-1965: 440, Kolbuszewski 1989: 161–162). Как отмечает автор этимологического словаря венгерских заимствований румынского языка Лайош Тамаш: *Этимологические соотношения этого слова весьма запутаны, поскольку речь идет об одном странствующем слове. (...) Также не выяснено соотношение венг. köntös и kantus/ Die etymologischen Verhältnisse dieses Wortes sind ziemlich verwickelt, da es sich um ein Wanderwort handelt (...) Unklar ist auch das Verhältnis von ung. köntös und kantus* (Tamás 1966: 259).

Согласно другим версиям первоисточником лексемы является один из индоевропейских языков (правда, даже при венгерской версии имеем дело с индоевропейским этимологом в широком смысле слова, поскольку немецкий

представляет германскую ветвь индоевропейской языковой семьи). Венгерский этимологический словарь указывает на мидийский язык: *Quelle: evtl. medisch κάλυδος 'persisches Oberkleid mit Ärmeln'. EntlSpr. unbest. Zur Verbreitung des W[ortes] dürfte auch das Ung. beigetragen haben/ Источник: возможно, мидийское κάλυδος 'персидская верхняя одежда с рукавами'. Язык-посредник не определен. Распространению слова мог способствовать также венгерский язык (EWUng. 816). Однако, поскольку мидийский язык плохо документирован, возникает вопрос, можно ли лексему отнести к этому исчезнувшему иранскому языку, о котором очень мало известно.*

Древнегреческая этимология устанавливает тот же самый этимон *κάλυδος*. По словам Аттилы Холлоша (Hollós 1996: 39) эта этимология идёт от этимологического словаря Эриха Бернекера (Berneker 1908–1913). Наряду с древнегреческой этимологией встречается в литературе и новогреческая версия: сербохорватское *kòntuš* этимологизируется именно из новогреческого *kontòs* (Škaljić 1965: 414–415).

Эстонская параллель *kuub*

Аналогично польскому ‘kontusz’, эстонское *kuub* ‘пиджак, сюртук, кафтан’ является символом национальной и региональной идентичности жителей и уроженцев Мульгимаа (эст. *Mulgimaa*) — лингвокультурологической

Иллюстрация 2. Бывший президент Эстонии Тоомас Хендрик Ильвес рядом со скульптурой мульгийца в городе Абья-Палуоя (Эстония). <http://sakala.postimees.ee/2178313/president-tervitas-mulgi-meest>

Figure 2: *The former president of Estonia Toomas Hendrik Ilves with the sculpture of the Mulgi man. Town of Abja-Paluoja, Estonia.*

территории Эстонии (Вильяндимаа и северо-западная часть уезда Валгамаа – земли бывших приходов Халлисте, Хельме, Каркси, Пайсту и Тарвасту). Именно этот же район Эстонии граничит с Латвией, хотя не с Латгалией, а с Видземе. Даже самоназвание этой этнолингвистической группы эстонцев имеет латышскую этимологию: эст. *mulk* < латыш. *muļķis* ‘дурак’.

Такую же одежду предпочитал носить на торжественных мероприятиях бывший президент Эстонии Тоомас Хендрик Ильвес, занимавший этот пост в 2006–2016 годах.

Другие венгеризмы категории ‘мужская верхняя одежда’

Из семантической категории ‘мужская верхняя одежда’ в латышском языке кроме *kuntuži* засвидетельствовано ещё три лексемы венгерского происхождения:

1. †*atila* (KW I 1891–1893: 142) ‘атилла’ << венг. *atilla*.
2. †*dolmans* ‘долман (долман), часть гусарского мундира’ (Ulmann – Brasche 1880: 197, Drawneeks 1910: 273, Drawneeks 1913: 182, Vidiņš 1933: 77), †*dolomāns* (SV 2008: 194), †*dolomana* (генитив; Widiņsch 1911: 329); << венг. *dolmány*.
3. †*mentiks* ‘ментик’ (Widiņsch 1911: 329, KLV I 1959: 753) < русск. *ментик* или < польск. *mentyk* < венг. *mente*.

Итоги

Ранее нами было выделено более чем 50 венгерских заимствований в латышском языке, среди которых *kuntuži* (мн. ч.) является чисто латгальским словом. Форма *kuntušs* (ед. ч.) ‘кунтуш, кунтыш’ засвидетельствована в лексикографических источниках латышского языка XX века. Во время первой Латвийской Республики лексема квалифицирована как иностранное слово. В начале XX века *kontušča* зафиксирована как лексема женского рода.

Лексема этимологизируется, возможно через литовское *kuntušas* или белорусское *контушъ* ~ *кунтушъ* из польского *kontusz* ~ диал. *kuntusz*, которое происходит от венгерского **köntüs* ~ соврем. литературн. *köntös*. При этом имеется целый ряд индоевропейских этимологий. Этимологизация лексемы осложняется тем, что она является интернационализмом. Из семантической категории ‘мужская верхняя одежда’ в латышском языке нами было выделено дополнительно три лексемы венгерского происхождения.

ЛИТЕРАТУРА

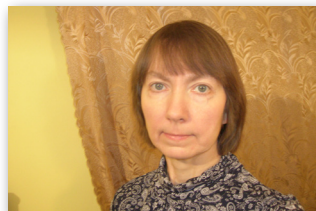
- Barons, Krišjānis, Visendorfs, Henrijs (1989–1994). *Latvju dainas* 6. sēj., 8. Faksimilizdevums. Riekstiņš, Ivars (1989–1994). Rīga: Zinātne.
 Berneker, Erich (1908–1913). *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*. Indogermanische Bibliothek. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
 Bērzkalns, Anatolijs (2007). *Latgaļu volūdas vārdu krājums*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevniecība.

- Drawneeks, Jēkabs (1910). *Deutsch-lettisches Wörterbuch. Wahzu-latweeschu wahrniza*. Riga: Verlag von C. J. Sichmann
- Drawneeks, Jēkabs (1913). *Kreewu-latweeschu wahrniza. Русско-латышский словарь*. Rigā: J. Brigadera apgahdibā.
- EWUng. = Benkő Loránd (ed., 1993–1995). *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hadrovics, László (1985). *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest–Köln: Böhlau.
- Hollós, Attila (1996). *Az orosz szókincs magyar elemei*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Kemps, Francis (1937). Poļu laiki Latgalē. Miķelsons, Reinholds (red., 1937). *Latvijas vēstures lasāmā grāmata 1*. Rīgā: Valters un Rapa.
- KLV 1959 = *Krievu-latviešu vārdnīca I–II*. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Kolbuszewski, Stanislaw F. (1989). Latgalian Kuntuzhi < Polish Kontusz in the Folk Songs and Vernaculars of Former Polish Livonia (Latgale). Vaira Viķis-Freibergs (ed., 1989), *Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs: Essays in Honour of the Sesquicentennial of the Birth of Kr. Barons*. Kingston, Montreal: McGill-Queen's University Press (McGill-Queen's Studies in Ethnic History, 4). 157–166.
- KW I (1891–1893) = *Konwersazijas wahrniza*. Ar daudz mahzitu latveeschu palihsdibu J. Drawneeka isdota. Jelgawā: Drawiņ-Drawneeka apgahdibā.
- Laczházi, Aranka (2003). Венгерские элементы в лексике литовского языка. *Miscellanea Corviniana: Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK. 237–244. <http://szlavintezet.elte.hu/publications/szerk.shtml>, sk. 20.11.2016.
- Sławski, Franciszek (1952–1965). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- SV 2008 = Andersone I. et al., *Svešvārdu vārdnīca: 25000 vārdu un terminu*. Rīga: Avots.
- Škaljić, Abdulah (1965). *Turcizmi v srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost. http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Abdula_Skaljic%20Turcizmi_u_srpskohrvatskom_jeziku.pdf, sk. 20.11.2016.
- Tamás, Lajos (1966). *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tóth, Szilárd (2003). Ungarisches im lettischen Wortschatz (mit besonderer Berücksichtigung des Wortes tokajietis 'Tokajer'). *Miscellanea Corviniana: Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK. 344–348. <http://szlavintezet.elte.hu/publications/szerk.shtml>, sk. 20.11.2016.
- Ulmann C. Chr.–Brasche G. (1880). *Lettisches Wörterbuch von Ulmann und Brasche. Zweiter Theil: Deutsch-lettisches Wörterbuch*. Riga u. Leipzig: Verlag von H. Brutzer & Co.
- Widiņsch, J[ānis] (1911). *(Pilnigakā) švešchwahrdu grahmata*. Rigā: Sinatnes=J. Roses grahmatu pahrdotawas isdewums.
- Vidiņš, Jānis (1933). *Svešvārdu grāmata*. Otrs papildināts iespiedums. Rīgā: Valters un Rapa. <http://www.tezaurs.lv/#/sv/kuntušs>, sk. 20.11.2016.
- Wołosz, Robert (1989). Wyrazy węgierskie w języku polskim. *Studia Slavica* 35. 215–317.
- Zoltán, András (2006). Magyar szavak az ófehéroroszbán. *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Szerk. Mártonfi Attila, Papp Kornélia, Slíz Mariann. Budapest: Argumentum. 495–500.

Otīlija Kovaļevska

ASŪNES PAGASTA VIETAS UN VĀRDI 1772. GADA DVĒSEĻU REVĪZIJĀ

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar 1772. gada dvēseļu revīzijas materiālu saturu, rādot, kādas iespējas tas sniedz noteiktas teritorijas vietvārdu izpētē. Aplūkotā teritorija atbilst Asūnes pagastam 1935. gada robežās un aptver mūsdienu Asūnes, Ķepovas, kā arī daļu Svariņu un Bērziņu pagasta. Materiāla analīzei izmantotas Excel programmas iespējas (datu strukturēšana, atlase, statistisko datu ieguve un apstrāde). Ar kartogrāfiskās metodes palīdzību meklētas sakarības starp sādžu nosaukumiem un uzvārdiem.

Atslēgas vārdi: Asūnes pagasts, Asūnes foļvarka, Asūnes plebānija, 1772. gada dvēseļu revīzija, Latgales sādžu nosaukumi un uzvārdi, sādžu nosaukumu un uzvārdu saistība.

PLACES AND NAMES IN ASŪNE PARISH IN THE CENSUS ("REVISION OF SOULS") OF 1772

The aim of the article is to present the content of the census 1772 for Rēzekne District and show the possibilities it provides for research of the place names of certain areas. The chosen territory corresponds to Asūne parish as it was in 1935 and includes the contemporary Asūne and Ķepova parish, as well as partially Svariņi and Bērziņi parish.

The results of 1772 census is the richest source of information about villages and inhabitants which belonged to the former Asūne half a manor and clergy house in 18th century. The documents describe 75 villages, 424 households and 4733 persons. Individual people are listed indicating each person's name, surname (for adults), age, and position in the family or kinship (hosts, wives, children, other relatives, foster children, workers s. c.). Up to now it is also the oldest source, so broadly representing women's surnames in Asūne parish because they differ from their husbands' surnames. Most often a woman kept their father's surname, but occasionally the surname was made of her father's name or even of a place name. Thereby it becomes possible to observe the intense formation process of surnames and related place names in the 18th century. Noteworthy are the names and surnames that are rare or even have not survived to the present day, but the traces of such names are still preserved in place names and surnames, which in turn indicate newcomers from other parishes and even from Belarus. Geographical descriptions of villages contain also the names of 17 lakes and 11 rivers; most of them have kept

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2238>

their names until nowadays. Older forms of actual place names and several already disappeared names can be found there.

For the analysis of the material options of Excel programs (structuring, selection the materials, extraction and processing of statistical data, graphic visualization) have been used. Cartographical methods have been employed to search for correlations between the village names and surnames. To acquire a better understanding of the results of the census 1772, these materials were compared with earlier 18th century census data, as well as with maps from various periods.

Keywords: Asūne parish, Asūne half a manor, census of 1772, village names and surnames of Latgale, relationship between the place names and surnames.

Ievads

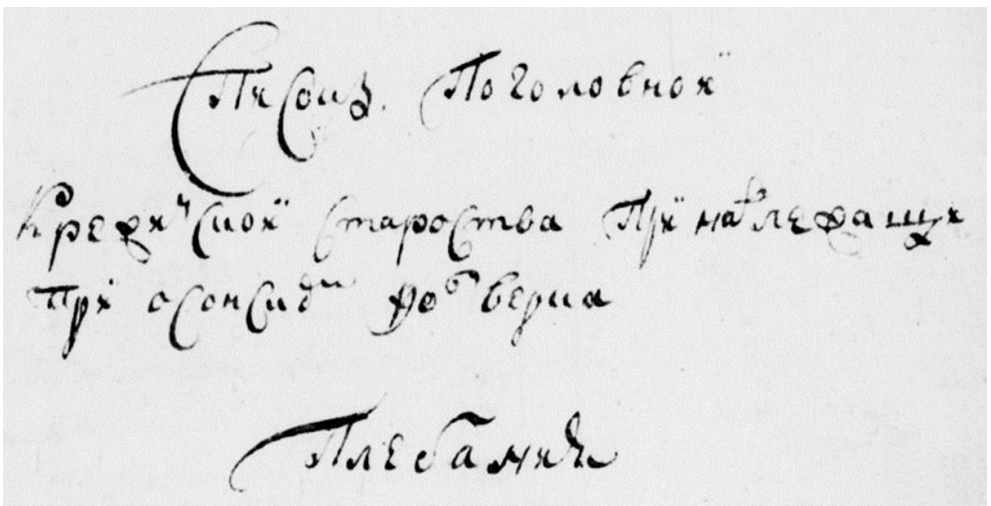
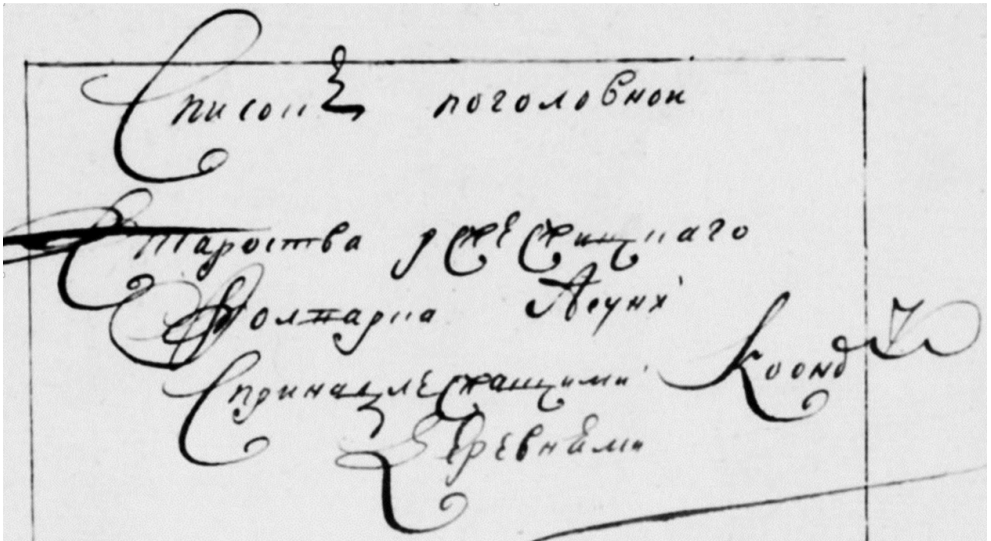
Rēzeknes apriņķa 1772. gada dvēseļu revīzijas materiāli ir ļoti bagātīgs uzziņu avots par toreizējās Asūnes foļvarkas un plebānijas¹ sādžām un to iedzīvotājiem. Tas attiecas uz laiku, kad pēc Polijas pirmās sadalīšanas Latgale nonāca Krievijas sastāvā (1772) un tika veikta visu iedzīvotāju uzskaitē,² sava veida tautas skaitīšana, daudz detalizētāka nekā iepriekšējās, poļu laika, revīzijas. Šis dokuments jau vairākus gadus ir digitāli pieejams Latvijas Valsts Vēstures arhīva vietnē „Raduraksti” (www.lvva-raduraksti.lv), tomēr specifiskās rakstības dēļ (18. gs. rokraksts kirilicā) ir grūti izmantojams.

Nemot vērā līdzšinējo pieredzi Asūnes pagasta vietvārdu izpētē un cerot rast atbildes uz līdz šim neatbildētiem jautājumiem, no apjomīgā materiāla tika izvēlēta tā daļa, kas attiecas tieši uz šo pagastu. Lai tekstu padarītu lasāmāku un vieglāk analizējamu, tas tika pārrakstīts datorrakstā, iegūstot labu pārskatu par apdzīvotību 1772. gadā, cilvēku vārdiem, uzvārdiem, vietu nosaukumiem. Aplūkotā teritorija atbilst Asūnes pagastam 1935. gada robežās un aptver mūsdienu Asūnes, Ķepovas, kā arī daļu Svriņu un Bērziņu pagasta. Uz šo kādreizējo Asūnes pagastu attiecas divi dokumenti – Asūnes foļvarkas un Asūnes plebānijas apraksts³ (sk. 1. attēlu).

¹ Asūnes pagasta teritorijā kopš Asūnes baznīcas dibināšanas (1680) bija divi īpašumi: valsts muiža (ar ~65 sādžām), kas 16.–18. gs. avotos konsekventi dēvēta par *foļvarku* (sk. piebildi, ka sākotnēji tur bijusi Rēzeknes pils pusmuiža), un mācītājmuiža jeb *plebānija* (ar ~12 sādžām).

² Воробьев, 2012; sk. arī dažādus 1772. gada Krievijas valdības ukazus saistībā ar jaunpievienotajām zemēm, tai skaitā par tajās veicamo tautas skaitīšanu: Полное собрание законов Российской империи, 507., 509., 531., 553., 571. lpp.

³ Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 1772. gada Latgales revīziju saraksti, 1881. fonds, 1. apraksts, 8. lieta: Asūnes plebānija ar tai piederošajām sādžām (no 522. līdz 539. lapai) un Asūnes foļvarka ar tai piederošajām sādžām (no 729. līdz 787. lapai). Dokumentu kopējais apjoms ir apmēram 140 manuskripta lappuses.

1. attēls. 1772. gada revīzijas dokumentu virsraksti, kas attiecas uz Asūnes foļvarku un plebāniju. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 1881. f., 1. apr., 8. l., 523. un 729. lpp. <http://www.lvva-raduraksti.lv>

Figure 1: Titles of documents 1772 relating to the Asūne’s demesne and clergy house

Abos dokumentos aprakstītas visas šajā teritorijā ietilpstošās apdzīvotās vietas, katrā saimniecībā uzskaitītas visas personas, katrai norādot vārdu, uzvārdu (pieaugušajiem), vecumu, stāvokli saimē vai radniecības pakāpi (saimnieki, bērni,

citi radnieki, strādnieki, gani, *bobiļi*⁴ u. tml.). Sādžu ģeogrāfiskajos aprakstos minēti arī dabas objektu (īpaši ezeru un upju) nosaukumi.

Šī raksta mērķis ir iepazīstināt ar 1772. gada dvēseļu revīzijas materiālu saturu un parādīt, ko tie sniedz Asūnes pagasta vietvārdu izpētē. Milzīgais uzvārdu apjoms ļauj spriest par uzvārdu veidošanās procesu toreizējā Inflantijā 18. gs. Tā kā līdzīgi dati ir par visu tā laika Rēzeknes apriņķi, tad publikācijas izstrādē iegūtos secinājumus vismaz daļēji var vispārināt. Raksts varētu rosināt šo materiālu izpēti arī attiecībā uz citām teritorijām vai citos aspektos (vēsturiskā, valodnieciskā, demogrāfiskā u. tml.).

Materiāla analīzei izmantotas *Excel* programmas iespējas (materiāla strukturēšana, grupēšana, atlase, statistisko datu ieguve, apstrāde, grafiskā vizualizācija), bet ar kartogrāfiskās metodes palīdzību meklētas sakarības starp sādžu nosaukumiem un uzvārdiem.

1772. gada revīzijas materiāli skaitļos

Divos dokumentos kopumā aprakstītas 75 apdzīvotās vietas, 424 saimes, uzskaitītas 4733 personas (2399 vīrieši, 2334 sievietes), tai skaitā apmēram 2000 personas ar uzvārdiem: 930 vīrieši ar 427 dažādiem uzvārdiem, 1070 sievietes ar 480 dažādiem uzvārdiem. Kopumā – 660 dažādi uzvārdi (neskaitot variantus). Personu vārdu dažādība ir daudz mazāka: 133 sieviešu vārdi, 152 vīriešu vārdi (neskaitot variantus). Sādžu ģeogrāfiskajos aprakstos minēti arī 28 dabas objekti ar nosaukumiem – 17 ezeri un 11 upes.

Revīzijas materiāls sakārtots loģiskā secībā, tabulās, vispirms norādot apdzīvotās vietas nosaukumu, sniedzot īsu tās ģeogrāfisko un saimniecisko aprakstu, uzskaitot saimes⁵ ar visiem to locekļiem, katram norādot vārdu, uzvārdu (pieaugušajiem, kā arī bērniem un pusaudžiem, kas devušies ganu vai strādnieku gaitās), dzimumu, vecumu (sk. 2. attēlu raksta beigās). Pieaugušo vecums lielākoties norādīts aptuveni, jo uzkrītoši daudz ir „apaļu” ciparu – 30, 40, 50, 60... Maz ir vecu cilvēku, tomēr visvecākajam pagasta iedzīvotājam pēc revīzijas datiem esot 110 gadi.

Sādžu lielums ir dažāds – no 2–3 līdz 12–15 saimniecībām (neskaitot *bobiļus*⁶). Katras sādžas apraksta beigās norādīts tās iedzīvotāju skaits; tāpat arī visa dokumenta beigās dots iedzīvotāju kopskaits plebānijas vai foļvarkas teritorijā. Lielākā

⁴ 1772. gada revīzijā īpaši izdalīta iedzīvotāju šķira (kr. *бобыли*), iesp., kaktinieki, iebūvieši vai tml. Asūnes plebānijas sādžās viņi ir uzskaitīti atsevišķi no saimniekiem, bet Asūnes foļvarkas sādžās – iekļauti saimēs. L. Latkovskis šo iedzīvotāju grupu apzīmē kā *bobuļus* un raksturo šādi: *Tī ir bejuši dažādi īnocēji un kolpi, kam pīdarējis mozs zemes gabaleņš, tai sauktō dōrza vīta un moza mōjeņa. Bobuli tureigōkajim saiminīkim ir gōjuši par dīnas voi mēneša strōdnīkim, vysbīžāk vosorā.* (Latkovskis 1938). Tā kā Asūnes pusē 1772. gada revīzijā strādnieki un gani ir izdalīti atsevišķi, tad var pieņemt, ka *bobiļi* tur bijuši pastāvīgi iedzīvotāji, tikai bez saimnieka statusa.

⁵ Vārds *saimē* šeit lietots vienā saimniecībā dzīvojošo perosnu kopuma apzīmēšanai. Parasti tajā ietilpst saimnieka ģimene, viņa tuvākie un nereti arī tālāki radi, strādnieki, gani un pat kādas citas ģimenes vai personas (audzubērni, *bobiļi*).

⁶ Asūnes plebānijas revīzijā *bobiļi* uzskaitīti atsevišķi, radot priekšstatu, ka tās ir atsevišķas, maziņas saimniecības.

iedzīvotāju skaita ziņā ir Asūnes Sloboda (tag. Asūnes vietā) ar 177 iedzīvotājiem; daudz neatpaliek arī Meņģi (136), Lukšova (127), Ļutauci un Klabauci (abās pa 123). Ir arī kāda viensēta⁷ *Жерноклюи*, kas atradies apmēram tag. Svjatoščinas vietā un kuras nosaukums jau sen ir izzudis.

Visā pagastā bijuši 12 krogi: Prikotovā pie Asūnes foļvarkas, Meņģos, Kiuliņaucos, Stašovā (tag. Šņucinovas teritorijā), Kairišos, Putromniškos, Spruļevā (tag. Loči), Puščā, Dinkiniškos (tag. Қерова vai Neikšānos), Posovā, Vorzovā un vēl kāds Asūnes plebānijai piederušs krogs,⁸ kas revīzijā nav tieši aprakstīts.

Dabas objektu nosaukumi

Sādžu ģeogrāfiskajos aprakstos minēti arī dabas objekti – 17 ezeri un 11 upes ar nosaukumiem (sk. 1. tabulu raksta beigās), kā arī meži, purvi un kalni bez nosaukumiem, bet kuru pieminējums tomēr palīdz izprast ģeogrāfisko situāciju. Ezeri un upes bijuši svarīgi arī kā ūdens resursi; sādžām, kur tādu nav, norādīts, ka ūdeni ņem no akas.

Vairums ezeru un upju agrāko nosaukumu tādā vai citādā variantā saglabājušies līdz mūsdienām. Citi – patlaban jau aizmirsti, piemēram, Kromanišku ezera vietā ir *озеро Вардилево*; Garais ezers vēl saukts par *Ildzi* vai tml. (nosaukums *Ildžs* saglabājies netālu esošajam ezeram, kas turpina garo ezeru virkni uz ZR). No *Giutiva* (*озеро Гуитова*) iztek upe *Гуитова* (1785. gada kartē *Гуфтеніца*), kurai mūsdienās nosaukums ir izzudis, bet kuru varētu atjaunot, ņemot vērā senos pierakstus un vietējās upju nosaukumu veidošanas tradīcijas.

Par Asūnes ezeru saukti Lielais un Mazais Asūnes ezers (ūdens līmenis toreiz, iesp., bijis augstāks un ezeri varēja būt savienoti). Otrs ezers, kurš minēts Asūnes foļvarkas aprakstā, ir *озеро Кривисница*, tag. Glušaks jeb Kriņicas ezers. 1784. gada ģenerālmērīšanas plānā šis ezers saucas *Кривець*. Līdz ar to kļūst skaidrs, ka tas ir tas pats 1765. gada poļu revīzijas *Krzywiszenica*, par kura atrašanās vietu līdz šim īstas skaidrības nebija. Tātad arī upe *Krzywinica* atbilst ģenerālmērīšanas plānā iezīmētajai upei *Кривець* – tā ir mūsdienu *Sarkanā upīte*. 1887. gada Asūnes Fermas plānā attiecīgais ezers jau ir *оз. Глухое*, un pie tā atrodas foļvarka⁹ *Криница*.

Ezeri un upes nereti ir vienīgie orientieri, pēc kuriem var spriest par sādžu atrašanās vietu – vai tā bijusi turpat, kur ir mūsdienās, vai arī nosaukums varētu

⁷ Saukta tomēr par sādžu (*деревня*).

⁸ No 1761. gada Asūnes draudzes vizitācijas materiāliem var noprast, ka plebānijai piederējuši divi krogi – viens no tiem, vārdā neminēts, atradies turpat pie plebānijas, kāds cits, mazāks, saukts *Borysowa*, – uz Klabaucu zemes: *Taberna in oppidulo sita directe pertinet ad parochiam. Item alia dicta Borysowa parwa* (Litak 1998: 56, 57). Iesp., ka šis otrs drīz beidza pastāvēt, jo 1772. gada revīzijā Borisovkas aprakstā par to nav nekādu ziņu, un jau 1765. gada poļu revīzijā krogs minēts tikai pie Slobodas apraksta: *Przy plebanii sloboda, w którey karczma* (Довгялло 1903: 157).

⁹ Šķiet, ka vārda *foļvarka* nozīme, vismaz Asūnes pagastā, laika gaitā ir mainījusies. Ja 18. gs. Asūnes foļvarka pildīja muižas funkcijas, tad 19. gs. par foļvarkām sauktas arī lielākas viensētas. 1887. gada Asūnes Fermas plānā ir vairākas šādas *foļvarkas* un *zascenki*, un starp tām nav redzamas būtiskas atšķirības.

būt pārceļojis. Tā piemēram, Stašovas aprakstā minēts *Mazais Kaitras ezers* (малое озеро Каитра), kas pirmajā acu uzmetienā šķiet savādi, jo gan 1785. gada kartē, gan mūsdienās Stašova atrodas pie attālā Osvas ezera. Zināmu skaidrību ievieš 1867. gada karte, kurā Stašova atzīmēta gan pie Osvas ezera, gan arī tag. Šņucinovas vietā netālu no tag. Rubinaucu ezera, kas šajā kartē atzīmēts kā Mazais Kaitras ezers. 1772. gada revīzijā atrodama arī Šņucinova, bet pie *Akticas* (Ахмуца) jeb mūsdienu *Lukšovas* (upes), iesp., tag. Plutišku vietā, kuru 1772. gada dokumentā nav.

Upes nosaukums visbiežāk tiek atvasināts no tā ezera vārda, no kura tā iztek. *Asūnīca* posmā no Dagdas līdz Asūnes ezeram saukta gan par *Dagdīcu*, gan *Asūnīcu* dažādos šī vārda variantos. Asūnes plebānijas un Slobodas sādžas aprakstā minēta *Dagdīca* (Дэгдица), kas iztek no Dagdas ezera un ietek Asūnes ezerā. Uz šīs upes uzceltas plebānijai piederošas dzirnavas. Upes tālākais tecējums lejpus Asūnes ezera aprakstīts atšķirīgi. Pie Borisovkas tek *Осунница*, которая вышла из Осунского озера, пала в реку Акменицы, оттуда в Двину – tā tad tiek pieņemts, ka *Asūnīca* kaut kur tālāk ietek *Akmīneicā*, kas savukārt aizplūst uz *Daugavu*. Īstenībā *Akmīneica* ir daudz mazāka par *Asūnīcu*, tomēr tās nosaukums varēja būt tik pazīstams, ka to uzskatīja par vērā ņemamu upi. Tālāk, pie Melkeriem, Pļešņevas un Posovas, tek *Асунница*, pie Vorzovas (kur tajā ietek mūsdienās zināmā *Akmīneica*) – *Сунница*, ar piebildi, ka tā iztek no Dagdas ezera un ietek *Sarjā* (вышла из озера Дагды, впала реку Сарю). Tātad nosaukumu *Asūnīca* jau tolaik, tāpat kā mūsdienās, varēja attiecināt uz visu upi, sākot no Dagdas ezera.

1772. gadā plašā teritorijā pazīstams ir upes nosaukums *Aktica*, kas dažādos variantos minēts septiņas reizes un attiecināts gan uz tag. *Aktīcu*, gan *Lukšovu*. Madalānu sādžas aprakstā minēta upe *Vartiška*: малая речка Вартышка, из озера вышла Каурьшко, а впала реку Асунницу. Tā ir tag. *Lukšova*, kas iztek no Kairišu ezera. Nosaukums *Vartiška* nav atrodams citos autoriem līdz šim zināmajos avotos. Šajā pašā 1772. gada revīzijā Kromonišku sādžas aprakstā līdzās Kairišu ezeram minēts ezeriņš *Varduļeva* (Вардулево), kas pēc apraksta atbilst mūsdienu *Kromonišku ezeram*. Arī no šī ezera ir noteka uz minēto upi, un tās nosaukums 1772. gada revīzijā varētu būt atvasināts no *Varduļevas* ezera, lai gan upes aprakstā par iztekas vietu minēts *Kairišu ezers*. Rakstu avotos *Lukšovai* (upei) ir daudz dažādu nosaukumu,¹⁰ un *Vartiška* šo virkni vēl papildina. Savukārt tag. *Akticas* nosaukumu sarakstam var pievienot Misņikovas aprakstā minēto *Vezovku* (Везовка).

Mežu nosaukumu 1772. gada revīzijas materiālos nav, taču Asūnes foļvarkas sādžu aprakstos ļoti bieži sastopamais sīkmeža vai ataugas apzīmējums *паросникъ*, *парасникъ* reizēm pierakstīts kā meža nosaukums, piemēram, *лесъ Малой Паросникъ*. Mūsdienās šur tur Dienvidlatgalē sastopams meža nosaukums *Paresnīks* vai *Paresņiks* (sal. Kovaļevska 1997: 123), un Krāslavas pusē 20. gs. 90. gados vietējie iedzīvotāji vēl zināja skaidrot šī vārda nozīmi. Sastopami arī citi sīkmeža, purvainā meža apzīmējumi: *малые перелески*, *лесъ мелкой*, *лесъ на болоте* u. tml.

¹⁰ Citi *Lukšovas* upes nosaukumi: *Vodga*, *Lozovka*, *Dagdīca*, *Dagdenka*, *Plotina*, *Dinkinišku upe* (sal. Latvijas Vietvārdu datubāze).

Arī purviem nosaukumu nav, līdz ar to joprojām var tikai minēt, vai 1761. gada Asūnes plebānijas robežas aprakstā minētais *Rudzupura* (Litak 1998: 58) bija tag. *Vylku pūrs* vai kāds cits purviņš Laizānu, Peilānu apkārtnē. Asūnes plebānijai piederošā teritorija bijusi blīvāk apdzīvota, mežu un pat purvu tur neesot, vienīgi nelieli krūmāji (*малые кустарники*) pie Ļutauciem, Zukulovas, Kucinovas un Pļupovas.

Saimju lielums un sastāvs

Saimes pārsvarā ir lielas, sastāv no vairākām ģimenēm vairākās paaudzēs. Lielākajā – Pītera Ļāka saimē Paukštovā – uzskaitīta pat 31 persona, faktiski tās ir astoņas ģimenes: saimnieks ar sievu un audzībēniem, audzumeitas ģimene, strādnieks-atraitnis ar meitu un četras *bobiļu* ģimenes. Saimē mēdz būt arī tālāki radnieki, par ko liecina uzvārdu līdzība. Piemēram, Kriškinovā kāda saimnieka sieva ir Mora Broča (*Брочева*), māte Anna Piļipova, *bobilka* Marianna Piļipova (iesp., mātes māsa), strādnieks Jānis Bročs (iesp., sievas brālis). Nereti *bobiļu* bērni vai radnieki pierakstīti kā strādnieki, piemēram, Sveļmovā kādā saimē dzīvo *bobiļs* Lauris Stupeļš¹¹ (*Лавресь Ступель*) un strādnieks Jāzeps Stupeļš (*Йозефъ Ступель*), Kriškinovā – *bobiļs* Mārtiņš Vetērs (*Мартинъ Ветеръ*) un strādnieks Jākubs Vetērs (*Якубъ Ветеръ*).

Attālākiem radniekiem viņu statuss acīmredzot norādīts pēc ziņu devēju ieskatiem – bieži vien kā strādnieki, gani vai *bobiļi* pierakstītas personas ar tādiem pašiem uzvārdiem kā saimniekam vai viņa sievai (tātad varētu būt radnieki). Taču nav retums arī precīzi norādīta radniecības pakāpe, piemēram, *мѣща* ‘sievass māte’, *шуринь* ‘sievass brālis’, *тіотка* ‘tante’, *зять* ‘znots’, *невестка* ‘Īgava vai vedekla’, *племенница* ‘brāļa vai māssas meita’, *пасынки* ‘padēli’, *пачерыцы* ‘pameitas’ u. c. Daudz ir pieņemto bērnu jeb audzībēnu: *приемышь*, *приемница*, *вскормленница*, viena meitene pat *взята в сиротие* ‘paņemta no bāreņu patversmes’.

Sarakstos reģistrētas dažas sievietes-saimnieces: Zamborovā *хозяика Ада Скраба вдова* ar sešiem bērniem, no kuriem vecākais, kam 15 gadu, ir precēts, viņa sievai 18 gadi; Perviļovā *хозяика Катра Ау.нова*¹² *вдова* ir saimes galva, lai gan viņai ir pieaudzis dēls ar sievu un bērniem.

Paretam norādīti amati, nodarbošanās. Asūnes draudzes prāvests ir Jānis Rēdlers (*Редлеръ*), vikārs – Francisks Šukovskis (*Шуковский*). Plebānijas saimniecību vada šļahtīcs (*природной шлехтиць*) Tadeušs Karabans no Minskas vojevodistes, viņa sievas uzvārds ir Žukovska (varbūt vikāra radniece, jo uzvārdi gandrīz vienādi). Ērgelnieks Jānis Raciņš (*Рацинъ*), spriežot pēc uzvārda, varētu būt vietējais, tāpat arī kalpotājs – Antons Diukeļš¹³ (*Дукель*). Auziniškos dzīvo voits Zigmunts Diukeļš (*Дукель*). Kairišu krogā ir kāds skolotājs no Pikceļevas (*учитель Эць Арновичъ*

¹¹ Īpašvārdi, kuros var atpazīt mūsdienās sastopamos uzvārdus vai vietvārdus, atveidoti mūsdienās lietotajās formās.

¹² Rokraksts grūti salasāms.

¹³ Asūnes pagastā ir Diukeļu jeb Dūkeļu kapi (latg. *Dyukeļu kapi*); sal. Latvijas Vietvārdu datubāze <http://vietvardi.lgia.gov.lv>, sk. 15.11.2016.

изъ деревни Пикцелева панъи Илзиновой). Minēti arī vairāki vīndari (винокуръ), galvenokārt krogos. Kalējs reģistrēts tikai viens, Kairišos, turklāt vārda poliskajā variantā *коваль* (pol. *kowal* 'kalējs'), pagastā ir daži sieviešu uzvārdi, kas varētu būt no tā atvasināti: *Ковалова*, *Ковалевна*. Toties ļoti izplatīts ir uzvārds *Kalvišs* (*Калвишъ*), kas acīmredzami saistīts ar kalēja amatu (latg. *kaļvs* 'kalējs').¹⁴ Netālu no Kairišiem 1772. gadā ir arī sādža *Калвишьева* (mūsdienī *Kaļvieši*). Savukārt Asūnes pagastā sastopamais uzvārds *Kuzmičs*, kas skan līdzīgi krieviskajam *кузнец* 'kalējs', drīzāk varētu būt atvasinājums no personvārda *Кузма*,¹⁵ kas 1772. gada revīzijā nav no retākajiem.

Revīzijas materiālos minētās tautības vai izcelšanās vieta

Tautība vai izcelšanās vieta minēta tikai atsevišķos gadījumos. Tā Asūnes foļvarkā saimnieko kāds šlahtičs Ivans Šteins (*Штеинъ*) no „krievu Infantijas” (Vidzemes?): *уроженецъ изъ російской Инфлянди*. Meņģos ir dzirnavas, kuras apsaimnieko polis Jančevskis (*полякъ Янчевски*), bet krogu pie Asūnes foļvarkas – polis Blaževičs: *полякъ Иозифъ Блажевичъ изъ Литвы с повету Ошминскаго* (Ošmjani jeb Ašmjani tagad ir Baltkrievijā pie Lietuvas robežas, netālu no Viļņas). Kiuliņaucu krogā viens iemītnieks esot no „taipus Daugavas” (*с той стороны Двины*).

Krogus pārsvarā rentē ebreji jeb žīdi, bet, ja tur dzīvo vēl citi, tiek norādīts, ka tie ir katoļi, uniāti (*католикъ, униатъ*) vai pat latvieši (*латыши*).¹⁶ Корējais žīdu skaits ir 91, viņu vārdi krasi atšķiras no vietējo vārdiem, piemēram, *Моижешъ, Моизей, Мовша, Моувша*, (resp., *Мозус*); *Лейба, Йцькъ, Абрамъ, Давидъ, Иосень, Вулфъ, Мееръ, Бенъяминъ, Берокъ, Гетъ, Йржа, Ирухомъ, Своль, Шлюмъ, Шмуила, Шомунъ* u. tml. Starp sieviešu vārdiem var pamanīt *Аппи* un *Марју* (*Марья*), tomēr lielākoties tie ir citādāki, nekā kristiešiem: *Ханна, Сора, Генде, Геса, Гутта, Итка, Рива, Феуга, Цырка, Шейна, Эстиръ, Беуля, Глика, Роза, Сенна, Цыла, Стыра, Хаво* u. c. Uzvārdi pārsvarā veidoti no tēvu vārdiem: *Мовшовичъ, Леиловичъ, Абрамовичъ, Давидова, Вульфовичъ, Меировичъ, Бенъямовичъ, Берковичъ, Смуловичъ, Шмуловичъ* u. c.

Čigāni kā tautība nav minēti, tomēr vārds „čigāns” sastopams uzvārdos. Paukštovā kādā saimē ir desmitgadīgs strādnieks *Juris Čigons* (*Юрисъ Чигонъ*), Aprobaucos ir *bobyłka* ar līdzīgu uzvārdu – *Чигунова*. Veiziniškos viens no saimniekiem ir *Сигановичъ* (*Цыгановичъ*), ar šo uzvārdu (*Цыгановичева*) ir arī trīs sievietes:

¹⁴ Iepriekšējās, 1738. un 1765. gada revīzijās, kalēju (*kowal*) uzrādīts diezgan daudz.

¹⁵ *Кузма* jeb *Kosma* (latīņu variantā *Cosmas*); sal. 3. gs. svētie – Kosma un Damiāns.

(Sal. Фасмер 1986; *Święci meczennicy Kosma i Damian*. <http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci>, sk. 12.01.2017).

¹⁶ Stašovas krogā, 749op* lpp. Sāds apzīmējums sastopams arī citur, piemēram, 1784. gada ģenerālmērīšanas kartē kāda Daugavas pieteka lejpus Krāslavas saucas *ручей Латышской* 'Latviešu strauts'.

* Dokumentā ir īpatnēja lappušu numerācija – numurētas ir lapas, bet, tā kā tās aprakstītas no abām pusēm, tad lapas otrā pusē numuram pievienots „op” (iesp., no latīņu *opposite* 'pretējs').

Skutulovā kāda saimnieka sieva, Paukštovā – kāda sievasmāte, Masaļkovā (tag. Maslovā) – strādniece. Tomēr nav nekādu norāžu, ka viņi kādā ziņā (pēc tautības, valodas vai izcelsmes) atšķirtos no citiem.

Uzvārds Ļāks/Ļahs, kas zināmā mērā saistās ar poļu tautību (sal. Бірыла 1969: 264), Asūnes pagastā nav no retajiem jau 1738. gada revīzijā, bet 1765. gadā ir pat sādžas nosaukums *Lakowo* (tag. Aišpūri). Šis uzvārds nav atrodams 1797. gada Asūnes šļahtiču (faktiski 18. gs. ienācēju) iesniegumā (Gizbert-Studnicki 1912: 187–189), tātad Ļahi pagastā dzīvo kopš senākiem laikiem.

Iespējams, pagastā bijušas arī dažas igauņietes, vismaz pēc uzvārdiem *Гавнетова*, *Йговна* rodas šādas asociācijas.

Vīriešu vārdi

Visizplatītākais vārds Asūnes pagastā 1772. gadā ir Jānis, kas visdažādākajos variantos atkārtojas vairāk nekā 350 reizes: *Янь* (303), *Ионикъ* (22), *Янка* (7), *Янкель*, *Ионъ*, *Иоанъ*, *Ионик*, *Ианъ*, *Иванъ* u. tml. Dažā ģimenē pat trijās paaudzēs ir Jāņi, piemēram, Speilukolnā saimnieka Jāņa Speilas (*Спеила*) tēvs ir Jānis un arī dēls – Jānis, turklāt visiem trijiem vienādā formā: *Янь*. Pagasta teritorijā dzīvo 253 Jāzeri (*Иозефъ*, *Иозифъ*, *Иосифъ*, *Иозифъ*, *Иозефъ* u. tml.), 233 Juri (*Юрь*, *Юрка*, *Юрй*, *Юреи*, *Юрисъ*, *Юркесъ*, *Ерь*, *Ерка*, *Ерекъ*), 179 Pēteri (*Петръ*, *Петеръ*, *Питеръ*, *Петрекъ*), 174 Andri (*Андрей*, *Андусъ*, *Анчъ*), 160 Miķeļi un Mihaili (*Михаль*, *Микель*, *Микелс*, *Михасъ*, *Микасъ*, *Митисъ*), 103 Jēkabi (*Якубъ*, *Якупъ*, *Якопъ*, *Якушъ*), 93 Antoni (*Антонъ*, *Антони*, *Антосъ*), 83 Mārtiņi (*Мартынъ*, *Мартынъ*, *Марцинъ*, *Мартусъ*, *Мартусъ*) utt.

Netrūkst arī reti sastopamu vīriešu vārdu, no kuriem daži saglabājušies uzvārdos vai vietu nosaukumos: *Арманъ* (sal. *Армаņи* Andzeļu pag., Ārmaņi Ludzas un Rēzeknes pusē¹⁷), *Асташъ* (sal. *Astašova* Andrupenes pag.), *Бернь* (sal. *Биernāni* daudzviet Latgalē), *Бренцъ*, *Бренчъ* (sal. *Brenči* Bērziņu un Aulejas pag., *Brenčiški* Skaistas pag.); *Ваичул* (*Vaičuļи* Rēzeknes pusē); *Гедуць*, *Гедушъ* (sal. *Ģeduši* Līvānu pusē); *Исакъ* (iesp., Īzaks; sal. *Isakova* Andzeļu pag., *Eisaki* daudzviet Latgalē); *Кандрашъ* (iesp., *Kondrāts*; sal. *Kandraši* Andzeļu pag., *Kondrašonki* jeb *Kandrašāni* Bērziņu pag.); *Костекъ* (saīsinājums no vārda *Konstantīns*; sal. *Kostigi* Preiļu pusē). *Brenčs* 1772. gada revīzijā sastopams tikai kā personvārds: *Бренцъ Киулинъ*, *Бренцъ Лякъ*, *Бренчъ Исаковъ*; *Isaks* vai *Eisaks* ir gan vārds (*брат Федора Исакъ*), gan uzvārds (*Симонъ Исакъ*, *Микель Эисакъ*).¹⁸ Vārds *Кļимс* (*Климъ*), iesp., saīsinājums no *Klements*, mūsdienās atpazīstams uzvārdā *Кļимовиџс*. Vārds *Baltruks* (*Балтрукъ*), kas pirmajā acu uzmetienā var izskatīties pēc iesaukas, varētu būt vārda *Bалтromeu* (resp., *Bartolomejs*) variants. Kozirovā kādai strādniecei ir uzvārds vai tēva vārds *Балтрукеюва*.

¹⁷ Sal. Latvijas Vietvārdu datubāze.

¹⁸ Arī 1765. gada inventārā *Eysak* ir gan vārds, gan uzvārds.

Sieviešu vārdi

Sieviešu vārdu dažādība ir mazāka – tikai 133 dažādi sieviešu vārdi, neskaitot variantus (sieviešu skaits pagastā ir 2334). Populārākais vārds ir *Anna*, kas sastopama gandrīz katrā mājā (vārds atkārtojas 317 reizes, gandrīz bez variantiem). Gandrīz par trešdaļu mazāk (218) ir *Moru* jeb *Māru*: *Mora* (181), *Maņa* (36), *Mорена* (*Moreņa?*). *Marijas* mūsdienu variantā nav nevienas, bet ir piecas *Marjas* (*Марья*), un var pamanīt arī citus iespējamus šī vārda atvasinājumus, piemēram, *Marjasja* (50): *Марияся*, *Марьяся*, *Маряся*; varbūt arī *Maija* (89): *Мая* (64), *Маия*, *Майя* (25), kas Polijā esot bijusi vārda *Marija* pamazināmā forma.¹⁹ Izplatīts arī „arpvienotais” personvārds *Marianna* (89): *Марианна*, *Марьяна* u. c. Pagastā ir 185 *Katrīnas* jeb *Katras*: *Катра* (138), *Катарина* (24), *Катерина* (20), *Катрина*, *Катруся*; 177 *Nastas*, *Nastasijas*: *Наста* (163), *Настасья* (7), *Настуля*, *Ната*; 130 *Ѕžas*, *Elizabetes*: *Ильжа*, *Льжа* (56), *Илжа*, *Ллжа* (41), *Елибета*, *Элибета*, *Альжбета*, *Ильжбета*, *Алжута*; 126 *Magdalēnas*, *Magdas*, *Madaļas*: *Магдалена* (46), *Магда* (36), *Мадаля* (20), *Мадала*, *Магдуся*, *Мада*; 95 *Margitas*: *Маргита* (68), *Маргета* (26), *Маргя*.

Gadās arī dīvaini vārdi, kas varētu būt iesaukas vai kļūdaina pieraksta rezultāts, piemēram, meitenes vārds *Ренушка* Svelmovā, četrgadīga audžumeita *Маза* (mazā?) Lukšovā.

Vienas ģimenes bērniem mēdz būt arī vienādi vārdi vai viena vārda variācijas, piemēram, Zamborovā Jura Kiuliņa ģimenē divas meitas ir *Nastas*, Mārtiņa Mileikas ģimenē dēli ir *Михалъ* un *Микель*, meitas – *Илжбета* un *Льжа*. Putromiškos pie kāda saimnieka *Ионъ Крыжшило* strādā desmitgadīgi dvīņi un abi ir Jāņi Ruskulī (*Янь Рускуль*).

Uzvārdi

Lai gan uzvārdu ir daudz un to lietojumā redzama konsekvence, revīzijas veidlapās tabulu virsrakstos tiešā veidā tie nav pieteikti, vienīgi Asūnes plebānijas aprakstā parādās dalījums: *имена и прозвания*. Acīmredzot uzvārda jēdziens vēl nebija nostabilizējies, bet personvārda otro daļu kaut kā vajadzēja apzīmēt.²⁰ Tabulu virsrakstos bieži sastopamais vārds *звания*²¹ varētu būt plašāks jēdziens un apzīmēt statusu, amatu, neizslēdzot arī uzvārdu vai iesauku.

Izplatītākais uzvārds ir *Speila/ Spila*, dažādos variantos minēts 51 reizi: *Снейла* (12), *Спила*, *Спиль*, *Снейлова*, *Спилова*, *Спелова*, *Спылова*, *Шпилова* u. c. Vēl vairāk variantu ir uzvārdam *Pauliņš/ Rauniņš*, kas atkārtojas 43 reizes: *Паулинь*, *Павлинь*, *Паунинь*, *Павнинь*, *Павнянь*, *Пауленив*, *Павлеика*; *Паулинова*, *Паунева*

¹⁹ Значение имени Майя. <http://kakzovut.ru>, sk. 07.12.2016.

²⁰ Arī agrākajās, poļu laika, revīzijās uzvārdu ir daudz, taču tie netiek kā īpaši apzīmēti. Varbūt divdaļīgi personvārdi jau sen ir pierasti.

²¹ Asūnes plebānijas aprakstos tabulu virsraksti ir īsi: *Звания, имена*; Asūnes foļvarkas aprakstos – izvērsti: *Звания людей жительствовавших подъ фолваркомъ Асуни поимянно мужеска и женска полу*.

u. c. *Prikņa* minēts 33 reizes: *Прикне, Прыкня, Прыкна, Прикня, Прикманъ, Прикнева, Прыкнева* u. c.; *Zeiza* – 31 reizi: *Зейза, Зеиза, Зеизова, Зейзовна* u. c.; tikpat daudz ir *Kalvišu*: *Калвишь, Калвишева*.

Samērā daudz ir vienzilbes uzvārdu: *Bročs (Брочъ), Locs vai Ločs (Лоцъ, Лочъ), Ļāks (Лякъ), Poss (Посъ), Reiņs (Рейнь), Skrebs (Скребъ), Spruļs (Спруль)*, tāpat mūsdienās vairs Asūnē nesastopami: *Коусъ, Коушь, Купишь, Вылкъ, Рысь*. Starp tiem varētu būt arī *Rams*, kas šajā dokumentā gan fiksēts kā *Рамишь*, bet kura vienzilbes forma nojaušama no sievietes uzvārda *Рамова*. Nav skaidrs, kā īsti skanēja uzvārds *Тукъ, Тука*, no kā vēlāk atvasināts *Tukišs*, bet tas, ka *Tukišu* sādžu mēdz saukt arī par *Tiķauciet*, ļauj domāt, ka arī uzvārds varēja būt *Tiķa* vai *Tiķis*.

Tāpat nav retums vīriešu uzvārdi ar galotni *-a*: *Ļuta (Люта), Speila (Спейла), Zeiza (Зейза), Daukšta (Даукшта), Prikņa (Прыкня), Pinta (Пынта), Cīrša (Цырша), Plesņa (Плесне), Rutka (Рутка), Grauba (Грауба), Dubra (Дубра), Trepša (Крепша, Трапша)* u. c.

Uzvārdos biežāk nekā citos īpašvārdos var pamanīt latgaliešu valodas pazīmes, piemēram: *Криуминь, Куулинъ, Вонокъ, Лиученова, Чигонъ* u. c., jo tiem grūtāk sameklēt ekvivalentu krievu valodā, kā tas varēja būt personvārdu gadījumā (*Pīters – Петръ*). Īpatnējs uzvārds ir *Леугаль, Лейгаловъ*, kas atrodams arī 1765. gada revīzijā kā *Lelgalw* un – varbūt arī *Letgale* šajā pašā dokumentā īstenībā ir tas pats *Lelgalvs*?

Iespējams, vietējās valodas nezināšanas dēļ gadījušies arī pārpratumi. Gereniškos kāds saimnieks pierakstīts ar uzvārdu *Kaimiņš (Каиминь)*; varbūt saimnieks nav bijis mājās un kāds kaimiņš sniedzis informāciju, vai arī pārprasts uzvārds *Kriumiņš*, kāds ir gan kaimiņu mājas saimniekam, gan pašu mājas strādniekam (*Криуминь, Круминь*).

Tikai 11 gadi šķir 1772. gada revīziju no 1761. gada Asūnes draudzes vizitācijas. Abos dokumentos var saziņēt tās pašas personas; tas ļauj salīdzināt vienu un to pašu vārdu rakstību poļu un krievu versijā, precizēt uzvārdus. Tā Slobodā abos sarakstos ir Kazimirs Grodeckis (1761: *Kazimierz Grodecki*; 1772: *Казимеръ Гордецкий*), Andrejs Nikšāns (1761: *Andrzej Nikszan*; 1772: *Андрей Никшанъ*), Pāvels Rimčīks (1761: *Paweł Rymczyk*; 1772: *Павел Римчикъ*). Starp *bobiļiem*, kas poļu sarakstā apzīmēti kā *ogrodnicu*, var atpazīt Francisku Tarvidu (1761: *Franciszek Teruid*; 1772: *Францишекъ Торвида*), Jāzeru Šurlovski (1761: *Józef Szurłowski*; 1772: *Иосифъ Шурловский*). Butkonos joprojām saimnieko Miķelis Bohons²² (1761: *Mikiel Bochon*; 1772: *Михал Бохонъ*), Laizānos – Matīss Laizāns (1761: *Matys Łayzan*; 1772: *Матис Лаизанъ*), Joņs Laizāns (1761: *Jon Łayzan*, 1772: *Юник Лаизанъ*), Andrivs Isaks (1761: *Andryw Isak*; 1772: *Андрей Исаковъ*), Tiliešovā – Pīters Streika (1761: *Piter Stryk*; 1772: *Петръ Стреикъ*) utt.

1772. gada revīzija ir pirmais zināmais dokuments, kurā tik plaši pārstāvēti **sieviešu uzvārdi** – tie pierakstīti sievām, mātēm, strādniecēm u. c. un parasti ir atšķirīgi no viņu vīru uzvārdiem. Visbiežāk sievietei paturēts tēva uzvārds, atsevišķos

²² Mūsdienās ir uzvārds *Bohāns, Bohans*.

gadījumos tas varētu būt atvasināts no tēva vārda vai pat izcelsmes vietas, sādžas nosaukuma. Par to, ka bērni (arī meitas) manto tēva uzvārdu, var pārliecināties, salīdzinot tuvu radnieku uzvārdus. Piemēram, Ļakovā Pētera Astika (*Астыкъ*) sievas Annas Kiuliņas (*Киулиновка*) brālis arī ir Kiuliņš (*Киулинь*); Kalvišos Alekša Tribīsa saimniecībā dzīvo viņa sievas Katres Žagunas (*Жегунова*) trīs brāļi ar to pašu uzvārdu (*Жагунъ, Жегунъ*); Kurļinovā Pētera Prikņas māte ir *Мора Аринцова*, vectēvs – acīmredzot mātes tēvs – *Петръ Арнецантъ*. Plenčovā kāda saimnieka znata sievas (tātad saimnieka meitas vai māsas) uzvārds ir tāds pats kā saimniekam: *Патмалникъ – Патмалникова*; līdzīgi Sumkovā: *Матешонокъ – Матушенкова*.

Ļoti retos gadījumos vīram un sievai uzvārdi ir vienādi (piemēram, *Микель Рубень, жена Мора Рубанова*), tomēr arī tas vēl nenozīmē, ka sievai ir vīra uzvārds, jo plašāk izplatītu uzvārdu gadījumos vienādi uzvārdi varēja arī neliecināt par tuvu radniecību.

Asūnes plebānijas revīzijā daudzām atraitnēm minēts gan pašas uzvārds vai tēva vārds, gan vīra vārds vai uzvārds, resp., norādīts, kā atraitne viņa ir, piemēram, *Грита Роколова вдова Куцына, Илга Якубова Зейзова вдова, Маряна Синявска вдова Шаблинска* u. c.

Daži sieviešu uzvārdi izskatās jau patstāvīgi, neatvasināti no vīriešu uzvārdiem, piemēram, *Наста Понтокъ, Анна Журавска, Мора Чеплинска, Ильжа Сваринска, Катерина Чвиклинска, Магда Лаувриновича* u. tml.

Retie un izzudušie vārdi un uzvārdi

Uzmanību piesaista retie un izzudušie vārdi un uzvārdi, kuru pēdas vēl palikušas sādžu nosaukumos. Piemēram, viena no teritorijas ziņā lielākajām Asūnes pagasta sādžām vismaz kopš 17. gs. ir Klabauci, kuras nosaukums mūsdienās vairs neasociējas ar kādu no uzvārdiem. Tomēr 1680. gada Asūnes baznīcas dibināšanas dokuments liecina, ka šāds uzvārds ir bijis – līdzās sādžai ar nosaukumu *Klabowszczyzna* minēts arī kāds saimnieks *Illa (Illa?) Klab*. 18. gs. poļu revīziju materiālos,²³ kā arī 1761. gada Asūnes draudzes vizitācijas dokumentā, šāds uzvārds nav atrodams ne tikai Klabaucos, bet visā pagastā. Tomēr 1772. gada revīzija liecina, ka tas vēl varētu nebūt pavisam izzudis, jo Šņucinovā kāda saimnieka sieva ir *Клабова* (ja vien tas savukārt nav atvasināts no izcelsmes vietas – *Klabauciem*). 20. gs. pirmās puses periodikā uzvārds *Klabs* un *Klabis* retumis sastopams citur Latvijā, bet ne Asūnes pagastā.

Arī uzvārds *Мангениова* – varētu būt kāda „atbalss” no kādreizējā uzvārda *Меңгис*, kas līdz mūsdienām saglabājies sādžas nosaukumā. Prekeļevā kādai sievai ir uzvārds *Алдзинева* – vai te būtu saistība ar *Aldza ezeru* vai *Auzinišku* sādžu pie tā? Vai varbūt *Alženovu* pie Dagdas?

Parasts 1772. gadā, bet mūsdienās no Asūnes pagasta izzudis, ir uzvārds *Veizāns* (*Веизанъ*), fiksēts gan pašos Veiziniškos un apkārtējās sādžās, gan attālajā Asūnes Slobodā un pat Kurļinovā. Līdzīgi ar uzvārdu *Veters* (*Ветеръ*), kas 1772. gadā

²³ 1712., 1738., 1765. gadā.

Veteraucos (*Ветеруиуки*) gan nav sastopams, toties reģistrēts citās sādžās.²⁴

Šķiet, tieši kopš 1772. gada revīzijas kādreizējā *Andinova* dokumentos pārtapusi par *Apaļiem*. Tā kā vismaz kopš 1738. gada daļa saimnieku tur bijuši ar uzvārdu *Apaļs*, varbūt tautā šis nosaukums jau bija iegājies. 1772. gadā Apaļos visiem trim saimniekiem ir uzvārds *Apaļs* (*Апаль, Аполь*), bet citur pagastā ieprecējušās: *Аполева, Апаліова, Апалева, Апелева* u. tml. Uzvārds *Andiņš* (vienīgi sieviešu variantā *Андынева, Андинова, Анденовна*) vēl pamanāms citviet pagastā, bet Apaļos tāda vairs nav kopš 1712. gada revīzijas, kurā teikts, ka Mika Andiņa vietā (*по Муки Андыни*) jau saimnieko citi (sal. Довгялло 1898: 161).

1712. gadā Asūnes voitistē fiksēts vārds *Orn* un arī uzvārds *Arnican*, kas 1772. gadā ir viens no populārākajiem, pierakstīts dažādos variantos: *Арницанъ, Армицанъ, Арнецантъ, Арницанова, Арнацева, Арменцова, Арнцова* u. c., šai virknei var pievienot arī *Орникъ* un *Орниковъ*. Varbūt uzvārdam ir saistība ar izzudušu personvārdu? Vietvārdos Asūnes pagastā gan atbildes tam nav, bet citur Latgalē sakne *Orn-* sastopama bieži: *Orneicāni, Orneiši, Orniški...*

Kairišos 1772. gadā vairs nav neviena uzvārda, kas atgādinātu sādžas nosaukumu, toties pagastā fiksētas 10 personas ar uzvārdu *Kaira* vai *Kairišs* (*Кайра, Кауровъ, Кауришовна* u. tml.). Pateicoties tam, ka šis uzvārds atrodams vairāku 18. gs. un pat 17. gs. Asūnes pagasta revīziju materiālos, ar kartogrāfisko metodi var mēģināt izsekot, kā laika gaitā tas ir izplatījies gandrīz pa visu pagastu (sk. pielikuma 3. attēlu 204. lpp). 1654. gada „Piscovaja kņiga” ir senākais līdz šim zināmais dokuments, kurā var saziņēt šo uzvārdu un vietas nosaukumu: *дрв. Каруно, во дворе Васка Каря*. 1712. gada inventārā tas minēts vairākās vietās; uz tag. Kairišiem varētu attiekties ieraksts: *po Joniku Kauryszu – Brenc Kaurysz*; uz Kairišiem vai Veterauciem: *po Wilinae Keyryszu – Siemion Weter*; uz Misņikovu: *po Pietrze Mysniku – Orn Kaurysz*. 1738. gadā Kairišos vēl ir trīs saimnieki ar uzvārdu *Kaurysz*, bet 1765. gada sarakstā – vairs neviena.

1772. gada revīzija vieš zināmu skaidrību par ļoti īpatnējo sādžas nosaukumu (vai drīzāk iesauku) *Sivuha*, kas minēta 1761. gada vizitācijā. Šāds uzvārds 1772. gadā sastopams Ļutaucos, kas apstiprina pieņēmumu, ka par Sivuhu kādu laiku saukta Ļutaucu daļa. Šādu uzvārdu vēl Asūnes pagastā varēja pamanīt 20. gs. sākumā.

Ienācēji no kaimiņu pagastiem vai tālākām vietām

Daži Asūnes pagastam neraksturīgi uzvārdi, taču citos apvidos sastopami uzvārdi un atbilstoši vietvārdi liek domāt par ienācējiem no kaimiņu pagastiem vai tālākām vietām – ieprecētām sievām, strādniekiem utt. Tā Pauļukolnā dzīvo kāda *Тманова* – varbūt ienācēja no Šķaunes pagasta *Тмановас*; *Анжанова, Анъженова* – arī sievu uzvārdi, varbūt no Šķaunes pagasta Andžāniem; *Смонанешъ* – varētu būt no Bērziņu

²⁴ Uzvārds *Wieterys* Asūnes pagastā atrodams jau 1599. gada revīzijas materiālos (sal. Jakubowski, Kordzikowski 1915: 158). Nav izslēgts, ka mūsdienās Dagdas pusē sastopamais uzvārds *Vjaters* varētu būt saistāms ar kādreizējiem Asūnes pagasta *Veteriem*, tomēr, spriežot pēc 20. gs. sākuma kartēm un periodikas materiāliem, *Vjateru* „izcelsmes vieta” drīzāk meklējama Konstantinovas un Skaistas pusē.

pagasta Stoponišiem. Krāslavas pusei raksturīgi uzvārdi: *Балюлева, Бадунова, Боркевичъ, Геуба*. No Andzeļu puses varētu būt: *Лиученова, Ливчиновичева, Лапа* u. c. Uzvārdi – *Менчиски, Мацкивичева, Жукъ* (*Mančinskis, Mackevičs, Žuks*) – nav retums Robežnieku (agrāk Pustiņas) pagastā.

Kādā 1797. gada dokumentā (Gizbert-Studnicki 1912: 187–189) publiskots Asūnes „šļahtas” saraksts, kas pārsvarā ir bezzemnieki, rentnieki (*szlachta bezrolna*). Tajā minētas 46 personas ar toreizējai Asūnei svešādiem uzvārdiem, no kuriem tikai daži ir atrodami agrākos reģistros, piemēram, kopš 1712. gada kļūst pazīstams uzvārds *Jankiewicz*; kopš 1738. gada *Bortkiewicz, Piotrowski, Raginski, Szyszło, Terwid*; kopš 1765. gada *Stankiewicz, Szpakowski*. Pārējie acīmredzot ir ieceļojuši vēlāk. Spriežot pēc uzvārdiem, daļa varētu būt ienākusi no kaimiņu pagastiem, piemēram: *Kruman, Mackiewicz* (no Robežnieku pag., kur ir sādža *Krumani* un uzvārds *Mackevičs*), *Rusiecki* (Bērziņu pag. ir sādža *Rusecki*), bet daži – no attālākām vietām: *Bortkiewicz, Raginski* (iesp., no Krāslavas puses, kur Ūdrīšu un Grāveru pag. ir sādžas ar attiecīgiem nosaukumiem).

Vairāki uzvārdi norāda uz ienācējiem no Baltkrievijas. Muraniškos pie kāda saimnieka pierakstīti strādnieki *Маракъ Кахановичъ* un *Маряна Кахановичева*, turpat kaimiņos strādnieks *Тимофеу Какановъ*. Netālu Baltkrievijā, kādus 25 km DA no Latvijas robežas, ir ciems *Коханавічы*. Kairišos ir saimnieks *Гермаловичъ*, viņa sieva *Карицкая*, dēla sieva *Маерова* – šie uzvārdi varētu asociējas ar Mioru apkārtni Baltkrievijā (*Мёры, Германавічы*, baltkrievu uzvārds *Krickis*). Pauliņškos (tag. Pauļukolnā) pierakstīts strādnieks *Янь Мотушь*, Sumkovā kāda saimnieka sievai uzvārds *Мотужева* – tas saistās ar turpat kaimiņos, tikai jau mūsdienu Baltkrievijā esošās sādžas nosaukumu *Motuži*. Tāpat Dinkiniškos (tag. Қеровā) uzvārds *Сенковска* asociējas ar netālo Senkovu Baltkrievijā. Plenčovā dzīvo *бобиļс Абуховски* (vienīgais šāds uzvārds visā pagastā), bet netālu Baltkrievijā ir ciems *Абухава*. Tāpat *Расумски* varbūt būtu saistāms ar *Rosicu, Шатровска* – ar Šatrovu Baltkrievijā u. tml.

Sādžu nosaukumu izmaiņas

Kopumā sādžu nosaukumi Asūnes pagastā kopš 18. gs. ir mainījušies maz un vietu identificēšana vēsturiskajos avotos grūtības nesagādā. Tomēr ir divas vietas, kur nosaukumi vēlāk, 19. gs. gaitā, ir radikāli grozīti – bijušās Asūnes foļvarkas apkaimē un pie Osvas ezera. Varbūt 1772. gada revīzijas materiāli šeit palīdzētu ko noskaidrot? Nepārprotami jau 18. gs. ir pārceļojis nosaukums *Prikņi*: Sustanovā visiem sešiem saimniekiem ir šāds uzvārds, un droši vien tautā šī vieta jau tikusi saukta par Prikņiem (sk. pielikuma 4. attēlu 204. lpp.). Savukārt pie Asūnes foļvarkas nosaukumi mainījās 19. gs. vidū pēc dzimtbūšanas atcelšanas un muižas (foļvarkas) zemes sadalīšanas (sal. 1784., 1867., 1887. gada kartes).

Zināma skaidrība radusies attiecībā uz kādreizējās *Kucinovas* atrašanās vietu. Sādžas ģeogrāfiskajā aprakstā teikts, ka tā atrodas vienas versts²⁵ attālumā no Asūnes

²⁵ Metriskajā sistēmā viena versts atbilst 1066,8 metriem.

plebānijas, turklāt pie tās nav ne upes, ne ezera. Spriežot pēc visa, tā atradās tag. Asūnes ziemeļdaļā. Gan 1761., gan 1772. gadā visiem šīs sādžas saimniekiem ir vienāds uzvārds (attiecīgi: *Кисун, Куцынь*), un arī sādžas pieraksts ar piedēkli *-ov* (*Кисунów, деревня Куцыновъ*) drīzāk ir piederības rādītājs tai (resp., *Kicinu sādža*). Vēl 20. gs. 20.–30. gados šāds uzvārds pagastā ir bijis, tā laika periodikā minēts dažādos variantos: *Kucins, Kuciņš*,²⁶ tomēr vēlāk, šķiet, Asūnes pagastā izzudis, un nav skaidrs, kā šis uzvārds un vietas nosaukums skanējis latgaliski.

1772. gadā Asūnes apkaime plaši satopams uzvārds *Nikšāns/Mikšāns* (*Никшанъ, Микшанова*), tālāk no Asūnes – arī *Neikšāns/Meikšāns* (*Неикшанъ, Меикшанъ*). Jāatzīmē, ka sādžas ar šādu nosaukumu Asūnes pagastā 1772. gadā nav, bet uzvārds ir ļoti izplatīts. Toties pavisam netālu no Asūnes, Asūnīcas pretējā krastā, Pustiņas (tag. Robežnieku) pagasta teritorijā, kas tolaik ietilpa Drisas apriņķī, jau 1744. gadā fiksēts nosaukums *Nikszany* (Zienkowicz 1744: 84), un tāds tas saglabājies līdz mūsdienām. Uzvārds *Nikšāns/Neikšāns* 1772. gadā bija arī Osvas ezera apkārtnē (mūsdienās tur ir sādža *Neikšāni*), bet vietā, kur pašlaik atrodas Ķerovas pagasta centrs *Neikšāni*, 1772. gadā vēl nav ne šāda uzvārda, ne vietvārda (sk. pielikuma 5. attēlu 205. lpp.). Spriežot pēc 1867. gada kartes, šī teritorija ietilpa Dinkiniškos (līdz ar tag. Ķerovu), bet nosaukums *Neikšāni* tur ienācis vēlāk. Acīmredzami nosaukuma „pirmavots” Asūnes pagastā nāk no Asūnes puses, un kādā mērā ir saistīts ar minētajiem Robežnieku pagasta Nikšāniem. Nav arī neiespējami, ka nosaukums kādreiz ticis atvasināts no vārda *Nikša/Mikša*, kas Lietuvā un Polijā esot izplatīts vārda *Nikolajs* saīsinājums.²⁷

Secinājumi

1772. gada dvēseļu revīzijas materiāli ir bagātākais uzziņu avots par Asūnes pagasta vietvārdiem un personvārdiem 18. gs. Materiāla loģiskais sakārtojums ļauj to analizēt dažādos aspektos – ģeogrāfiskā, demogrāfiskā, valodnieciskā u. tml. Kopā ar agrāko, t. s. poļu laika, revīziju materiāliem un citiem 18. gs. dokumentiem tie ļauj spriest par Asūnes pagasta vietvārdu un uzvārdu veidošanās procesu, kā arī iedzīvotāju migrāciju, kas 18. gs. bijusi visai intensīva.

Neraugoties uz iedzīvotāju pārceļošanu, sādžu nosaukumi 18. gs. jau lielā mērā ir nostabilizējušies un visumā atbilst mūsdienās lietotajiem. Ienācēji, kādu 18. gs. otrajā pusē nebija mazums, tos gandrīz neietekmē. Dažviet sādžas nosaukums ar laiku ticis pielāgots vairuma iedzīvotāju uzvārdam (piemēram, *Sustanova – Prikņi, Andiņova – Apaļi*), citur – grozīts vai ieviesies vēlāk, mainoties ekonomiskajai situācijai vai pieaugot iedzīvotāju skaitam un rodoties vajadzībai pēc papildu nosaukumiem (piemēram, *Neikšāni* divās vietās, jauni nosaukumi Asūnes foļvarkas apkārtnē pēc tās sadalīšanas 19. gs. u. tml.)

Pateicoties tam, ka 1772. gada revīzijā (un arī citās) cilvēki tika uzskaitīti pa

²⁶ Sal. Zemes Ierīcības Vēstnesis, Nr.162 (17.07.1925), 52. lpp.; Valdības Vēstnesis, Nr.175 (07.08.1930), 6. lpp. Zemes Ierīcības Vēstnesis, Nr.247 (22.07.1927).

²⁷ Sal. Lietuvių pavardžių duomenų bazė, <http://pavardes.lki.lt>, sk. 15.11.2016.

sādžām, uzvārdus ir iespējams kartēt. Tas paver jaunas iespējas Latgales vietvārdu un uzvārdu pētniecībā, īpaši salīdzinot dažādu gadu revīziju sarakstus. Uzkrītošā uzvārdu un vietvārdu līdzība var kādā mērā norādīt uz uzvārda ģeogrāfisko „izcelsmes vietu”, tomēr ne katra tāda vieta būs senākā, jo nosaukums var būt „atnests” no citurienes (kā, piemēram, tas bijis *Neikšānu* gadījumā). Katra jauna senatnes liecība var mainīt vai pat sagraut līdzšinējos priekšstatus par vietvārdu vēsturi.

AVOTI

Поголовный список Псковской губернии, Двинской провинции к Режицкой станице принадлежащей при фольверке Осунь племани Осункой.. 1772 г. // Latgales revīziju saraksti 1772–1876: Rēzeknes apriņķa muižas un ciemi (1772). Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1881. fonds, 1. apr., 8. lieta, 524.–539. lapa. <http://www.lvva-raduraksti.lv>, sk. 15.11.2016.

Список поголовной Псковской губернии Двинской провинции Староства Ржежицкаго фольварка Асуни и принадлежащих к оному деревень .. 1772 г. // Latgales revīziju saraksti 1772–1876: Rēzeknes apriņķa muižas un ciemi (1772). Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 1881. fonds, 1. apr., 8. lieta, 729.–787. lapa. <http://www.lvva-raduraksti.lv>, sk. 15.11.2016.

LITERATŪRA

Brežgo, Boleslavs (1927). 1654. gada „Piscovaja knīga” Latgalē. *Filologu biedrības raksti* VII. Rīga: [Filologu biedrības izdevums].101–109.

Gizbert-Studnicki, Waław (1912). Z archiwum Dyneburskiego (vol. 3, 4 i 6 z 1797 r.): Szlachta osuńska bezrolna. *Z okolic Dźwiny: Księga zbiorowa na dochód czytelnicy polskiej w Witebsku*. Witebsk: Skład główny w zarządzie Towarzystwa Dobroczynności w Witebsku. 187–189.

Jakubowski Jan, Kordzikowski Józef (red., 1915). Rewizya Inflancka 1599 r. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*. Tom XIII. *Inflanty*. Część I. Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

Kovaļevska, Otilija (1997). *Krāslavas rajons*. Ģeogrāfisko nosaukumu vārdnīca. Rīga: Latvijas Universitāte, VZD Nacionālais Mērniecības centrs.

Latkovskis, Leonards (1938). Latgolas īrašas. *Zīdūnis* 6.

Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Karšu pārļūks <http://kartes.lgia.gov.lv/karte>, sk. 15.11.2016.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Periodikas portāls <http://www.periodika.lv>, sk. 15.11.2016.

Latvijas Vietvārdu datubāze <http://vietvardi.lgia.gov.lv>, sk. 15.11.2016.

Lietuvių pavardžių duomenų bazė <http://pavardes.lki.lt>, sk. 15.11.2016.

Litak, Stanisław (red., 1998). *Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Piltyńskie z 1761 roku*. Toruń: Towarzystwo Naukowe.

Święci męczennicy Kosma i Damian. <http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci>, sk. 12.01.2017.

Zienkowicz, Michaele Joanne (red., 1744). *Synodus Dioeciesana Vilnensis ab [...] Michaele Joanne Zienkowicz, episcopo Vilnensi [...]*. [Vilna]: Vilnae Sac. Reg. Majestatis Academ. Soc. Jesu.

Бірыла, Мікалай (1969). *Беларуская антрапанімія: 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі*. Мінск: Навука і Тэхніка.

Воробьёв, Александр (2012). *Переписи населения: Ревизии XVIII века*. <http://genealog-expert.ru>, sk. 15.12.2016.

Довгялло, Дмитрий (ред., 1898). *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской*. Вып. 27. Витебскъ: Губернская Типо-Литографія.

Довгялло, Дмитрий (ред., 1903). *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской*. Вып. 31. Витебскъ: Губернская Типо-Литографія.

Значение имени Майя // <http://kakzovut.ru>, sk. 07.12.2016.

План хозяйственной съёмки имения Большая Осунь, участок первый, образованный из бывшего казённого имения Осуни Динабургского уезда, помещика отставного поручика Виктора Фёдоровича Голеницева-Кутузова. Составленъ в 1887 г. Dagdas novadrētniecības biedrības „Patria” muzeja nepublicētie materiāli.

Планы генерального межевания 1780-х гг. М 1:84 000 (2 версты в дюйме)

Дюнабургскаго, Режицкаго, Люцынскаго уезда. <http://www.litera-ru.ru>, sk. 07.12.2016.

Полное собрание законов Российской империи с 1649 года: 1770–1774 XIX. (1830).

[С.-Петербургъ]: Типографія II Отдѣления Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи.

Трехверстная военная топографическая карта Российской империи М 1:126000.

Рекогн. 1867 г., печатано VIII-1915 г.

Фасмер, Макс (1986). *Этимологический словарь русского языка*. Т. 1–4. Изд. 2.

Москва: Прогресс, 1986–1987. <https://vasmer.lexicography.online>, sk. 12.01.2017.

№	Имя и отчество владельца	Метр		Примечания
		Длины	Ширины	
262	Ховяинъ Матвѣя Вукичъ	90	+	Отъ Бердана Мѣхитъ
	Зина Ево Алѣса Степанова	-	+	На пол. орехи притѣно
	Василья Иоанна	6	+	Емъ рѣно Ушунъ Сокоп
	Иванъ	3	+	Старая голото 99, 90
	Иванъ	-	+	Искъ Варсина Матѣя
	Иванъ Матвѣя Коръ	20	+	Искъ Похотковъ Е. Селѣтн
	Зина Ево Пелагья Степанова	18	+	Слѣдъ до 800 пудъ на
	Матвѣя Мова Вукича	+	60	тѣмъ Пудъ 40 тѣмъ лѣтъ
	Иванъ Мова	8	+	Искъ Г. Пудъ 20 фунто
	Иванъ Мова	4	+	Искъ 1. Емъ ерѣтъ 4. 20
	Работники Иванъ	1 1/2	+	
	Иванъ	9	+	
	Соборъ Василья Варвара	30	+	
	Зина Ево Анна Степанова	20	+	
	Василья Коръ	4	+	
	Иванъ Иоанна	3	+	
	Иванъ	7	+	
263	Ховяинъ Коръ Степанъ	70	-	+
	Василья Матвѣя	30	-	+
	Василья	8	-	+
	Василья	9	-	+
	Иванъ	18	-	+
	Зина Матвѣя; Иванъ Степанова	20	-	+
	Василья Коръ	4	-	+
	Василья	5	-	+
	Иванъ Иоанна	1 1/2	-	+
	Работники Иванъ Степанова	19	-	
264	Ховяинъ Иванъ Степановъ	20	-	+
	Зина Ево Иванъ Степановъ	20	-	+
	Василья Иванъ	12	-	+
	Василья Степановъ	7	-	+
	Иванъ Степановъ	10	-	+
	Иванъ	8	-	+

2. attēls. Fragments no Lukšovas sādžas apraksta 1772. gada Asūnes foļvarkas revīzijas dokumentā. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs, 1881. f., 1. apr., 8. l., 771op. lpp.

Figure 2: Fragment of the village Lukšova description in the 1772 revision documents of Asūne's demesne.

1. tabula. *Asūnes pagasta ezeru un upju nosaukumi 1772. gada revīzijas materiālos*Table 1: *Lakes and rivers names in Asunes Parish in the census 1772*

a) ezeri

Mūsdienu nosaukums	Nosaukums 1772. gada revīzijā
Čaušas ezers	<i>из озера Чався (1)*</i>
Dagdas ezers	<i>надъ озеромъ Дагдою (2), надъ озеромъ Дагдомъ (1), из озера Дагды (1), близъ озера Дагда (1), изъ Дагденской озера (1)</i>
Garais ezers	<i>озеро Илга (2), Илжи (1), Илдзи (Иолдзи?) (1)</i>
Giutivs	<i>озеро Гиутово (1)</i>
Jolzas ezers (Aldzs)	<i>озеро Иолдзи (3), Алза (2), Иолза (1)</i>
Kairišu ezers	<i>надъ озеромъ Каурьшево (2), озеро Карышево (1), из озера Каурьшко (1)</i>
Kaitras ezers	<i>надъ озеромъ Каитра (1), надъ озеромъ Каитрои (1), надъ озеромъ Каикрою (1), надъ озеромъ Каидрою (1)</i>
Kromonišku ezers	<i>озеро Вардулево (1)</i>
Lielais Asūnes ezers	<i>озеро Асуни (1), из Осунскаго озера (1), во Осунской озеро (1)</i>
Ļutaucu ezers	<i>озерко Лютовцы (2)</i>
Glušaks (Kriņicas ezers)	<i>озеро Кривисница (1)</i>
Rubinaucu ezers	<i>малое озеро Каитра (1)</i>
Ormijs	<i>озеро Ормии (1)</i>
Osvas ezers	<i>озеро Осва (1), над озеромъ Ослом (1), близъ озера Ослаба (1)</i>
Riņģis un ?	<i>два озера глухие (pie Veteraucu apraksta)</i>
Speilukolna ezers	<i>Глухое озеро (1)</i>
Sveļmovas ezers	<i>малое озеро (pie Maslovas apraksta)</i>

* Cipars iekavās norāda, cik reizes attiecīgais vietvārds dokumentā minēts.

b) upes

Mūsdienu nosaukums	Nosaukums 1772. gada revīzijā
Akmīneica	<i>пала в реку Акменицы (1)</i>
Aktica	<i>речкою Эктица (1) (Pauļukalns)¹, Ахтица (1) (Grīzāni), Акцица (1) (Perviļova), ручей Актець (1) (Sumkova) речка Везовка (1) (Misņikova)</i>
Asūnīca	<i>возле реки Дагдицы (2) (no Dagdas līdz Asūnes ezeram), река Асуница (4) (Melkeri, Plesņeva, Posova), речка Осуница (1), река Суница (1) (Vorzova)</i>
Čaušica	<i>речка Чаушица (1), Чеушица (1), Чався (1), Чушиа (1)</i>
Daugava	<i>в Двину (1)</i>
Giutive? Giutiveica? Giutineica?	<i>речка Гивтова (2)</i>
Lukšova	<i>малая речка Вартышка (1) (Madalāni); речка Ахтица (1) (Šņucīnova), Эктица (1) (Samaniški), Актиница (1) (Dinkiniški)</i>
Ormjanka	<i>речка Ормянка (1) (posmā starp Garo un Ormijas ez.)</i>
Sarja	<i>впала реку Сарию (1), в реку Саврю (1)</i>
Ūšupe	<i>речка Ушупь (1) (Lukšova)</i>

¹ Iekavās dots sādžas nosaukums, gar kuru minētā upe tek; tas ļauj precizēt, par kuru upi katrā konkrētajā gadījumā ir runa.

Dorota Kristina Rembiševska (Dorota Krystyna Rembiszewska),
Kazimežs Sikora (Kazimierz Sikora)

СЛАВЯНСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ФАМИЛИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ЖИТЕЛЕЙ ВИЛЯН/ VIĻĀNI (ВОСТОЧНАЯ ЛАТВИЯ)

Статья представляет некоторые особенности антропонимической системы жителей Вилян – местности в восточной части Латвии, где было отмечено влияние славянских поселений (польских, российских и белорусских). Именно эти фамилии являются свидетельством сосуществования многих наций, накладывания разных культурных и языковых влияний на территории Латгалии.

Среди свыше 1100 фамилий было выбрано около 500, которые указывают на славянское происхождение. Были обсуждены ассимиляционные процессы, в том числе изменения графической формы, происходящие из адаптации к латышскому языку.

В статье указаны также типично славянские аффиксы, образующие фамилии (как например: -wski, (-вски), -ko, (-ко), -owicz, (-ович)). Одновременно обращается внимание на сложности в однозначном определении, к которому из упомянутых славянских языков относятся некоторые фамилии. Точкой отсчёта современного реестра по отношению к прежнему, будут являться списки фамилий жителей Вилян из XIX века, составленные Стефанией Уляновской (Ulanowska), автором собрания “Łotysze Inflant Polskich” (Латыши Инфлянт Польских, 1891–1895).

Ключевые слова: антропонимика, латгальские фамилии, балто-славянские языковые контакты.

SLĀVU VALODAS ELEMENTI MŪSDIENU VIĻĀNU IEDZĪVOTĀJU UZVĀRDOS (AUSTRUMLATVIJA)

Rakstā ir skatītas atsevišķas antroponīmiskās sistēmas īpatnības, kas novērotas Viļānu (Austrumlatvijas pilsēta) iedzīvotāju uzvārdos un ir saistītas ar slāvu (poļu, krievu, baltkrievu) apdzīvotām vietām. Tieši šie uzvārdi ir liecība daudz nacionālajam

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2230>

sastāvam un dažādu kultūru un valodu mijiedarbei Latgalē.

Starp vairāk nekā 1100 uzvārdiem (Viļānu iedzīvotāju uzvārdu saraksts, Viļānu novada pašvaldība, 2014) bija atlasīti ap 500 uzvārdu, kuri liecina par slāvu izcelsmi. Rakstā ir atklāti asimilācijas procesi, tai skaitā grafisko formu maiņa, ko ietekmē adaptācija latviešu valodas formām.

Rakstā ir norādīti slāvu valodu tipiskie afiksi, kas ir lietoti uzvārdos (piemēram: -wski, (-вски), -ko,(-ко), -owicz,(-ович)). Rakstā tiek uzsvērts, ka nav iespējams viennozīmīgi noteikt, kuru no slāvu valodām reprezentē atsevišķi uzvārdi. Rakstā izmantota salīdzināmā pieeja, jo Viļānu iedzīvotāju uzvārdi ir pētīti, izmantojot uzvārdu reģistru, ko 19. gs. ir veidojusi Stefānija Uļanovska (Ulanowska), izdevuma „Łotysze Inflant Polskich” (Poļu Inflantijas latvieši, 1891–1895) autore.

Atslēgas vārdi: antroponīmika, Latgales (Austrumlatvijas) uzvārdi, baltu un slāvu valodu kontakti.

SLAVIC ELEMENTS IN THE NAMES OF CONTEMPORARY INHABITANTS OF VIĻĀNI (EASTERN LATVIA)

The article depicts some distinctive features present in the anthroponymic system of the inhabitants of Viļāni, a town in eastern Latvia known for the former Slavic (Polish, Russian, Belarusian) settlements. Personal names are evidence of coexistence of several nations and of the overlapping of various cultural and linguistic influences in the area of Latgale.

500 surnames, excerpted from a list of 1100, demonstrate their Slavic origin. The article discusses assimilation processes, including graphic changes that result from the process of adaptation of Slavic names to Latvian, and analyses typical Slavic suffixes used to derive personal names (-wski, -ko, -owicz). This research deals with the difficulty of unequivocal attribution of some surnames to a specific Slavic language. One of the sources of this research is 19th century records with the names of the inhabitants of Viļāni drawn up by Stefania Ulanowska, author of “Łotysze Inflant Polskich” (1891–1895).

Keywords: antroponomy, family names of Latgale, Balto-Slavic language contacts.

Виляны – небольшой городок в восточной Латвии, который можно назвать особенным по нескольким причинам. Латгалия, это земля, имеющая сложное прошлое. Здесь было отмечено влияние разных наций, в том числе большую роль сыграла славянская культура. Свидетельством сосуществования разных национальностей, наложения культурных и языковых слоев на этой территории, являются фамилии.

Прежде, чем мы представим анализ рассматриваемых единиц, сделаем

небольшой исторический экскурс в прошлое Вилян, чтобы понять, какие именно факторы способствовали широкому разнообразию антропонимической системы города.

В 1561 году Виляны были присоединены к Речи Посполитой. В 1772 году, по Первому разделу Речи Посполитой, город, входящий в состав нынешней Латгалии (в то время часть польских Инфлянт или польской Ливонии), был аннексирован Российской империей. На протяжении многих лет Виляны переходили из рук в руки. С 1725 года вилянские владения принадлежали старой ливонской семье – Рыкув (*Michał Ryk* и другие), затем, после продажи, в 1830 году их владельцем стал Кароль Мантейфель (*Karol Manteuffel*) (SGKP XIII 360).

Расцвет Вилян и их окрестностей наступил после 1842 года, когда их приобрел Винцент Яновский (*Wincenty Janowski*). Новый владелец построил на этой земле льнопрядильную фабрику, ставшую со временем одной из самых крупных в Российской империи. Также в городке находилась одна из крупнейших кожеобрабатывающих фабрик России. Здесь изготавливались пояса, сёдла и обувь для царской армии. Кроме того, Яновский основал полотняный завод и фабрику по производству сигар, функционировавшие на протяжении нескольких десятков лет (Manteuffel 2009: 142). На сегодняшний день следов деятельности этих предприятий не осталось. Как сообщает Стефания Уляновская (*Stefania Ulanowska*) в неопубликованном фрагменте своей книги «Латыши Инфлянт Польских», в 90-х годах XIX века здесь жили латыши-католики, несколько старообрядцев (определяемых Уляновской как раскольники), евреи, немцы, несколько польских шляхетских семей, а также российские чиновники вместе с семьями (PAU I-29). В городе до сих пор находятся католический костёл Ордена Отцов Мариан, православная церковь и старообрядческая моленная. Следует отметить, что фамилии у жителей латгальских деревень появились раньше, чем в Видземе и Курземе (Сталтмане 1981: 9).

В изданной в 1981 году монографии «Латышская антропонимия. Фамилии» родовым антропонимам славянского происхождения было уделено не очень много места (Сталтмане 1981: 77–80). Между тем из более чем 1100 фамилий современных жителей Вилян (*Viļānu novada pašvaldība 2014 – Spis*), свыше 500 – славянского происхождения. Мы анализируем около 180 фамилий. Следовательно, почти половина населения может иметь славянские корни. При обсуждении имени собственного на языковых пограничных территориях всегда встаёт вопрос определения критериев принадлежности к существующим антропонимическим системам отдельных языков. В случае Латгалии возникает именно такая проблема: стоит ли говорить о фамилиях польских, восточнославянских или о собственных именах потомков поляков, русских, украинцев и белорусов? Эти языковые группы не являются идентичными, но пересекаются друг с другом. Генетическая близость польского и

восточнославянских языков, взаимные интерференции, не позволяют отделить друг от друга польские и восточнославянские языковые данные.

Характерной для всех восточнославянских языков является патронимика с суффиксами *-icz*, *-owicz*, *-ewicz* (*-ич*, *-ович*, *-евич*). В польском языке они выступают как продолжение прежних аффиксов *-ic*, *-owic*, *-ewic* (*-иц*, *-овиц*, *-евиц*). Отсюда, в числе производных слов с этими суффиксами, можно найти фамилии, содержащие как польские, так и восточнославянские основы: *Babovičs*, *Barkevičs*, *Basankovičs*, *Beinarovičs*, *Burseviča*, *Čapkevičs*, *Cišļkevičs*, *Daņilevičs*, *Daņilevičs*, *Daškevičs*, *Franckevičs*, *Francuzevičs*, *Jurevičs*, *Juškevičs*, *Sinkevičs*, *Staškevičs*, *Terehovičs*, *Vincevičs*, *Tumaševičs*, *Zaharevičs* (Spis). При этом наблюдаются адаптационные процессы на уровне славянских языков. На некоторые из имён собственных, зафиксированных в польской антропонимике, повлиял белорусский или русский язык, о чём свидетельствуют фамилии с аканьем: *Bartaševičs* – польск. *Bartoszewicz*, *Franckevičs* – польск. *Frąckiewicz*, *Kazakevičs* – польск. *Kozakiewicz* (Spis).

Патронимические названия образуются также при помощи славянского суффикса *-ow* (*-ew*) (*-ов*, *-ев*), очень распространённого в восточнославянских языках (Унбегаун 1989: 17) и достаточно частотного в вилянском реестре, например: *Aleksandrovs*, *Andrejevs*, *Baranovs*, *Beļajevs*, *Bezmenovs*, *Dmitrijevs*, *Fadejevs*, *Fjodorovs*, *Konstantinovs*, *Mironovs*, *Panfilovs*, *Stepanovs*, *Trofimovs* (Spis). Среди фамилий, содержащих славянские элементы, представлены также единицы с суффиксом *-uk* (*-czuk*) (*-ук*, *-чук*), который генетически принадлежит группе восточнославянских языков. Здесь мы оставляем в стороне рассуждения о генезисе суффикса *-uk* (*-ук*), который мог проникнуть в восточные языки через балтийское или тюркское посредство (ср. Сітко 2001: 43). Фамилии с этим суффиксом достаточно частотны для восточных территорий Польши. Рассматриваемые суффиксы являются одним из множества доказательств влияния белорусского и украинского языков на польскую ономастическую систему, поэтому, лишь на основании структуры фамилии трудно решить, какой может быть национальная принадлежность носителя данного антропонима. В реестре вилянских фамилий зафиксировано свыше десяти фамилий с суффиксами *-uk* (*-ук*) и *-czuk* (*-чук*), они имеют не только славянские основы: *Kreseļuks*, *Pitļuks*, *Treļjuks*, *Ruļuka*, *Dacjuka*, *Denisjuka*, *Dolinčuks*, *Meļničuks*, *Romančuks*, *Savčuks*, *Sivčuka*, *Mačuka* (Spis).

Многочисленными являются производные слова с суффиксом *-enko*, указывающим на украинское происхождение, однако этот суффикс известен также и польской антропонимике. В анализируемой нами группе он зафиксирован лишь в сочетании с восточнославянскими основами: *Averčenko*, *Avramčenko*, *Baraničenko*, *Brovčenko*, *Doroščenko*, *Filipenko*, *Fomenko*, *Griščenko*, *Gubenko*, *Isačenko*, *Jurčenko*, *Kovaļenko*, *Krupenko*, *Leščenko*, *Lisenko*, *Lukašenko*, *Miščenko*, *Mitrošenko*, *Panasenko*, *Rutčenko*, *Samuščenko*, *Soldatenko*, *Sviridenko*, *Tereščenko*, *Vdovičenko*, *Zelenko* (Spis).

В случае со славянскими фамилиями, отмеченными на территории восточной части Латвии, мы в большинстве своем имеем дело с фонетическо-морфологическими адаптациями. Среди вилянских антропонимов появились польские фамилии с характерным суффиксом *-(w)ski/ -ska* (-вский)/ (-вска) и окончаниями, характерными для латышского языка, указывающими на категорию рода. Это такие фамилии как: *Baginskis, Janovskis, Javorskis, Kavinska, Kovalevskis, Laskovska, Latkovskis, Lipskis, Lisovskis, Milevskis, Ostrovskis*. Аналогично в случае фамилий с польским суффиксом *-cki (-цки)*: *Medveckis, Stafeckis, Verbickis, Visockis, Žandecka*. Флексии латышского языка, указывающие на категорию рода, добавляются также к польским фамилиям, совпадающим с апеллятивами: *Drozds* (польск. *drozd śpiewak* (*невчий дрозд*) ‘птица: *Turdus philomelos*’), *Konstušs* (польск. *kontusz* (*контушу*) ‘staropolski wierzchni strój męski’) ‘древнепольский верхний костюм’, *Plešs* (старопольск. *plesz* ‘tonsura na głowie duchownego, miejsce gołe, nieporośnięte’ ‘тонзура (остриженное место на голове духовного лица, голое, непоросшее место’, Rymut 2001: 250). В славянских основах (как и в фамилиях, совпадающих со славянскими апеллятивами) встречаются многочисленные графические и фонетические замены. Возникают они, конечно, в результате другого набора букв и звуков, других артикуляционных привычек. Это типичное явление для антропонимики этноязыковой полосы (ср. напр. Breza 1981, Lech-Kirstein 2008). Здесь можно представить несколько характерных черт:

– замена польских звуков и букв близкими им латышскими эквивалентами: *ch > h*: *Grahovskis, Malahovskis, Samohvalovs, Zaharevičs, cz > č*: *Pugačevskis, Raščevskis, l > ļ*: *Grohoļskis, l* перед *i > ģ*: *Maļinovska, l > l*: *Benislavskis, Kozlovskis, Laganovskis, Šidlovskis, rz > r*: *Verbickis* (польск. *Wierzbicki*), *sz > š*: *Koniševskis, Šarkovskis, ś > š*: *Šlivka, w > v*: *Bordovskis, Katkovska, Rutkovskis, Zdanovskis, ź > ž*: *Žukovska*;

– отсутствие смягчения согласных перед *e*, следовательно, *ke/ (kē)* вместо *kie*: *Stankēvičs, Staškevičs*; *ne* вместо *nie*: *Nedašovska* (польск. *Niedaszkowska*); *se* вместо *sie*: *Serpovska* (польск. *Sierpowska*), *Seržants* (польск. *Sierżant*);

– разложение в польских фамилиях носовых гласных на ртовые гласные и носовые согласные, которые были реализованы асинхронно: *Dembovska* (польск. *Dębowska*), *Dambovskis*.

Характерной адаптационной процедурой является присоединение формального показателя женского рода *-a* в фамилиях женщин, где славянская форма антропонима не содержит соответствующего показателя, как например: *Adamoviča* (польск. *Adamowicz*), *Lineviča* (польск. *Liniewicz*), *Lukaševiča* (польск. *Łukaszewicz*), *Mickeviča* (польск. *Mickiewicz*), *Paškeviča, Paškeviča* (польск. *Paszkiwicz*), *Pitkeviča* (польск. *Pitkiewicz*), *Putreviča* (польск. *Putrewicz*), *Zinkeviča* (польск. *Zinkiewicz*). Эта процедура является очевидной ориентацией на латышскую модель, в которой существует разница между мужской и женской формой фамилии: ср. *Kudlis – Kudļa*.

В связи с этим идентичную оригиналу форму имеют фамилии женщин в антропонимах с суффиксом *-ska (-ска) (< -ski)*: *Cvilikovska, Gajevska, Ivanovska, Lecinska*.

В реестре вилянских фамилий можно найти славянские антропонимы, имеющие разные графические варианты. Разница чаще всего заключается в записи фамилии с помощью знака из латышского алфавита или со славянской графемой, например *l/ l, n/ ņ*: *Daņilevičs – Daņiļevičs, Danilovs – Daņilovs, Kalašņikovs – Kalašņikovs, Kļimentjeva – Klimentjevs, Krupenko – Krupenķo, Malinovskis – Maļinovska, Nalivaiko – Naļivaiko, Nikitins – Ņikitins (Spis)*.

Польские фамилии отражают некоторые черты говоров определенных районов Польши – исконных мест проживания жителей Вилян или их предков. Нельзя также исключать адаптационные процессы. Форма антропонима *Zmijevskis* указывает на одну из польских диалектных черт – мазурение, где выступает замена *ж* на *з*, хотя здесь могло произойти и непреднамеренное графическое изменение фамилии.

Немногочисленны фамилии, которые подверглись лишь графической адаптации или остались вовсе без изменений, сохранив славянскую структуру. Чаще всего это фамилии, равные апеллятивам или содержащие суффикс *-ko*. В частности, к ним принадлежат:

– известные польскому языку: *Boreiko* (: *borejko* ‘litewski herb szlachecki (литовский шляхетский герб)’ Orgelbrand II 622, этим гербом пользовалась тоже польская «кресовая» шляхта), *Doļa* (: польск. *dola* ‘los przypadający komuś w udziale’ (судьба, выпадающая кому-либо на долю), *Dūda, Dudko* (: старопольск. *duda* 1. ‘muzykant grający na dudach, dudziarz’ (музыкант, играющий на волынке; дударь) 2. ‘[ludowy] instrument dęty (народный духовой инструмент)’ SP XVIw.), *Gładiško* (: старопольск. *gladysz* ‘człowiek układny, uprzejmy’ (обходительный, вежливый человек)), *Krupko* (: польск. *krupy* ‘drobno zmielone ziarna zboża; kasza’ (мелко смолотые зёрна злаков, крупа)) , *Ščuka* (: старопольск. *szczuka* ‘szczupak’) (щука);

– генетически восточнославянские: *Balalaiko, Balalaika* (: рус., белорус., укр. балалайка), *Gordeiko* (: рус. гордый, белорус. горды), *Kōzak* (: рус. казак).

Следует обратить внимание на древность польских фамилий, встречающихся в Вилянах. В нижеуказанной таблице приводятся примеры фамилий жителей Вилян, которые распространены в современной Польше и зафиксированы также в старопольских источниках.

Таблица 1 *Фамилии жителей Вилян, которые распространены в современной Польше и зафиксированы в старопольских источниках*

Table 1: *Last names of the inhabitants of Viļāni occurring in Poland at present which have been noted in the Old-Polish sources*

Форма фамилии в списке жителей Вилян (Spis)	Форма фамилии в современном польском языке и её датировка
<i>Malahovskis</i>	<i>Małachowski</i> – зафиксирована в 1424 году – от церковного имени Малафей (от древнееврейского <i>Malachias</i>); в Восточных Кресах зафиксирована с XIV века (Rymut 2001: 60).
<i>Mazurs</i>	<i>Mazur</i> – зафиксирована в 1425 году (Rymut 2001: 79).
<i>Sinkevičs</i>	<i>Sienkiewicz</i> – зафиксирована в 1736 году (Rymut 2001:420).
<i>Spila</i>	<i>Szpila, Spila</i> – от <i>szpila</i> старопольск. ‘предмет насмешки’, или от немецкого личного имени <i>Spille</i> , зафиксирована в XV веке (Rymut 2001: 551, SEMSNO I 306).
<i>Staškevičs</i>	<i>Staszkiwicz</i> – от имён, начинающихся с <i>Sta-</i> (Ста)-, типа <i>Stanisław</i> (Станислав), зафиксирована в 1664 году (Rymut 2001: 478).
<i>Terehovičs</i>	<i>Terechowicz</i> – от имени Terentius (Терентий), зафиксирована на Восточных Кресах в XV веке (Rymut 2001: 605).

Интересным также представляется исследование частотности фамилий жителей Вилян в сравнении с фамилиями всех жителей Польши. Приблизительные данные можно получить, обратившись к «Словарю фамилий, употребляемых в Польше в начале двадцать первого века», составленному Казимиром Рымутом в 2003 году (Rymut 2003). Пока этот список не изучен. Интересна также география этих фамилий. Например, фамилия Дуда самая популярная на юге Польши (Kreja 2001: 195).

При анализе фамилии жителей Вилян стоит обратить внимание на динамику антропонимической системы этого города. Это возможно при сравнении современного реестра со списком фамилий, составленным С. Уляновской, хорошо знакомым латгальцам этнографом XIX века, автором книги «Латыши Инфлянт Польских» (Ulanowska 1891–1895). По настоянию Яна Карловича, выдающегося польского фольклориста, она собрала обширный антропонимический материал, касающийся Вилян, который в настоящее время находится в собраниях архива Польской академии наук и Польской академии знаний в Кракове (PAU I–29a). В этом материале прослеживается чёткая разница в способе записи фамилий и представления одного из этапов последовательной адаптации славянских фамилий в латышскую антропонимическую систему. В списке Уляновской есть 798 фамилий. Тяжело однозначно указать их происхождение, но много из них является необходимо славянскими.

В списках С. Уляновской выявлены несколько фамилий, которые актуальны и для современных Вилян. Это касается антропонимов, содержащих славянские элементы. Часть фамилий, зафиксированных С. Уляновской, имеют форму, не адаптированную к латышской графике, например: *Solowijējko* – *Soloveiko* (ср. рус. *Соловейчик*, *Соловейчиков* (Унбегаун 1989: 265) апеллятив соловей). Другие получили показатель рода, используемый в латышском языке, например: *Krōl* – *Krols* (польск. *Krol*, *Król*), *Kūšnier* – *Kušnere* (польск. *Kusznier(owa)*, *Kuśnierz(owa)*), апеллятив *kuśnierz* ('*rzemieślnik zajmujący się szyciem i naprawą futer*') (ремесленник, занимающийся шитьём и ремонтом меха), *Māzur* – *Mazurs* (польск. etnonim *Mazur* '*człowiek pochodzący z północnego Mazowsza – regionu Polski*') (человек, родом из северной Мазовии – одного из регионов Польши)), *Szpāk* – *Špaks* (польск. *szpak* 'птица' *Sturnus vulgaris*).

Ссылаясь на список С. Уляновской, можно отметить, что функционирование значительного числа фамилий, совпадающих с польскими апеллятивами, уже не актуально для современных жителей Вилян, например: *Bōjka* (: диал. *bojka* '*narzędzie do ubijania masła*') (инструмент для сбивания масла), *Gōleń* (: *goleń* '*dolna część nogi między kolanem a stopą*') (голень – нижняя часть ноги, между коленом и стопой), *Gōłysz* (: устарелое *gołysz*, *hołysz* '*biedak*') (бедняк), *Grōza* (: *groza* '*ужас, тревога*'), *Kāraś* (: *karas* '*рыба, Carassius carassius*'), *Kōtlar* (: диал. *kotlar* '*kotlarz, медник – ремесленник, обрабатывающий металл*'), *Rēmiz* (: *remiz* '*ремез – птица из рода ремезовых*'), *Ry̅bak* (: *rybak* '*рыбак*'), *Spīlka* (: диал. *szpilka* (шпилька)) (Spis).

Ономастический материал из Вилян позволяет выявить множество процессов, связанных с взаимодействием разных антропонимических систем, а также ряд изменений в графике, происходящих на протяжении веков в ономастической системе восточной Латвии. Характерным является факт, что, несмотря на различные фонетико-морфологические адаптации, почти маргинальными являются гибридные образования – со славянской основой и латышским аффиксом. При этом вилянские антропонимы свидетельствуют о языковом симбиозе, сохранявшемся на протяжении многих лет и зафиксированном именно в фамилиях. Данная статья одновременно доказывает необходимость основательного изучения антропонимики этих территорий с точки зрения славянско-балтийских взаимовлияний, побуждает обратиться к началу создания антропонимической системы и проследить различные ономастические процессы, в результате которых возник своеобразный сплав черт польского, восточнославянских и латышского (с учётом его разновидностей) языков.

ИСТОЧНИКИ

PAU I – Archiwum Polskiej Akademii Nauki i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Materiały Stefanii Ulanowskiej, sygn. I–29a, Spis nazwisk, k. 173–186.
Spis – Viļānu novada pašvaldība (2014). *Viļānu iedzīvotāju uzvārdu saraksts (datorrakstā)*.

ЛИТЕРАТУРА

- Breza, Edward (1981). Sposoby germanizacji antroponimów polskich na Pomorzu. Górniewicz, Hubert (red., 1981). *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanych*. Warszawa: Ossolineum. 107–115.
- Citko, Lilia (2001). *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kreja, Bogusław (2001). Współczesne polskie nazwiska „muzyczne”. *Onomastica XLVI*. 187–220.
- Lech-Kirstein, Danuta (2008). Adaptacje językowe w śląskiej antroponimii (na przykładzie dziewiętnastowiecznych nazwisk opolan). *Onomastica Slavogermanica XXVII*. 167–178.
- Manteuffel, Gustaw (2009). *Inflanty Polskie oraz Listy znad Bałtyku*, wstęp, redakcja i opracowanie tekstu Krzysztof Zajas, Kraków: Universitas.
- Orgelbrand, Samuel (1898–1904). *Encyklopedia Powszechna* 1–18, Warszawa.
- Rymut, Kazimierz (2001). *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny I–II*, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN.
- Rymut, Kazimierz (2003). *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku. Warszawa–Kraków, wydanie drugie poprawione [płyta CD ROM]*.
- SEMSNO I – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych 1. Odapelatywne nazwy osobowe* (2000). oprac. Aleksandra Cieślukowa, Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (1880–1902). 1–15, Warszawa.
- SPVI w. – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, www.spxvi.edu.pl/, sk. 01.09.2016].
- Ulanowska, Stefania (1891–1895). *Łotysze Inflant Polskich, a w szczególności z gminy wielońskiej powiatu rzeżyckiego: Obraz etnograficzny*. Kraków 1891, cz. I, t. 15. 181–282; Kraków 1892, cz. II, t. 16, 104–218; Kraków 1895, cz. III, t. 18, 232–492.
- Бірыла, Мікалай Васілевіч (1969). *Беларуская антрапанімія*. Мінск: Навука і тэхніка.
- Бірыла, Мікалай Васілевіч (1982). *Беларуская антрапанімія. 3. Структура уласных мужчынскіх імён*. Мінск: Навука і тэхніка.
- Сталтмане, Велта (1981). *Латышская антропанімія. Фаміліі*. Москва: Наука
- Унбегаун, Борис Генрихович (1989). *Русские фамилии*. Москва: Прогресс.

Antra Kļavinska

ETNOGRĀFISKU GRUPU NOSAUKUMI „MŪSDIENU LATVIEŠU VALODAS VĀRDNĪCĀ”

Rakstā analizēti latviešu tautas etnogrāfisko grupu nosaukumi, to nozīmes definēšanas principi elektroniskajā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (2014). Īpaša uzmanība pievērsta Latgales latviešu nominēšanas problemātikai. Pētījumā izmantota leksikogrāfisko datu analīze, kā arī kontekstuālā pieeja, kas paredz gan lingvistiskā, gan situatīvā konteksta analīzi.

Vārdnīcas materiāls liecina, ka etnogrāfisku grupu nosaukšanā un nozīmes definēšanā trūkst konsekvences. Daži etnogrāfisku grupu nosaukumi (tāpat kā citi etnonīmi) kā šķirkļa vārdi doti daudzskaitļa formā, citi – vienskaitlī. Kontekstuālā analīze apliecina, ka nozīmes definēšanu apgrūtina fakts, ka mūsdienu latviešu valodā blakus nozīmei ‘tautas etnogrāfiska grupa’ tiek lietota vispārināta nozīme ‘reģiona iedzīvotājs’, t. i., etnonīms pārtop par katoikonīmu.

Atslēgas vārdi: etnonīmi, etnogrāfisku grupu nosaukumi, katoikonīmi, semantika, „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca”.

NAMES OF THE ETHNOGRAPHIC GROUPS IN THE DICTIONARY OF CONTEMPORARY LATVIAN LANGUAGE

Determination of the ethnonymic lexical semantics can be considered as one of the aspects of ethnic studies in linguistics. Who are the Latgalians, Latgals, Suits, Selonians and other ethnographic groups, according to the modern concepts? The answer to this question can be found in the Dictionary of Contemporary Latvian Language (MLVV), which is fully available on the Internet since 2014.

The aim of the paper is to analyse the names of Latvian ethnographic groups and the principles of defining meanings in MLVV, especially focusing on issues related to names of Latgalian Latvians.

Lexicographic data analysis and contextual approach are applied in this research with the help of which extralinguistic factors (linguistic and situative context) are revealed.

One of the most important tasks in lexicographic work is the inventory of the material, in other words, selection of word entries, illustrative texts, collection and classification of information from preceding dictionaries. In the present paper, the electronic version of the eight-volume Dictionary of the Literary Latvian Language

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2234>

(1972–1996) has been used for comparison. The Balanced Corpus of Modern Latvian, consisting of ~4.5 million word use cases, is applied to determine the contextual semantics and the usage frequency of the names of ethnographic groups.

MLVV materials show that there is a lack of consequence in the designation of ethnographic groups and definition of their meaning. The names of ethnographic groups (as well as other ethnonyms) as entries are mostly provided in the plural, for instance, *latgalieši, suiti, zemgalieši* (Latgaliens, Suits, inhabitants of Zemgale), etc., some of them in singular forms: *kurzemnieks, vidzemnieks* (inhabitant of Kurzeme, inhabitant of Vidzeme). In the previously published Dictionary of the Literary Latvian Language, the names are provided in the plural, and the data of the modern Latvian language corpus show that all the analysed lexemes are used in plural form more often.

The definitions of the meanings are lacking consistency. Firstly, the scope of definitions is broad: the territorial belonging to a certain Latvian ethnographic region is taken as a basis for all the explanations of the meaning; some definitions have references to linguistic and cultural peculiarity. Secondly, none of definitions has a reference that it is an ethnographic group of Latvians; only in one case, the designation of ethnic origin *latvieši* (Latvians) is provided. The explanation 'inhabitants' (of the region) is applied most often, which indicates the belonging of the lexeme to katoikonoms, not ethnonyms; also, the explanation 'indigenous inhabitants' (of the region) indicates indirectly that they might be Latvians.

The novelty of the dictionary is that there are two meanings for the lexemes *latgaļi* (Latgaliens) and *sēļi* (Selonians): the first one characterizes the Baltic tribes, the second – inhabitants/ natives of the cultural historical region (more precisely – ethnographic group of the Latvian nation). At the same time, it is not considered that lexemes *latgalieši, kurzemnieki, vidzemnieki, zemgalieši* (Latgaliens, inhabitants of Kurzeme, Vidzeme, Zemgale) in contemporary Latvian also have at least two meanings: the meaning of 'ethnographic group of the nation' in modern texts, especially in the media, is complemented by a more general meaning of 'inhabitant of the region', in other words, the ethnonym becomes a katoikonoms.

The advantage of the electronic dictionary of contemporary Latvian is the possibility to edit it constantly; therefore, it is worth to pay attention to separate lexical semantic groups when developing the dictionary. In that way, it will be possible to avoid inconsistency in definitions of meanings. In order to separate ethnonyms from katoikonoms, in the definitions of the ethnonyms analysed in the paper, the designation of ethnic community 'ethnographic group of Latvian nation' can be applied as the main component, supplemented by semes indicating the connection with a certain territory, and possibly, the characterization of cultural, religious and linguistic peculiarity.

Keywords: ethnonyms, names of the ethnographic groups, katoikonoms, semantics, Dictionary of Contemporary Latvian Language.

Ievads

Valodniecībā par vienu no etniskuma izpētes aspektiem var uzskatīt etnonīmiskās leksikas semantikas noskaidrošanu. Kas ir *latgalieši, latgaļi, suiti, sēļi* u. c. etniskas kopienas mūsdienu izpratnē? Atbildi uz šo jautājumu var meklēt jaunajā elektroniskajā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (turpmāk – MLVV), kura pilnā apjomā internetā ir pieejama kopš 2014. gada.

Šā raksta mērķis ir analizēt latviešu tautas etnogrāfisko grupu nosaukumus, to nozīmes definēšanas principus MLVV, īpašu uzmanību pievēršot Latgales latviešu nominēšanas problemātikai.

Pētījumā izmantota leksikogrāfisko datu analīze, kā arī kontekstuālā pieeja, kas paredz gan lingvistiskā konteksta, gan situatīvā konteksta, t. i., ekstralingvistisko faktoru ietekmes analīzi (Croft, Cruse, 2004; Langacker 2008; Talmy 2000).

Viens no svarīgākajiem leksikogrāfiska darba uzdevumiem ir materiāla inventarizācija, t. i., šķirkļa vārdu, ilustratīvo tekstu atlase, iepriekšējo vārdnīcu informācijas vākšana un klasificēšana (Jakaitienē 2010: 309). Šajā rakstā salīdzinājumam izmantota astoņsējumu „Latviešu literārās valodas vārdnīcas” (1972–1996) elektroniskā versija (turpmāk – LLVV). Etnogrāfisku grupu nosaukumu lietojuma biežuma un kontekstuālās semantikas noskaidrošanai izmantots „Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas korpus” (turpmāk – LVK), kura apjoms ir ~4,5 miljoni vārdlietojumu. Analizējamo leksēmu lietojuma konteksts skatīts arī citos interneta resursos (sk. avotu sarakstā).

Etnogrāfisku grupu nosaukumi etnonīmiskās leksikas kontekstā

Ar terminu *etnonīms* latviešu valodniecībā apzīmē tautas, cilts vai citas etniskas kopības nosaukumu (VPSV 2007: 111). Savukārt Starptautiskās onomastikas padomes (*The International Council of Onomastic Sciences*, ICOS) terminoloģijas grupas izveidotajā onomastikas pamatterminu sarakstā sniegts izvērstāks termina *etnonīms* (angļu val. *ethnonym*) skaidrojums: etniskas grupas (cilts, tautas, klana u. c.) vai šai grupai piederīgo nosaukums. Skaidrojums tiek papildināts ar piezīmi: dažās valodās un pēc dažu zinātnieku uzskatiem etnonīmi netiek atzīti par īpašvārdiem. Saskaņā ar dažām teorijām etnonīmi ir īpašvārdi gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī, citās teorijās etnonīmi daudzskaitlī ir īpašvārdi, vienskaitlī – apelatīvi (ICOS 2010: 2). Piemēram, daudzi vācu onomasti atzīst etnonīmus par īpašvārdiem, antroponīmiem, kas ietilpst kolektīvo personvārdu grupā (Kunze 1998, Rūbekeil 2004), bet krievu valodniecībā dominē viedoklis par etnonīmu piederību nomeniem, savdabīgiem nomenklatūrvārdiem, kas *pēc būtības tuvāki nevis onomastiskai, bet gan terminoloģiskai leksikai* (Суперанская 2007, 223).

Latviešu valodniecībā, šķiet, dominē uzskats, ka etnonīmi ir lietvārdi, kas pēc leksiski semantiskā principa ir uzskatāmi par apelatīviem. Savukārt jautājumu par etnonīmiskās leksikas piederību īpašvārdiem latviešu valodniecībā aktualizējis Ojārs Bušs. Analizējot vairāku Eiropas lingvistu pretrunīgos atzinumus, kā arī skaidrojošo vārdnīcu datus, O. Bušs nonāk pie secinājuma, ka etnonīmi ir īpašvārdi, cilvēku

kopuma nosaukumi (daudzskaitlinieki). *Kritēriji, kas mudina nosliekties par labu šādai pārliecībai, saistīti ar etnonīmu semantiku un šīs semantikas aprakstīšanas veidu un posmiem* (Bušs 2005: 140).

Etnonīmiskās leksikas pētniecībā tiek aktualizēts arī problēmjautājums par to, vai būtu jādiferencē teritoriālās un etnogrāfiskās grupas (Areeva 1990: 4–5). Piemēram, krievu valodniecībā tiek lietots termins *etnografonīmi* (krievu val. *этнографонимы*) – etnogrāfisko grupu nosaukumi (Ковалев 1991: 9). Latviešu terminoloģijā tiek lietoti jēdzieni *etnogrāfiska grupa* un *subetnoss*, kas tiek uzskatīti par sinonīmiem un tiek definēti kā *nācijas daļa ar dažām lokālām atšķirībām sadzīvē, kultūrā un valodā (piemēram, latgalieši Latvijā, gucuļi Ukrainā)* (LEV 2002). Arī citos pētījumos, piemēram, apzīmējums *latgalieši* tiek definēts kā *latviešu nācijas neatņemama sastāvdaļa, etnogrāfiska grupa ar vairākām īpatnībām un savu rakstu valodu* (Apine 2001: 610). Uz latgaliešiem tiek attiecināts arī jēdziens *subetnoss*, ko raksturo vienota teritorija, valoda, vēsture un etniskā pašapziņa (Brolišs 1999: 101).

Ar etnonīmiem dažkārt tiek saistīti arī noteikta reģiona, pilsētas, ciema u. c. apdzīvotas vietas iedzīvotāju nosaukumi (angļu val. *inhabitant name*) (ICOS 2010: 2). Tiek lietots arī termins *katoikonīmi*, kas apzīmē cilvēkus pēc to dzīvesvietas (pilsētas, ciemata vai citas apdzīvotas vietas) (Ковалев 1991: 6).

Kopumā var teikt, ka etnonīmiskās leksikas klasifikācija ir diezgan problemātiska. To sarežģī gan dažādas tradīcijas izpratnē par etnisko kopienu hierarhiju (Eiropas un anglo-amerikāņu tradīcija), gan etnisko kopienu atšķirīgs pašapziņas līmenis. Iepriekš analizējot etnoloģijā, socioloģijā un antropoloģijā izteiktās atziņas par dažādu etnisku kopību nosaukumu definēšanu, šā raksta autore ir nonākusi pie šāda etnonīmiskās leksikas tematiskā iedalījuma: cilšu, tautu un etnogrāfisku grupu nosaukumi (Kļavinska 2015: 12). Taču, ņemot vērā etnonīmiskās leksikas semantisko mainību, robežas starp cilts un tautas nosaukumiem, etnogrāfisku grupu un apdzīvotu vietu iedzīvotāju nosaukumiem var būt diezgan nenoteiktas.

Etnonīmiskās leksikas nozīmes definēšana skaidrojošajās vārdnīcās

Skaidrojošās vārdnīcas svarīgākā funkcija ir leksiskās nozīmes definēšana – lietotāji vārdnīcā visbiežāk meklē informāciju par to, ko viens vai otrs vārds nozīmē (Jackson 2007: 199). Semantiskajā aprakstā svarīgākais komponents ir jēdzieniskais saturs (denotatīvā nozīme), kas vairāk vai mazāk detalizēti atklāts skaidrojošo vārdnīcu definīcijās, izmantojot metavalodu, dažkārt, īpaši strukturālistu darbos, lietojot speciālus simbolus un zīmes. Visbiežāk etnonīmu denotatīvā nozīme tiek uztverta kā tā sakars ar nosaukto objektu, t. i., tautu vai citu etnisku kopienu (Kamandulytė 2006: 38).

O. Bušs, kritiski vērtējot etnonīmu nozīmes interpretāciju skaidrojošajās vārdnīcās, izsaka pieņēmumu, ka *dažādu etnonīmu denotatīvā nozīme veidojas pēc dažādiem modeļiem; dažkārt varbūt nozīmes galvenais komponents, galvenā sēma patiešām atspoguļo saikni ar noteiktu teritoriju (piemēram, etnonīmiem amerikāņi, brazīlieši), dažkārt – ar valodu, dažkārt varbūt – ar reliģiju (piemēram, žīdi, sikhi),*

dažkārt – ar nacionālo jeb etnisko pašidentifikāciju. Tieši šis pēdējais eventuālais nozīmes komponents – saikne ar etnisko pašidentifikāciju – šķiet visuniversālākais, un laikam gan tieši tas būtu visbiežāk (vai pat vienmēr) izmantojams etnonīmu leksiskās nozīmes maksimāli adekvātos skaidrojumos (Bušs 2005 : 141). Autors atzīst, ka etnonīmam, kas apzīmē tautu, kādas valsts pamatiedzīvotājus, var būt arī homonīmi ar nozīmi '[šīs valsts] pilsoņi' (Bušs 2005: 142).

Retāk tiek pievērsta uzmanība etnonīmiskās leksikas konotatīvajai nozīmei jeb nozīmes papildkomponentam, kas *izsaka runātāja emocionālo attieksmi vai norāda vārda lietojuma sfēru* (VPSV 2007: 264). Izvērtējot skaidrojošo vārdnīcu materiālu, var secināt, ka grūti novilkt stingru robežu starp denotatīvo un konotatīvo nozīmi, par to liecina gan vienas nozīmes nianse jeb varianti, šķirkļa vārda lietojuma piemērs dažādos avotos, tostarp arī folkloras tekstos. Tiesa, konotatīvā semantika, proti, stilistiski ekspresīvas vai vērtējošas nozīmes nianse visbiežāk izpaužas etniskajās iesaukās, piemēram, MLVV minētas leksēmas *čangaļi* ar nozīmi 'latgalieši' un norādi, ka tas ir sarunvalodas vārds (MLVV) un *čiuļi* ar nozīmi 'Latvijas citu novadu iedzīvotāji pretstatā latgaliešiem' un norādi, kas tas ir apvidvārds (MLVV).

Tiek uzskatīts, ka kontekstuālā nozīme ir jāsaista ar informatīvo saturu, tēliem vai asociācijām. Šīs asociācijas var būt gan kopīgas kādas valodas runātājiem, gan pilnīgi subjektīvas (Ainiala *et al.* 2012, 32). Etnonīmi, tāpat kā citi valodas komponenti, ir saistīti ar daudziem ekstralingvistiskiem faktoriem, tāpēc pēdējā laikā tie bieži tiek analizēti kultūrvēsturiskā, sociālā, starpkultūru komunikācijas kontekstā, piemēram, etnonīmu semantika sarunvalodā un daiļliteratūras tekstos (Kohlheim 2012 : 29–31). Savukārt amerikāņu lingvists Grants Smits (*Grant Smith*) uzskata, ka īpašvārdi (tostarp etnonīmi) var tikt uzlūkoti kā jēgpilnas valodas zīmes, kas vienlaicīgi var izteikt dažādas nozīmes, kas atkarīgas no konteksta, eksistējošām asociācijām par denotātu u. c. (Smith 2007: 791).

Etnogrāfiskas grupas nosaukums vai katoikonīms? Šķirkļa vārda pamatformas noteikšanas un nozīmes definēšanas problēmas

Kā minēts iepriekš, latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās etnonīmiskās leksikas definīcijās parasti tiek nosaukta piederība kādai etniskai kopībai (cilts, tauta, nācija, etniska grupa) un saikne ar noteiktu teritoriju. Arī MLVV šis princips lielākoties ir ievērots, piemēram, *lietuvieši – tauta, Lietuvas pamatiedzīvotāji* (MLVV).

Tāpat saikne ar teritoriju ir nozīmes galvenais komponents apdzīvotas vietas vai teritorijas iedzīvotāju nosaukumos jeb katoikonīmos (VPSV 2007: 149), piemēram, *eiropieši – Eiropas iedzīvotāji* (MLVV). Tātad gan etnonīmu, gan katoikonīmu nozīmes definīcijās kopīgs ir teritoriālās piederības semantiskais komponents. Piemēram, Santa Jērāne, analizējot īpašvārdus un to semantiku MLVV, identificē apzīmējumu *latgalieši* 'Latvijas austrumdaļas – Latgales – pamatiedzīvotāji' (MLVV) kā katoikonīmu, vienlaikus atzīstot, ka *etnonīmu un katoikonīmu leksikogrāfiskā interpretācija varētu būt atsevišķas izpētes objekts* (Jērāne 204: 128). Šķiet,

galvenais kritērijs, nošķirot etnonīmus no katoikonīmiem, varētu būt etniskas kopienas identificējums.

Problēmas latviešu tautas etnogrāfisko grupu nosaukumu un katoikonīmu nošķiršanā un nozīmes definēšanā varētu sagādāt arī Latvijas kultūrvēsturisko novadu un mūsdienu teritoriālā plānojuma nesakritība.

Vēsturiski Latvijas teritorijā ir izveidojušies pieci kultūrvēsturiskie novadi: Latgale, Kurzeme, Zemgale, Sēlija jeb Augšzeme un Vidzeme. *Viena no būtiskākajām Latvijas teritorijas 19. gs. kultūrvēsturisko reģionu iezīmēm: šajās Latvijas daļās pamatiedzīvotāji bija cēlušies no kādas 9.–13. gs. rakstītos avotos minētas baltu maztautas pēctečiem un pakāpeniski tur ienākušiem citu apvidu un etniskās piederības ļaudīm. (..) Kurzeme, pēc vienkāršota dalījuma, aptver kādreizējo kuršu un lībiešu apdzīvoto teritoriju, Vidzemi 12.–13. gs. apdzīvoja rietumlatgaļi, lībieši u. c. mazākas etniskas grupas, Latgali – austrumlatgaļi, zemgaļi devuši vārdu Zemgalei, sēļi – Sēlijai / Augšzemei (Vanaga 2013: 351).*

Kultūrvēsturisko novadu teritorijas ne vienmēr sakritušas ar politiski administratīvo iedalījumu. *Kopš 12./13. gs. mijas Latvijas teritorija dažādu karu rezultātā ir svešzemju varu administratīvi politiski dalīta. Viena no būtiskākajām politiskajām pārdalēm, kas ietekmējusi Latvijas kultūrvēsturisko reģionu ilgstošu nošķirtību: 1629. gada Altmārkas pamiers, kura rezultātā seno latgaļu pēcteči tiek sadalīti starp protestantisko Zviedriju un katolisko Poliju-Lietuvu „zviedru Vidzemē” un „poļu Vidzemē” (uz austrumiem no Aiviekstes). Tuvāk mūsdienām pastāvējušie galvenie politiski administratīvi veidotie reģioni Kurzeme, Vidzeme un Latgale (līdz 20. gs. sākumam saukta par Infantiju) nostabilizējas 17.–18. gadsimtā (Vanaga 2013: 345). Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi Latvijas valsts teritoriju sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale (Latvijas Republikas Satversme 1922), iespējams, tāpēc mūsdienās nereti tiek ignorēta Sēlija jeb Augšzeme, kas nereti tiek uzskatīta par Zemgales daļu.*

Arī pēc 2009. gada administratīvi teritoriālās reformas Latvijā ir pieci plānošanas reģioni: Rīgas, Kurzemes, Vidzemes, Zemgales un Latgales. Rīgas plānošanas reģions ietver daļu no kultūrvēsturiskajiem Vidzemes un Zemgales novadiem, bet kultūrvēsturiskā Sēlijas novada daļa ietilpst Zemgales, daļa – Latgales reģionā (MK noteikumi 2009, Nr. 391).

Meklējot MLVV latviešu tautas etnogrāfisku grupu nosaukumus, tika skatītas leksēmas, kas nosauc teritoriālo piederību Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem, salīdzinājumam tika izmantota arī LLVV. Attiecīgi MLVV tika konstatēti šādi šķirkļa vārdi, kas ir potenciālie etnogrāfisku grupu nosaukumi (tālāk rakstā tiek analizēti to nozīmes definēšanas principi): *kurzemnieks, suiti, vidzemnieks, zemgalieši, augšzemnieki, sēļi, latgalieši, latgaļi*, bet LLVV – *kurzemnieki, suiti, vidzemnieki, malēnieši, zemgalieši, augšzemnieki, latgalieši* (kopsavilkumu sk. 1. tabulā).

1.tabula. *Etnogrāfisko grupu nosaukumi MLVV un LLVV*Table 1: *Naming the ethnographic groups in MLVV and LLVV*

Latvijas kultūrvēsturiskais novads	LLVV	MLVV
Kurzeme	<i>kurzemniek-i</i> <i>suit-i</i>	<i>kurzemniek-s</i> <i>suit-i</i>
Vidzeme	<i>vidzemniek-i</i> <i>malēnieš-i</i>	<i>vidzemniek-s</i>
Zemgale	<i>zemgalieš-i</i>	<i>zemgalieš-i</i>
Sēlija (Augšzeme)	<i>augšzemniek-i (?)</i>	<i>sēl-i</i> <i>augšzemniek-i (?)</i>
Latgale	<i>latgalieš-i</i>	<i>latgalieš-i</i> <i>latgaļ-i</i>

Ja LLVV visas iepriekš minētās leksēmas kā šķirkļa vārdi konsekventi nosauktas daudzskaitļa nominatīvā (kā tas ir darāms saskaņā ar viedokli, ka etnonīmi ir daudzskaitļinieki), tad MLVV leksēmas *kurzemnieks* un *vidzemnieks* kā šķirkļa vārdi dotas vienskaitļa nominatīvā (elektroniskās vārdnīcas meklētājā ierakstot daudzskaitļa formu, parādās ieraksts: *neviens atbilstošs šķirkļis netika atrasts*). Kā minēts MLVV instrukcijā, *šķirkļa vārds parasti dots attiecīgās vārdšķiras pamatformā (piem., lietvārds, vienskaitļa nominatīvā, darbības vārds nenoteiksmē). Daudzskaitļa nominatīva formā doti daudzskaitļinieki (piem., durvis, milti), kā arī lietvārdi, kurus parasti lieto daudzskaitlī (piem., auzas, griķi, putraini). Daudzskaitļa nominatīva formā MLVV rādīti arī tautu nosaukumi (piem., krievi, latvieši, kanādieši, kurdi). Gan daudzskaitļa, gan vienskaitļa formā šķirkļa vārds dots, ja to biežāk lieto daudzskaitļa formā, bet samērā izplatīta ir arī vienskaitļa forma (piem., -cimds, -kurpe) (MLVV). Tātad var pieņemt, ka leksēmas *kurzemnieks* un *vidzemnieks* MLVV netiek uzskatītas par etnonīmiskajai leksikai piederīgām.*

MLVV veidotāji atzīst, ka *nozīmju skaidrošanai MLVV izmantots trīspakāpju semantiskais dalījums, kas pirmoreiz latviešu leksikogrāfijā lietots „Latviešu literārās valodas vārdnīcā”. Vārda nozīmes daudznazīmju vārdiem apzīmētas ar arābu cipariem, bet sīkākas semantiskās atšķirības (nozīmes nianse) – ar paralēļu zīmi vai semikolu. Paralēļu zīme likta, ja nozīmes nianse no nozīmes atšķiras diezgan ievērojami, bet semikols lietots gadījumos, kad atšķirības ir nelielas (MLVV). Nozīmes skaidrojumu vārdnīcā papildina arī piemēri, kas parāda vārda lietošanu kontekstā, tā saistījumu ar citiem vārdiem. MLVV piemēri (parasti vārdu savienojumu veidā) doti aiz nozīmes vai nozīmes nianse skaidrojuma (MLVV).*

Ne vienā no analizēto leksēmu nozīmes definīcijām ne MLVV, ne LLVV nav minēts apzīmējums *latviešu tautas etnogrāfiska grupa*, piederība latviešu tautai lielākoties tiek norādīta netiešā veidā, galvenokārt ar piemēriem. Analizējot potenciālo etnogrāfisko grupu definēšanas principus MLVV, var konstatēt vairākus definīciju modeļus.

1. Latvijas kultūrvēsturiskā novada pamatiedzīvotāji.

Lai saprastu definīcijas būtību, vispirms jānoskaidro, kas domāts ar apzīmējumu *pamatiedzīvotāji*. Turpat MLVV dots nozīmes skaidrojums ‘iedzīvotāji, kas (kādā valstī, teritorijā) veido iedzīvotāju lielāko daļu; arī (kādas valsts, teritorijas) senākie iedzīvotāji’. Pēc analogijas ar etnonīma *latvieši* nozīmes skaidrojumu, varētu pieņemt, ka par Latvijas pamatiedzīvotājiem tiek uzskatīta tieši šī tauta: **latvieši** *dsk. v. lietv.* Tauta, Latvijas pamatiedzīvotāji. *Latviešu strēlnieki. Latviešu valoda, literatūra. Latviešu tautas dziesmas. Latviešu māksla. Latviešu zemnieku savienība* – politiska partija Latvijā. // **latvietis** -ša, *dsk. ģen.* -šu, **latviete** *dsk. ģen.* -šu. Šīs tautas piederīgais. *Īsts l. Tipiska latviete.* Taču par Latvijas pamatiedzīvotājiem jeb autohtonajiem iedzīvotājiem varētu uzskatīt arī lībiešus, kuri MLVV tiek definēti kā atsevišķa tauta, bet tiek uzskatīti par gandrīz asimilētiem (apzīmējums *pamatiedzīvotāji* nozīmes skaidrojumā gan netiek lietots): **lībieši**¹ *dsk. v. lietv.* Viena no Baltijas somugru tautām, kas senāk apdzīvoja Kurzemes ziemeļdaļu un Vidzemes rietumdaļu, bet līdz mūsdienām gandrīz visa ir asimilējusies ar latviešiem. *Lībiešu kultūra. Prast lībiešu valodu.* // **lībietis** -ša, *dsk. ģen.* -šu, **lībiete** *dsk. ģen.* -šu. Šīs tautas piederīgais. *Vecs lībietis.* Cilme: no lībiešu *lībi* ‘lībietis, lībiski’ (MLVV).

Tipisks nozīmes ‘(kultūrvēsturiskā novada) pamatiedzīvotāji’ definēšanas principa piemērs ir: **latgalieši** *dsk. v. lietv.* Latvijas austrumdaļas – Latgales – pamatiedzīvotāji. *Latgaliešu rakstu valoda. Latgaliešu dziesmas, kāzu tradīcijas.* // **latgalietis** -ša, *dsk. ģen.* -šu, **latgaliene** *dsk. ģen.* -šu. Šā novada pamatiedzīvotājs (MLVV). Šajā gadījumā gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formu nozīmes definējumā izmantots jēdziens *pamatiedzīvotāji* /-s, kā arī dotie piemēri apliecina, ka tie nav visi konkrētās teritorijas iedzīvotāji, bet tieši Latgales latvieši.

Vienā gadījumā šāds nozīmes skaidrojums izmantots tikai daudzskaitļa formas nozīmes definējumā, attiecīgi vienskaitļa formai lietojot skaidrojumu ‘cilvēks, kura dzimtā vieta ir (kultūrvēsturisks novads)’ (respektīvi vienskaitļa forma varētu tikt atzīta par katoikonīmu): **kurzemnieks, kurzemniece** *dsk. ģen.* -ču, *lietv.* Cilvēks, kura dzimtā vieta ir Kurzeme. *Viņš ir k.* // *dsk.* Kurzemes pamatiedzīvotāji. *Kurzemieku sētas. Kurzemieku tautastērpi* (MLVV).

Vienā gadījumā, ar paralēlu zīmi norādot uz nozīmes niansēm, apzīmējums *pamatiedzīvotājs* lietots tikai vienskaitļa formā dotai leksēmai: **vidzemnieks, vidzemniece** *dsk. ģen.* -ču, *lietv.* Cilvēks, kura dzimtā vieta ir Vidzeme. *Rakstnieks un dzejnieks Kārlis Skalbe ir v.* // Vidzemes pamatiedzīvotājs. *Vidzemnieku lauku sēta. Vidzemnieces darba tikums* (MLVV).

2. Latvijas kultūrvēsturiskā novada iedzīvotāji.

Saskaņā ar leksēmas *iedzīvotājs* definīciju, tas ir ‘cilvēks, kas apdzīvo kādu teritoriju (parasti ģeogrāfisku, administratīvu vienību)’. *Planētas iedzīvotāji. Āzijas, Āfrikas iedzīvotāji. Salas i. Valsts, pilsētas iedzīvotāji. Lauku iedzīvotāji. Vietējie iedzīvotāji. Iedzīvotāju blīvums. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums. Iedzīvotāju reģistrs.* (MLVV). Respektīvi, ar šādu semantisko elementu varētu tikt skaidrota katoikonīma nozīme.

Šim definīcijas modelim MLVV atbilst divi nozīmes skaidrojumi: **zengalieši** *dsk. v. lietu.* Zemgales novada iedzīvotāji. *Zengaliešu tautastērps. Zengaliešu cimdu raksti. Raiņa vecāki bija z. no Vecumnieku apkārtnes. // zengalietis* -ša, *dsk. ģen.* -šu, **zengaliete** *dsk. ģen.* -šu. Šī novada iedzīvotājs. *Esmu īsts z., dzīvoju Bauskā visu mūžu. Mana mamma bija zengaliete* (MLVV); **suiti** *dsk. v. lietu.* Suitu novada (Alsungas pagastā) iedzīvotāji, kuriem vēsturiski izveidojušās no pārējās Kurzemes daļas atšķirīgas tradīcijas, izloksne un kultūras mantojums. *Suitu izloksne. Viesus ar apdziedāšanos sagaidīja suitu sievas. Kopš atgriešanās katoļticībā, 1632. gadā, s. ir ieguvuši savu īpašu katolisku identitāti, ar kuru lepojas arī šodien. // suits, suitiete* *dsk. ģen.* -šu. Šī novada iedzīvotājs. *Pēc izcelsmes viņš ir s. Mana māte ir suitiete* (MLVV).

Abos gadījumos dotie piemēri ir pretrunā ar nozīmes skaidrojumu, proti, tie tomēr liek domāt, ka runa ir par latviešiem (piemēram, *suitu izloksne, zengaliešu tautastērps*), nevis visiem dažādu etnisko kopienu iedzīvotājiem.

Leksēmas *suiti* nozīmes skaidrojumā iekļauts arī kultūras un lingvistiskais raksturojums, kas citās potenciālo etnogrāfisko grupu nosaukumu nozīmes definīcijās neparādās. Taču problemātisks nozīmes definīcijā ir apzīmējums *Suitu novads*, jo nedz Latvijas kultūrvēsturisko novadu tradicionālajā uzskaitījumā, nedz mūsdienā Latvijas administratīvajā iedalījumā tāds netiek minēts. Internetā pieejamā informācija liecina, ka to varētu uzskatīt par vēsturisku novadu: *vēsturiski Suitu novads ietver sevī tās teritorijas, kuru iedzīvotāji Johana Ulriha fon Šverina mērķtiecīgas darbības rezultātā laikā no 1632. līdz 1634. gadam pārgāja katoļticībā.* (Biedrība „Suitu novads” 2016). Salīdzinājumam: LLVV leksēmai *suiti* dots nozīmes skaidrojums ‘Alsungas novada iedzīvotāji’.

Definīcijas modelis ‘Latvijas kultūrvēsturiskās teritorijas iedzīvotāji’ izmantots arī etnonīma *sēļi* otrās nozīmes skaidrojumā: **sēļi** *dsk. v. lietu.* **1.** Viena no baltu ciltīm, kas līdz 13. gadsimtam apdzīvoja daļu Latvijas teritorijas, galvenokārt Daugavas kreisajā krastā. *Senākie sēļu arheoloģiskie pieminekļi ir Dignājas pilskalns un Sēļpils pilskalns.* **2.** Latvijas kultūrvēsturiskās teritorijas – Sēlijas iedzīvotāji. // **sēlis** -ļa, *dsk. ģen.* -ļu, **sēliete** *dsk. ģen.* -šu. Šīs teritorijas iedzīvotājs. *Mana vecmāmiņa bija sēliete.* Otrā nozīme ir MLVV novitāte, LLVV apzīmējums *sēļi* attiecināts tikai uz vienu no baltu ciltīm.

Līdzīgi arī etnonīmam *latgaļi* MLVV ir dota otra nozīme, proti, tas tiek raksturots kā sinonīms leksēmai *latgalieši*: **latgaļi** *dsk. v. lietu.* **1.** *vēst.* Viena no baltu tautībām, kas apdzīvojusi Latvijas austrumdaļu un kurai latviešu tautības veidošanās procesā ir bijusi noteicošā loma. *Latgaļu valoda. Latgaļu pilskalni. Seno latgaļu rotas.* **2.** Latgalieši. *Latgaļu rakstu valoda un literatūra. Latgaļu identitātes meklējumi.* Piebilstams, ka jau 20. gs. 30. gados Latgales latviešu inteliģence, pretojoties tendencei Latvijas presē jēdzienu *latgalieši* attiecināt uz visiem Latgales iedzīvotājiem neatkarīgi no to etniskās piederības, Latgales latviešu nosaukšanai ieteica lietot etnonīmu *latgaļi*, kas vēlāk konsekventi tika realizēts trimdas literatūrā un presē (plašāk sk. Kļavinska 2012: 367).

3. Latvijas kultūrvēsturiskā novada latvieši.

Šāds definīcijas modelis MLVV raksturīgs tikai vienas analizētās leksēmas pirmās nozīmes skaidrojumā: **augšzemnieki** *dsk. v. lietv. 1. etn.* Augšzemes latvieši. **2. val.** Latvijas austrumdaļas latvieši, kuru valodai raksturīgas noteiktas īpatnības (fonētikā, leksikā, gramatikā). *Augšzemnieku dialekts* (MLVV). Šajā gadījumā problemātiska ir Augšzemes teritorijas noteikšana. Etnonīma nozīmes skaidrojumā, iespējams, ar to apzīmēts kultūrvēsturiskais novads (Augšzeme jeb Sēlija). Savukārt valodniecībā augšzemnieku dialekta izplatības robežas ir krietni plašākas, iespējams, tāpēc otrās nozīmes skaidrojumā tiek minēta Latvijas austrumdaļa.

LLVV definīcijas modelis 'Latvijas kultūrvēsturiskā novada latvieši' izmantots leksēmas *malēnieši* pirmās nozīmes skaidrojumā (MLVV šī leksēma vispār netika konstatēta): **malēnieši** -u, vsk. **malēnietis** -ša, v. **malēniete** -es, dsk. ģen. -šu, s. 1. *Austrumvidzemes latvieši. 2. novec. Attālas, nomaļas vietas iedzīvotāji. 3. niev. Cilvēki, kas rīkojas, izturas nesaprātīgi, muļķīgi. Atpalikuši cilvēki* (LLVV).

Kopumā visas iepriekš analizētās leksēmas un to definīcijas (vai arī piemēri), izņemot apzīmējumu *lībieši*, tomēr netiešā veidā norāda, ka ar tām tiek apzīmētas latviešu tautas etnogrāfiskās grupas.

Savukārt mūsdienu tekstos ir iespējams atrast precīzākus piemērus, kuros leksēmas *latgalieši, vidzemnieki, zemgalieši* un *kurzemnieki* apzīmē visus mūsdienu Latvijas plānošanas reģiona iedzīvotājus, proti, to nozīme konkrētā kontekstā ir skaidrojama ar semantisko elementu 'reģiona iedzīvotāji' (katoikonīms): *Balšošanā par gada labāko lauksaimniecības/ mežsaimniecības kooperatīvu aktīvākie ir latgalieši un vidzemnieki. (...) Divās nedēļās, kopš balošana ir atklāta, aktīvākie ir Latgales un Vidzemes iedzīvotāji, kuri balso par kādu no viņuprāt labākajiem kooperatīviem. Tālāk seko zemgalieši, rīdzinieki un, visbeidzot – kurzemnieki.* (LLKA 2015).

Etnogrāfisku grupu nosaukumi mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā

Lai noskaidrotu analizēto leksēmu lietošanas biežumu, vienskaitļa un daudzskaitļa formu lietojumu, kā arī kontekstuālo semantiku, tika izmantoti LVK dati.

LVK tika meklēti šādi potenciālie latviešu tautas etnogrāfisko grupu nosaukumi: *kurzemnieki, latgalieši, latgaļi, malēnieši, sēļi, suiti, vidzemnieki*. Tika konstatētas šādas leksēmas (vārdlietojumu skaita secībā) : *latgalieši; kurzemnieki; latgaļi; suiti; zemgalieši; sēļi; vidzemnieki* (sk. 2. tabulu).

2. tabula. *Latviešu tautas etnogrāfisko grupu nosaukumi LVK (vārdlietojumu skaits)*Table 2: *Names of Latvian ethnographic groups in LVK (word uses)*

Etnogrāfiska grupa	Vienskaitļa formas	Daudzskaitļa formas	Kopā
latgalieši	23	68	91
kurzemnieki	8	18	26
suiti	2	11	13
zemgalieši	2	8	10
vidzemnieki	1	3	4
latgaļi	-	3 (+11*)	3 (+11*)
sēļi	1*	2 (+4*)	2 (+5*)

* Nozīme 'balto cilts'.

Leksēma *malēnieši* netika konstatēta, šis fakts daļēji pamato tās trūkumu MLVV.

Visu minēto leksēmu lietojumā dominē vīriešu dzimtes daudzskaitļa formas, kas MLVV varētu tikt izmantots kā pamatojums šķirkļa vārdu nosaukšanai daudzskaitlī.

Jāpiebilst, ka ne visos vārdlietojumos analizēto leksēmu kontekstuālā nozīme ir 'latviešu tautas etnogrāfiska grupa'. Piemēram, primārā nozīme 'balto cilts' LVK ir leksēmai *latgaļi* (11 vārdlietojumos) un *sēļi* (5 vārdlietojumos), kas sakrīt arī ar MLVV dotajiem nozīmju skaidrojumiem. Tomēr kopumā vērojams, ka lielāks vārdlietojumu skaits ir tieši tām leksēmām, kuras apzīmē latviešu tautas etnogrāfiskās grupas ar ievērojamākām kultūras, reliģiskām un lingvistiskām īpatnībām salīdzinājumā ar kopnacionālo identitāti: *latgalieši*, *kurzemnieki*, *suiti*.

Kontekstuālā semantika mūsdienās tiek saistīta ar korpuslingvistikā izmantoto semantiskās prosodijas izpratni (angļu val. *semantic prosody*) (Marcinkevičienē 1999; Sinclair 2004; Kamandulytė 2006). Viens no korpuslingvistikas pamatlicējiem Džons Sinklērs (*John Sinclair*) atzīst, ka semantiskā prosodija raksturo vārdu pēc tā semantiskā konteksta, bet atšķirību starp semantisko prosodiju un konotāciju skaidro ar to, ka konotācija ir saistāma ar vārda nozīmi, bet semantiskā prosodija ietver visas lietotās leksiskās vienības, respektīvi, sniedz plašāku vērtējo kontekstu (Sinclair 2004: 121).

Visievērojamākais vārdlietojumu skaits LVK ir Latgales latviešu apzīmējumiem: *latgalieši* (91 vārdlietojums), *latgaļi* ar nozīmi 'latgalieši' (3 vārdlietojumi), kā arī *Latgales latvieši* (1 vārdlietojums). Tāpēc tieši šīs leksēmas pētījumā nedaudz plašāk analizētas kontekstuālās semantikas aspektā.

Leksēma *latgalieši* LVK visbiežāk lietota daudzskaitļa ģenitīva formā (60 vārdlietojumi), galvenokārt stabilos vārdu savienojumos: *latgaliešu valoda* (21 vārdlietojums), *latgaliešu kāzas* (9 vārdlietojumi), *latgaliešu kultūra* (4 vārdlietojumi) u. c., proti, dominē lingvistiskais un kultūras konteksts.

Citos vārdlietojumos (arī vispārinātās vienskaitļa formās) atklājas reliģiskais konteksts, piemēram, *īsts latgalietis nekaunēsies ne no savas ticības, ne no savas valodas, ne no savas zemes* (..) (LVK); *mēdz jau pasmieties, ka latgalietis aiziet uz baznīcu, izsūdz grēkus, bet tālāk dzīvo pa vecam* (..) (LVK).

Iepriekš minētais apliecina, ka dažkārt etnogrāfiskas grupas nosaukuma nozīmes definēšanā skaidrojošajās vārdnīcās varētu tikt izmantotas sēmas, kas atspoguļo lingvistisko, reliģisko vai kultūras savdabību.

Leksēmām *latgalieši* un *latgaļi* raksturīgs sinonīmisks lietojums etniskās identitātes kontekstā, piemēram, (..) *mamma man latgaliete, bet vecvecākos latgaļi no babeņas puses, gan katoļos pārgājis vectēvs krievs – starovers* (..) (LVK); *Valentīnas vecāki ir īsti latgaļi un par savu izcelšanos nekaunas* (..) (LVK).

Vienīgais apzīmējums *Latgales latvieši* lietots vēsturiskajā kontekstā: *Te notika vēsturiskais 1917. gada Latgales latviešu kongress Franča Trasuna vadībā, kas nolēma apvienot Latgali ar pārējo Latviju* (LVK).

Kopsavilkums un priekšlikumi

Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas materiāls liecina, ka etnogrāfisku grupu nosaukšanā un nozīmes definēšanā trūkst konsekvences. Lielākoties etnogrāfisku grupu nosaukumi (tāpat kā citi etnonīmi) kā šķirkļa vārdi doti daudzskaitļa formā, piemēram, *latgalieši, suiti, zemgalieši* u. c., daži – vienskaitlī: *kurzemnieks, vidzemnieks*. Mūsdienu latviešu valodas korpusa dati liecina, ka visas analizētās leksēmas biežāk tiek lietotas daudzskaitļa formās.

Arī nozīmes definējumos trūkst sistemātiskuma. Pirmkārt, neviendabīgs ir definīciju apjoms: visos nozīmes skaidrojumos par pamatu ņemta teritoriālā piederība kādam Latvijas etnogrāfiskajam novadam, atsevišķās definīcijās ir norādes uz lingvistisko un kultūras savdabību. Otrkārt, nevienā definīcijā nav norādes, ka tā ir latviešu tautas etnogrāfiska grupa, tikai vienā gadījumā dots etniskās kopības apzīmējums *latvieši*. Lielākoties tiek lietots nozīmes skaidrojums (*novada*) *iedzīvotāji*, kas norāda uz leksēmas piederību katoikonīmiem, nevis etnonīmiem; arī (*novada*) *pamatiedzīvotāji*, kas tikai netiešā veidā norāda, ka tie varētu būt latvieši.

Vārdnīcā norādīts, ka leksēmām *latgaļi* un *sēļi* piemīt divas nozīmes: pirmā raksturo baltu ciltis, otrā – kultūrvēsturiskā novada iedzīvotājus/ pamatiedzīvotājus (precīzāk būtu – latviešu tautas etnogrāfisku grupu). Tajā pašā laikā nav ņemts vērā, ka mūsdienu latviešu valodā arī leksēmām *latgalieši, kurzemnieki, vidzemnieki, zemgalieši* piemīt vismaz divas nozīmes: nozīmei ‘tautas etnogrāfiska grupa’ mūsdienu tekstos, īpaši plašsaziņas līdzekļos, pievienojas vispārināta nozīme ‘reģiona iedzīvotājs’, t. i., etnonīms pārtop par katoikonīmu.

Elektroniskās mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas priekšrocība ir tā, ka to pastāvīgi ir iespējams rediģēt, tāpēc tās pilnveidē būtu vērts pievērst uzmanību atsevišķām leksikas semantiskajām grupām. Tādējādi būtu iespējams izvairīties no nekonsekvences nozīmes definējumā. Lai nošķirtu etnonīmus no katoikonīmiem, rakstā analizēto etnonīmu nozīmes definīcijās kā galvenais komponents varētu tikt

izmantots etniskās kopienas apzīmējums 'latviešu tautas etnogrāfiska grupa', tālāk varētu sekot sēmas, kas norāda uz saikni ar noteiktu teritoriju, iespējams, arī kultūras, reliģiskās un lingvistiskās savdabības raksturojumu.

AVOTI

LLVV – Grabis, Rūdolfis (atb. red., 1972–1996). *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. I–VIII (1972–1996). Rīga: Zinātne, <http://www.tezaurs.lv/llvv/>, sk. 20.09.2016.

MLVV – Zuicena, Ieva (red., 2014). *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>, sk. 20.09.2016.

LVK – *Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss* (2013). <http://www.korpuss.lv/>, sk. 16.10.2016.

LLKA – Latvijas lauksaimniecības kooperatīvu asociācija (2015). *Balsošanā par gada labāko lauksaimniecības/ mežsaimniecības kooperatīvu aktīvākie ir latgalieši un vidzemnieki*. <http://www.llka.lv/aktualitates/balsosana-par-gada-labako-lauksaimniecibasmezsaimniecibas-kooperativu-aktivakie-ir-latgaliesi-un-vidzemnieki/2762/>, sk. 23.10.2016.

LITERATŪRA

Ainiala, Terhi (ed., 2012). *Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics*. Helsinki: Finnish Literature Society.

Apine, Ilga (2001). *Politoloģija: Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Biedrība „Suitu novads” (2016). *Suitu novada veidošana*. <http://www.suitunovads.lv/lv/suitu-novada-veidosana/>, sk. 16.11.2016.

Brolīšs, Jāzeps (1999). *Nacionālie procesi un nacionālā politika*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Bušs, Ojārs (2005). Par principiālo atšķirību starp latviešiem un laringologiem jeb Par etnonīmu semantiku un varbūtējo īpašvārdiskumu. *Linguistica Lettica* 14. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 135–144.

Croft, William, Cruse, D. Alan (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

ICOS 2010 – The International Council of Onomastic Sciences. *List of Key Onomastic Terms*. <http://icosweb.net/drupal/sites/default/files/ICOS-Terms-en.pdf>, sk. 16.11.2016.

Jackson, Howard; Etienne Ze Amvela (2007). *Words, Meaning and Vocabulary. An introduction to modern English lexicology. Second edition*. London, New York: Continuum.

Jakaitienė, Evalda (2010). *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Kamandulytė, Laura (2006). Onimų reikšmės tyrimai tekstų lingvistikos metodu. *Lituanistica*. T. 65. Nr. 1. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 38–47.

Kļavinska, Antra (2012). Latgalīši. Šuplinska, Ilga (zin. red., 2012). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica* II. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola. 365–368.

Kļavinska, Antra (2015). *Etnonīmi latgaliešu folklorā: lingvistiskais aspekts. Ethnonyms in Latgalian Folklore: Linguistic Aspect*. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga: Latvijas Universitāte.

Kohlheim, Volker (2012). The Proper Name in Real World Contexts and in Fiction: A Cognitivist Approach. *International Scientific Conference “Onomastic Investigations” to commemorate the 100th anniversary of Vallija Dambe (1912–1995), Latvian onomastician, 10–12 May, 2012. Abstracts*. Rīga: LV Latviešu valodas institūts. 29–31.

Kunze, Konrad (1998). *dtv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

- Langacker, Ronald W (2008). *Cognitive grammar: a basic introduction*. Oxford: Oxford University Press, New York.
- Latvijas Republikas Satversme (1922). <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>, sk. 16.11.2016.
- LEV – Apinis, Pēteris (red., 2002). *Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca*. [Rīga]: Nacionālais apgāds. <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=1&r=1&f=1>, sk. 23.10.2016.
- Marcinkevičienē, Rūta (1999). Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika. *Darbai ir dienos* 10 (19). Kaunas: VDU leidykla. 109–124.
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 391. Noteikumi par plānošanas reģionu teritorijām. Rīgā 2009.gada 5.maijā. *Latvijas Republikas tiesību akti*. <http://likumi.lv/doc.php?id=191670>, sk. 30.10.2016.
- Rübekeil, Ludwig (2004). Stammes- und Völkernamen. Brendler, Andrea, Brendler, Silvio (Hrsg.). *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik*. Hamburg: BAAR. 743–772.
- Sinclair, John (2004). *Trust the text. Language, corpus and discourse*. London: Routledge.
- Smith, Granth P. A. (2007). *Semiotic Theory on Names*. Arcamone, Maria Giovanna, Camilli, Davide, Porcelli, Bruno, Rossebastiani, Alda (eds.). *Nomi nel tempo e nello spazio. Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche. Pisa 28 agosto – 4 settembre 2005. Vol. I*. Pisa: Edizioni ETS. 791–800.
- Talmy, Leonard (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vanaga, Lilita (2013). Latvijas novadi – kultūras mantojumā un mūsdienās. Jansone, Ilga, Vasks, Andrejs (atb. red., 2013). *Latvieši un Latvija*. 1. sēj. *Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 337–371.
- VPSV – Skujiņa, Valentīna (red., 2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Агеева, Руфь (1990). *Страны и народы: Происхождение названий*. Москва: Наука.
- Ковалев, Геннадий (1991). *Этнонимия славянских языков. Номинация и словообразование*. Воронеж: Издательство Воронежского университета.
- Суперанская, Александра, Сталтмане, Велта, Подольская, Наталия, Султанов, Александр (2007). *Теория и методика ономастических исследований*. Издание 2-е. Москва: Издательство ЛКИ.

Dace Markus, Ilona Bukša, Santa Daume

LATGALES DVĪŅI: ASOCIĀCIJAS UN VALODA

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar divu latgaliešu ģimeņu bērnu zīmējumiem un stāstījumiem par noteiktiem jēdzieniem. Pētījumā izmantots bērnu valodas izpētei piemērots asociatīvais eksperiments, kura laikā bērni stāsta par pētnieku piedāvātajiem jēdzieniem un vienlaikus attēlo tos zīmējumā. Pētījumā iesaistīto bērnu zīmējumos atklājas bērnam nozīmīgas pazīmes, kas saistās ar konkrēta jēdziena izpratni. Tās parādās zīmēšanai izvēlētajā objektā vai detaļā, zīmētā cilvēka pozā, kā arī cilvēku mīmikā. Vienas ģimenes dvīņu zīmējumi un stāstījumi ir līdzīgāki, kad jēdzieni bērna izpratnei ir abstraktāki, tomēr vienādi tie nav nekad.

Atslēgas vārdi: dvīņi, asociatīvais eksperiments, bērnu valoda, zīmējumi.

TWINS OF LATGALE: ASSOCIATIONS AND LANGUAGE

The aim of the study is to offer initial materials of the associative research done in two twin families living in Latgale and speaking Latgalian dialect. In order to get deeper knowledge about Latgalian children's language in general, sustained and quantitative studies have to be carried out in the future.

In folklore and tribal traditions (mostly in Africa) that have survived to our days, human twins are considered taboo regardless of how identical they look. In some tribal traditions, the birth of twins is received as a good omen, but in some other, on the contrary, as a serious curse. Twins are even killed and their mothers deported (Lash 1993:5). Anyway, the birth of twins is considered a creation of incomprehensible power. In this article we will use stories and drawings of twins from two families in Latgale about the following concepts: happiness, unhappiness, young, old, hard work, laziness, Latvia, the world, Europe, freedom, President, crisis, homeland, Latgale.

The drawings of twins reflect every child's meaningful associations with his/her particular understanding of the concept. These signs appear in the drawing of the selected object or component, such as the old house and the new house, a cage, where a person can escape from, a pack in the hands of a hardworking man, President's red tie, etc. It is also seen in the posture of the person depicted in the drawing,

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2239>

such as with hands raised in a cheerful leap into freedom or bended legs in a dance, as well as in one's facial expression.

The drawings and narration of twins from one family are more alike when children illustrate abstract concepts. In such cases they use their knowledge about the surrounding world which is learned from TV or pictures they have seen. For instance, the seven-year-old twins colour their country Latvia in the colours of the national flag of Latvia. The earth is represented in the colours of the globe - the blue and green – and it is in the shape of the globe. The President is depicted as a solemn person in a neutral pose wearing a black suit with a red tie. Europe is shown as a formless green area. Meanwhile, the children are more careful and detailed when showing the concepts which are connected with certain things, emotions and actions, for example, a hardworking person is one who brings in firewood, happiness is to get a LEGO box when you want to play, a shopping-bag full of various newly purchased items. The twins also more describe those concepts, which are heard from adults, for example, why Daugavpils has such a name.

The most important differences are observed in those narratives and drawings of twins from one family where the child's emotional associations are felt. For example, when depicting freedom, the child draws a grid and thinks how to escape from it or draws freedom as a happy man who is jumping or dancing. The children's association about the concept of old is also different. One of the twins associates this concept with the time span and draws a clock, but the other twin, thinks of ancient times and draws an antique flag with a coat of arms in the centre. The twins also understand the concept of homeland differently – one equals it to the family, but the other twin thinks his homeland is Latvia.

In general, we can acknowledge that the narratives and drawings of Latgale twins confirm the cognition that twins may be similar and not similar but never alike (Lash 1993:5-6).

Keywords: twins, associative research, language, drawings.

Ievads

Jau agrāk ir veikti dažādās Latvijas vietās ontolingvistiski ievirzīti bērna valodas pētījumi, kuros apzināta bērna pasaules uztvere, vērtības un to atspoguļojums valodā un zīmējumā. Šādos pētījumos izmantots adaptēts asociatīvā eksperimenta veids, kad bērns stāsta par piedāvāto jēdzienu un vienlaikus attēlo to zīmējumā. Bērnu zīmējumus dažādu zinātņu speciālisti izmanto arī bērnu redzes, psiholoģisko pārdzīvojumu un sociālo apstākļu analīzē (Шапиро 2006: 219–235), pētījumos, kas ir pamatā šai publikācijai, zīmējums ilustrē bērna stāstījumu un palīdz saprast viņa asociācijas par noteiktu jēdzienu. Šajā rakstā analizēti Latgalē dzīvojošu divu ģimeņu dvīņu asociatīvā pētījuma materiāli. Lai izteiktu drošākas, plašākā faktoloģiskā materiālā balstītas atziņas par Latgales ģimeņu bērnu asociācijām un valodu kopumā, būtu jāveic jauni kvantitatīvi pārliecinoši pētījumi.

Rakstā analīzei tiek izmantoti dvīņu stāstījumi un zīmējumi par jēdzieniem *laime, nelaime, jauns, vecs, čakls, slinks, Latvija, pasaule, Eiropa, brīvība, prezidents, krīze, dzimtene, Latgale*. Salīdzinot trīsgadīgo un piecgadīgo dvīņu stāstīto un zīmēto, tika pievērsta uzmanība dažāda vecuma bērnu izpratnei par piedāvātajiem jēdzieniem un meklēts līdzīgais un atšķirīgais vienas ģimenes dvīņu zīmējumos un valodā. Tā kā latviešu bērnu valodas pētījumos jau uzkrāts samērā liels materiāls pārsvarā ar 4–6 gadus vecu bērnu stāstījumiem un zīmējumiem par viņu izvēlētiem jēdzieniem (sk. Markus 2008, 2012), salīdzinājumam jēdzieni atstāti nemainīti arī šoreiz, kaut autores labi apzinās, ka trīsgadīgiem dvīņiem izvēlētie jēdzieni saprotami grūtāk. Abās ģimenēs ikdienas sarunas risinās latgaliski, tādēļ arī mūsu aptauja notika latgaliski.

Pētījuma metodika un rezultāti

Sarunas ar abiem dvīņu pāriem notika 2016. augustā, katrā ģimenē eksperiments ilga divas dienas, eksperimentā piedalījās divi dvīņu pāri un raksta autores.

Autores apzinās, ka divu dvīņu pāru valodas dati ir kvantitatīvi neliels izpētes materiāls, tomēr ne tik bieži pastāv iespēja izvaicāt dvīņus, tādēļ bija liels vilinājums sarunāties ar šiem bērniem. Folklorā un cilšu tradīcijās, kas izdzīvojušas līdz mūsu dienām (pārsvarā Āfrikā), cilvēku dvīņi tiek uzskatīti par tabu neatkarīgi no tā, cik identiski viņi izskatās. Dažu cilšu tradīcijās dvīņu piedzimšana tiek sveikta kā laba likteņa zīme, bet citās, tieši pretēji, – kā nopietns lāsts. Dvīņi tiek pat nogalināti un viņu mātes izraidītas (Lash 1993: 5). Katrā ziņā dvīņu rašanās tiek uzskatīta par neizdibināmas varas darbu. Pēc plaši izplatītā definējuma dvīņi ir īpašs divējādības gadījums, dvīņi ir līdzīgi un nelīdzīgi, bet vienādi – nekad (Lash 1993: 5–6). Dvīņu valodas pētījumi ir veikti arī citviet pasaulē, vairāk šos pētījumus aprakstījuši psihologi un ģenētiķi, pētījumos konstatēts, ka 2–3 gadus veciem bērniem vārdu krājuma un gramatikas apgūšana tieši korelē, atrasta augsta ģenētiskā korelācija starp sekmēm un verbālo un neverbālo iemaņu apgūšanu, pētīta ģenētikas un vides ietekme uz bērna attīstību u. c. (sk. Dionne et al. 2003, Raipulis 2016). Tā kā parasti šo pētījumu autori nav valodnieki, dialekta un literārās valodas saskare tajos nav analizēta, tomēr par latgaliski runājošajām ģimenēm Latvijā tieši šādi pētījumi varētu sniegt jaunas atziņas par bērnu (tai skaitā dvīņu) runas attīstību.

Trīsgadīgo dvīņu valodas un zīmējumu izpētes materiāli

Trīsgadīgā Helēna centās ieklausīties vārda skanējumā, bieži teica, ka zina tādu vārdu, bet nemācēja paskaidrot, tikai piemeklēja katram jēdzienam kādu krāsu. Ar krāsu flomāsteru viņa vilka katram vārdam pa divām līnijām, piemēram, *laime* viņai asociējās ar divām zilām svītrām (sk. pielikuma 1. attēlu 205. lpp.), *nelaime* – ar pelēkām, *jauns* un *čakls* ieguva attiecīgi sarkanu un oranžu, tātad – košas krāsas, gan *Latvija*, gan *Latgale* tika zīmētas ar melnām līnijām, varētu domāt, ka attēlota zeme – augsne, bet pati meitene to nekommentēja. Pirmsskolas psiholoģijā atzīst, ka līniju un krāsu bērns izmanto par izteiksmes līdzekli, turklāt krāsu biežāk nekā līniju: krāsa bērnam saistās ar emocionāliem pārdzīvojumiem (Урунтаева 1997: 75).

Helēna skaļi klagāja aptaujas starplaikos, bet izteikties par jēdzieniem negribēja, bet deva priekšroku krāsu līnijām. Aizdomas par trīsgadīgās Helēnas ne visai pamatoto krāsu izvēli un pat iespējamo jēdziena neizpratni rosināja Helēnas īsais apgalvojums (*Jā!*), ka viņa saprot jēdzienu *krīze* un zīmēja to kā divas dzeltenas līnijas (sk. pielikuma 2. attēlu 205. lpp.), kamēr pārējie eksperimentā iesaistītie bērni nezināja, ko tas nozīmē. Arī abu trīsgadīgo dvīņu piecgadīgais brālis patstāvīgi iesaistījās eksperimentā, un vienīgais jēdziens, kuru viņš nesaprata, bija *krīze*. Protams, tikai priecē, ka šie bērni nezina, kas ir *krīze*.

Trīsgadīgais brālis Miķelis vispirms mēģināja „špikot” no māsas padarītā un vilka līdzīgas līnijas, tikai izvēlējās citas krāsas, piemēram, *laime* Miķelim likās brūna, bet *nelaime* – sarkana (sk. pielikuma 3. attēlu 206. lpp.), pie tam sarkanā *nelaime* izrādījās asiņu krāsa, jo Miķelis komentēja: *Kod sasiitš cylvaks* (Intervija I). Vecāki sarunās ar komentāriem neiejaucās, izņemot tēva aizrādījumu par „špikošanu”: *Nazaver, kuo zeimej muosa!* Pēc aizrādījuma Miķelis centās zīmēt pats, paziņoja, ka viņam nepatīk zīmuļi (iespējams, ka tā bija protesta reakcija uz tēva iejaukšanos, jo trīsgadīgie bērni centās atbildēt tieši uz uzdotajiem jautājumiem, nenovirzoties no uzticētā uzdevuma) un turpmāk zīmēja dažādas figūras tikai ar zilu flomāsteru, šādā variantā viņš arī komentēja dažu figūru izvēli attēlam, piemēram, jēdzienam *jauns* Miķelis stāstīja, ka viņam ir *Školas jaunas kurpes tumā kruosā*, bet tad uzzīmēja lielu zilu kvadrātu, kas esot *jauna muoja* (sk. pielikuma 4. attēlu 206. lpp.), savukārt jēdzienam *vecs* tika mazs zils kvadrāts (sk. pielikuma 5. attēlu 206. lpp.), kas esot iepriekšējā ģimenes *vacuo muoja*. Arī 2013. gadā veiktajā bērnu valodas pētījumā jēdzienus *jauns* un *vecs* vairāki bērni skaidroja saistībā ar jaunām vai vecām lietām (Markus, Bērziņa 2013: 157–160). Latvija tika attēlota kā garena zila kontūra, jēdziens *slinks* iznāca zils traips, bet par turpmākiem jēdzieniem Miķelis vairs nespēja koncentrēties, pateica: *Vusu pabeidzu*, un saruna tika pārtraukta. Bērnu tēlotājmākslā trīs gadu vecumu uzskata par attēlošanas posma sākumu, pieaugušajam trīsgadīga bērna zīmējumus ir grūti izprast, un bērnam pašam šāds zīmējums ir skaidrs tikai tajā brīdī, kamēr viņš zīmē (Hibnere 1977: 69), tāpēc saprotama abu trīsgadīgo dvīņu pieticīgā zīmēšanas prasme.

Tas, ka bērns zīmē no kreisās vai labās puses, vēl nenozīmē, ka viņš ir vai nav kreilī. Literatūrā jau sen stāstīts par bērniem, kuri vienlīdz labi darbojas ar abām rokām, izsakot hipotēzi, ka šie bērni varbūt ir kreīļi, kuri bērnībā mācīti darboties ar labo roku, kā arī rakstīts par kreilisma iespējamo iedzimtību (sk. Dahlberg 1926: 177–184). Mūsu pētījumā bija ļoti skaidri vērojams, ka trīsgadīgie dvīņi Helēna un Miķelis vienlīdz labi zīmē gan ar kreiso, gan labo roku, tomēr zīmējumus vienmēr sāka no labās puses uz kreiso, kas raksturīgāks kreīļiem. Bērni aug piecu bērnu ģimenē, kurā vecākais brālis ir kreilī, viņš daudz nodarbojas ar mazākajiem – kopā zīmē, spēlējas, tādēļ iespējama brāļa ietekme. Abi trīsgadīgie dvīņi zīmēja krāsainas līnijas vai ne visai skaidras ģeometriskas figūras, kamēr septiņgadīgie dvīņi centās veidot tēlus.

Septiņgadīgo dvīņu zīmējumu un stāstījumu izpētes materiāli

Abiem septiņgadīgajiem dvīņiem Renātam un Raivo zīmējumos parādījās daudz kopīgu asociāciju, tomēr bija vērojamas arī atšķirības, kas kopumā liek domāt par Renātu kā māksliniecišķāku, bet Raivo kā tehniskāku zēnu. Atšķiras jau zīmējumu izkārtojums lapā – Renāts bez noteiktas secības zīmējumus brīvi izkārtēja pa visu lapu (sk. pielikuma 6. attēlu 207. lpp.), kamēr Raivo jautājumu secībā zīmējumus strikti kārtēja divās līnijās (sk. pielikuma 7. attēlu 207. lpp.). Abi dvīņi izmantoja atšķirīgus krāsu zīmulus, Renāta zīmējumi ir košāki, viņš izmantoja krāsas arī cilvēku attēlojumā, Raivo visus cilvēkus zīmēja tikai ar melnās krāsas zīmuli, vienīgi prezidenta tēlam piezīmēja sarkanu svītriņu kaklasaites vietā. Uz jautājumu *Kuo izaveruos laime?* (Intervija II), Raivo skaidro: *Laime ir prīcīga. Ļego ir laime, kod tev nūpierķ Ļego, tod tu eši laimīgs*, viņš uzzīmēja lego kastīti, kur *juosalīk zeimejums*. Nelaimīgā cilvēka tēlu Raivo zīmēja kā dusmīgu seju un skaidroja tikai, ka nelaime ir: *Kod iz tevis dusmojuos*. Atkarībā no attēlojamā jēdziena Renāts savukārt centās rādīt atšķirības cilvēku figūrās un sejas izteiksmē, piemēram, violeti krāsotais cilvēks, ko Renāts zīmēja, domājot par jēdzienu *brīvība*, ir smaidošs, ar lēcienā vai dejā ieliektām kājām, rokas paceltas uz augšu, un kopumā tas rada priecīga cilvēka tēlu. Jēdzienu *brīvība* Raivo pēc neilgas pārdomu pauzes izprātoja kā *Nu cītuma atbreivuošs* un uzzīmēja cietuma režģi. Par to, ka šāda brīvības izpratne bērniem ir izplatīta, ir jau rakstīts (Markus 2015), bērni brīvību bieži saista ar darbību, kad dzīvniekus atbrīvo no būriem, cilvēkus no cietuma (Markus 2015: 102), izprot kā iespēju darīt, ko gribas (Markus 2015: 91). Arī Renāts saka: *Ite skrīn puiss, atsabreivojuos nū ituo, muzeja, skatejās senuo laiku lītas, tagad ir breivis*. Domājot par jēdzienu *laime*, zīmējumos cilvēks rādīts smaidošs. Renāts saka: *Laimīgs cilvacīņš, laimīgs par tū, ka jis pabeidza laimīgi školu*, bet skumjā sejiņa zīmēta cilvēkiem, ar kuriem ilustrēti jēdzieni *slinks* un *nelaime*, viņš skaidroja: *Nalaimīgs, kod sadauzeja vāzi. Kam slikti veicās. Prezidenta tēls abiem brāļiem izkrāsots eleganti melns, sejas izteiksme neitrāla, līdzīgi brālim, arī Renāts pievilcis nelielu sarkanu svītriņu prezidenta kaklasaites (šlipstes) vietā. Raivo stāsta: Prezidents, tis, kurs ir golvanīs pilsātā. Kāpēc melns? Nu par tu, ka viņam ir apģierbi malni. Savukārt Renāts saka: Es zinu jū, prezidentu, ite Andris Bērziņš un komentē melnās krāsas izvēli: *Ite juo bikses i kurpes, sorkanuo šlipste, as taidz beju, fotogrāfijā*. Uzdodot papildu jautājumu: *Tu beji leidzīgs prezidentam?* Atbild: *Nu da*. Pēc jautājuma, vai gribētu būt prezidents, Renāts apstiprina, bet tad nopietni piebilst: *Bet puordūmoju*. Tālākā diskusijā par šo jautājumu Renāts neiesaistās. Raivo zīmētajiem cilvēkiem divas svītras attēlo kājas, divas – rokas, viena – ķermeni un pildīts aplis – galvu. Tikai vienā gadījumā, attēlojot jēdzienu *čakls*, Raivo savam melnajam cilvēciņam pie rokas piezīmē brūnu treknāku svītru un saka: *Čakls ir, kod struodaj, kod cylvaks nas molku*, arī Renāts saka: *Čakls – paleidz molku nest. Es nasu, kod paps pasoka*. Raivo atzīstas, ka nezina, kas ir *krīze*. Uz jautājumu, kas ir *dzimtene*, Raivo gan tūlī atbild: *Ģimene* un tūlīt sāk zīmēt daudzas cilvēku figūras: *Ite cylvaki. Ite vecmamma, ģeds, mamma, paps i bārns*. Bet Renāts skaidro: *Dzimtene ir Latveja vai itei, nu**

valsts. *Es jū izzeimēšu na zaļū, a Latvejas karūgu.* Arī Renāts nezina, kas ir *krīze*. Septiņgadīgie dvīņi dažādi izprot jēdzienu *vecs*, Renāts to saista ar laika ritējumu: *Es zinu, tis ir Binben. Jis usot kai pa vacam ti jou stovn*”, zīmē slaveno Londonas Big Ben torni ar pulksteni un saka: *Itis ir Binben. Es nabeju tur, mož aizbraukšu, bet es jū zinu, jū vāk izcelt Mainkroftā*, Renāts dalās ar savām zināšanām par Londonas pulksteni, kuras ieguvis no populārās datorpsēles *Minecraft*. Bet Raivo domā par vēsturi, sakot, ka *vacs ir vaca biļde* un zīmē *karūgu ar vacu gierbūni* vidū. Arī jēdziena *jauns* attēlojums un asociācijas abiem brāļiem ļoti atšķiras – Renāts zīmē plauktu un stāsta: *Tis ir jaunijs plaukts, man nav, es izdūmoju tuodu jaunu. Tur stāv vāzes..., nu, toudi iztaisīti, nū ituo, ģipsa, kūceņīm*, bet Raivo zīmē jaunu Latvijas karogu un saka: *Jaunc ir Latvejas karūgs, kad viņu nūpierk.* Jēdzienu *Latvija* Raivo attēlo kā karogu un ļoti cenšas to krāsot pareizā sarkanā krāsā, bet Renāts uzzīmē Latvijas kontūru, izkrāso zaļganbrūnu un skaidro: *Latveja, golvaspilsāta Rīga. Zuole Latvejā zaļa.*

Abi septiņgadīgie dvīņi zīmē *Eiropu* kā zaļi izkrāsotu kontūru ar uzrakstu *eiropa*, demonstrējot šī vārda burtu zināšanas, bet īsti nezina, kā jēdzienu paskaidrot. Renāts stāsta, ka zina, ko nozīmē *Eiropa*: *Ļūti vīgli, mes dzeivojom Eiropā* un zīmē zaļganu *Eiropu*. Savukārt par jēdzienu *Latgale* Raivo uzreiz zina, ka tur ir *Azari i zuole*. Renāts par *Latgali* saka: *Tī, kur mes dzeivojam. Ite nūzeimej Daugavpils i Riezekne. Tuos ir pilsātas. Es zinu, par kū Daugavpili nūsauca, pīlika vuordu piļs, par tū ka tī beja piļs.* Pasauli abi brāļi attēlo kā apli, kas izkrāsots ar ziliem un zaļiem plankumiem un kopumā atgādina globusu. Jau agrākajos eksperimentos novērojām, ka šāda pasaules interpretācija raksturīga skolas vecuma bērniem. Raivo paskaidro, ka *Pasaule ir zeme*, bet Renāts saka: *Pasaule ir planeta*. Rakstā par jēdziena *pasaule* attēlojumu iepriekšējos bērnu zīmējumos secināts, ka *Pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumā apgūtās zināšanas vairāk dominē tādu jēdzienu izpratnē, kuru attēlus ikdienā bērni neredz* [retāk – redz kā globusu vai karti – D. M., I. B., S. D.], *tādēļ, piemēram, jēdzienu „pasaule” daļa bērnu attēlojuši kā zemeslodi bez īpašām sadzīves detaļām* (Markus 2008: 224). Arī septiņgadīgo dvīņu zīmējumi to apliecina.

Nobeigums

Zviedru zinātnieks Svens Andersons (*Sven Andersson*) raksta, ka bērnu zīmējumos reflektējas viņiem personīgi nozīmīgas pazīmes (Andersson 1994: 54). Pilnībā piekrītot zinātniekam, varam secināt, ka mūsu pētījumā iesaistīto bērnu zīmējumos atklājas bērnam nozīmīgas pazīmes, kas saistās ar konkrētā jēdziena izpratni. Šīs pazīmes parādās zīmēšanai izvēlētajā objektā vai detaļā, piemēram, vecā māja un jaunā māja, krātiņš, no kura izkļūst brīvībā, nesamais čakla cilvēka rokā, sarkana kaklasaite prezidenta tēlam u. tml., tas izpaužas arī zīmētā cilvēka pozā, piemēram, ar priecīgā brīvības izjūtas lēcienā vai dejā ieliektām kājām, uz augšu paceltām rokām, kā arī cilvēku mīmikā, kas tiek tradicionāli tēlota, mainot uzacu un mutes līnijas. Vienas ģimenes dvīņu zīmējumi un stāstījumi ir līdzīgāki, kad jēdzieni ir abstraktāki, tad tiek izmantots apkārtējā pasaulē mācītais, televīzijā vai attēlos

redzētais – stereotipiskais. Piemēram, abi septiņgadīgie dvīņi Latviju krāso valsts karoga krāsās, pasauli attēlo līdzīgu globusam un krāso zilu un zaļu. Prezidentu zīmē kā svinīgu personu neitrālā pozā melnā uzvalkā ar sarkanu kaklasaiti, Eiropa tiek rādīta kā nenoteiktas formas zaļi izkrāsots laukums. Savukārt tos jēdzienus, kuri ikdienā saistās ar konkrētām lietām, emocijām, darbībām, piemēram, čakls ir tas, kurš nes malku, laime ir dabūt lego kastīti, lai spēlētos, jauns ir nopirkts plaukts ar dažādām tajā saliktām mantām u. tml., bērni apraksta detalizētāk un arī attēlo zīmējumā uzmanīgāk. Plašāk tiek aprakstīti tie jēdzieni, par kuriem ir dzirdēts skaidrojums, piemēram, kāpēc Daugavpilij tāds vārds.

Lielākās atšķirības vērojamas tajos vienas ģimenes dvīņu stāstījumos un zīmējumos, kuros jaušamas paša bērna emocionālās asociācijas, piemēram, brīvības attēlojums, zīmējot ieslodzījuma režģi, domās par izkļūšanu no tā un brīvības attēlojums kā priecīga cilvēka palēciens vai deja, atšķiras arī asociācijas par jēdzienu *vecs*, ko viens no dvīņiem saista ar laika ritējumu un zīmē pulksteni, bet otrs dvīnis, domājot par seniem laikiem, zīmē senlaicīgu karogu ar ģerboni centrā, arī jēdzienu *dzimtene* katrs sapratis un uztver atšķirīgi – vienam tas ir kā sinonīms ģimenei, bet otrs dvīnis domā par dzimteni kā par Latviju. Kopumā varam atzīt, ka arī Latgales dvīņu stāstījumi un zīmējumi apstiprina pētnieka Džona Laša (*John Lash*) atziņu, ka dvīņi var būt līdzīgi un nelīdzīgi, bet vienādi – nekad (Lash 1993: 5–6). Papildu mūs iepriecināja, ka visi aptaujātie dvīņi prata savu dzimto izloksni, tomēr intervijas bija pārāk īsas, lai konstatētu lokālās kultūras zīmes, kas atšķirtos no citu novadu bērnu runas.

AVOTI

Intervija I – Intervija ar trīsgadīgajiem dvīņiem, 03.09.2016.–04.09.2016., Upīte, Šķilbēnu pagasts, Viļakas novads. I. Bukšas personiskais arhīvs.

Intervija II – Intervija ar septiņgadīgajiem dvīņiem, 23.04.2016.–24.04.2016., Rēzekne. I. Bukšas personiskais arhīvs.

LITERATŪRA

Andersson, Sven (1994). *Social Scaling and Children's Graphic Strategies: A Comparative Study of Children's Drawings in Three Cultures*. Linköping, Linköping University Press.

Dahlberg, Gunnar (1926). *Twin birth and twins from a hereditary point of view*. Inaugural dissertation. Stockholm.

Hibnere, Velta (1977). *Bērnu tēlotājdarbības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne.

Dionne, Ginette, Dale, Philip, Smith, Boivin, Michel, Plomin, Robert. (2003). Genetic evidence for bidirectional effects of early lexical and grammatical development. *Child Devel.*, vol. 74, No. 2. 394–412.

Lash, John (1993). *Twins and the Double with 153 illustrations, 16 in colour*. London: Thames and Hudson.

Markus, Dace, Bērziņa, Dace (2013). Bērnu valodiskā kreativitāte. Bebre, Rita (sast., 2013). *Radoša personība XI*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: RPIVA. 152–163.

Markus, Dace (2015). Jēdziens *brīvība* Latvijas bērnu stāstījumos latviešu un krievu valodā.

Vulāne, Anna, Markus, Dace (red., 2015). *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: Zinātne. 89–113.

Markus, Dace (2008). Jēdzieni bērna valodā un attēlā. Marnauza, Māra (red., 2008). *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā*. Rīga, 13–15. marts. Rīga: RPIVA. 220–224.

Markus, Dace (2012). Children`s explanations of the concept of *future* in Latvian. *Journal of Baltic Studies*. Vol. 43, Issue 2, June. 273–290.

Raipulis, Jēkabs (2015) Bērna valodas attīstību ietekmējošie faktori. Anspoka, Zenta u. c. (2015). *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā*. Rīga, 13–15. marts. Rīga: RPIVA. 111–119.

Шапиро, Лоренс (2006). *Секретный язык детей. Детский язык жестов, снов, рисунков. Узнайте их тайный смысл*. Москва: АСТАСТРЕЛЬ.

Урунтаева, Галина Анатольевна (сост., 1997). *Психология дошкольная*. Хрестоматия. Москва: Академия.

Anna Vulāne, Elita Stikute

LATGALISKAIS KOMPONENTS LATVIEŠU VALODAS UN LITERATŪRAS APGUVĒ: NO PIRMSSSKOLAS LĪDZ VIDUSSKOLAI (1990–2015)

Raksta mērķis ir noskaidrot, kādi latgaliešu rakstu valodas un literatūras apguves aspekti norādīti izglītības satura normatīvajos dokumentos un kāds mācību saturs par latviešu kultūras latgalisko komponentu iekļauts latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļos, kā arī izzināt skolēnu un skolotāju viedokli par šo jautājumu apguves nepieciešamību. Analīzei izmantoti pirmsskolas, pamatizglītības un vidējās izglītības satura normatīvie dokumenti, mācību līdzekļi, kā arī skolēnu un skolotāju aptaujas rezultāti. Pētījuma metodes – hermeneitiskā un aptaujas metode.

Atslēgas vārdi: latviešu valoda, latgaliešu rakstu valoda, literatūra, bērnu valoda, mācību process.

LATGALIAN COMPONENT IN THE LEARNING OF LATVIAN LANGUAGE AND LITERATURE: FROM PRESCHOOL TO SECONDARY SCHOOL (1990–2015)

The conditions of language development and preservation are the quality of its acquisition in the early childhood, in-depth usage and study in the educational process and formation of positive and responsible attitude towards language and national literary heritage.

The quality of the development of child's Latvian language is determined by several environmental factors: the language environment in the family, the language environment in preschool, basic and secondary educational institutions and the language environment in public space.

In Latgale most children learn Latvian in heterogeneous sociolinguistic environment. Child's acquisition of the Latvian language in the family occurs in one of the following ways: in the native dialect (variant of dialect), if all the family members communicate only in one of our dialects, the High Latvian dialect; in the Latvian standard language, if the family members communicate in the standard language; in the so-called "third variant", if the communication is in the Latvian

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2229>

standard language with a strong dialectal influence; or bilingually (dialect – Latvian standard language, dialect – Lithuanian, Polish, Russian, Belarusian or some other language, Latvian standard language – Lithuanian, Polish, Russian, Belarusian or some other language).

Experience acquired during the project “Latvian Language in Monolingual and Bilingual Acquisition: tools, theories and applications” (LAMBA) shows that a part of our High Latvian dialect-speaking parents found it difficult to answer MacArthur-Bate Communicative development test questions, which were formed according to the Latvian standard language system. As communication with children takes place only in their native dialect, there are differences between child’s speech and the standard language at phonological and morphological level. At the same time, parents, after consultation on how to complete the test, noted that the quality of learning Latvian at school is better than learning at home where incorrect colloquial Latvian is used. Latvian language users in other parts of Latvia faced a similar problem, but in general it did not seriously affect the performance of the test. Students emphasize that more knowledge about interrelation between the Latvian dialectal and standard language would make the Latvian language acquisition process easier and help avoid interference of the native dialect.

Language learning at school takes place in a monolingual environment, but some schools offer optional courses also in the Latgalian written (standard) language and literature. Outside the classroom, communication goes on in both, standard Latvian and native dialect and other languages.

Language environment of the public space is heterogeneous; children hear different High Latvian variants as well as the so-called “third variant” which causes the most harm, both to Latgalian and Latvian standard languages and other languages.

Taking into consideration the fact that two traditions of the written language have historically developed in Latvia – the Latvian standard language, and the Latgalian standard language tradition – and the Latgalian standard language is a very important component of Latgale regional and cultural identity and significant cultural value of Latvia, State Language Law 3 (4) determines that “the State ensures the preservation, protection and development of the Latgalian standard language as a historical option of the Latvian language”. Language knowledge, its usage in the learning process and the knowledge of literary and cultural heritage in close connection with national values are preconditions of language development and retention. Therefore, it is important that the school curricula and literature contain both Latvian and Latgalian.

This report focuses, firstly, on how the school curricula and learning standards reflect the necessity to form and develop the Latgalian standard language and literature, secondly, how these issues are revealed in the text books of the Latvian language and literature developed from 1990 to 2015 and thirdly, it deals with secondary school students’ survey results on the knowledge of the Latgalian standard

language and literature.

Analysis of the standards and curricula of the primary school and secondary school subject "Latvian language" and "Literature" reveals that neither the Latgalian standard language as an option of the Latvian language, nor fiction written in the Latgalian standard language are reflected in text books. The text books developed during the last 20 years deal with these thematic issues only sporadically.

Keywords: Latvian language, Latgalian standard language, literature, child language, learning process.

Ievads

Cilvēki veido sabiedrību un rada kultūru, paši būdami sabiedrības un kultūras daļa. Ja netiek nodrošināta saikne starp paaudzēm un pārmantots kultūras stablais kodols, tad ar laiku šāda sabiedrība zaudē savu kultūras identitāti un zūd kā tās attīstītāja. Tāpēc katrai tautai ir svarīgi nodrošināt savas kultūras mantojuma saglabāšanu visā tā daudzveidībā un bagātināt to, attīstīt. Tas nozīmē, ka tās sociālās normas un vērtības, simbolu un zīmju sistēma, valoda un tajā radītie kultūras teksti un artefakti, kas nodrošina pārmantojamību, ir arī nozīmīgs pārmaiņu avots un pārveidojas atbilstoši sabiedrības attīstības līmenim un vajadzībām. Tas, cik lielā mērā saglabājam vai iznīcinām savas kultūras vērtības, ir atkarīgs gan no katra indivīda attieksmes un uzskatiem, gan no valsts politikas. Vēsture un pieredze liecina, ka tieši personība ir tā, kas būtiski ietekmē kultūras vērtību, t. sk. valodas, saglabāšanu un attīstīšanu. Katras sabiedrības un cilvēka valoda un rakstība ir plašākas kultūras daļa. Cilvēki lieto kādu no valodām vai rakstībām, pārmantojot to no saviem senčiem vai izvēloties atbilstoši komunikatīvajām vajadzībām un tādējādi saistot sevi ar noteiktu kultūras tradīciju. Mēs ienākam kultūras pasaulē un sociumā ar valodu un caur valodu. Kā zināms, viens no valodas attīstības un saglabāšanas nosacījumiem ir tās apguves kvalitāte jau agrīnā bērnībā, pilnvērtīga izmantošana un padziļināta iepazīšana izglītības procesā un pozitīva, atbildīga attieksme pret valodu un nacionālo literāro mantojumu visā dzīves laikā. Aksioma ir arī tas, ka latgaliešu rakstu valoda un literatūra ir būtiska latviešu kultūras daļa. Bet cik lielā mērā šis apgalvojums atbilst realitātei? Parasti to, kas ir kultūrnozīmīgs, pazīst un atzīst liela daļa sabiedrības, informācija par attiecīgajiem kultūras faktiem tiek ietverta izglītības saturā, nozari aptverošos zinātniskos apcerējumos u. tml.

1998. gadā literatūrzinātnieks Vītolds Valeinis izdevumā „Latgaliešu lirikas vēsture” rakstīja: *Vispār, salīdzinot ar padomju laiku, kad valdītāji latgaliešu valodu bija atzinuši par nevēlamu (..), tagad tiek atzīts, ka nācījas kultūras dārzā latgaliešu valoda, literatūra, folklorā nav nekāda nezāle, no kā būtu jāatbrīvojas, bet taisni otrādi – tā ir zieds, kas latvisko dārzu dara bagātāku, krāšņāku un tāpēc prasa arī kopšanu* (Valeinis 1998: 164). Tomēr, lasot „Latviešu literatūras vēsturi” trīs sējumos (Hausmanis 1998, Hausmanis 1999, Hausmanis 2001), Gunta Bereļa darbu „Latviešu literatūras vēsture. No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam” (Berelis

1999) u. c., kā arī publikācijas preses izdevumos par un pret latgaliešu rakstu valodu un komentārus, analizējot mācību līdzekļus un latviešu filologu, skolotāju sagatavošanas programmas, neizdevās gūt pārliecinošu apstiprinājumu V. Valeiņa cerīgajam izteikumam. Protams, latgaliskā nots Latvijas kultūrtelpā ir sadzirdamāk ieskanējusies gan ar Jāņa Streiča filmu „Cilvēka bērns” (1991) un viņa Latgales cildinājumu, gan „Borowa MC” un citu grupu uzstāšanos, ar Eriņu, Puncuļu, Igaņu, Uškānu, Tihovsku un citu ģimeņu dziesmām, gan ar daudziem citiem notikumiem, radot Latvijas sabiedrības attieksmē daudz pozitīvu pārmaiņu. Tajā pašā laikā nākas atzīt, ka tās pagaidām ir virspusējas pārmaiņas, kas nav skārušas dziļākos uztveres un domāšanas slāņus, bet jo īpaši Latvijas izglītības un zinātnes sistēmu. Izņēmums ir Latgales zinātnieku pētījumi un tās dažas skolas, kurās viedi skolotāji latgaliešu rakstu valodu, literatūru, kultūrvēsturi sāka mācīt jau pagājušā gadsimta 80. gadu beigās fakultatīvi, pulciņos, negaidot nekādus lēmumus (plašāk sk. Vulāne 2011, Pošeiko 2016), kā arī tie skolotāji visā Latvijā, kuri apzinās nepieciešamību radīt skolēniem pilnīgāku priekšstatu par visiem latviešu valodas paveidiem un literatūras, kultūras dažādību. Jāņem vērā arī tas, ka latgalieši dzīvo ne tikai Latgalē. 2011. gada tautas skaitīšanā tika konstatēts, ka arī citos Latvijas novados ir iedzīvotāji, kuri runā latgaliski ikdienā: Kurzemē – 1,4 %, Rīgā, Pierīgā, Vidzemē un Zemgalē – 3,9–4,5 % iedzīvotāju (CSP 2016: 105).

Problēmas pieteikums

Lai attīstītu katra jaunā cilvēka reģionālo identitāti kā nacionālās identitātes daļu, nepieciešams mērķtiecīgi virzīts mācību process, proti, attiecīgs mācību saturs valodā, literatūrā, vēsturē, kulturoloģijā, mūzikā u. tml. Pasaules uztveres, vērtību sistēmas pamats bērnam veidojas ģimenē un tiek nostiprināts, bagātināts ar jaunām zināšanām un pieredzi mācību procesā skolā. Kāda ir situācija mūsdienu Latvijas izglītības sistēmā pētāmā jautājuma kontekstā? Tā kā vairākus gadu desmitus latgaliskais komponents (latgaliešu rakstu valodas un literatūras attīstības fakti) mācību saturā tikpat kā neparādījās, nepieciešams noskaidrot, kas mainījies Latvijas neatkarības ceturtdaļgadsimtā. Lai gūtu atbildi uz šo jautājumu, tika veikts pētījums ar mērķi izziņāt, kādi latgaliešu rakstu valodas un literatūras apguves aspekti norādīti izglītības satura normatīvajos dokumentos un kāds mācību saturs par latgalisko komponentu iekļauts latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļos, kā arī noskaidrot skolēnu un skolotāju par šo jautājumu apguves nepieciešamību. Lai sasniegtu šo mērķi, izmantojot hermeneitikas metodi (Gadamers 1999), tika analizēti:

- mācību procesa normatīvie dokumenti – pirmsskolas izglītības vadlīnijas, mācību priekšmetu „Latviešu valoda” un „Literatūra” pamatzglītības un vidējās izglītības standarti,
- minēto mācību priekšmetu programmu paraugi un mācību līdzekļu komplekti 1.–12. klasei.

Tika veikta arī 10.–12. klases skolēnu un latviešu valodas un literatūras

skolotāju aptauja. Pētot normatīvos dokumentus, mācību līdzekļus un respondentu atbildes, tika noskaidrots:

- kā latgaliešu rakstu valodas un literatūras veidošanās un attīstības jautājumi atspoguļoti mācību priekšmetu standartos un paraugprogrammās,
- kā šie jautājumi atklāti latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļos, kas izstrādāti no 1990. līdz 2015. gadam,
- ko par latgaliešu rakstu valodas un literatūras zināšanām liecina skolēnu un skolotāju aptaujas rezultāti,
- kāda ir skolēnu un skolotāju attieksme pret to, ka latviešu valodas un literatūras mācību saturā tiek iekļauts materiāls par latgaliešu rakstu valodu un literatūru.

Analīzē izmantoti arī vērojumi, kas gūti pedagoģiskajā darbā skolā un augstskolā. Rezultātā tika iegūta pārdomu un politisku lēmumu vērtā informācija.

Ņemot vērā to, ka Latvijā vēsturiski izveidojušās divas rakstu tradīcijas – latviešu literārās valodas (turpmāk LVS) un latgaliešu rakstu valodas (turpmāk LTG) tradīcija – un LTG ir ļoti svarīga latgaliešu reģionālās un kultūras identitātes sastāvdaļa un Latvijas kultūras būtiska vērtība, jau 1989. gadā pieņemtā „Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likuma” 15. pantā tika noteikts, ka *Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā ir garantēta latviešu valodas, arī izlokšņu un latgaliešu rakstu valodas lietošana visās kultūras jomās, kā arī tas, ka valsts garantē arī lībiešu kultūras saglabāšanu un attīstīšanu lībiešu valodā* (AP 1989). Savukārt „Valsts valodas likuma” 3 (4). pantā noteikts, ka *Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību* (MK 1999). Ja likums tiktu pienācīgi ievērots, jau 20. gs. 90. gados bija jānodrošina iespēja skolēniem iegūt izglītotam cilvēkam nepieciešamās zināšanas ne tikai par LVS, bet arī par LTG, izloksnēm, dialektiem un lībiešu valodu, kā arī Latgales vēsturi, kultūru un literatūru, piedāvājot pārdomātu, līdzsvarotu mācību saturu, kas sekmē ikvienā Latvijas kultūrvēsturiskajā novadā radīto vērtību iepazīšanu. Šāds saturs būtu nozīmīgs ieguldījums reģionālās, nacionālās un kultūras identitātes veidošanā, kā arī patriotiskajā audzināšanā. Lai to iekļautu mācību līdzekļos, gan mācību priekšmetu standartos, gan programmās un programmu paraugos bija jānorāda, kādas zināšanas un prasmes skolēniem jāapgūst saistībā ar LTG. Tad visās Latvijas skolās nonāktu vismaz nepieciešamās informācijas minimums. Bet ar to vēl nepietiek, lai nodrošinātu LTG saglabāšanu, aizsardzību un attīstību. Bija un ir vajadzīgs arī valsts atbalsts LTG un literatūras pilnvērtīgai apguvei Latgales skolās, risinot jautājumu par mācību stundu skaitu, mācību literatūru un skolotāju sagatavošanu.

Analizējot „Noteikumus par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām” (MK 2012) mācību priekšmeta „Latviešu valoda” un „Literatūra” pamatzglītības (MK 2014a, MK 2013a) un vidējās izglītības (MK 2014b, MK 2013b) standartus un paraugprogrammas, tika konstatēts, ka nedz LTG kā latviešu valodas paveids, nedz latgaliski sarakstītā literatūra (izņemot Jāņa Klīdzēja romānu „Cilvēka bērns”, kas

turklāt nav LTG) tajos nav minēta. Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kāpēc pēdējos divdesmit piecos gados izstrādātajos mācību līdzekļos šie tematiskie loki skarti tikai sporādiski, bet LTG, literatūra un Latgales vēsture tā arī palikusi par latviešu kultūrvēsturiskās apziņas marginālo telpu.

Ikvienas valodas attīstības un saglabāšanas būtisks noteikums ir tās izzināšana un izmantošana izglītības procesā un kultūrvēsturiskā mantojuma iepazīšana nacionālo vērtību kontekstā, tāpēc ir svarīgi, lai skolas mācību saturā LTG un literatūrai būtu ierādīta pienācīga vieta ne tikai Latgalē, bet visā valstī. Tas būtu nozīmīgs ieguldījums Valsts valodas likumā paustās apņemšanās īstenošanā, turklāt nostiprinātu latgaliešu valodas pozīcijas ģimenē un vietējā sabiedriskajā telpā, mazinot vecāku vēlmi sazināties ar bērniem „trešajā izloksnē”, kas savukārt negatīvi ietekmē bērnu runas kvalitāti LVS. Lidija Spārīte, analizējot 2011. gada tautas skaitīšanas datus, norāda, ka *kopumā ikdienā latgaliski sazinājās 8,8 % iedzīvotāju, bet bērni līdz 17 gadu vecumam – 5,7 %. Visvairāk latgaliski runāja Latgales reģionā – 35,5 % no visiem iedzīvotājiem, bet bērni vecumā līdz 17 gadiem – tikai 27,0 %, Savukārt Ciblas novadā ikdienā latgaliski runāja 87,5 % no visiem novada iedzīvotājiem, tai skaitā 85,3 % bērnu vecumā līdz 17 gadu vecumam* (Spārīte 2013: 13). Šāda situācija liecina, ka jaunā paaudze arvien mazāk runā latgaliski, līdz ar to arī LTG attīstība ir apdraudēta.

Bērna latviešu valodas attīstības kvalitāti nosaka vairāki vides faktori:

- valodas vide ģimenē,
- valodas vide pirmsskolas, pamata un vidējās izglītības iestādēs,
- valodas vide sabiedriskajā telpā.

Latgalē lielākā daļa bērnu latviešu valodu apgūst neviendabīgā sociolingvistiskā vidē. Ģimenē bērna latviešu valodas apguve notiek:

- dzimtajā izloksnē, ja visi ģimenes locekļi sazinās kādā no augšzemnieku dialekta izloksnēm,
- latviešu literārajā valodā, ja tā ir saziņas valoda,
- latgaliešu rakstu valodā (zināmā mērā), ja kopā ar bērnu tiek lasīta latgaliski rakstītā literatūra vai apgūts LTG mācību saturs,
- t. s. „trešajā izloksnē”, ja saziņa notiek, latgalisko runu pielāgojot LVS,
- bilingvāli (izloksne – LVS, izloksne – mazākumtautību (lietuviešu, poļu, krievu, ukraiņu u. c.), LVS – mazākumtautību valoda, latviešu valoda – vācu, itāļu vai cita ģimenes valoda.

Kā liecina projektā „Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums” (LAMBDA) gūtā pieredze, daļai augšzemnieku dialektā runājošu vecāku grūtības sagādāja MakArtura-Beitas (*MacArthur-Bate*) „Komunikatīvās attīstības testa” jautājumi, kas veidoti atbilstoši LVS sistēmai. Tā kā saziņa ar bērnu notiek pamatā dzimtajā izloksnē, tad bērna runā fonētikas un morfoloģijas līmenī vērojamas dažas no LVS atšķirīgas parādības. Tajā pašā laikā vecāki, konsultējoties par testa aizpildīšanu, norādīja, ka, nonākot mācību vidē, bērna latviešu valodas kvalitāte ir labāka nekā tad, ja mājās runā kļūdainā LVS. Ar līdzīgu problēmu saskārās

arī citu novadu runātāji, bet kopumā tas būtiski neietekmēja testa izpildi. Tomēr, kā to ir uzsvēruši arī studenti, dialektālo un LVS kopsakarību pārzināšana atvieglotu LVS apguvi un palīdzētu izvairīties no dzimtās izlokšnes interferences. Tāpēc būtu svarīgi, lai topošajiem logopēdiem, pirmsskolas pedagogiem, pamatskolas un vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotājiem studiju laikā veidotos izpratne gan par latviešu valodas dialektiem un izlokšnēm, gan par LTG. Ne mazāk svarīgi, lai jau pirmsskolas posmā izlokšnes telpā dzīvojošiem bērniem veidotos apziņa, ka viņu dzimtā izlokšne ir vērtība un no tās nav jāvairās. To sekmētu pārdomāts, līdzsvarots bērna dzimtās izlokšnes un LVS izmantojums arī formālajā saziņā. Diemžēl vadlīniju saturā reģionālajām īpatnībām vispār nav pievērsta uzmanība.

Normatīvo dokumentu analīzes rezultāti

Pamatizglītības un vidējās izglītības posmā mācību satura izvēli nosaka priekšmeta standarts, no kura tiek atvedinātas programmas. 20. gs. 90. gados tie bija eksperimentālie standarti un programmas, kuros LTG un literatūrai nav atradusies vieta. Izņēmums ir Dzintras Paegles, Anitas Lankas un Ilzes Lokmanes izstrādātā „Latviešu valodas programma 10.–12. klasei”. Tajā 10. klasē, aplūkojot tematu „Latviešu literārā valoda, tās attīstība”, paredzēts iepazīt *Latgales latviešu rakstu valodu* (Paegle, Lanka, Lokmane 1994: 47). Atbilstoši programmai izstrādāta mācību grāmata, kurā piedāvāts plašāks materiāls par *otru latviešu rakstu tradīciju, kas balstīta augšzemnieku dialektā* (Kušķis et al. 1998: 55–59). Arī skolotāja Andreja Grāpja pamatskolas literatūras programmā, kas godalgota Izglītības ministrijas izsludinātajā konkursā, 9. klasē paredzēts ieskats J. Klīdzēja personībā un daiļradē, rosinot rakstnieka romānu „Cilvēka bērns” aplūkot tieši Latgales tēlojuma aspektā: *Bērnības un divdesmito gadu Latgales tēlojums. Latgales sēta. Pāvulānu dzimta un apkārtnes ļaudis* (Grāpis 1994: 27).

21. gs. tiek izstrādāti kompetenču piecējā balstīti standarti un tiem atbilstoši programmu paraugi, iznāk daudzi jauni mācību līdzekļu komplekti. Izpētot šajā laikā apstiprinātos dokumentus – pirmsskolas izglītības vadlīnijas (MK 2012), pamatizglītības un vidējās izglītības valodas un literatūras standartus (MK 2014a, MK 2013a, MK 2014b, MK 2013b) un attiecīgi astoņus programmu paraugus (Valoda 1, Valoda 2, Valoda 3, Valoda 4, Literatūra 1, Literatūra 2, Literatūra 3, Literatūra 4) –, tika konstatēts, ka „Valsts valodas likuma” 3 (4). pants ir ignorēts, jo **nevienā no standartiem** LTG un latgaliešu literatūra nav minēta. Tiesa, latviešu valodas pamatizglītības standarta sākotnējā variantā tika norādīts – *skolēni zina, ka latviešu valodā ir divas rakstu tradīcijas*.¹ Protams, vairāku sasniedzamo rezultātu formulējums ir tāds, ka, izstrādājot mācību saturu, tajā ir iekļaujama arī LTG, piemēram: *zina, ka ikvienam cilvēkam ir dzimtā valoda; saskata tekstā informāciju par tautas vēsturi un kultūru; saprot valodas nozīmi kultūrā un savas personības pilnveidē; apzinās, ka valoda ir kultūras sastāvdaļa, un saprot tās nozīmi nacionālās identitātes saglabāšanā un starpkultūru dialoga veidošanā; saprot valodas situāciju*

¹ Raksta autore A. Vulāne ir piedalījusies minētā dokumenta izstrādē – red. piebilde.

Latvijā u. c. (MK 2014a) Tomēr skolotājs, kurš lielākoties pats maz zina par LTG un literatūru, izstrādājot savu programmu vai mācību saturu, arī mācību grāmatas, varbūt pat neiedomājās pievērst uzmanību latgaliskajam komponentam. Ja zinātnē latgalistikas jautājumus pamatā pēta tikai no Latgales nākušie zinātnieki un vairāki ārzemju kolēģi, tad tas ir simptomātiski... Literatūras standartā ir vēl sarežģītāk saskatīt kādu norādi uz latgaliskā komponenta klātesamību.

Mazliet labāka situācija ir ar mācību priekšmetu programmu paraugiem.

Tā literatūras programmas 1. paraugā 4.–9. klasei paredzēts, ka skolēniem jāiepazīst J. Klīdzēja romāns „Cilvēka bērns”, lai gūtu priekšstatu arī par *autora personības dzimto vietu, raksturotu dažu Latgales novada īpatnību, dabas skaistuma, savdabības atklāsmi cilvēku sadzīvē, savstarpējās attiecībās, valodas īpatnībās* (Literatūra 1). Šāds mācību satura komponents varētu rosināt gan skolotājus, gan skolēnus risināt sarunu arī par LTG. Savukārt pamatizglītības programmas 2. paraugā, kur arī minēts šis romāns, norādīts, ka *pievēršama uzmanība literārā darba saistībai ar kultūrvēsturisko novadu un skolēnam jāzina autora personības saistība ar novadu un romāna rašanos* (Literatūra 2). Vidējās izglītības programmas paraugos (Literatūra 3, Literatūra 4) nav paredzēts iepazīt latgaliešu literatūru.

Latviešu valodas programmas 1. variantā norādīts, ka 5. klases skolēni *iepazīstas ar augšzemnieku un lībiskā dialekta tekstu paraugiem, zina, ka ir literārā valoda un dialekti, izprot dialektu nozīmi nacionālajā kultūrā, kā arī salīdzina literārās valodas un dialektu vārdus, zina, ka dialektos vārdus mēdz izrunāt ar citādām skaņām nekā literārajā valodā* (Valoda 1). Tas arī viss. Turpmākajās klasēs nav paredzēts runāt par šiem jautājumiem. Protams, nedz mācību līdzekļu autoriem, nedz skolotājiem nav liegts to darīt. Diemžēl LTG netiek minēta. Vidusskolas latviešu valodas programmas 1. paraugā 10. klasē paredzēts iepazīstināt skolēnus ar LTG, risinot sarunu par dialektiem un izloksnēm. Mācību procesā jāpanāk, lai skolēni *izprot latgaliešu valodas kā vēsturiski veidojušās latviešu valodas paveida problēmas tās saglabāšanā, aizsardzībā, attīstībā* (Valoda 3). 2. paraugā papildus lasām: *Ir priekšstats par latgaliešu rakstu valodas noteikumiem* (Valoda 4). Raksturīgi, ka LTG parasti tiek skatīta saistībā ar izloksnēm un dialektiem, nevis latviešu valodas un rakstības attīstības kontekstā. Protams, daudz kas atkarīgs no personības – mācību līdzekļu autoriem, skolotāja un augstskolas docētāja, jo nevienam nav liegts latviešu valodas un literatūras mācību saturā iekļaut latgalisko komponentu, sākot ar dzimtās izloksnes vērtības apjausmas radīšanu Latgales pirmsskolas izglītības iestādēs, LTG un Latgales literārā mantojuma iepazīšanu skolas mācību procesā gan Latgalē, gan visā Latvijā un beidzot ar pilnvērtīgu latgaliskā komponenta (valodas, literatūras, kultūras, vēstures u. tml.) iepazīšanu augstākās izglītības posmā. Mūsdienās mācību priekšmetu programmām ir ieteikuma un variatīvuma raksturs – gan grāmatu autori, gan skolotāji drīkst paši veidot savu programmu un izvēlēties mācību saturu (tematus, autorus, daiļdarbus) atbilstoši standartā noteiktajam sasniedzamajam rezultātam, kas formulēts pietiekami vispārīgi.

Latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļu analīzes rezultāti

Kā latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļu saturā atklājas latgaliskais komponents? Pētījumā tika analizēti visi izdevniecībās „Zvaigzne ABC”, „RaKa”, „Pētergailis” un „Lielvārds” izdotie mācību līdzekļu komplekti (1990–2015), kas paredzēti latviešu valodas un literatūras apguvei 1.–12. klasē.

Vispirms pievērsīsimies literatūrai. Kā zināms, literatūru kā atsevišķu mācību priekšmetu skolēni dažās skolās sāk apgūt 4. klasē, bet lielākoties – no 5. klases. Izskatot visus mācību līdzekļu komplektus, tika secināts, ka pamatizglītības posmā tikai trijās mācību grāmatās (Karpenko, Milzere (2013); Štokmane, Vīduša 2014, 2015) piedāvāts ieskats Latgales autoru J. Klīdzēja („Cilvēka bērns”), Annas Rancānes (dzejolis LTG „Vieleišonuos” un LVS „Es mācos par zaļu zāli”) un Valentīna Lukaševiča (miniatūra „2068” LTG) darbos. Sniegta arī īsa, konspektīva informācija par autoriem, norādot viņu dzīves vietu, saikni ar Latgali un to, ka raksta latgaliski. Tālākais – skolotāja rokās.

Savukārt valodas mācībā, kur varētu sagaidīt gan plašāku ieskatu latviešu izlokšņu un dialektu sistēmā, gan latgaliešu rakstu valodā, pamatskolas mācību līdzekļos sniegta minimāla informācija par dialektiem, kas nav pietiekama, lai skolēniem rastos priekšstats par to, kādi dialekti ir latviešu valodā. Izdevniecības „RaKa” izdotajā latviešu valodas mācību grāmatā 9. klasei sniegts īss dialektu un tikpat īss latgaliešu rakstu valodas apskats (Suhanova et al. 2005: 17–19). Skolēniem tiek piedāvāts fragments no Annas Stafeckas raksta, kuru izlasot, viņi uzzina, kad un kur izveidojas latgaliešu rakstu valoda, kāds ir korekts tās nosaukums. Tāpat skolēniem piedāvāta iespēja izlasīt Franča Kempa dzejoli „Aizmērstō dzimtinē” un risināt sarunu par to, vai latgaliešu rakstu valoda ir dialekts vai valoda (Suhanova et al. 2005: 17–18). Vidusskolā par latgaliešu rakstu valodu var uzzināt tikai tie skolēni, kuri izmanto „Zvaigznes ABC” izdoto grāmatu „Latviešu valoda 10.–12. klasei” (Kušķis et al. 1998). Valodnieces Martas Rudzītes izstrādātajā nodaļā minēti būtiskākie fakti par latgaliešu rakstu valodas izveidošanās vēsturiskajiem apstākļiem, rakstības iezīmēm, tās kopšanu un normēšanu, drukas aizliegumu, preses izdevumiem. Rodama arī informācija par rakstnieka un valodnieka Jāzepa Leļa un literatūrvēsturnieka Miķeļa Bukša devumu. Visā valstiskās neatkarības posmā šis ir **vienīgais** vidusskolas mācību līdzeklis, kurā rodama tik plašs materiāls par otro rakstu tradīciju un M. Rudzītes sniegtais augstais tās novērtējums latvietības saglabāšanā Latgalē: *Tur, kur Latgales latvieši cauri garajiem pārkrīvošanas laikiem tomēr ir palikuši latvieši, lieli nopelni ir šai otrai rakstu tradīcijai, kas kopa gara dzīvi un latvietību* (Kušķis et al. 1998: 59).

Otrs izdevums, kurā, izmantojot fragmentu no intervijas ar Lidiju Leikumu, piedāvāts neliels ieskats par latgaliešu valodu, ir skolotāju Ilutas Dalbiņas un Ineses Lāčaunieces „Latviešu valoda vidusskolām, 1. daļa”, kas paredzēta darbam 10. klasē (Dalbiņa, Lāčauniece 2010: 25–26).

Iepazīstot literatūras mācību saturu vidusskolā, var rasties iespaids, ka latgaliešu

literatūras nav, jo mācību līdzekļos neviens autors nav minēts. Varam secināt, ka faktiski tikai no skolotāja atkarīgs, vai viņš uzskatīs par vajadzīgu mācību stundās runāt par latgaliešu valodu un literatūru, rodot nepieciešamo materiālu citos avotos, jo, kā aptaujā atzīst kāda skolotāja, *mācību līdzekļa visai klasei par latgaliešu valodu nav. Bet man tā nav problēma: 1) es protu sarunāties latgaliski, 2) man ir Cibuļa un Leikumas Lementars un vairākas Leikumas dāvinātas grāmatas, 3) vēl pašai ir kādas grāmatas. Ja visu aizstiepu uz skolu, tad pietiek klasei. Vidusskolā ir maz stundu – divas nedēļā, tāpēc gara runāšana nesanāk. To gan zinu – ja skolotājs nenāk no Latgales puses, tad par augšzemnieku dialektu runā, labākais, vienu stundu. Bet par latgaliešu rakstu valodu – neko. Var jau būt tiešām iemesls tas, ka maz materiālu, jāmeklē pašam, jāsaliek kopā.*

Aptaujas rezultātu analīze

2016. gada novembrī tika veikta aptauja, kurā piedalījās 29 latviešu valodas un literatūras skolotāji (69 % no Latgales) un 102 skolēni (8.–12. kl.) no Vidzemes (36 %), Kurzemes (10 %), Latgales (25 %), Zemgales (5%) un Sēlijas (19%) (Stradiņš 2010). Daži respondenti (5 %) reģionu nebija norādījuši. Aptaujas anketas tika aizpildītas gan elektroniski, gan skolā. Respondentiem tika uzdoti 9 jautājumi. Tā kā autore pamatā interesēja viņu zināšanas par LTG un literatūru un attieksme pret to apguvi, tad rakstā analizēsim tikai šo jautājumu atbildes. Vispirms noskaidrosim latviešu valodas un literatūras skolotāju (vecums – 30–52 gadi) viedokli. Atbildot uz jautājumu „Ko Jūs skolā esat mācījušies par latgaliešu rakstu valodu un literatūru”, visi aptaujātie skolotāji norādīja, ka *skolā neko nav mācījušies, neviena vārda par latgaliešu valodu un literatūru*, turklāt gandrīz visi norādīja, ka *mācījušies padomju periodā, tāpēc šīs labās, vērtīgās zināšanas gāja secen*, bet vairāki skolotāji atzina, ka *ieskats latgaliešu rakstu valodā un literatūrā tika dots augstskolā*.

Jautājumā par to, kas mūsdienās būtu jā māca skolā par LTG un literatūru, viedoklis dalās. Gandrīz visi skolotāji uzskata, ka skolā noteikti jārunā par Latgales vēsturi, literatūru un valodu, kā arī par kultūras mantojumu. LTG būtu jāiepazīst fakultatīva stundās, pulciņos, varētu arī novadmācības stundās. Vairāki respondenti uzskata, ka šie jautājumi jāpiedāvā pārskata vai neliela ieskats veidā. Turklāt jāiepazīst arī lībiskais dialekts un sēliskās izloksnes, skatot visu kompleksi. Tiesa, daži skolotāji izsaka bažas, ka skolēniem nebūs intereses par šiem jautājumiem. Divas skolotājas uzskata, ka izdevniecību „Zvaigzne ABC” un „Lielvārds” izdotajās mācību grāmatās ir pietiekami daudz tekstu un literāru darbu latgaliešu valodā (tiek minēts J. Klīdzēja „Cilvēka bērns”, kas gan nav latgaliski). Tiek pausts arī uzskats, ka Latgalē tie, kuri vēlas, runā latgaliešu valodā ģimenē un ar to pietiek. Viena skolotāja norādījusi, ka skolā jāiepazīst *Latgales vēstures akcenti Latvijas vēsturē kā vēstures neatņemama sastāvdaļa. Literatūra – skolotāja brīva izvēle. Savukārt latgaliešu valoda skatāma latviešu rakstu valodas attīstībā kā daļa no mūsu kopīgās valodas vēstures attīstības*.

Viena Latgales skolotāja norāda, ka *par Latgales literatūru stundās tiek minēts tikai saistībā ar pirmajām grāmatām. Ne par vēsturi, ne par valodu nepietiek laika*

runāt, īsti arī negribu. Viņai pievienojas kolēģe, kura uzskata, ka, nevajag jaukt skolēniem galvu vēl ar latgaliešu valodas rakstību, lai iemācās latviešu valodu. Tomēr viņa arī atzīst, ka varbūt pulciņos, fakultatīvos vajadzētu iepazīt gan vēsturi, gan literatūru un rakstību. Diemžēl tas, ka daudzi Latgales skolotāji nenovērtē savas dzimtās valodas un literatūras nozīmību, nav retums. Priecē citas skolotājas viedoklis, ka mācību saturā daudz vairāk būtu jāatspoguļo Latgales vēsture, literatūra un kultūra. Līdz šim tas darīts nepietiekami, fragmentāri, virspusēji. Tikai nedaudzās skolās māca latgaliešu valodas, literatūras un kultūras elementārkursu (novadinības), to varētu izvērst plašāk, vispusīgi un pilnvērtīgi izgaismot, iztīrīt Latgales kultūru, literatūru, mākslu, vēsturi, kura zināmā mērā atšķiras no pārējās Latvijas likteņgaitām.

Skolēnu atbildes atklāj gan būtiskus trūkumus mācību saturā, gan izgaismo jauniešu vēlmi zināt un saprast. Puse aptaujāto norāda, ka par latgaliešu rakstu valodu un literatūru skolā nav neko mācījušies vai tā ir bijusi virspusēja informācija, ka no mācību līdzekļiem nav neko uzzinājuši par LTG un literatūru, jo tur šīs informācijas vienkārši nav. Tikai daži skolēni uzskata, ka mācību līdzekļos ir pietiekami daudz materiāla par LTG un literatūru, tāpēc nekas papildus nav nepieciešams. Skolotājs ir tas, kurš spēj ieinteresēt (vai arī nē) skolēnus un, izmantojot papildmateriālus, sniegt nepieciešamās zināšanas. To, ka zināšanu bagāža ir maza, apliecina arī atbildes uz jautājumu, kurā tika lūgts paskaidrot, kas ir latgaliešu rakstu valoda un kur to izmanto. Skolotāji uzskata, ka skolēnu zināšanas par LTG ir minimālas vai to vispār nav. Skolēni atbildējuši, ka *nezina, kas ir latgaliešu rakstu valoda, vai ka tas ir dialekts, senā latviešu valoda, paveids, ko izmanto rakstos, saziņā Latgalē.*

Aptaujāto skolēnu atbildes var iedalīt 3 grupās: vieni uzskata, ka mācību procesā par latgalisko komponentu būtu jāmācās vairāk, nekā tas notiek (*jāmāca par vēsturi, LTG nozīmi, kultūras mantojumu, 35 respondenti*). Otra grupa atbildētāju uzskata, ka par LTG skolā jāapgūst minimāli – paši pamati (35 respondenti). Trešā grupa respondentu uzskata, ka par LTG vispār nav jārunā (5 respondenti), pamatojot to šādi: *Domāju, ka tas traucēs mācību procesu, Tā nav mūsu prioritāte; NEKO, JO TĀ NAV OFICIĀLĀ VALSTS VALODA* (respondenta izcēlums). 17 respondentiem nav viedokļa šajā jautājumā (*nezinu*).

Jaunieši kopumā atzīst, ka vēlas zināt daudz vairāk gan par latgaliešu rakstu valodu un literatūru, gan par izloksnēm un dialektiem, turklāt ne tikai sava, bet arī citu novadu kultūru. Daži jaunieši norāda, ka jādodomā par to, *lai mācību saturs netiktu pārblīvēts, un ka latviešu valodai un literatūrai atvēlēts pārāk maz stundu vidusskolā, lai varētu paspēt visu apgūt.* Priecē tās respondentu atbildes, kurās norādīts, ka skolā vajadzētu vairāk iepazīt latgaliešu valodu, kultūru, literatūru, jo *tā mēs to varēsim saglabāt ilgāk*, respondenti atzīst LTG un literatūras unikalitāti un specifisko, novērtē tās nozīmi latviešu kultūras kontekstā. Un šāds uzskats ir pārsvarā.

● *Pildot anketu, sapratu, ka maz ko zinu par latgaliešu rakstu valodu un literatūru. Tomēr uzskatu, ka grēks ir nevis nezināt, bet negribēt zināt. Labprāt*

mācītos par latgaliešu rakstu valodu un literatūru, to izzinātu;

- *Es domāju, ka Latgale ir tikpat būtisks un nozīmīgs novads kā Kurzeme, Zemgale un Vidzeme. Tādēļ arī domāju, ka skolas mācību līdzekļos katra novada atspoguļojumam ir jābūt vienlīdz lielam;*

- *būtu jāatspoguļo katra novada devums literatūrā un vēsturē vienādi, jo ar Latgales literatūru es neesmu tik pazīstams kā ar Vidzemes;*

- *[Materiāls par latgaliešu rakstu valodu un literatūru mācību līdzekļos jāpiedāvā] diezgan lielā mērā, jo Latgale ir daļa no Latvijas, un katram pilsonim būtu jāzina viss par savu valsti;*

- *Latgale ir Latvijas novads, tāpēc es uzskatu, ka būtu jāvelta laiks tā izpētei, jo tā ir daļa no mūsu valsts kultūras. Domāju, ka pietiktu ar nelielu ieskatu (4–6 mācību stundas), lai rastos iespaids un jaunieši zinātu, ka no tā veidojusies arī daļa no mūsu kultūras.*

Secinājumi

Latviešu valodas un literatūras standartos, kas ir izglītības satura augstākā līmeņa normatīvie dokumenti, netiek respektēts „Valsts valodas likuma” 3 (4). pants, jo latgaliskais komponents tajos nav iekļauts. Izstrādājot jaunus standartus, tajos iekļaujamas prasības, kas saistītas ar latgaliskā komponenta apguvi.

Tikai dažos mācību līdzekļos sniegts minimāls ieskats par latgaliešu rakstu valodu un dažu Latgales literātu daiļradi, kas nav pietiekams, lai skolēniem veidotos priekšstats par latgaliskā komponenta nozīmi Latvijas kultūrā.

Mācību līdzekļos obligāti iekļaujama pietiekami plaša informācija par LTG un literatūru, veidojot tai pienācīgu didaktisko apdari, jo, kā liecina šajā nelielajā pētījumā iegūtie dati, lielai daļai skolēnu un skolotāju ir interese par latgalisko komponentu, vēlme to iepazīt. Tāpat mācību saturs bagātināms ar skolēnu uztverei atbilstošu kulturoloģisko materiālu par visiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem, to valodas specifiku un literātu devumu.

Lai nodrošinātu šo jautājumu sekmīgu apguvi, visās vēstures, kulturoloģijas, latviešu valodas un literatūras skolotāju studiju programmās un skolotāju tālākizglītībasursos jāpiedāvā atbilstošs mācību saturs par latgalisko komponentu, valsts mērogā atbalstāmi skolotāju un studentu vasaras kursi „Vosorošona”, kā arī popularizējami izdevumi par latgaliešu rakstu valodu, literatūru, Latgales vēsturi un kultūru.

Lepnums par savu valodu ir lepnums par sevi pašu un savu valsti. Ja latvieši cienīs cits cita izloksni, kultūras savdabību, tad cienīs arī otru cilvēku.

LITERATŪRA

AP 1989 – Augstākā Padome (1989). Latvijas Republikas Valodu likums. *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs* 20.

Berelis, Guntis (1999). *Latviešu literatūras vēsture no pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC.

CSP 2016 – Centrālā statistikas pārvalde (2016). *Latvijas 2011. gada tautas skaitīšanas*

- rezultāti. <http://www.csb.gov.lv/dati/e-publikacijas/latvijas-2011-gada-tautas-skaitisanas-rezultati-40579.html>, sk. 14.01.2017.
- Dalbiņa, Iluta, Lāčauniece, Inese (2010). *Latviešu valoda vidusskolām*, 1. daļa. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Gadamers, Hans-Georgs (1999). *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava.
- Grāpis, Andrejs (1994). *Literatūras programma 5.–9. klasei*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības, kultūras un zinātnes ministrija.
- Hausmanis, Viktors. (zin. vad., 1998) *Latviešu literatūras vēsture* 1. sēj. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Hausmanis, Viktors. (zin. vad., 1999) *Latviešu literatūras vēsture* 2. sēj. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Hausmanis, Viktors. (zin. vad., 2001) *Latviešu literatūras vēsture* 3. sēj. 1940–1941, 1945–1999. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Karpenko, Ilona, Milzere, Mārīte (2013). *Literatūra 8. klasei. 1., 2. daļa*. Mācību grāmata ar CD. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Kušķis et al. 1998 – Kušķis, Jānis, Laua, Alise, Lokmane, Ilze, Paegle, Dzintra, Rudzīte, Marta (1998). *Latviešu valoda 10.–12. klasei*. Mācību grāmata. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Lasenberga, Zaiga (atb. red., 1992). *Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā*. Rīga: LR Izglītības ministrija.
- Lasenberga, Zaiga. (atb. red., 1993). *Vidējās izglītības standarti latviešu valodā un literatūrā*. Rīgā: Latvijas Republikas Izglītības ministrija.
- Literatūra 1 – *Literatūra 4.–9. klasei*. Programmas paraugs. 1. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval1_9.pdf, sk. 16.10.2016.
- Literatūra 2 – *Literatūra 4.–9. klasei*. Programmas paraugs. 2. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/literatura_2var.pdf, sk. 16.10.2016.
- Literatūra 3 – *Literatūra*. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs. 1. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_1variants_200508.pdf, sk. 16.10.2016.
- Literatūra 4 – *Literatūra*. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs. 2. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_2variants_200508.pdf, sk. 16.10.2016.
- MK 1999 – Ministru kabinets (1999). *Valsts valodas likums*. <http://likumi.lv/doc.php?id=14740>, sk. 16.10.2016.
- MK 2012 – Ministru kabinets (2012). *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 533. <http://likumi.lv/doc.php?id=250854>, sk. 16.10.2016.
- MK 2014a – Ministru kabinets (2014a). *Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei*. 2. pielikums Ministru kabineta 2014. gada 12. augusta noteikumiem Nr. 468. <http://likumi.lv/doc.php?id=268342#piel2&pd=1>, sk. 16.10.2016.
- MK 2014b – Ministru kabinets (2014b). *Literatūra. Mācību priekšmeta standarts 4.–9. klasei*. 13. pielikums Ministru kabineta 2014. gada 12. augusta noteikumiem Nr. 468. <http://likumi.lv/doc.php?id=268342#piel13&pd=1>, sk. 16.10.2016.
- MK 2013a – Ministru kabinets (2013a). *Latviešu valoda. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts*. 1. pielikums Ministru kabineta 2013. gada 21. maija noteikumiem Nr. 281. <http://likumi.lv/doc.php?id=257229#piel1&pd=1>, sk. 16.10.2016.
- MK 2013b – Ministru kabinets (2013b). *Literatūra. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts*. 2. pielikums. 23. pielikums Ministru kabineta 2013. gada 21. maija noteikumiem Nr. 281. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_2variants_200508.pdf, sk. 16.10.2016.

- Paegle, Dzintra, Lanka, Anita, Lokmane, Ilze (1994). *Latviešu valodas programma 1.–12. klasei*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija.
- Pošeiko, Solvita (2016). Latgāliešu valodas attīstība. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. Rīga: LVA. http://valoda.lv/media/e-gramatas/VSL_2015_web.pdf, sk. 20.12.2016.
- Spārīte, Lidiya (atb. red., 2013). *Bērni Latvijā 2013*. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf, sk. 20.12.2016.
- Stradiņš, Jānis (2010). Sēlija un tās reģionālās identitātes meklējumi. *LZA Vēstis*. A daļa, 64. sēj., 5./6. 20–43.
- Suhanova, Gunta, Gabrāne, Anna, Pilskunga, Ināra, Uzuliņa, Alija. *Latviešu valoda 9. klasei*. Mācību grāmata. Rīga: RaKa.
- Štokmane, Daina, Vīduša, Iveta (2014). *Literatūra 7. klasei, 1. daļa*. Mācību grāmata ar CD. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Štokmane, Daina, Vīduša, Iveta (2015). *Literatūra 7. klasei, 2. daļa*. Mācību grāmata ar CD. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Valeinis, Vitolds (1998). *Latgāliešu lirikas vēsture*. Rīga: Jumava.
- Valoda 1 – *Latviešu valoda 1.–9. klasei*. Pamatizglītības mācību priekšmeta programmas paraugs (1. variants). http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval1_9.pdf, sk. 16.10.2016.
- Valoda 2 – *Latviešu valoda 1.–9. klasei*. Pamatizglītības mācību priekšmeta programmas paraugs (2. variants). http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval_1_9_2var.pdf, sk. 16.10.2016.
- Valoda 3 – *Latviešu valoda*. *Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs*. 1. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/latval_1var_03062008.pdf, sk. 16.10.2016.
- Valoda 4 – *Latviešu valoda*. *Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs*. 2. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/latval_2var_03062008.pdf, sk. 16.10.2016.
- Vulāne, Anna (2011). Augšzemnieku dialekta, latgāliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas koeksistences problemātika. *Valodas situācija Latvijā: 2004–2010*. Rīga: LVA, 130–142.

**Gunta Silīņa-Jasjukeviča,
Aīda Rancāne**

SAVĒJAIS UN CITĀDAIS: TRADICIONĀLĀS KULTŪRAS SATURS UN METODIKA PAMATIZGLĪTĪBĀ

Raksta mērķis ir pievērst uzmanību Latvijas novadu, tajā skaitā Latgales, tradicionālās kultūras apguves jautājumam pamatizglītībā, aktualizēt diskusiju par tradicionālajai kultūrai un valodai velītu mūsdienīgu mācību līdzekļu sagatavošanas nepieciešamību. Tradīciju funkcionēšana un to apguve analizēta, izmantojot opozīciju „savējais–svešais/ citālais”. Piedāvātas idejas Latvijas novadu kultūras tradīciju integrētai apguvei pamatizglītībā.

Atslēgas vārdi: savējais–citālais kultūrā, novada tradicionālā kultūra, saturs un metodika pamatizglītībā, mūsdienīgs mācību līdzeklis.

OWN AND OTHER: CONTENT AND METHODOLOGY OF TRADITIONAL CULTURE IN PRIMARY EDUCATION

At the given moment, the traditional exists in a post-functional situation – many traditions are not getting inherited from generation to generation. If traditions are not transferred by acknowledging the old ones and by expressing them anew – they simply disappear. The freedom of a person to “carry out” his or her affiliation to a certain cultural space gets endangered. How can it be possible to strengthen one’s local, Latgalian cultural capital by learning and comprising the traditions of other regions of Latvia?

The aim of the study is to draw attention to the issue of learning the traditional culture within the margins of primary education in regions of Latvia, including Latgale by actualizing the discussion about the importance of preparing contemporary teaching aids for acquisition of the traditional culture and language within different primary school subjects. In the article, the functioning of traditions and their learning is analysed by using the opposing terms “one’s own – alien/ different” as a universal, persistent notion in the binary worldview, by inviting to see within the alien not only the destructive, the opposite to one’s own, but also the forces that initiate the getting to know of the different, and allow it to become useful, usable, or

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2233>

refutable. A conceptual insight is offered within the context of the issue of creating a learning aid and selecting and arranging the content of Latvian regional traditions for the said aid in order to carry out a meaningful primary education for a student.

The contraposition of terms “one’s own – other” is analysed as a universal, durable notion in the binary worldview. “The other begins, where one’s own ends, and this boundary moves along with the person” (Баўбурин 1993: 185). One tends to see in the other not only the destructive, the contrary to one’s own, but also the powers that have initiated the creation of person’s world. In modern culture, the opposition of “one’s own – other” is being replaced by the opposition “one’s own – different” by getting to know the different, it can be allowed to become useful, applicable or rejectable.

To arrange the surroundings of a person in the manner of a world, first a home is needed. To reside means to be somewhere familiar and intimate, in one’s own territory, and it is indispensable in order to specify oneself, to aggregate oneself. It is also a place where an encounter happens with the other, the different. On the other hand, often it is the different that allows one to perceive oneself as a unique entity and to recover one’s identity amidst the many changes and transformations.

Learning the traditional culture of one’s region in the family and school is residing, being together with one’s own culture. Recognition of that which is one’s own, getting to know it, remembering it is an important condition for building one’s identity, which begins in childhood.

A mechanical reproduction of the forms of traditional culture is useless. With the intermediation of personal meaningfulness, the socially significant norms and cultural values are made tangible in the mind of an individual and turn into inner motives of his or her actions and behaviour.

It is important for the modern person to understand the traditional mechanism of thought, the system of perceptions and rituals, the reason behind them by using critical thinking already before beginning to learn about traditions, thus approaching the spiritual horizons of the archaic. By getting to know the different, it can become useful, applicable or rejectable.

Within the concept of the content of the traditional culture it is important to respect the concepts and the principles that characterize every era and its society in general. Those are: time, space, participants, rituals, and results. The traditional culture can be incorporated in learning every area of basic education – the content of all subjects: languages, basics of technology and sciences, art, man and society. Traditional festivities offer the systemic and systematic option of absorption of the diversity of cultural traditions by using the content of different subjects of the basic education as a meaningful tool. Within this kind of education the artificially created margins of subjects disappear – life is reflected as a whole.

Modern didactic concepts in creating useful insights suitable for learning the traditional culture are found in the empirical approach and action theory (Dewey 1979; Gill, Brockbank 2004; Griffin, Holford, Jarvis 2003; Kolb 2000; Леонтев

2005) that accentuates the significance of the personal experience and activity of an individual in constructing a new experience and comprehension, in the theories of personal development accentuating the part society and cultural space play in the process of the becoming of a personality (Bronfenbrenner 1989; Rogoff 2003), in the critical thinking approach the use of which in the education of an individual provides them with a deeper understanding of the changing reality (Kolb 2000; McWilliam, Taylor 2012).

Experience about one's regional traditional culture can be obtained in a theoretical and cognitive way, but the true depth of the cultural awareness is revealed only, when those traditions are being applied. Celebrations consolidate people of different generations within a common experience. By celebrating together with those close to child, that child will not question the importance of traditions. Learning by cooperating with people from different generations is one of the most important principles in the practice of the traditional culture. The meaningful understanding forms easier if a practical activity with a specific material takes place within a specific environment. Experience strengthens the connections to the surrounding world.

Keywords: one's own – different in culture, regional traditional culture, content and methodology in primary education, contemporary teaching tool.

Ievads

Latvijas novadu tradicionālā kultūra ir strapdisciplinārs pētījumu objekts. Suitu kultūrtelpā un Latgalē tiek veidotas un realizētas novada mācības programmas un izdoti tradīciju audio, video materiāli (piemēram, „Suitu novada mācība” (2016); „Baļtinovys receptis” (2014); „Viļakys ticējumi” (2016) u. c.), sabiedrībā tiek diskutēts, kā novadam raksturīgās kultūras vērtības sistēmiski un sistemātiski piedāvāt formālajā un neformālajā izglītībā.

Novada mācības saturā līdzās latviešu valodas izlokšņu, novada vēstures un personību devuma iepazīšanai ir ļoti svarīgi nodrošināt novada tradicionālās kultūras apguvi. Tradicionālajā kultūrā ietilpst novadam raksturīgās ikdienas un svētku ieražas, zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu, tautasdziesmas, rotaļas, spēles, pasakas, mīklas, sakāmvārdi, tautastērps, ēdieni, amatniecība u. c. Tā kā tradicionālā kultūra eksistē postfunkcionālā situācijā – daudzas tradīcijas vairs netiek pārmantotas no paaudzes paaudzē, būtiski to apguvi pārdomāti īstenot izglītībā, tādējādi nodrošinot kultūras ilgtspēju nākotnē.

Ja tradīcijas netiek pārnestas, seno aptverot un izsakot no jauna, tās vienkārši zūd (Gadamers 2002: 92; Kūle 2016: 246). Tādā gadījumā zūd arī vērtības, kas ietvertas tradīcijās. Vērojot jauno ģimeņu klātbūtni gadskārtu svētkos gan Rīgā, gan novados daudzu gadu garumā, redzams, ka daudziem vecākiem ir būtiski dot iespēju saviem bērniem iegūt zināšanas un prasmes, ar kurām viņi varēs veidot piederību konkrētai kultūras telpai: *Audzināšanas sastāvdaļa ir tradīciju turpināšana – audzinot*

un skolojot nemanāmi liek ieaukt noteiktā kultūrā (Kūle 2016: 241). Kā īstenot tradicionālās kultūras apguvi pamatizglītībā?

Raksta mērķis – pievērst uzmanību Latvijas novadu, tajā skaitā Latgales, tradicionālās kultūras apguves jautājumam, aktualizēt diskusiju par tradicionālās kultūras apguvi pamatizglītībā un tā īstenošanai atbilstošu mūsdienīgu mācību līdzekļu sagatavošanas nepieciešamību.

Raksta autoru latviešu folkloras praktizēšana un ietvertā novērošana 30 gadu garumā izmantota kā emiskā pieeja nozīmīgu likumsakarību saskatīšanai pētījuma laukā. Šāda pieeja liek fokusēties uz iekšējām, būtiskām, dotajai kultūrai raksturīgām iezīmēm. Tā paredz datu aprakstīšanu un apceri veikt ar „sava cilvēka acīm” jeb „skatu no iekšpuses”. Emiskās konstrukcijas ir svarīgas intuitīvai un empātijā balstītai kultūras izpratnei (Pike 1954: 8-28). Rakstā pamatota darbības teorijas un empīriskās mācīšanās teorijas aktualitāte tradicionālajai kultūrai vēltītu mācību līdzekļu izstrādē (Dewey 1979; Kolb 1984; Леонтьев 2005). Kloda Levī-Strosa (*Claude Lévi-Strauss*) bināro opozīciju analītiskā metode izmantota kā skatījums tradīciju funkcionēšanas un apguves analizē. Opozīcija „savējais–svešais/ citālais” rosina citādajā kultūras faktā saskatīt ne tikai destruktīvo, savējam pretī stāvošo, bet arī spēkus, kas iniciē „citādā” iepazīšanu, ļaujot tam kļūt derīgam, izmantojamam vai noraidāmam.

Opozīcija „savējais–svešais/ citālais” kultūrā

Binārais pasaules tvērums, tāpat kā opozīcijas „savējais–svešais” izmantošana telpas un tajā notiekošo procesu strukturēšanā, ir universāls, noturīgs priekšstats, kas sastopams daudzās kultūrās (Левин-Строс 2000). Šāds divdaļīgs strukturējums, no vienas puses, paredz cilvēkam piederošo, apgūto pasaules daļu, no otras – citu daļu, kas pieder visam necilvēciskajam, dzīvniekiem, gariem, dieviem, mirušajiem. Svešā, nesakārtotā, neapgūtā, nezināmā pasaules daļa ir kvalitatīvi atšķirīga un stājas pretī sakārtotai, apdzīvotai, organizētai, pazīstamai telpas daļai. „Svešais” tradicionālās sistēmas ietvaros ir ne tikai nepazīstams, savādāks, bet arī definējams kā potenciāli naidīgs, bīstams, atsvešināts. *Svešais sākas tur, kur beidzas savējais, un šī robeža ceļo kopā ar cilvēku* (Байбурин 1993: 185). Svešā pasaule var sākties viņpus cilvēka apgūtās telpas, tā var sākties tūlīt aiz viņa mājas sliekšņa, tā var pastāvēt arī mājas iekšienē, noteiktās mājokļa zonās.

Līdzība saskatāma sakrālās telpas dialektikā, kur viena no tās iezīmēm – būt atkarīgojamai dažādos cilvēkam pieejamos līmeņos. Pateicoties analogijas principam, viena un tā paša arhetipa¹ (pasaules radīšana Kosmosa centrā) atdarināšana iespējama dažādos „rupjākos”, „lokalizētos” variantos. Piemēram, jebkura pilsēta, dievnams vai mājoklis ir Visuma centrs, jebkurš koks spēj pārvērsties Pasaules kokā utt. No vienas puses, centrs, sakralizētā pasaules daļa ap to pieļauj neskaitāmus imitācijas

¹ M. Eliade jēdzienu *arhetips* lieto atšķirīgi salīdzinājumā ar K. G. Jungu. Viņam arhetipi ir modeļi, *Sakrālā* ideālie paraugi, kuru imitācijai jeb atdarināšanai piemīt ne tikai reliģiska, bet arī ontoloģiska un eksistenciāla nozīme. Šāda atdarināšana palīdz atrast patieso realitāti jeb kļūt reālam.

variantus, no otras, pēc Mirčas Eliades (*Mircea Eliade*) domām, pats cilvēks nepārtraukti tiecas tuvoties šim arhetipam un realizēt to (Элиаде 2015: 327). Tikai imitējot kādu arhetipu, jebkurš priekšmets vai darbība kļūst reāla. Tātad, no cilvēka ritualizētās darbības būs atkarīgs – kura, vai cik liela pasaules daļa kļūs sakārtota, apgūta un padarīta par savējo.

Kāpēc svešais tomēr ir pievilcīgs un noderīgs? No mīta un rituāla viedokļa, kur redzam, ka kosmoss tiek izdalīts no haosa, svešais nav otršķirīgs, drīzāk otrādi. Svešais (haoss) eksistē pirmsākumā, vēl pirms parādījies savējais (kosmoss). Lūk, kāpēc cilvēks tiecas svešajā saskatīt ne tikai destruktīvo, savējam pretī stāvošo, bet arī spēkus, kas iniciējuši cilvēka pasaules rašanos un joprojām apgādā to ar „resursiem” (Байбурин 1993: 183). Kultūra rada ne tikai savu iekšējo organizāciju, bet arī veido savu ārējās dezorganizācijas tipu – svešo, ar kuru tā atrodas aktīvas apmaiņas un saspringta pretnostatījuma stāvoklī (Морина 2011).

Mūsdienu kultūrā vērojama tendence mīkstināt pretnostatījumu „savējais–svešais”, pateicoties tolerances idejai, dialoga koncepcijai un sociālajai partnerībai, svešais sociālā aspektā zaudē savu jēgu, un opozīciju „savējais–svešais” nomaina opozīcija „savējais–citālais”. Citādā kultūra ir mazāk pretnostatīta un mazāk potenciāli bīstama. Mūsdienu globalizētajā pasaulē „svešais” netiek izdalīts kā īpašs sociāls fenomens. „Svešais” ir vai nu visur klātesošs, vai nemanāms. Urbanizētā vide padara sociālās attiecības bezpersoniskas un anonīmas, tajās nav savstarpējas tuvības, siltuma (Штихве 1998). Šādā situācijā „svešais” atrodas ārpus atšķirību shēmas „savējais–svešais”, tāpēc, ka vai nu visi ir „svešie”, vai visi – „savējie”. Un tomēr, tiklīdz parādās resursu ierobežojums, latentī eksistējošais binārisms „savējais–svešais” manifestējas un kļūst par nepārvaramu kultūras iezīmi (Гороховская 2011).

Ieva Lapinska, analizējot filozofu Emanuela Levina (*Emmanuel Levinas*), Martīna Heidegera (*Martin Heidegger*) un Lisas Irigarajas (*Luce Irigaray*) darbus, runā par mājošānu kā esamību pasaulē, kas nav tikai telpiska atrašanās tajā iekšā. Mājošana ir attiecības ar tuvo un zināmo. Lai apkārtne cilvēka uztverē būtu sakārtota kā pasaule, ir vajadzīga māja. Mājošana – pazīstamais, tuvais, savējais, ir nepieciešams nosacījums sevis konkretizēšanai, sakopšanai. Mājošana ir arī nepieciešams nosacījums, lai varētu notikt sastapšanās ar citu (Lapinska 2012: 72–73). Bieži vien tieši citālais ir tas, kas palīdz uztvert sevi kā savdabīgu patību un daudzajās pārmaiņās atgūt identitāti. *Pēc Levina domām, raksta Lapinska, būt mājās nozīmē būt kopā ar kādu, būt kāda pieņemtam. Mājīgumu rada attiecības ar Citu, kura klātbūtne ir diskrēta, būdama vienlaikus prombūtne. (..) attiecības ar tuvo un pazīstamo ir patības nošķiršanās piepildījums, un nošķiršanās tajā konstituējas kā mājošana. „Kopš šī brīža eksistēt nozīmē mājot”* (Lapinska 2012: 74).

Attiecinot minētās filozofiskās nostādnes uz tradicionālās kultūras apguvi, svarīgi būtu sākt ar „savējā”, tuvā apzināšanu un apguvi, savas mājas izveidi. Mājas, kas būvēta no paaudzes paaudzē mantotām vērtībām un atziņām. Paradoksāli, bet mūsdienu patērētāju sabiedrībā dažkārt savas tautas aizmirstās, pazaudētās tradīcijas tiek uztvertas kā „svešais”, nepazīstamais un to apguve saistās ar krietnu piepūli.

Jautājums par tradicionālās kultūras kā vispārcilvēciskās un Latvijas nacionālās kultūras nozīmi mūsdienu sabiedrībā ir saistīts ar arvien pieaugušo globalizāciju, kas būtiski konkurē ar etnosa vēsturisko atmiņu, tradīcijām un identitāti. Dažādu sociālu, ekonomisku un politisku iemeslu dēļ savējais bieži vien ir ticis aizmirsts un kļuvis par nesaprotamu, nepazīstamu, svešu. Tā atpazīšana, iepazīšana, atcerēšanās ir svarīgs nosacījums savas patības konstituēšanā.

Patības konstituēšanas process sākas bērnībā, kad kopā ar sev tuviem pieaugušajiem bērns mācās izprast savu izcelšanos, dzīves jēgu, vērtības. Kultūras telpai raksturīgo tradicionālo zināšanu un prasmju kopums ļauj viņam iekļauties novada kultūrvidē un sabiedrībā, atklāt un realizēt savas personības potenciālu un vienlaikus ar atbildību saglabāt tradicionālās vērtības nākamajām paaudzēm. Mūsdienīga mācīšanās nav paklausīga autoritāšu parauga reproducēšana, apgūstot novada tradīcijas, bērnam un skolotājam jāklūst par sadarbības partneriem, tautas kultūras pieredzes atklājējiem un interpretētājiem. Šajā sakarā ļoti svarīgs jautājums ir mācību līdzekļu veidošana.

Tradicionālās kultūras satura izvēles un sakārtojuma pamatojums

Mācību literatūras veidotājiem tiek izvirzīta prasība nodrošināt ne tikai Valsts pamatizglītības standartā noteiktā obligātā mācību priekšmeta satura apguvi, bet rūpēties par bērna kultūrizpratnes, kritiskās domāšanas, problēmrisināšanas prasmes, pašiniciatīvas, sadarbības un radošās izpausmes sekmēšanu (MK noteikumi 2013: Nr. 894).

Raksta autoru pieredze pedagoģu sagatavošanā un tālākizglītošanā liecina, ka vairums skolotāju apzinās savu atbildību novadu tradicionālās kultūras mantojuma saglabāšanā, bet norāda, ka pietrūkst tā īstenošanai atbilstošas mācību literatūras. Tam jāpiekrīt, jo, izvērtējot pamatizglītības mācību grāmatu saturu, redzams, ka informācijai par Latvijas novadu vēsturi, folkloru, valodu, cilvēku dzīvesveidu trūkst sistēmas. Informācija par tradīcijām tiek piedāvāta epizodiski, virspusēji, bieži kā ārpus konteksta esošu piemēru, vingrinājumu u. tml. uzdevumu kopums. Latvijas novadu kultūras tradīciju savdabības iepazīšana paliek skolotāju ziņā (Siliņa-Jasjukeviča, 2011).

Lai risinātu tradicionālās kultūras mācību literatūras pieejamības problēmu, autore uzsākušas darbu pie grāmatu sērijas „Sauls gads”. Divas grāmatas „Sauls gads. Ziemassvētki” un „Sauls gads. Lielā diena” jau ir izdotas un pieejamas lietošanai (Rancāne, Siliņa-Jasjukeviča, Briška 2014; 2016). Grāmatu veido trīs savstarpēji saistītas daļas. Pirmajā nodaļā plaši skaidrotas Latvijas novadu gadskārtu svētku tradīcijas, otrajā nodaļā piedāvāti integrēti mācību uzdevumi, kas domāti skolēniem, trešajā nodaļā apkopoti metodiskie ieteikumi skolotājiem starpdisciplinārai tradicionālās kultūras apguvei mācību procesā.

Ideja tradicionālās kultūras apguvi piedāvāt gadskārtu svētku tradīciju kontekstā nav nejauša. Koncentrētā veidā svētki atklāj tautas kultūras kodolu un piedāvā laika pārbaudītu sistēmu indivīda un pasaules saskaņas meklējumiem. Raksta autoru 30 gadus ilgā pieredze tautas tradīciju izziņāšanā un bagātā svētku svinēšanas

pieredze dažādās mērķauditorijās ļauj apgalvot, ka svētki kā kultūras parādība saliedē dažādu paaudžu cilvēkus kopīgā pārdzīvojumā. Svinot gadskārtu svētkus kopā ar saviem tuvākajiem cilvēkiem, bērnam nerodas šaubas par svētku nozīmību. Tradicionālie gadskārtu svētki joprojām tiek svinēti visos Latvijas novados.

Izstrādājot grāmatas „Saules gads” koncepciju, gadskārtu svētku saturs strukturēts pēc būtiskām, ikvienu laikmetu un sabiedrību kopumā raksturojošām filozofiskām kategorijām un kultūras struktūrelementiem. Tie ir *laiks, telpa, dalībnieki, rituāli un rezultāts*. Šāds mācību satura sakārtojums bērnam piedāvā iespēju dziļi un nopietni izzināt un izprast mūsu kultūrai raksturīgos arhaiskos priekšstatus par pasauli un tās uzbūvi. Minētie kultūras struktūrelementi un pasaules interpretācijas modeļi ir jāpazīst, jo tie nosaka kultūras specifiku konkrētā vēsturiskā periodā.

Tradicionālajā kultūrā iekodēts savdabīgs laika pārdzīvojums un telpas redzējums. Reliģiski mītiskajos priekšstatos atklājas, ka laiks nav viendabīgs un nepārtraukts. Pastāv laika intervāli ar unikālu vērtību, nozīmi un blīvumu: *Laiks, kurā norisinās reliģiski nozīmīgas darbības, ir sakrālais laiks* (Eliade 1996: 65). Tas ir svētku laiks, piepildīts ar dažādām tradīcijām un rituāliem. Līdzīgs ir telpas neviendabīgums. Tajā ir daudz pārrāvumu, laužumu. Nekas nevar tikt iesākts vai uzsākts bez iepriekšējas orientācijas, bet jebkura organizācija paredz kaut kāda atskaites punkta pastāvēšanu. (Eliade 1996: 27–28) Centrs, robeža, mala, trīs kosmiskās zonas – debess, zeme, pazeme, debesspušu orientācija, šīsaule/ viņsaule – tie ir telpiskie orientieri, kuros norit dzīve un notiek rituāli. Kā raksta Vladimirs Toporovs (*Владимир Топоров*), rituālā laiks kļūst par telpas īpašību, tās ceturto dimensiju. Rituālā laiks un telpa neeksistē atsevišķi (Топоров 1983: 227–284).

Svētku rituāls vai tradīcija nepastāv pati par sevi. Rituālu veic konkrēti rituāla dalībnieki. Svarīgs nosacījums ir ievērot sabiedrības pamatstruktūrvienības – saimes locekļu funkcijas, pilnvaras, uzdevumus svētku rituālu veikšanā un pasaules kārtības nodrošināšanā. Jāpiezīmē, ka tikpat svarīgs šajā laikā ir arī neredzamās, ar prātu neaptveramās pasaules klātbūtnes apjēgums. Komunikācija un kontaktu veidošana ar citpasauls pārstāvjiem (piemēram, maskošanās, veļu mielošana, zīlēšana, gavilēšana u. c.), kā arī saziņa starp cilvēkiem un dieviem (piemēram, ziedošana, koklēšana, rituālo ēdienu gatavošana u. c.) var notikt vienīgi tradicionālajā sabiedrībā reglamentētā veidā – ar rituāla palīdzību. Atgriežoties pie opozīcijas „savējais–svešais”, antropologs Alberts Baiburins (*Альберт Байбурын*) uzsver: jo *augstāk „svešā” hierarhijas sistēmā novietoti tie vai citi personāži, jo tālāk tie atrodas no cilvēka, jo augstāka ritualizācijas pakāpe nepieciešama saziņai ar viņiem* (Байбурын 1993: 187). Tieši rituāls kā simbolisku darbību kopums iezīmē robežas starp dzīvei svarīgo un mazsvarīgo. Tas nodrošina un stiprina dzīvības nepārtrauktību.

Kā runāt par seno un vēsturisko ar bērniem mūsdienīgi? Mūsu pieredze liecina, tradicionālo kultūru ir iespējams veiksmīgi iepazīt tad, ja to mācās kopsakarībās ar mūsdienu zinātnes sasniegumiem. Tradicionālie svētki piedāvā sistēmisku un sistemātisku iespēju iedziļināties kultūras tradīciju daudzveidībā, dažādu pamatizglītības mācību priekšmetu saturu izmantojot kā jēgpilnu līdzekli.

Starpdisciplinārās mācībās mākslīgi izveidotās mācību priekšmetu robežas izzūd – dzīve atklājas veselumā. Šo domu pamato etnopsiholoģes Marinas Zikovas (*Марина Зыкова*) teiktais, proti, tradicionālā kultūra izpaužas gan zinātniskā, gan mākslinieciskā veidā. *Ja mūsdienu zinātne piedāvā bezpersonisku, atsvešinātu pasaules redzējumu, kas pamatots teorijās un matemātiskos aprēķinos, bet mūsdienu māksla pārlietu afektīvu un emocionāli sakāpinātu atsevišķa indivīda pārdzīvojumu, tad tradicionālā kultūra, sintezējot mākslu un zinātni, atklāj tādu pasauli, kurā līdzās bezpersoniskajam, zinātniskajam un racionālajam koncentrējas tas fenomena spēks, kas atklājas brīdī, kad cilvēks to radoši lieto* (Зыкова 2006: 11). Dažādu mācību priekšmetu satura integrāciju ļauj īstenot ar svētku tradīciju izziņu saistīts temats, tam atbilstošs izzināmais jautājums, tāpēc pāreja no viena mācību priekšmeta uz citu ir nemanāma un loģiska, tā netraucē bērna izziņas darbību un neprasa darīt visu pēc pulksteņa, bet tad, kad dabiski tas ir nepieciešams.

Mācību procesā dabas zinību un sociālo zinību obligātā satura apguve kopsakarībās palīdz izprast laika konceptu. Konkrēta svētkiem raksturīga ēdiena, telpas rotājuma vai rituālā atribūta pagatavošanā jēgpilna ir starpdisciplināra mājturības un tehnoloģiju, matemātikas, latviešu valodas un sociālo zinību satura apguve, ko iespējams īstenot veselumā, izmantojot trīs mācību stundas. Novadu folkloras: rotaļu, tautasdziesmu, ticējumu apguves nepieciešamību pamato uzdevumos ietvertais rosinājums pielietot iemācīto svētku situācijā. Gatavojoties svētkiem, folkloru savstarpēji saistīti var īstenot mūzikas, latviešu valodas un sociālo zinību stundās. Starpdisciplināra tradīciju iepazīšana mācībām piedāvā dziļumu.

Svētku tradīcijas mērķtiecīgu izzināšanu padara saprotamu skaidri formulēts sasniedzamais rezultāts. Lai tradīcijas nekļūtu par muzejisku vai bibliotēku krājumā ievietotu faktu, tās ir jālieto. Kas jāņem vērā, veidojot gadskārtu svētku scenāriju, gatavojoties svētkiem mūsdienās? Tā kā atsevišķas tradīcijas vai svētku rituāli ir saglabājušies tikai vienā vai dažos no Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem, svētku scenārijā iespējams inkorporēt idejas arī no citu novadu folkloras materiāliem un tradīcijām. Kā liecina pedagoģiskā procesa vērojumi, jo darba specifikas dēļ regulāri nākas apmeklēt skolas dažādos Latvijas novados, tradīcijas svētkos bieži tiek izmantotas kā dekoratīvs elements, citāts „iz senatnes”. Veidojot priekšlikumus svētku norisei, īpaši svarīgs kritērijs ir novadu tradīciju autentiskuma² saglabāšana. Par to īpaši domāts, piedāvājot praktiskas svētku svinēšanas idejas grāmatās „Saules gads”. Izmantojot šo grāmatu, novadiem raksturīgās svētku tradīciju nianšes un folkloras materiālus skolotāji Latvijas novados var aizstāt ar sava novada kultūras vērtību apguvi. Šāda darbība paver iespēju novada valodas īpatnību jēgpilnai apguvei un saglabāšanai.

Tradīcijas mācoties, „citādā” iepazīšana ļauj tām kļūt derīgām, izmantojamām vai noraidāmām. *Sākotnēji visas atšķirības fiksējas pēc shēmas „ne mūsu”, tā tad, nepareizas, nepatīcas. Taču šī shēma netiek stingri fiksēta* (Гороховская 2011).

² Autentiskums kā sociāli konstruēts koncepts lietots ar nozīmi – kultūras forma, kuras saikne ar pagātni vai pirmveidolu ir kvalitatīvi pārāka, taču aktīvi dzīvo cilvēku saziņā.

Agrārājās sabiedrībās „svešais” ir nepieņemams, turpretī mūsdienu pilsētvidē robeža starp „savējo–svešo/ citādo” regulāri tiek pārkāpta, izjaucot tradicionālās nostādnes un izveidojot nenoteiktības stāvokli. Pēc Larisas Gorohovskas (*Лариса Горуховская*) domām, tieši ikdienas kultūras prakses ir tās, kas „svešo” pārstrādā „savējā” (Горуховская 2011). Svarīgi ar jauninājumiem un interpretācijām nesagraut tradīcijas kodolu, kurš saistīts ar kopienas atmiņu un pašidentifikāciju. Pēc Kristinas Vaisvalavičienes (*Kristina Vaisvalavičienē*), *papildus tam, ko konkrēta sabiedrība vai kopiena atzīst par „savējo”, tās identitāti palīdz izcelt arī tas, no kā kopiena norobežojas, ko identificē kā „nesavējo”. Tradīcijām vai vērtībām, kuras tiek konotētas ar pozitīvo indeksu, pastāv iespēja pāriet uz savējo lauku, tostarp elementi ar negatīvo vērtējumu tiek attiecināti uz „svešā” kategoriju un tiek noraidīti vai izmantoti „savējā” simboliskā kapitāla stiprināšanai* (Vaisvalavičiene 2014: 157). Piemēram, bluķa vilkšana Ziemassvētkos, putnu dzīšana Lieldienās vai uguns riteņa ripināšana no kalna Jāņos kā liecības Latvijā pierakstītas vienā vai dažos kultūrvēsturiskajos novados. Taču tāpēc vien mēs nevaram apgalvot, ka citur tas nekad nav ticis darīts. Pētījumi atklāj arvien jaunus faktus. Izzinot un iepazīstot rituālu jēgu svētku svinēšanas procesā, mēs varam vai nu atmodināt savu ģenētisko atmiņu un integrēt tos sava novada kultūrā vai otrādi – saprast, ka tie neiederas lokālajā tradīcijā.

Pasaules tautu tradicionālo kultūru pamatā ir vieni un tie paši likumi. Jebkura tradicionālā kultūra dažādās dzīves parādības un notikumus uztver caur opozīcijas prizmu „savējais–svešais” un demonstrē pārsteidzošu mobilitāti „svešā” racionālo elementu apgūvē. Tradicionālā kultūra funkcionējusi nepārtrauktā starpkultūru dialogā un „citādā” pieredzes apgūšanā. Tā ir dzīvs organisms, kas rodas, dzīvo un attīstās, iesūcot sevī labākos „svešā” paraugus (Ковалева 2014). Tā tas turpinās arī mūsdienās.

Tradīciju apguve pamatizglītības mācību procesā

Katra paaudze tradīcijas pārbauda no jauna. Lai indivīds tradīcijas atklātu kā „derīgas”, personīgi nozīmīgas, ir nepieciešams izprast tradicionālo domāšanas mehānismu, priekšstatu un rituālu sistēmu, to jēgu, tādējādi tuvoties atbilstoši arhaiskajam garīgajam apvārsnim. Kas jāņem vērā, realizējot tradicionālās kultūras apguvi pamatizglītībā?

Vispirms svarīgi zināt, kāds ir rituālo darbību rezultāts. „Kāds labums man no tā būs?” vai „Kāpēc man tas jādara?” Ja šādu jautājumu uzdotu tradicionālās sabiedrības pārstāvim, atbilde, iespējams, būtu: „Tā darīja mani senči”. Nepārtraukta iedibinātu rīcību atkārtošana ir bijusi iepriekšējo paaudžu dzīve, tā ir veidojusies tradīcija. Mūsdienīgums pieprasa tradīcijas apgūšanā tādu aspektu, kā jēgas izpratne. Mākslīgi tradīcijas neatdzimst, mehāniska tradicionālās kultūras formu reproducēšana mūsdienu cilvēkam, visticamāk, var šķist bezjēdzīga. Taču ar *personiskās jēgas starpniecību sabiedriski nozīmīgas normas un kultūras vērtības konkretizējas indivīda apziņā un pārtop viņa rīcības un uzvedības iekšējos motīvos*

(McWilliam, Erica; Taylor, Peter 2012). Informācijas gūzma, nekvalitatīva ezotēriskā tradīciju interpretācija vai vienkārši atsevišķu indivīdu iztēles spēle, kas tiek uzdots par tradīciju, kā arī garīgā biznesa idejas var radīt „klupšanas akmeņus” nezinošam iesācējam.

Mūsdienās tradicionālās kultūras apgūvē, tradīciju atjaunošanā nepieciešama kritiska un radoša pieeja. Kritiskā pieeja ietver analīzi un loģiku jeb kritisko domāšanu, radošā pieeja jeb diverģentā domāšana paredz jaunu risinājumu meklēšanu, un tas pamatojas spējā kritiski novērtēt tradīciju aktualitāti mūsdienu kontekstā (Fišers 2005).

Lai īstenotu tradicionālās kultūras apgūvi pamatizglītībā bērnam personīgi nozīmīgā veidā, svarīgi pievērst uzmanību bērna dzīves pieredzei (esošajām zināšanām, pārdzīvojumiem, notikumiem). Ja mācības būs saistītas ar bērna dzīves pieredzi, viņš būs ieinteresēts iesaistīties darbībā, kas viņa pieredzi paplašina. Šo domu pamato Deivida Kolba (*David Kolb*) empīriskās mācīšanās teorija, kurā akcentēta personīgās pieredzes un darbības nozīme jaunas pieredzes un izpratnes konstruēšanas procesā (Kolb, 1984) un Alekseja Ļeontjeva (*Алексей Леонтьев*) darbības teorija (Леонтьев 2005). Būtiskākās šo teoriju atziņas iestrādātas raksta autoru veidotās grāmatu sērijas struktūrā, *ietverot*:

- *jautājumus bērna pieredzes aktualizēšanai;*
- *uzziņas materiālu pieredzes bagātināšanai;*
- *autentiskus folkloras tekstus: tautasdziesmas, ticējumus, pasakas, rotaļas un spēles;*
- *pētnieciskus un radoši praktiskus uzdevumus;*
- *āķīgus jautājumus prāta asināšanai;*
- *vārdnīcu mazāk zināmu vārdu nozīmju izpratnes veicināšanai;*
- *atgriezeniskās saiknes uzdevumus paveiktā pašnovērtējumam* (Rancāne, Siliņa-Jasjukeviča, Briška 2016: 242).

Piedāvātais tradīciju saturs var nebūt bērnam pazīstams vai svarīgs, bet dažāda veida vērtību pārdzīvojumi ir katra bērna pieredzē. Dzīvesprieka, pārsteiguma, izbrīna, azarta, pašpaļāvības, gandarījuma, draudzības, sāncensības, nopietnības un bijības, „varēšanas” vai kopā būšanas pārdzīvojuma pieredze liecina, ka notikums ir bijis personīgi nozīmīgs bērnam. Rosinot sarunu ar bērniem par viņu tradīciju pieredzi, tradicionālo vērtību pārdzīvojums tiek atsaukts atmiņā un pārdzīvots vēlreiz. Ja pieaugušais zina, kāda jēga (un līdz ar to – vērtību pārdzīvojums) ir viņa piedāvātajām zināšanām un darbībām, iespējams katram tematam atrast paralēles bērna dzīvē.

Tradicionālās kultūras izziņas procesā bērnus aktīvāk iesaistīties rosina problēmjautājumi vai noformulēta pretruna. Piemēram: *Kāpēc svētkos jāslauka grīda, ja tā tik un tā atkal kļūs netīra? Vai tu proti iztīrīt istabu, māju sētu? Kā tu to dari ikdienā, kā pirms svētkiem? Kādēļ tieši pavasarī ir tradīcija veikt lielo tīrīšanu?* (Rancāne, Siliņa-Jasjukeviča, Briška 2016)

Tradīciju apgūvē nepieciešama praktiska darbošanās – gatavošanās svētkiem,

svētku svinēšana, rituālo darbību veikšana. *Priekšmetiskai apziņai, sapratnes piepūlei, cenšoties ietiekties parādību likumā, patiešām nekad nav īsti izzināms tas, kas ir dzīvs. Dzīvais nav tāds, ka no ārienes varētu ieskatīties tā dzīvēstībā. Gluži pretēji, vienīgais veids, kā aptvert dzīvēstīgo, ir kļūt ar to iekšējam,* (Gadamer 1999: 242) raksta filozofs Hanss-Georgs Gadameris (*Hans-Georg Gadamer*). Piemēram, gatavojoties Ziemassvētkiem, bērnus var iesaistīt tradicionālo telpu rotājumu izgatavošanā. Izgatavojot puzurus svētkiem, bērni latviešu valodā paplašina vārdu krājumu ar iepriekš nezināmiem vārdiem: *spīdzenis, puzurs, ķists, valgi, spurguļi*, mācās lasīt un izmantot, kā arī paši veidot rotājuma izgatavošanas instrukciju. Matemātikā bērni mācās aprēķināt rotājuma izgatavošanai nepieciešamos materiālus un apgūst prasmi mērīt un konstruēt telpiskas ģeometriskas figūras. Mājturībā un tehnoloģijās – vākt un sagatavot dabas materiālus, griezt, vērt, siet, rotāt. Sociālo zinību saturs paplašina bērnu izpratni par Ziemassvētku tradicionālo rotājumu nozīmi saistībā ar tautas priekšstatiem par laiku un telpu. Rosina bērnus iesaistīties svētku savlaicīgā plānošanā, pienākumu un atbildības sadalē sagatavošanās procesā. Dabas zinību saturs bērniem palīdz izprast augšanas un miera periodu auga dzīvē un gada ritumā, salmu izmantošanas skaidrojums rotājuma izgatavošanā rada priekšnosacījumus rotājuma simboliskās nozīmes izpratnei (Rancāne, Siliņa-Jasjukeviča, Briška 2014).

Veidojot mūsdienīgu mācību literatūru, ļoti svarīgi piedāvāt uzdevumus, kas rosina bērnus izmantot dažādus folkloras materiālus un tradīciju izziņas avotus esošās pieredzes paplašināšanai. Piemēram, izzinot sava novada gadskārtu svētku tradīcijas, bērni vienlaikus var pilnveidot savu digitālo pratību, mācīties izmantot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas kā līdzekli tradīciju izpētē. Bērni var veikt intervijas ar tradīciju lietpratējiem savā novadā, izvirzot sev svarīgus jautājumus. Apkopot iegūto informāciju ar saviem domubiedriem, strādāt kopā, sadarboties. Salīdzināt savu un citu pieredzi, lasīt un analizēt folkloras tekstus un dažādus izziņas materiālus, mācīties spriest par tradīciju jēgu mūsdienu kultūras kontekstā. Tradīciju pētīšana, salīdzināšana, apspriešana, vērtēšana ļauj mācības individualizēt un personalizēt. No darbības jēgas viedokļa skolotājam ir jādara viss, lai bērni izprastu tradīciju mācīšanās mērķi. Svētki ir opozīcija ikdienai, tie cilvēkam sniedz savīņojuma, prieka un sajūsmas solījumu. Autoru pieredze liecina, ka doma par svētkiem bērnus iedvesmo aizrautīgāk un mērķtiecīgāk iesaistīties svētku sagatavošanā piedāvātajās mācību darbībās. Kopīga mērķa izpratne saliedē mācību procesā iesaistītos un rosina konstruktīvai sadarbībai. Zināšanu un prasmju praktiska pielietošana svētku situācijā rada apstākļus emocionālam pārdzīvojumam un personības iesaistīšanai veselumā. Neviens mācību līdzeklis vai skolotāja stāstījums par tradīcijām no vēsturiskās perspektīvas nevar ietvert visu dzīves un kultūras pasaules daudzveidību un šodienas notikumu dinamiku, ja bērnam netiek piedāvāta iespēja pašam pārliecināties par iegūto zināšanu un prasmju izmantošanu. Plānojot svētkus, skolotājam ieteicams apsvērt svētku rituālam atbilstošas vides izvēli. Kā liecina pieredze, spēcīgu svētku pārdzīvojumu izraisa iespēja svētkus nosvinēt tuvāk dabai, lauku sētā. Organizējot

svētkus, ieteicama sadarbība ar bērnu vecākiem, visiem kopā meklējot vislabākā risinājuma iespējas.

Tradīciju apgūvē gūtajai pieredzei nav nozīmes, ja nav atgriezeniskās saiknes. To nodrošina refleksija – iespēja bērnam apzināt jaunajā tiešajā pieredzē gūto pārdzīvojumu, zināšanas un prasmes. Raksta autoru grāmatu sērijas „Sauls gads” grāmatās iekļauti dažādi refleksijas veidi: *aprakstošā* pievērš uzmanību reālajiem faktiem, t. sk., ļauj bērnam niansēti uztvert savas izjūtas, pamanīt izvēles un vērtējumu (ko darīju?, kas notika?, ko jutu/ domāju?); *analītiskā* – piedāvā no dažādiem skata punktiem analizēt atsevišķus darbības aspektus gadskārtu svētku sagatavošanā un īstenošanā, papildinot bērna subjektīvo vērtējumu ar skolotāja piedāvātajiem kritērijiem (kā risināju jautājumus?, kā panācu efektu?, kas man bija svarīgi?, kā to varu pilnveidot?); *kritiskā* – piedāvā bērnam gūt darbības vērtējumu plašā sociālo un kultūras vērtību kontekstā (kas ir svarīgi?, kāda jēga manai darbībai?, kādēļ es tā izvēlējos?). Refleksijā bērns apzinās, ko ir iemācījies, zina, prot, saprot, kādu attieksmi pret to jūt.

Iepriekš piedāvātie apsvērumi ir būtiski novada tradicionālās kultūras mūsdienīgai īstenošanai pamatizglītībā.

Secinājumi

Kultūras tradīciju apguves ierosinātājas sākumā ir vecāku, pēc tam skolotāja piedāvātās vērtību koordinātes. Bērns pieredzi par novada tradicionālo kultūru var iegūt teorētiskā un kognitīvā ceļā, tomēr paties kultūrizpratnes dziļums atklājas brīdī, kad tradīcijas tiek lietotas.

Mehāniska tradicionālās kultūras formu reproducēšana ir bezjēdzīga. Ar personiskās jēgas starpniecību sabiedriski nozīmīgas normas un kultūras vērtības konkretizējas indivīda apziņā un pārtop viņa rīcības un uzvedības iekšējos motīvos.

Personīgajā pieredzē pārstrādāti jēdzieni, parādības un norises funkcionē kā augstākas pakāpes kognitīvās saiknes, tādējādi jēdzieni tiek nostiprināti indivīda domāšanas struktūrā mijiedarbībā ar apkārtējo sociokultūras vidi. Tradicionālās kultūras apguvi bērnam svarīgi būtu sākt ar „savējā”, tuvā apzināšanu, savas mājas izveidi, tātad, sava novada tradīciju izzināšanu. Sastapšanās ar „citādo” mūsdienu pasaulē ļaus tam identificēt sevi kā patību un izvēlēties – izmantot „svešo” savas kultūras kapacitātes stiprināšanai vai nē.

Tradicionālās kultūras satura apgūvē svarīgas filozofiskas kategorijas un kultūras struktūrelementi ir *laiks, telpa, dalībnieki, rituāli un rezultāts*. Šāds strukturējums palīdz atklāt gadskārtu svētku svinēšanas tradīciju jēgu. Tradicionālās kultūras apguvi integrēti var īstenot visu pamatizglītības jomu – valodas, tehnoloģiju un zinātņu pamatu, mākslas, cilvēka un sabiedrības mācību priekšmetu satura apgūvē.

Mācīšanās, sadarbojoties dažādu paaudžu cilvēkiem, ir viens no svarīgākajiem principiem tradicionālās kultūras praksē. Jēgpilna izpratne veidojas vieglāk, ja notiek praktiska darbība ar konkrētu materiālu konkrētā vidē, tādā veidā gūtā pieredze stiprina saikni ar apkārtējo pasauli.

LITERATŪRA

- Bronfenbrenner, Urie (ed., 2005). *Making Humans Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development*. Sage Publications: Thousand Oaks, CA.
- Dewie, John (1997). *Experience and Education*. New York: Touchstone.
- Eliade, Mirča (1996). *Sakrālais un profānais*. Rīga: Minerva.
- Fišers, Roberts (2005). *Mācīsim bērniem domāt*. RaKa, Rīga.
- Gadamers, Hanss G. (1999) *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava.
- Gadamers, Hanss G. (2002). *Skaistā aktualitāte*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Ministru kabinets (2013). *Kārtība, kādā izvērtē un apstiprina mācību literatūras atbilstību valsts pamatizglītības standartam un valsts vispārējās vidējās izglītības standartam*. MK noteikumi Nr. 894 Rīgā, 2013.gada 17.septembrī.
- Kolb, David (1984). *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, New York.
- Kūle, Maija (2016). *Jābūtības vārdi. Eīdes par zināšanām un vērtībām mūsdienu Latvijā*. Rīga: Zinātne.
- Lapinska, Ieva (2012). *Identitāte un citādība*. Rīga: LU aģentūra „LU Filozofijas un socioloģijas institūts”.
- Lipsne, Aleta, Bukne-Sala, Kristīne, Leimane, Ilga, Jankovska, Laila (2016). *Suitu novada mācība*. Alsunga: Suitu etniskās kultūras centrs.
- McWilliam, Erica; Taylor, Peter (2012). *Personally Significant Learning*. <http://www.ericamcwilliam.com.au/personally-significant-learning/>, sk. 20.10.2016.
- Pike, Kenneth, L. (1954) *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. Preliminary edition. Glendale, CA: Summer Institute of Linguistics.
- Rancāne, Aīda, Siliņa-Jasjukeviča, Gunta, Briška, Ilze (2014). *Saules gads. Ziemassvētki*. Rīga: Madris.
- Rancāne, Aīda, Siliņa-Jasjukeviča, Gunta, Briška, Ilze (2016). *Saules gads. Lielā diena*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Rogoff, Barbara (2003). *The cultural nature of human development*. Oxford, USA: Oxford University Press.
- Siliņa-Jasjukeviča, Gunta (2011). *Novada tradicionālā kultūra lokālās kultūrpiederības veicināšanai sākumskolā*. Promocijas darbs doktora zinātniskā grāda iegūšanai pedagogijā. Rīga: LU. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4684/20789-Gunta_Silina_Jasjukevica_2011.pdf?sequence=1, sk. 10.11.2016.
- Šuplinska Ilga, Justs, Māris (2014). *Baļtinovys receptis* [CD]. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola.
- Šuplinska Ilga, Justs, Māris (2016). *Viļakys ticiejumi* [CD]. Rēzekne: Rēzeknis Tehnoloģiju akademeja.
- Vaisvalavičiene, Kristina (2014). Tradicionālās kultūras robežu maiņa lietuviešu un latviešu bērnu periodikā (1866–1940). *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls* VI. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 151–171.
- Байбурин, Альберт (1993). *Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. Санкт-Петербург: Наука.
- Гороховская, Лариса (2011). Образ „чужого” в традиционной и современной культурах. *В мире науки и искусства вопросы филологии, искусствоведения и культурологии* I. Новосибирск: Сибак. <https://sibac.info/conf/philolog/vi/26523>, sk. 10.11.2016.
- Зыкова, Марина (2006). *Фольклоротерапия: структурирование жизни через обряд*. Москва: Издательство психолого-социального института.
- Ковалева, Татьяна (2014). Опыт трансформации чужого в свое в русской

- традиционной культуре. *Теория и практика общественного развития* 2. 160–162. <http://cyberleninka.ru/article/n/opyt-transformatsii-chuzhogo-v-svoe-v-russkoy-traditsionnoy-kulture>, sk. 12.11.2016.
- Леви-Строс, Клод (2000). *Мифологиики. Сырое и приготовленное* 1. Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга.
- Леонтьев, Алексѣй Н. (2005). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Смысл.
- Морина, Лариса (2011). Концептуализация чужого в аспекте проблемы мультикультурализма. *Международный журнал исследований культуры*. <http://www.intelros.ru/readroom/mezhdunarodnyy-zhurnal-issledovaniy-kultury/mgis-1-2011/14598-konceptualizaciya-chuzhogo-v-aspekte-problemy-multikulturalizma.html>, sk. 22.10.2016.
- Топоров, Владимир Н. (1983). Пространство и текст. *Текст: Семантика и структура*. Москва: Наука. 227–284.
- Штихве, Рудольф (1998) Амбивалентность, индифферентность и социология чужого. *Журнал социологии и социальной антропологии*. Т. 1. Вып. 1. http://ecsocman.hse.ru/data/654/735/1231/004_Shtihve.pdf, sk. 20.10.2016.
- Элиаде, Мирча (2015). *Трактат по истории религии*. Москва: Академический проект.

Aīda Razumovska (*Аида Разумовская*)

ОБРАЗ ЛЬНА В ФОЛЬКЛОРЕ И ЛИТЕРАТУРЕ: ПСКОВСКО-ЛАТГАЛЬСКОЕ ПОГРАНИЧЬЕ

В статье представлен опыт осмысления льна как одного из дендро-символов Псковской земли и Латгалии. В устном народном творчестве жителей соседних территорий отражен процесс выращивания и обработки льна, использование его в ритуальных целях в качестве оберега от негативной энергии. Символом родной земли лен выступает в поэзии – псковской (Олег Алексеев, Станислав Золотцев) и латгальской (Мадсолас Йоньс, Антонс Күкойс), чаще он запечатлен визуально – красующимся своей голубизной (Александр Абросимов) или желтизной. Обонятельный образ «моченого осеннего льна» принадлежит поэту эмиграции Юрию Иваску, у которого в воспоминаниях псковский пейзаж возникает из запаха льняной гнили, крепкого «смрада», который он, тем не менее, воспринимает как дар. В прозе другого эмигранта, Леонида Зурова, выросшего на псковской земле, образ льна приобретает вневременной смысл, ассоциируясь с суровым и древним краем. В семантике образа льна находит отражение верность традициям жителей псковско-латгальского пограничья.

Ключевые слова: Латгалия, Псков, пограничье, лен, фольклор, художественная литература, оберег от негативной энергии, символ родной земли.

LĪNU TĒLS FOLKLORĀ UN LITERATŪRĀ: PLESKAVĀ UN LATGALES PIEROBEŽĀ

Rakstā ir piedāvāta līnu kā dendroloģiska simbola analīze, skatot Pleskavas apgabala un Latgales reģiona piemērus. Kaimiņu teritoriju mutvārdu daiļradē ir atspoguļots līnu audzēšanas un apstrādes process, kā arī auga kā aizsarga pret negatīvo enerģētiku izmantošana dažādos rituālos. Līni kā dzimtās zemes simbols parādās kā Pleskavas dzejnieku (Oļegs Aleksejevs, Staņislavs Zolotcevs), tā latgaliešu dzejā (Madsolas Juoņs, Ontuons Kūkuojs), biežāk tas izpaužas tīri vizuāli, spoguļojoties savās ziluma (Aleksandrs Abrosimovs) vai dzeltenuma nokrāsās. Spēcīgs ožu aktualizējošs tēls (mērcēti rudens līni) ir sastopams emigrācijas dzejnieka Jurija Ivaska dzejā. Viņa atmiņās Pleskavas peizāža dzimst no līnu mērcēšanas sīvā aromāta, ko dzejnieks uztver kā dzimtenes velti. Cita emigrējošā prozaiķa Leonīda Zurova, kas audzis Pleskavas pusē, teksts līnu tēls iegūst pārļaicīgu nozīmi, asociējās ar senu un drūmu senatnes zemi. Autors līnu tēla semantikā rod uzticību

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2235>

tradīcijām, ko glabā Pleskavas un Latgales pierobežās iedzīvotāji.

Atslēgas vārdi: Latgale, Pleskava, pierobeža, linu tēls, folklorā, daiļliteratūra, aizsardzība no ļaunās enerģētikas, dzimtās zemes simbols.

THE IMAGE OF FLAX IN FOLKLORE AND LITERATURE: PSKOV AND LATGALE FRONTIER

The article presents reflections on flax as a floral symbol of Pskov land and Latgale. The folklore of neighbouring lands describes how flax was grown, processed and used for ritual purposes as a protective charm against negative energy. The semantics of flax reflects the archaic character of the homeland in the cultural knowledge of the people of the Pskov-Latgale frontier and their loyalty to tradition.

Flax has always been the main field plant and source of income in frontier lands of Pskov and Latgale. In the world market the most valuable flax among all other types of Baltic and Belorussian flax was Pskov flax fibre.

In the flax growing territories long-lasting folklore traditions were set up, which indicates that flax has always had not only practical but also a symbolic meaning for the peoples of the Baltic States, Belarus and Russia. In the territory of Pskov region the crop fertility rites were practised to ensure the flax crops, for example, horse riding for “tall flax”. Flax fibre was considered to be an amulet, a protection from negative energy. Flax linen sheets were used during childbirth in Latgale, in Pskov land the afterbirth was wrapped in it and given to the midwife; the sick children were wrapped up in the flax prayer tablecloth, etc.

In Russian folklore in the territory of Latgale flax growing and flax processing are frequently reflected in couplets (chastushkas), riddles and lyrical songs. Flax is the symbol of strength and persistence. Numerous contacts on frontier territories have contributed to the plot commonalities of fairy and non-fairy prose, e. g. flax can save man from the evil spirit. Such plots are registered both in the territory of Pskov region and Latgale. The image of flax left the realm of folklore for literature, which is common for both Pskov and Latgale.

Latvian poets create a vivid image of “flax crop fields” which reflect the landscape peculiarity of Latgale. Quite often the image of flax crop fields brings them back the memories about their past life (V. Krāslavietis, P. Antropov – O. Alekseyev). So V. Krāslavietis remembers his native Latgale with the blue lakes, where blue flax is growing, where he rides to visit someone on a horse of cheerful memories. Flax often takes Pskov writers on a journey into the memory (O. Alekseyev, L. Malyakov).

There is an inseparable link of flax with the landscape of Latgale and with the people living there. A. Kūkojs marks parallelism in his daughter’s appearance: curly and thin as Latgalian flax is daughter’s hair. Pskov poet O. Alekseyev uses such comparisons to reveal the power and tenderness of the folk soul.

At the same time flax is associated with human character and soul of people,

who are known for such typical traits as hard work and holiness, sufferings and belief. Purity and tenderness of flax corresponds to the shyness of Latgalian girls (Madsolas J.). Latgale is portrayed as a barefoot “orphan girl” who endures patiently life hardships “under the grey woolen sky” among “the fields covered with flax stalks” (A. Kūkojs).

For the Russian writers (immigrants who used to live in Pskov land and were attracted to it and associated Pskov with Russia) flax symbolizes unbreakable bond of times and loyalty to the traditions of Pskovites (L. Zurov). The image of flax in literature can be not only visual but olfactory as well. Poet Y. Ivask recalls Pskov with its “retted autumn flax”. Stinking smell, “repelling, but healing stench” has the highest spiritual value for the homesick poet. Not the beauty of the blue flax but its repelling stench is taken by the poet as a gift – as it cleanses the spirit.

For Pskov writers of the second half of the 20th century flax field also symbolises the Motherland (S. Zolotsev, E. Borisov, A. Abrosimov) – “golden” and happy, despite the grief periods. The flax field causes them to contemplate, feel tenderness and sadness. The loss of flax, which is the floral symbol of the native land, has been lately regarded by our contemporaries as a break with traditions and oblivion of the past (E. Ermak).

Flax in the literature of Pskov and Latgale is the symbol of the Motherland. It acts as a human being and embodies natural beauty and persistence. In Latgalian poetry the image of flax supports the myth about people who suffer or are orphans, who are hardworking and selfless. In Pskov literature flax depicts fading patriarchal character of the native land; no wonder Pskov is called the land of “flaxen Rus” (V. Sergejeva).

Keywords: Latgale, Pskov, border zone, folklore, literature, protection from negative energy, symbol of the Motherland.

Пограничные Псковская и Латгальская земли испокон веков являются местностями, где лен – главное полевое растение и источник получения прибыли. В 18 веке льном в Псковской губернии засевали 4/5 посевной площади (Шубина 1998: 89), избыток его отправлялся за границу. И в Латгалии, по словам историка Владислава Малаховского, практически в каждом хозяйстве выращивали лен. В первой половине 20 в. в экспорте сельскохозяйственной продукции Латвийской Республики первое место занимал экспорт льняного полотна <...>. Лен был основой экономической независимости Латвийского государства (Малаховскис 2012: 416). По оценке специалистов, для льноводства на Псковской земле имеются исключительно благоприятные природные условия: сочетание не очень тучных почв, повышенной влажности в течение всего лета и длительный световой день. Крепости волокна способствуют даже небольшие летние холода. Особенно хорошо лен растет на землях нынешних Порховского и Островского районов (Шубина 1998: 89).

Особую ценность на мировом рынке среди льнов балтийских и белорусских приобрел псковский долгунец. Согласно сведениям Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона (1890–1907), из произрастающих на северо-западе были известны льны псковские, балтийских территорий и, наконец, льны литовские и белорусские. В Бельгии лучшими льняными семенами считались *псковские*, которые шли в продажу под названием *рижских*. Такие семена во всех бельгийских таможах по распоряжению правительства сохранялись отдельно, и для обеспечения покупателей от возможности обмана со стороны торговцев на них клалась особая пломба. Сеяли и свои семена, но они большей частью не давали такого хорошего волокна, как *псковской долгунец* (Цит. по: Брокгауз, Ефрон 1890–1907).

На северо-западных территориях произрастания льна сложилась фольклорная традиция, свидетельствующая о том, что лен испокон веков имел не только утилитарное, но и символическое значение для народов Балтии, Белоруссии и России. На территории Псковской области зафиксированы обряды, способствующие урожаю льна: катание на лошадях в Прощеное воскресенье «на долгий лен» (Шубина 1998: 90). В Фольклорном архиве ПсковГУ есть материалы, в которых *сохранились следы представления об аграрно-производящем смысле всеобщего масленичного катания* (Большакова 2015: 66). Льняное волокно считалось оберегом, способом защиты от негативной энергии. Ткань из льна (простыни) использовали при родах в Латгалии (по: Малаховскис 2012: 417), на Псковской земле в нее заворачивали послед, дарили повитухе; заболевших детей обертывали молебной скатертью из льна (Шубина 1998: 104). *Жителям Островского, Себежского районов, а также старообрядцам Восточной Латвии было известно и тканье на картах – квадратных дощечках с 4 отверстиями по углам, в которые вдевают нити основы. Каждый поворот дощечки на 450 образует зев. Этим способом изготавливали пояса и оборы для лаптей* (Шубина 1998: 103).

Иван Дмитриевич Фридрих, с именем которого связано начало собирания и изучения русского фольклора в Латвии, в 1920-е годы зафиксировал частушки, где упоминается процесс выращивания и обработки льна: *Тятя сеял, я лешила, / В тяти парочку просила. / Погоди, дочка, годок, / Пока вырастет ленок* (Абызов 2004: 35), *Девки мяли, девки мяли, / Я, мальчишка, лен трепал. / Девки Богу умоляли, / Чтоб в солдаты не попал* (Абызов 2004: 161).

Латышская народная культура закрепила уважительное и даже любовное отношение ко льну, о чем свидетельствуют и более поздние экспедиционные материалы, например, загадки: *Батька – шатер, / Матка – шатриха, / Сынки – храпунки, / Дочушки – медушки*. Так представлены токовня, где лен теребят; рей, молотилки, метлы (Даугавпилсский р-н) (Федоров 2008: 103). Или: *Синий цветочек, мал мальшючек, / Мясо бросят, а шкуру изнасят. / В землю малый ушел, / В синей шапке пришел* (Федоров 2008: 265).

Являясь неотъемлемой частью жизни земледельцев, лен присутствует и

в лирической народной поэзии Латгалии: *Посею ленку/ В огороде в уголку,/ Калинка моя, моя малинка моя!/ Ты расти, расти, ленок,/ Тонок, долог и высок,/ Из коренья коренист,/ Из головы головист./ Как я в матушки жила,/ Тонкой пряли [Тонкопряхой] я была,/ Что неделя – то моток,/ А матушка с ноготок./ Как поставила ставок/ С мясоеда до толлок;/ Мое бёдро не бердится/ И колода не вертится,/ С-под поножей, с-под нитей/ Кура вывела детей,/ Кура вывела детей /Девяносто петуней...* (Федоров 2008: 186). По замечанию фольклористов, у древних латышей лен был символом силы и выносливости (Малаховскис 2012: 418). На территории Белоруссии, граничащей с Латгалией, а также и с Псковской землей, лен является национальным символом. Его образ ассоциируется с плодотворным трудом, мирным небом, достатком в доме (Елинская 2009: 70). Цветок льна на гербе символизирует постоянство, следование традициям, преемственность поколений, а также творчество и трудовые успехи людей (Елинская 2009: 70). На соседних территориях также встречается изображение цветков льна в гербе (латгальский город Виляка, Палкино Псковской области), снопы льна украшают герб Дедовичского района.

Каково символическое значение льна у псковичей? Интенсивные межэтнические контакты на приграничных территориях способствовали общности сюжетов сказочной и несказочной прозы, например, о том, как лен спасает человека от нечистой силы.

Еще в 1927 году член-корреспондент АН СССР Василий Иванович Чернышев зафиксировал в окрестностях села Михайловского (Пушкинские горы) сказку, в которой две сестры убегают с игрища от нечистых: *Слышат: за ними бегут [нечистые]. До дому далеко, они забежали за гумно и залезли в реи. Те подбежали. Навстречу им упала вязка льну и говорит [далее дословная запись]: “Постойте, об их не хлопчите. Послушайте, какую я мұку терплю. Вот меня **перво** нача́ли в землю бросать. Потом нача́ли за волосы таскать. Потом срезали с меня голову, бросили меня в воду. Потом вытягали с воды, начали меня трясти. Я лежал на земле проти́и сонца. Потом начали меня сукам пороть”. Тут петух запел, все и кончилось* (Чернышев 2004: 23). Интересно, что в сказке, как и в других фольклорных жанрах, лен уподобляется человеку. И спустя 50 лет в Псковской области бытовала сказка, где лен спасает человека от нечистой силы: *Лен, самосильно лен здесь растет у нас. Когда лен насадили в ёвню [где сушат], мужик лег спать. Стучатся в ёвню черти: “Пусти нас”. А лен деда хотел спасти и говорит чертям: “Мы не пустим. Нас в землю сыпали, мы росли, расцвели, потом нас за волосы таскали, в пучочки вязали и в ёвню сажали – мы тама сохли. Потом прайником били, на поле расстилали; дожжок, холод, голод – мы все молчали. Потом нас подняли, поставили, опять связали, опять в ёвню посажали, опять сушили – все косточки наши посохли. В машине косточки помяли. Потом нас крутили, волосики наши вили, на гвоздянку вешали, на катушки крутили. В воде мы лежали, на поле сушились, потом нас ткали, шили – иголками кололи, на деда рубаху надевали,*

так теперь вместе и ходим”. Так сказали – петух пропел, черти исчезли (ФА ПГПУ 1977: № 83).

В фольклорных источниках на территории Латгалии также отражено представление о льне как обереге от нечистой силы. Например, в деревне Пуша Резекненского р-на в 1985 году записано: *На супротке (вечеринке) мы сидели, лен мяли. Приходят как-то осенним вечером парни: высокие, красивые и увиваются вокруг девиц. Одна уронила клубок, нагнулась и взяла не клубок, а хвост волосатый и поняла, что это не паны, а черти. Одна тоже заметила. По цепочке они передали всем остальным, и одна за другой потихоньку разбрелись. И разбрелись до двенадцати часов, пока сила нечистая в свою полную силу не вошла. А теперь чертей больше нет. Теперь люди – черти* (Федоров 2008: 95). По мнению Юрия Александровича Новикова, именование чертей и оборотней «панами» может быть заимствованием из латышского фольклора (Новиков 2008: 17).

Из устного народного творчества образ льна перешел в литературу, и здесь многое объединяет псковичей и латгальцев. Латышские и латгальские поэты создают яркий образ «льняных нив», которые являются характерной особенностью латгальского ландшафта. Так, Валдис Краславиетис вспоминает родную Латгалию, *где голубые озера, голубой цветет лен*, и куда он едет гостить *на коне светлых воспоминаний* (Krašlavietis 1989: 55). Также известный латвийский поэт, родившийся и живший в Латгалии, Петр Антропов, вспоминает лен наряду с ромашками, васильками, рожью и пшеницей в родных полях, полях детства. Перед ним встает яркий визуальный образ: *Цветущий лен сгорает синим пламенем* (Антропов 2015: 26). Довольно часто и в псковской поэзии лен уводит авторов в пространство памяти: *Льняное полотенце с елками/ Как стяг белеет на стене.../ И память снежными проселками/ Ведет по отчей стороне./ Предания и песни сложены/ Про златотканый, псковский лен./ Стоит, взлелеянный, ухоженный,/ Рососою маковой краплен...* (Алексеев 2001: 16). Картины поля, где зреют хлеба и *...льны угибаются в пояс* (Маляков 1980: 35), вызывают и у Льва Малякова дорогие воспоминания детства. Латгальскому поэту А. Кукойсу важно подчеркнуть связь земного и небесного:

*Arkārt vien lini, linziedi,/ Вокруг только лен, льняные цветки,
Arī debesis linziedu esmē!// Даже небо в льняном бытии!*
(Kūkojs 2003: 116)¹

Неразрывна связь льна не только с ландшафтом Латгалии, но и с народом, проживающим здесь. У А. Кукойса на внешнем сходстве с льном строится портрет дочери: *вьющиеся, тонкие, как латгальский лен, волосы дочки* (Kūkojs 2003: 134). Пскович О. Алексеев, раскрывая «мягкую силу» народного характера, также обращается к сравнениям со льном:

*Ах, лен-ленок, и крепок ты и нежен,
Как руки женщин в псковской стороне.*

¹ Подстрочный перевод здесь и далее литературоведа Илги Шуплинской.

*А у девчонок волосы льняные...
Из дальней дали смотрят на меня,
Что лен в цвету глаза их озорные,
Сиянем синим тихо осеня... (Алексеев 2001: 16)*

В латгальской лирике лен ассоциируется с характером и душой народа, для которого характерны труд и святость, страдание и вера. Мадсолас Й. противопоставляет гордости розы *чистые цветки льна*, сравнимые с аметистами. Они дороги поэту своей нежностью, отражающей скромность народа:

*Smej kautri latvu meitine, / Смеется стеснительно латышская девушка,
Mirdz acīs debess krōsa, / В глазах блестит цвет неба,
Un poša tautas dvēsele / И сама душа народа
Ir lynu zīdam mōsa. / Является сестрой цветка льна
(Madsolas Jōņs 1998: 23)*

Поэты ассоциируют Латгалию с сироткой, способной жертвовать собой, забывая о себе, потому они обращаются к родине со словами:

*Latgale mana – sērdiene dārgā, / Моя Латгале – сиротка дорогая,
Sargā vēl tevi pilskalni sirmie? / Оберегают ли тебя древние городища?
-Kur sākas ezeri? Kur beidzas līni? / Где начинается озеро? Где
заканчивается лен?
Kas mani pārnākot sagaidīs pirmie? /
Кто меня, возвратившегося, встретит первый?
(Krāslavietis 1989: 55)*

Или у А. Кукойса:

*Aprakš pelēkām vadmalas debesīm, / Под серым суконным небом,
Pāri tūrumiem, līnu stiebriņiem klātiem,
/ Через поле, покрытое льняными стебельками,
Tek, re, kur tek mūsu sirdīs sen aizmirstā sērdienīte!
/ Семенит, смотри, семенит в наших сердцах давно забытая сиротка!
(Kūkojs 2003: 38)*

Родная земля часто предстает на фоне льняных нив.

У русских писателей-эмигрантов, живших на Псковской земле, олицетворяющей для них Россию, лен символизирует неразрывную связь времен и верность псковичей традициям: *За погостом, стоя по пояс в воде, сенские мужики таскали из топкого озера прижатый камнями и ольховыми сучьями вымоченный лен* (Зуров 1985: 143–144). Он выступает вневременным символом этого сурового и привлекательного своей первобытностью места, где и раньше сеяли лен, сотканные из которого рубахи хорошо во время пахоты и боя холодили крестьянские плечи (Зуров 1985: 143). *Здесь мужики сеют лен. Пахут то же поле, которое пахали более тысячи лет. Здесь говорят не «пахать», а «орать»* (Зуров 2014: 228).

Однако образ льна в литературе может быть не только визуальным, но и

обонятельным. Поэт русской эмиграции Ю. Иваск вспоминает Псков именно *мочеными льнами, осенними*. В его памяти псковский пейзаж возникает из запаха льняной гнили, но лирического героя он не отталкивает, напротив, сливается с представлением о родине. Рай Ю. Иваска непредставим без псковского крепкого «смрада», который он готов вдыхать *полной грудью – до печени, до селезенки даже*. Не красующийся голубизной лен, а резко и отвратительно пахнувший воспринимается поэтом как дар:

Смрад едкий, очищающий ноздри Духу –

Долгунца Псковщины – мочимого, мучимого льна.

Полной грудью и на последях из э!-ха, а!-ха

Вечный покой, вечную память осени – просини – на! (Иваск 1970: 19)

О том же Ю. Иваск писал и в книге «Повесть о стихах», вспоминая незабвенный вид *на поля, засеянные рожью, пшеницей, овсом, гречихой и знаменитым псковским льном-долгунцом: как он нежно-русо желтел к концу лета. После жатвы лён разбрасывали по полю, мочили, и он одуряющее, но и ободряюще смердел, прожигая ноздри скипидаром: вдохнуть бы опять эту едкую, неистовую, отвратительную, но и чем-то целебную вонь, очищающую нутро, самую душу...* (Цит. по: Радашкевич 2007). Автор виртуозно играет понятиями (*одуряюще, но и ободряюще смердел; отвратительная, но целебная вонь*), которые, казалось бы, должны вызвать отвращение, но, тем не менее, сгущение отрицательных характеристик оборачивается утверждением их как самых дорогих для тоскующего по родине человека. Смрадный запах обладает для поэта высшей духовной ценностью – он очищает Дух. Так «отвратительная, но целебная вонь» псковского льна утверждается почти как сакральное понятие.

Для псковских авторов второй половины 20 в. льняное поле также символизирует родину: *солнце – единственно родное –/ горит над псковской равниной льняною...* (Золотцев 2003: 83). Авторы неизменно подчеркивают безграничность льняных просторов, сливающихся с небом. Лен ставится в один ряд с солнцем и ветром, становится олицетворением родной земли, которую берегут, защищают псковичи: *Не проскачет проселком, по льнам голубым,/ Ни крестовый, ни свейский наемник* (Борисов 2003: 212). Для А. Абросимова цветущий лен вызывает чувство нежности и вместе с тем глубокой печали: *Льняное поле!/ Свет прозрачный твой/ Прекрасен и мучителен/ До боли –/ Невыразимо-бледно-голубой/ Печальный свет/ Льняного поля...//...И вдруг по нервам/ В изумленные глаза/ Нисходит/ Осознаьем сути/ Глубокая голубизна/ И чистая,/ И ясная/ До жути...* (Абросимов 1995: 183). Олицетворяя патриархальность родины, Руси, образ льняного поля окрашен чувством щемящей грусти.

Чаще всего в псковской литературе отражено умиротворение небесно-голубых или желтеющих полей льна: *Голубой июль голубеет льном,/ Синевою горит во взгляде* (Половников 1995: 248); *Соцветий огонек голубоватый/*

Давно утратил перезрелый лен:/ Стоит однообразно желтоватый,/ Лишь васильком слегка подголублен (Борисов 1982: 339). Потому родной край представляется поэтам «золотым», счастливым, радостным, несмотря на периоды ненастья: *Опять поляны, солнцем залитые,/ И лен высок, и ширь во все концы./ И легкие головки золотые/ Как свадебные плещут бубенцы...* (Алексеев 2001: 16) Сравнение созревшего льна со свадебными бубенцами подчеркивает приближение осенней поры – времени свадеб после завершения полевых работ.

Утрата льна – растительного символа родной земли – в последние годы воспринимается нашими современниками как разрыв с прошлым. Они еще помнят времена, когда *ширилось, чаще всего, темно-синее море льняное*, и удручены нынешним забвением традиций:

Вдруг стало все равно: что «киллер», что «мочило».

Мочила ж заросли – росы, мол, хватит льну.

И мальчик-дачник зря выпрашивал у мамы,

Кто вырыл и зачем в низине эти ямы.

Откуда маме знать, что в них мочили лен?

Все это для нее – история чужая.

Погибшему взамен вишневый сад сажая,

Удастся ль сохранить живую связь времен? (Ермак 2004: 151)

Таким образом, в культурном сознании жителей псковско-латгальского пограничья лен занимает чрезвычайно важное место. Устное народное творчество отражает процесс выращивания и обработки льна, использование его в ритуальных целях в качестве оберега от негативной энергии. В псковской и латгальской литературах лен соотносится с родиной, уподобляется человеку, воплощает естественную красоту и стойкость. Но соседние народы наделяют растение и собственной семантикой. В латгальской поэзии образ льна поддерживает миф о народе-страдальце, сироте – трудолюбивом и жертвенном. В литературе Пскова лен подчеркивает уходящую патриархальность родной земли, недаром псковский край называется «льняной Русью» (В. Сергеева).

ЛИТЕРАТУРА

- Krāslavietis, V. (1989) *Savāds sapnis*. Rīga: Liesma.
- Kūkojs, A. (2003). *Kur ņemies, spēks?* Rīga: Sol vita.
- Madsolas, J. (1998). *Luņu zīdi*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba.
- Абызов, Ю. И. (сост., 2004). *Русский фольклор в Латвии. Частушки*. (Собрание И. Д. Фридриха). Рига: ЛОРК.
- Абросимов, А. (1995). *Льняное поле!..* Бологов, А. А. (сост., 1995). *Скобари. Сборник произведений псковских писателей*. Псков: Отчина. 183.
- Алексеев, О. А. (2001). Бологов, А. А. (сост., 2001). *Вчера и сегодня XX век. Антология Псковской литературы*. Псков: Псковский литератор. 16.
- Антропов, П. И. (2015) *«Звенят в душе латгальские мотивы...»*. *Избранная лирика*. Рига: Printstils.
- Большакова, Н. В. (ред., 2015). *Псковская Масленица: образы, символы,*

коммуникация. Псков: ЛОГОС Плюс.

Борисов, Е. А. (1982) Пестрит перестоялыми цветами... Бологов, А. А. (сост., 1982). *Синева берегов*. Москва: Современник. 339.

Борисов, Е. А. (2003) Древний храм. Панченко, И. Я. (сост., 2003). *Пскова негасимый свет. Сборник стихотворений*. Псков: б.и. 212.

Брокгаус, Ф. А., Ефрон, И. А. (изд., 1890–1907) Лен. *Энциклопедический словарь* <http://enc-dic.com/brokgause/Len-61787.html>, sk. 15.11.2016.

Елинская, М. М. (2009) Лен в геральдике. Ловчая, Л.В. (сост., 2009). *Лен: энциклопедия*. Минск: Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі. 69–70.

Ермак, Е. А. (2004). Городок. Бологов, А. А. (сост., 2004). *Скобари. Сборник произведений псковских писателей*. Псков: Псковский литератор. 150–151.

Золотцев, С.А. (2003). Три солнца. *Псковская рапсодия. Книга стихотворений и поэм*. Псков: изд-во Областного центра народного творчества. С.83.

Зуров, Л. Ф.(1985). Гуси-лебеди. *Древний путь*. Франкфурт-на-Майне: Посев. 141–148.

Зуров, Л. Ф.(2014). Изборская земля. Пономарев, А. Ю. (ред.-сост., 2014). *Статьи и письма*. Москва: б.и. 226–228.

Иваск, Ю. П. (1970). *Золушка*. Нью-Йорк.

Малаховскис, В. (2012). Лен. Шуплинска, И. (ред., 2012).

Лингвотерриториальный словарь Латгалии Г. Резекне: Резекненская Высшая школа. с. 416–418.

Маляков, Л. А. (1980). *Милосердие весны. Новые стихи*. Ленинград: Лениздат.

Новиков, Ю. А.(2008). Русский фольклор в Латгалии. Федоров, Ф. П. (ред., 2008). *Русский фольклор в записях студентов Даугавпилсского университета (1963–1991)*. Даугавпилс: Сауле. 11–27.

Половников, В. А. (1995). Голубой июль. Бологов, А. А. (сост., 1995).

Скобари. Сборник произведений псковских писателей. Псков: Отчина. 248.

Радашкевич, А.(2007). *Философия нетленных радостей*. К выходу мемуарной «Повести о стихах» Юрия Иваска http://www.radashkevich.info/publicistika/publicistika_68.html, sk. 20.10.2016.

Федоров, Ф. П. (ред., 2008). *Русский фольклор в записях студентов Даугавпилсского университета (1963–1991)*. Даугавпилс: Сауле.

Чернышев, В. И. (сост., 2004). *Сказки и легенды Пушкинских мест*.

Репринтное воспроизведение издания 1950 года. СПб.: Наука.

ФА ПГПУ – *Фольклорный архив Псковского государственного педагогического университета*, Усвятский р-н. № 1657. № 83.

Шубина, Т. Г. (1998). Обработка льна и шерсти, прядение и ткачество. Гадло, А. В. (ред., 1998). *Историко-этнографические очерки Псковского края: Монография*. Псков: ПОИПКРО. 89–108.

Ligija Purinaša

INSPIRĀCIJAS FAKTORI ČENČU JEZUPA ROMĀNĀ „PĪTERS VYLĀNS”

Raksta mērķis ir atklāt Čenču Jezupa (īstajā vārdā Jezupa Kindzuļa) inspirācijas faktoros, kas ļautu labāk izprast romāna „Pīters Vylāns” autora dzīves gājumu un pasaules redzējumu, ņemot vērā to, ka informācijas par J. Kindzuli ir gaužām maz. Ir izmantotas divas pētnieciskās metodes: biogrāfiskā un daiļrades psiholoģijas. Lielākoties J. Kindzuļa inspirācijas faktori ir ārpusliterārie, un tie ir saistīti ar viņa uzkrāto dzīves pieredzi (sociālie un politiskie laikmeta notikumi, izglītība un sabiedriskās aktivitātes, privātā dzīve). Savukārt literārie un kultūras inspirācijas faktori ir atklājami, raksturojot viņa etnisko un reliģisko piederību, to sinkrētisms un Eiropas kultūras pieredze.

Atslēgas vārdi: Jezups Kindzuļš, Pīters Vylāns, inspirācijas faktori, pozitīvisma virziens daiļliteratūrā.

FACTORS OF INSPIRATION IN ČENČU JEZUPS’ NOVEL “PĪTERS VYLĀNS”

Čenču Jezups or Dzērkste (real name Jezups Kindzuļš, 1888–1941?) was a Latvian public figure, agronomist, publicist and writer. Date of his death is unknown – he was arrested in February 1941 by NKVD (People’s Commissariat for Internal Affairs), but after that there is no information about his further life. He participated in the Latvian Awakening movement at the beginning of 20th century. Later J. Kindzuļš was one of the organizers of the Latvian congress (1917) in Rēzekne and a member of Constitutional Assembly of Latvia (1920–1922). He was an editor of such periodicals as “Latgalīts” (1921), “Latgolas Zemkūpis” (1924–1935), “Latgolas lauksaimnīks” (calendar, 1924–1935). He wrote his novel “Pīters Vylāns” between 1935 and 1941. It was first published in Daugavpils in 1943 by writer and publisher Vladislavs Luocis. Later it was published again in Germany in 1967.

Čenču Jezups’ novel “Pīters Vylāns” was analysed by Miķelis Bukšs, Ilona Salceviča, Oskars Seiksts. The mentioned papers reveal the meaning of Latvian self-confidence, which is disclosed in “Pīters Vylāns”, but unfortunately the author of this novel seems to be forgotten. Therefore the aim of this research is to “decode” factors of inspiration in Čenču Jezups’ novel “Pīters Vylāns” to gain more information about author’s life and his value system.

Inspiration is always connected with writer’s life experience. Furthermore, the writer creates his own world. Vladislavs Luocis wrote that J. Kindzuļš planned to write

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2237>

a trilogy (Lōcis 1965: 26), but because of Latvia's occupation by the Soviet Union this intention was not fulfilled. Factors of inspiration are divided into two groups: literary and non-literary (Lukaševičs 2007: 5). Non-literary factors of inspiration are those connected with J. Kindzuļs' life (social and political events, education and public activities, private life). Literary and cultural factors of inspiration refer to his interests and Latgalian self-identification.

Novel "Pīters Vylāns" was written during the authoritarian regime of Kārlis Ulmanis (1934–1940) and deals with peasants' life during the Russian Revolution of 1905 (1905–1907) in Latgale. The problems of Latgalian identity (to be russified or polonized, quest for identity as a possibility) are dealt with by means of such characters as Vera Semjonova, Stefa, Meikuls Stumbris and Buks. It may be that the characters Pīters Vylāns and Ontons Sleižs are the two sides of J. Kindzuļs' alter ego. His life experience until World War I is revealed in Pīters Vylāns, but after 1920 – in Ontons Sleižs. J. Kindzuļs may have studied either agronomy or law in Petersburg (after 1907). He took part in Latgalian Musical society and later he worked in the editorial office of newspaper "Dryva" (1908–1912). J. Kindzuļs was involved in the First World War and after that he worked in Rēzekne Commerce School (1919). After 1922 he started farming in his household "Pelēķi" in Laucesa rural municipality and was busy with issues of agronomy in Latgale.

J. Kindzuļs' private life is revealed in two women characters: Elvira and Stefa. Kindzuļs himself had three wives: unknown (married before 1919), Hortenzija Kindzule (Dardedze, married about 1921), Jadviga Kindzule (Kondrāte, married before 1933). J. Kindzuļs became a widower twice. He had two sons: Česlavs (from his first marriage) and Andrivs Jēkabs (from the second marriage). The third child was a daughter, but he and his wife Jadviga lost her because she died of an illness when she was 3.

Because of lack of information about J. Kindzuļs, there is no possibility to find out his interests. The only way to get more information about J. Kindzuļs is to research his novel "Pīters Vylāns". From the novel we know that for J. Kindzuļs there are three groups of literary and cultural factors of inspiration. Firstly, it is Latgalian self-confidence, which appears in the use of Roman Catholic elements such as rites, prayers and honour songs for God. Secondly, it is syncretism of Christian faith and paganism, which is presented as rewriting of folksongs by hand and "vakariešona" or evening gathering. Thirdly, it is European culture, because it is clear that J. Kindzuļs knew, for example, such writers as Goethe, Dostoevsky, Tolstoy, classical music (F. F. Chopin) and architecture.

The amount of information about J. Kindzuļs must be enriched and research must be continued. Novel "Pīters Vylāns" was written after 1935 and it is autobiographical. Such characters as Pīters Vylāns and Ontons Sleižs reflect the personality of J. Kindzuļs, but Elvira and Stefa reveal some traits of his wives Hortenzija and Jadviga. J. Kindzuļs glorifies values which became significant after 1934: land and farming, peasants and unity. He describes the Latvians of Latgale

during the Russian Revolution of 1905 (1905–1907), but at the same time he criticizes the tendency to be latvianized. The same attitude he has to russification. He accepts the ideological course of Kārlis Ulmanis policy and this ideological position of J. Kindzuļs is manifested as a form of rebellion.

Keywords: Jezups Kindzuļs, Pīters Vylāns, factors of inspiration, positivism in literature.

Čenču Jezups (īstajā vārdā Jezups (arī Jāzepe) Kindzuļs, 1888¹–1941?) ir viens no mazpazīstamākajiem un noslēpumainākajiem latgaliešu sabiedriskajiem darbiniekiem, kas ir bijis agronoms, latgaliešu publicists un rakstnieks. Savas dzīves laikā viņš ir bijis ļoti daudzpusīgs – piedalījies gan latgaliešu sabiedriskās un kultūras dzīves organizēšanā Pēterburgā, gan arī bijis laikraksta „Drywa” redakcijas sastāvā (1908–1912), darbojies 1917. gada Latgales kongresa organizēšanas komitejā un vēlāk, Latvijas Republikas laikā, arī bijis politiski aktīvs. Darbojies Latgales Zemnieku partijā, vēlāk – arī Latgales Demokrātiskajā apvienībā (pēc: Jākobsons, Ščerbinskis 2006: 76). Rakstniecībā viņš ir pazīstams ar diviem pseidonīmiem – Dzērkste un Čenču Jezups. Viņa nozīmīgākais devums latgaliešu literatūrā ir par autobiogrāfisko romānu uzskatītais „Pīters Vylāns”, kas pirmoreiz publicēts 1943. gadā Daugavpilī, atkārtoti – 1967. gadā trimdā. Tiek uzskatīts, ka rakstnieks gājis bojā 1941. gadā.

Kas īsti noticis ar J. Kindzuli 1941. gadā nav skaidrs. V. Seiles izdevumā publicētie dokumenti atklāj, ka J. Kindzuļa īpašās pazīmes bija tālredzība (nēsājis brilles), viņa acu krāsa bijusi pelēka (pēc: Seiļš 1943: 29). Viņa reģistrācijas lapa Daugavpils cietumā tika aizpildīta 1941. gada 17. jūnijā (pēc: Seiļš 1943: 30), savukārt par arestu ir šāda informācija: *Padūmu vara aizvaduse J. Kindzuli nu saimnieceibas Īlyukstes apr. 1941. g. 14. junijā* (Seiļš 1943: 31). 1965. gadā grāmatu izdevējs

¹ Neskaidrības raisa J. Kindzuļa īstais dzimšanas gads un datums, jo zinātniskajā literatūrā valda pretrunīgi viedokļi. Piemēram, latgaliešu trimdas literatūrvēsturnieks Miķelis Bukšs Čenču Jezupa romāna „Pīters Vylāns” (1967) priekšvārdā par Jāzepe Kindzuļa dzimšanas gadu uzskata 1888. gada 4. (16.) aprīli (tāpat to akcentē arī Jānis Broks izdevumā „Latgales kultūras darba entuziasti (līdz 1944. gadam)” (1995), kā arī šis datums tiek uzskatīts par īsto Jāņa Paukštes, Annas Rancānes, Ilonas Salcevičas un Irēnas Vilčukas sastādītajā biogrāfiskajā vārdnīcā „Latgales kultūras darbinieki” (2008)), savukārt enciklopēdiskajā izdevumā „Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā” (Jēkabsons, Ščerbinskis 2006) atrodams, ka Jezups Kindzuļs ir dzimis 1883. gada 23. martā. Donāts Latkovskis jau 1942. g. laikrakstā „Rēzeknes Ziņas” pauž uzskatu, ka J. Kindzuļs dzimis 1883. gadā (Latkovskis 1942: 3). Iespējams, ka šī nekonsekvence ir radusies pat J. Kindzuļa dzīves laikā, respektīvi, 1929. gadā tiek izdota „Latvijas darbinieku galerija (1918–1928)”, kur, raksturojot Jezupa Kindzuļa dzīves gājumu, minēts 1883. gads (Krodgers 1929: 57). Kādēļ šāda situācija radusies, nav skaidrs, iespējams, ka tā ir bijusi neapzināta kļūdišanās. Var izteikt pieņēmumu, ka šādu dzīves datu sagrozīšanu var būt ietekmējušas J. Kindzuļa politiskās gaitas vai ambīcijas. Raksta autore uzskata, ka īstenais J. Kindzuļa dzimšanas gads ir 1888. gads, uz ko norāda publicētie Daugavpils cietuma dokumenti V. Seiles izdevumā „Latgolas aizvastu preses darbinīku piemiņas izstōde 1943. g. nu 2.–10. junijam Daugavpilī, Kr. Valdemara īlā 36” (Seiļš 1943: 29–30).

un rakstnieks V. Lōcis atklāj: *Kod 1941. gada 27. jūnijā 3 stundēs pēc pusnaktīm nu sovas paslēptuves redzēju dzanūt cīturnīkus uz Rēzeknes pusi pa Daugovpiļš 18. novembra īlu, tod vērūs, ka varbut iraudzeišu un pazeišu Jezupu Kindzuli, bet tō navarēju, jo muna paslēptuve beja zamu un es varēju redzēt cīturnīkus tikai leidz pusei* (Lōcis 1965: 27). Savā dienasgrāmatā V. Lōcis atklāj, ka 1941. gada 26. jūnijā karadarbība sasniedza Daugavpili (Lōcis 64), un *jūlijā Daugovpiļš cītuma pogolmā izroka cītumā nūslapkavōtūs (..) meklēju [Vladislavs Lōcis – L.P.] storp tim Jezupu Kindzuli. Myrūnim varēja tuvōtīs tikai ar slapnu mutauteņu pōrklōtu seju. Sajēmu dūšu un apsaverū vysus. (..) Bet Jezupa Kindzuļa storp jim nabeja. (..) Kur ir jō atdusas vīta, kur ir Čēncu Jezupa kops, tō mes nazynim* (Lōcis 2009: 66). Spriežot pēc augstākminētā, J. Kindzuļš tika apcietināts 1941. gada 14. jūnijā, pratināts līdz 17. jūnijam, savukārt gājis bojā, hipotētiski var pieņemt, ap 20.–30. jūniju. Jūlija Terēze Rogožina atklāj: *Krystamōte Jadvīga Kindzule meklēja sovu veiru Jezupu Kindzuli Daugovpiļš cītuma teritorejā kūpā ar kaiminīni, jo viņa poša nabeja spējeiga. Apsaverūt nūmūceitūs, kas tur atsaroda, pēc apgērba un cytom pazemiem, sovu veiru Jezupu Kindzuli naatroda, tikai dabōja papeirus ar fotokarteņom un pērstu nūspīdumim. (..) Jezupu Kindzuli nikur navarēja atrast – ni cītumā pi nūmūceitim, ni kaidā izsyutejuma nūmetnē* (Rogožina 2005: 194–195). Par spīti tam, ka J. Kindzuļš bija uzskatāms par „pretpadomju elementu”, viņa sieva staļinisma laikā (20. gs. 40. gadu nogalē un 50. gadu sākumā) strādāja Raudas skolas filiālē – *Zīdeņu skūlā, [kur] jei mōceja krīvu volūdu un dzīdōšonu* (Rogožina 2005: 194). Pēc Astrīdas Švirkstas-Petaško atmiņām J. Kindzuļa dēls Andrejs (Andrivs) it kā ir gājis bojā, noslīkstot kuģa bombardēšanas laikā, savukārt vecākais dēls Česlavs Otrā pasaules kara laikā uzturējies Rīgā (pēc: Švirksta-Petaško 2005: 191). Dīvaini ir tas, ka par J. Kindzuli kā padomju varas represēto un/ vai deportēto personu nav nekādu dokumentu Latvijas Valsts arhīvā.

Līdz šim Čēncu Jezupa romāna „Pīters Vylāns” izpēte ir bijusi vien fragmentāra – tai ir pievērsta uzmanība literatūrvēsturnieka M. Bukša monumentālajā darbā „Latgaļu literatūras vēsture” (1957), viņa priekšvārdā romānam „Pīters Vylāns” (1967) un literatūrzinātnieces Ilonas Salcevičas pētījumā „Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004” (2005). Savas pārdomas par šo romānu pauž arī Oskars Seiksts esejā „Čēncu Jezups. Cik tautiskuo pozitivismā ir „Pīterī Vylānā”?” grāmatā „Pagrauda” (1999). Šajos pētījumos un apcerējumos lielākoties tiek vērtēta romāna nozīme, tā iespāids latgaliešu pašapziņas veidošanā, maz uzmanības veltot pašam autoram, iespējams, autobiogrāfiskajām romāna iezīmēm. Rodas iespāids, ka J. Kindzuļš ir radījis romānu, kas dzīvo savu dzīvi, atstājot aizmirstībā pašu autoru. Pētījuma mērķis ir „atkodēt” J. Kindzuļa inspirācijas faktorus, kas ļautu gūt plašāku priekšstatu par romāna autora dzīvi un pasaules uzskatu.

Inspirācija literatūrzinātnē ir visu to iespāidu summa, kuru ietekmē ārējie stimulatori, kas, „izlaužoties” caur subjektīvo autora „es”, realizējas daiļrades procesā un rezultātā rada māksliniecisku tekstu (Lukaševičs 2007: 5). Rakstnieks ir teksta radītājs, kas rada savu pasauli, par izejas punktu nosakot paša pieredzi.

Svarīgi ir tas, ka prozas teksta inspirācija ir evolucionārs daudzaktu daiļdarbs, kurā inspirācijas un to realizācijas uzslāņojas un nomaina cita citu, dažreiz pat anihilējoties; laika izpratnē tas ir daudzpakāpju process, kas nav uztverams vai realizējams vienā mirklī (Lukaševičs 2007: 9). No tā izriet, ka dažādā pieredze, ko J. Kindzuļš ir uzkrājis, tiek sublimēta daudzšķautņainā, „kārtu kārtām” izveidotā stāstījumā, kam ir *papildu patiesības jeb vēsturiskās patiesības ilūzija, kam piešķirta kāda papildus nozīme* (Kolmane 1994: 147). To, kā norisinājies darbs pie romāna „Pīters Vylāns” atklāj V. Lōcis savās atmiņās par autoru: *Brauču ari pi jō uz laukim Laucesā* [1939. gadā – L. P.]. *Tur nūsaskaidrōja, ka jys romanu jau roksta vairōkus godus. Tys vairōk asūt nūtīcs pavasarūs, vosorā un rudinī. Parostō kōrteiba, ka jys strōdōjis uz laukim, seviški pi aršonys, vysu seiki pōrdzeivōjis un pōrdūmōjis un tod cikom zyrgs ir ēdis auzas voi pyutīs jys asūt rakstejis* (Lōcis 1965: 26). No minētā citāta var secināt, ka J. Kindzuli ir ietekmējuši dabas estētiskie iespaidi, kas, savijoties ar darbiem lauku sētā, ir radījuši augsni romāna idejas un plāna tapšanai vispirms rakstnieka galvā un tikai pēc tam „uz papīra”. Jāpiebilst, ka tāpat kā pašam V. Lōcim, arī J. Kindzuļam bija ideja par romānu trijās daļās, no kurām „Pīters Vylāns” būtu pirmais romāns triloģijā ar „atvērtajām beigām” (Lōcis 1965: 26), taču diemžēl šiem plāniem nebija lemts tikt īstenotiem padomju okupācijas dēļ.

Īpatnēji ir tas, ka J. Kindzuļš savu romānu rakstīja paslepeni un vēlējās saglabāt anonimitāti (Lōcis 1965: 26). Bailes no sabiedrības kritikas vai neizpratnes, iespējams, varēja būt saistītas ar J. Kindzuļa iesaistīšanu Latgales lauksaimniecības biedrību savienības naudas iztrūkuma skandālā. 1933. gadā viņš kā šī biroja vadītājs un atbildīgā persona tika ievietots cietumā par 8000 latu iztrūkumu biroja kasē (Tērauds 1933: 3), taču galu galā tika attaisnots un sodīts ar 5 mēnešiem ieslodzījumā (Grīns 1934: 3), savukārt 1934. gada nogalē viņš tika atjaunots šīs organizācijas sastāvā vairs gan ne kā tās vadītājs, bet gan kā sekretārs (Dzenītis 1934: 4). Šajā laikā tika pievērsta uzmanība arī viņa personīgajai dzīvei. 1933. gada aprīlī laikrakstā „Latgales Ziņas” tika publicēts raksts par viņa ārļaulības sakaru ar kādu Lauksaimniecības savienību biedrības darbinieci, kas apzagusi savu iepriekšējo darba devēju kapteini B. un slēpusies pie Kindzuļa, būdama grūtniecības stāvoklī (Tērauds 1933: 4). Visticamāk, ka šī „naudas skandāla”, tiesas, soda izciešanas un valsts politiskā kursa maiņas dēļ² viņš ir izbeidzis redaktora darbu periodiskajos izdevumos „Latgolas Zemkūpis” (1925–1935) un „Latgolas lauksaimnīku kalendars” (1924–1935), un ir pievērsies lauksaimniecībai, kas savukārt ļāvusi nobriest idejai par romāna „Pīters Vylāns” rakstīšanu. Atsaucoties uz literatūrzinātnieka Pētera Birkerta ideju par mākslinieka tapšanas gaitu (Birkerts 1925: 76–77), jāizsaka pieņēmums, ka šie notikumi un šķietamie sociālie (reputācijas, pienākumu) zaudējumi bija Čencu Jezupa „laimīgā nejaušība”, kas ļāva viņam sevi realizēt latgaliešu rakstniecībā. 1905. gada revolūcijas apspiešana Latgales teritorijā romānā „Pīters Vylāns” tiek atainota kā vērsšanās pret potenciālajiem revolucionāriem – studentiem, progresīvo

² Pēc 1934. gada 15. maija Kārļa Ulmaņa apvērsuma daudzi periodiskie izdevumi tika slēgti vai tie izbeidza savu darbību.

sabiedrības daļu un zemniekiem, kas ir opozīcijā oficiāli piekoptajai rusifikācijas politikai. Ņemot vērā faktu, ka romāns ir tapis laika posmā pēc 1935. gada, tad 1905. gada revolūcijas „atveides” principi sakrīt ar K. Ulmaņa kultūrpolitiku, kuras pamatā bija cīņas par latvietību aktualizēšana un latviskās pašapziņas stiprināšana, akcentējot, ka *latgalietis ir konkrētā reģiona latvietis, līdzīgi Kurzemes vai Vidzemes latvietim* (Hanovs, Tēraudkalns 2012: 102) Pīters Vylāns par sevi un savu lomu revolūcijā saka tā: *Vajadzēja pošam peļņeit maizi, ar kū iztikt, vajadzēja mōceitīs, bet golvonais, – es, kai ari cyti latvīši – studenti, vysu breivū un pat nabreivū laiku, atlycynōju nacionalam dorbam, kurs nūrītēja gon legali, gon nalegali, slēpūtīs nu uzraudzeibas īstōdem* (Čenču Jezups 1967: 18).³

Jāakcentē, ka *literārie tēli ir rakstnieka apziņas un zemapziņas radīti, un tie ietver gan rakstnieka interpretāciju par neizzināmo, gan pašu noslēpumu. Literārajos tēlos abi šie aspekti kļūst uzskatāmi, vispirms kā jau noteikts priekšstats par pasaules uzbūvi, tās laika un telpas veidojumu un par cilvēka vietu un lomu tajā* (Rožkalne 1999: 14). Krievijas impērijas iekšpolitikas absurdā dominante (rusifikācija, birokrātija, karjerisms kā dzīves norma) cilvēka pašapziņas veidošanā un tās pazemojošā ietekme uz latgaliešu pašapziņu ir manāma tādos romāna tēlos kā Stefa („čaba”, turīga latgaliešu zemnieka meita, kas pakļaujas pārpoļošanās ietekmei), Vera Semjonova (pristava sieva, kas ir pārkrievojusies latgalieša meita), poručīks Meikuls Stumbris (iedomājas, ka ir latviešu virsaiša pēcnācējs, karjerists, J. Kindzuļs šo tēlu izmanto, lai ironizētu par K. Ulmaņa ideoloģijas uzspiestajām normām un „seno latvietiskumu”), sādžinieks Buks (pašlabuma meklētājs, kas ir gatavs nodot paša pārstāvēto sociālo grupu – zemniekus). Iespējams, ka šādu tipizētu tēlu rašanos ietekmēja J. Kindzuļa piedzīvotais un novērotais gan Pēterburgā, kur viņš bija ieradies pēc 1900. gada, mācīdamies Pēterburgas 6. ģimnāzijā (Salceviča 2008: 252), gan viņa pieredzētais multietniskajā Daugavpilī, kur līdztekus latviešiem dzīvoja tādas minoritātes kā baltkrievi, poļi, lietuvieši, ebreji, krievi u. c.

Zemnieki kā sociālā grupa dominē romānā „Pīters Vylāns” – gan Pīters Vylāns, gan Sleižu un Dravānu ģimene pieder progresīvajiem zemniekiem, kam ir svarīgi attīstīt zemes apsaimniekošanu un veicināt labklājību. Viens no veidiem, kā to darīt, ir iziešana viensētās, ko aktīvi „propogandē” gan „pirmais zemnieks sādžā” Ontons Sleižs, gan intelektuālais students Pīters Vylāns. Ja Ontons Sleižs to dara praktiski – audzē linus, paplašina „šņores”, vasarāju vietā stāda kartupeļus, sēj dāboliņu, tad Pīters aktualizē pārmaiņu nepieciešamību: *Bet ari kungu laikūs (..) bejuši taidi veči, kuri paragōjuši pasauļa golu, kod zemņikus atbreivōjuši nu vērdezeibas. Jī sprīduši, ka tik zam kunga pōtogas zemņiks var dzeivōt, cytaidi ar sovu golvu jys byušūt pazudis.* (155) Rodas iespaids, ka savu dzīves pieredzi J. Kindzuļs „iekodējis” abos šajos tēlos, jo Pīters Vylāns ir jauns, pārpilns idejām un entuziasma tās realizēt, savukārt Ontons Sleižs ir vīrietis pusmūžā, kam svarīga saimnieciskā attīstība un izaugsme, kas spēs veicināt taustāmu labumu.

Pītera Vylāna tēlā varētu būt atklāta J. Kindzuļa jaunības pieredze līdz 1915.–

³ Turpmāk skaitlīs pēc citāta norādīs lappusi Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns”.

1916. gadam, kad viņš tika iesaistīts Pirmajā pasaules karā. Tiek uzskatīts, ka J. Kindzuļam akadēmiskās izglītības nav, taču viņš it kā esot studējis Pēterburgā agronomiju, tieslietas (Zeļonka 1993: 7) vai dabas zinātnes (Gailums 1942: 5). *Muzikalos bīdreibys rāmūs F. Kempa beja nūorganizējis jaunōtnes puļcenu Gunkurs. Tō sastōvā beja Ontons Skrynda, Aloizs Trasuns, Ontons Laizāns, Jezups Kindzuļs u. c. Puļceņš pretendēja uz sovu naatkareibu nu bīdreibas, bet tūmār gribēja b-bas pabolstus. Ar laiku puļceņš nūstōja zynomā opozicijā pret bīdreibu un kritizēja tōs darbeibu. Bīdreiba strōdojūt vairōk ar kōjom (dūmōti daņču vokori), nakai dūmojūt par izgleiteibys izplateišonu* (Bukšs 2012: 97). Tāpat kā J. Kindzulim, arī Pīteram Vylānam aktivitātes Krievijas impērijas galvaspilsētā ir daudzveidīgas, un tostarp viņš piedalās kādā izrādē: *Voi na manis dēļ draudūt izjukt nūdūmōtais izreikōjums, kura sagatvōšonai veikti vysi priķšdorbi. Kai tys na reši godōs, ari šymā gadejumā te asūt vainojama kaida aktīru puļceņa jaunkuņdze. Pēc dažim mēginōjumim jei paziņōjuse, ka naspēlēš lugā, cikom par jōs pretspālātōju nabyušūt es, kurs sōkumā ari bejis dūmōts.* (445) Vēlāk J. Kindzuļs vadīja lauksaimniecisko „Drywa” pielikumu, kurā visvairāk rakstījis par lauksaimniecības jautājumiem, kooperāciju, viensētu un sādžu dzīvi, servitūtiem u. c. (pēc: Broks 1995: 126). No 1912. gada līdz Pirmajam pasaules karam viņš ir bijis saistīts ar Baltinavas vai Rekasas krājaizdevu sabiedrību, kas nodarbojusies ar 8000 ha lielās Baltinavas muižas zemes izpirkšanu, un paralēli tam viņš iesaistījies arī Rekovas, Bērzpils un citu jaundibināto lauksaimniecības biedrību darbībā (V. G. 1943: 4, Gailums 1942: 5), kā arī 1914. gada 24. aprīlī ir piedalījies drukas aizlieguma atcelšanas 10 gadu jubilejā Rēzeknē, kur spēlējis advokāta lomu izrādē „Pi advokata” (pēc: Bukšs 2012: 117). Bijis viens no populārākajiem tā laika Latgales sabiedriskajiem darbiniekiem – ticis ievēlēts *Latgaļu paleidzeibys bīdreibā karā cītušim* valdē (1915. gada 28. augustā) ar 70 balsīm no 111 (salīdzinājumam: Kazimiram Skryndam un Fraņčam Kempam bija 79) (pēc: Bukšs 2012: 191). Ir sevi realizējis arī pedagoģiskajā darbā – 1919. gadā bijis Rēzeknes Tirdzniecības skolas direktors un skolotājs (Paukste, Rancāne, Salceviča, Vilčuka 2008: 253). Viņa pedagoģiskie novērojumi un pieredze, šķiet, veido Pītera Vylāna tēla ideālistisko „nokrāsu”, respektīvi, viņš ir gatavs riskēt un upurēt sevi izglītības vārdā. Var izteikt pieņēmumu, ka 1905.–1907. g. revolūcijas,⁴ atveidi inspirē arī lielnieku „gaitas” Rēzeknē, kas, ņemot vērā cilvēka atmiņas specifiku (jaunībā gūtie iespaidi pārklājas ar vēlākajiem notikumiem, atmiņa izstumj traumatisko), ir diezgan ticami.

Vēlāk, sākot ar 1920. gadu, J. Kindzuļs sevi realizē politikā, tostarp, LR periodā viņš ir darbojies Latgales zemnieku partijā, ir bijis pat Iekšlietu vai Zemkopības Ministra biedrs⁵ (Jēkobsons, Ščerbinskis 2006: 76, V.G. 1943: 4), piedalījies Latgales Demokrātiskās zemnieku apvienības dibināšanā, bijis Latgales Zemnieku progresīvās apvienības Daugavpils nodaļas valdes priekšsēdētājs. (Jākobsons, Ščerbinskis 2006: 76–77) Savā saimniecībā Ilūkstes apriņķa Laucesas pagasta Pelēkos esot sācis

⁴ Raksta autore uzskata, ka atbilstošāk būtu lietot šo apzīmējumu, pēc: Apine, Ilga. (2005). *1905.–1907.gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti*. Rīga: Zelta grauds.

⁵ Periodikā un uzzīņu literatūrā ir sastopamas abas versijas.

saimniekot 1922. gadā, un jau 1927. gadā Latgales apgabala izstādē viņš ieguvīs trīs godalgas – par sakņkopību, pilēm un kūts būvniecību (Zelņonka 1993), savukārt 1940. gadā saimniecība bija 60 ha liela (pēc: Švirksta-Petaško 2004: 190), un tajā tika attīstīta putnkopība (Vecozols 1940: 3). Ja meklē paralēles ar romānu, tad var pieņemt, ka Ontons Sleižs ir Čenču Jezupa *alter ego*, un šāda paraugzemnieka tēla esamība romānā atbilst pozitīvisma virzienam latgaliešu literatūrā, aktualizējot zemes un zemnieka tēla gloricēšanu, izglītotā zemnieka savdabīgo pasaules uztveri (pēc: Šuplinska 2009: 251–252).

Paralelitāti ar J. Kindzuļa dzīvi var atklāt arī attiecību tēlojumā romānā. Ir zināms, ka viņam ir bijušas trīs sievas: pirmās sievas vārds nav zināms (var izteikt hipotēzi, ka abu laulība notikusi līdz 1919. gada 1. jūnijam⁶), otrā sieva ir bijusi Hortenzija Kindzule (dz. Dārdedze, laulības notikušas ap 1920.–1921. gadu⁷), savukārt trešā sieva – Jadvīga Kondrāte, ar kuru laulības noslēgtas līdz 1933. gadam. (Strazdiņš, Tiltiņš 1932: 3) Viņš bija zaudējis gan pirmo, gan otro sievu pēc savu dēlu dzimšanas (Švirksta-Petaško 2004: 192). Ir zināms, ka H. Kindzule nomira 1925. gada 27. martā Daugavpils Sarkanā Krusta slimnīcā, atstādama vīram dēlu Andriņu Jēkabu (Strazdiņš, Kangurs 1933: 2), kas varētu būt dzimis ap 1922. gadu. (Šlosbergs, Zankevics 1929: 2) Romānā „Pīters Vylāns” ir divi spilgti sieviešu tēli Elvira un Stefa. Tieši Elviras tēlā var redzēt atsevišķus saskares punktus ar J. Kindzuļa otrās sievas samērā skopo biogrāfiju. Pirmkārt, tas atklājas faktā, ka abas ir pārnovadu latvietes, luterticīgās. Otrkārt, abas neārstējami sirgst un mirst agrā jaunībā: *Elvira gryb kū saceit, bet ilgstūšais kōss naļauņ. Komonōs vīns pret ūtru sādādami, mes runojam. Gondreiž byutu jōpītur jōs golva, kod jū sōc rausteit ilgstūšais kōss kai krampi.* (66) Diloņa jeb plaušu tuberkulozes slimības gaitu Čenču Jezups apraksta šādi: *Vaigi ikrytuši, bōli; līkās, nav tymūs nivīna ašņa pilīņa. Kai voska veidōtas izaver jōs rūkas. Un jōs stōvs taidš mozeņš, sakritis, kai cylvāka āna. Jōs sejas pantu konturas pījam arvīnu osōku veidōjumu. Aiz bōlōs, caurspeideigōs, plōnōs ođas kai nūdaleitas var redzēt golvas kausa formas.* (236)

Jadvīga Kindzule ir dzimusi 1899. gada Mērdzenes pagastā (Norvelis, Bakšs 1938: 8), no 1921. līdz 1925. gadam studējusi Latvijas Universitātes Filoloģijas un un filozofijas fakultātē pedagoģiju, taču studijas nav pabeigtas, (LU studentu datu bāze 2009–2010: 5131) 20. gs. 20. gados darbojusies *Latgalīšu Kultūrys veicinuošonys bīdreibys* valdē, 30. gados viņa strādāja Laukežu pamatskolā un dzīvoja kādā no Kalkūnes muižas saimniecības ēkā iekārtotajiem dzīvokļiem (Švirksta-Petaško 2004:

⁶ Informācija pieejama Latvijas Universitātes studentu datu bāzē, šajā datumā Rēzeknē dzimis viņa pirmais dēls Česlavs, <http://www.archiv.org.lv/studenti/index.php?id=1&kods=2&rinda=0&uzvards=kindzul&vards=&dzimg=&dzim=&fakultate=&matrikula=&lieta=&gads=&apraksts=>

⁷ Turpat atrodama informācija, ka Hortenzija Kindzule (dz. Dārdedze, Preiļu pagastā, luterticīgā) 1913. gadā ir absolvējusi Daugavpils A. Savickas privāto sieviešu vidusskolu, savukārt 1921. gadā uzsākusi medicīnas studijas, kas nav pabeigtas, <http://www.archiv.org.lv/studenti/index.php?id=1&kods=1&rinda=0&uzvards=kindzul&vards=&dzimg=&dzim=&fakultate=&matrikula=&lieta=&gads=&apraksts=>

190–191). J. Kindzules ārējais izskats tiek raksturots šādi: tumši mati, gludi saglausts matu sakārtojums (matus pina bizēs un zem pakauša sasprauda ar matadatām), jaunavīgi zilās acis ar vēriņu, visu redzošu un saprotošu skatienu (Švirksta-Petaško 2004: 192) Savukārt Stefa romānā: *Tei ir jauna meitine, jai varātu byut ap 19 godim, augumā – vērs videja; tymsi bryunim motim; sōrtu, nadaudz īgaronu, piļņeigu seju; dzeivu, ļūti maineigu sejas izteiksmi; zylom, namīreigom, viļteigi škeļmeigom acim, kuras, likās, gon nu pīres gotovas izlēkt, gon nūsaslēpt dziļumā, tikkū saradzamas palīk, gon atklōtas un skaidras kai rōmō, dzidrō azara yudini.* (80) Arī Stefa ir skolotāja, palīgs Pīteram Vylānam Čypānu sādžas bērnu brīvprātīgajā un neatļautajā izglītošanas darbā. Abu tēlu savstarpējās attiecības romānā ir sarežģītas, nemierīgas, apdraudētas, jo Pītera Vylāna uzmanību saista Elvira, savukārt Stefa grasās precēties ar cittautieti Grimallo, bet vēlāk par viņas pielūdžēju kļūst virsnieks Meikuls. Romānā tiek aktualizēta vīrieša spēja mīlēt vienreiz (īstā mīlestība ir Pītera Vylāna jūtas pret Stefu) iepretim sievietes „svaidīgajam” noskaņojumam.

J. Kindzuļš romānā „Pīters Vylāns” ir „paslēpis” vēl vienu savas dzīves traģisko šķautni – trīsgadīgās meitiņas Mārītes nāvi (Rogožina 2004: 194). Romānā trīsgadīgā meitiņa ir Ontona Sleiža ģimenes jaunākā atvasīte, ar kuru Pīters Vylāns spēlējas (344), taču tad viņa saslīkst: *Īpriķšejas divas dīnas jei beja paslyma, bet vēl turējōs uz kōjom. Šudiņ vajadzēja nūguldeit gultā, pi kuras es atsasāstu. Ar sovom obejom meitine sajam munu rūku un klusādama ilgi tur, izteiksmeigas, skaidras acteņas maņ pīvārsuse. Navaru nūsaturēt, osoras saskrīn acīs. – Naraudi! – maigi, klusi mūrnoņ meitine. – Paaugšu lelōka un es tevi žālōšu.* (462–463) Mazā meitene ir kā dzīvības turpinājums: *Uzmaneigi nūguldu gultā, apsadzu un vāroju jaunū dzeiveibas osnu. Kas tu byusi pēc divdesmit godim? Kaidus ceļus staigōsi, kaidam Dīvam ticēsi, kaidus bārnus poša auklēsi?* (344) Aktualizētie retoriskie jautājumi norāda, ka J. Kindzuļš ir domājis par sava bērna iespējamo dzīvi un pieaugšanu, kas diemžēl nav bijusi iespējama.

Ņemot vērā to, ka J. Kindzuļš nav par sevi atstājis citas personiskas liecības kā tikai romānu „Pīters Vylāns”, nav iespējams noskaidrot, kādas kultūras jomas vai parādības ir bijušas viņa interešu lokā. Literāro un kultūras inspirācijas faktoru rekonstrukcija ir iespējama vien, ja par izejas punktu tiek izmantots romāns „Pīters Vylāns”, proti, autobiogrāfiskums, kas ir attiecināts uz autoru ārpusliterārās inspirācijas faktoros, tiek meklēts arī viņa attieksmē pret literāro un kultūras izpratni.

Pirmkārt, var nojaust, ka tāpat kā Pīteram romānā, tā J. Kindzuļam dzīvē ir svarīga etniskā piederība, latgaliskā pašapziņa, kas lielā mērā tiek prezentēta ar katolicismam raksturīgiem elementiem. To pierāda: 1) rituālu atveide (Elviras kā luterticīgās pāriešana katolīcībā: *Es grybu tyvōk pi Dīva, kurs tovu dzeivis ceļu vadejis, lai kaut es tyvōtūs tovam styprumam un mīram* (302–303), mirušās jaunavas Elviras ietērpšana baltā tērpā un viņas izvadīšana pie Dieva: *Jōs boltais tārps kai kōzu tārps labi pīstōv. Celīs, celīs, Elvira! Na bērū dzīsmi „Myužeigu dusēšonu” mes dzīdōsim, bet kōzu dzīsmi „Atej, Svāts Gors!” Celīs, lai liksmōtu un dzeives prīcas kausu dzartu.* (372)), 2) lūgšanu atainojums: *Naškeistais ir īkārdynōjis mani, – kotru*

vārdu uzsverūt, baigi, skumeigi, dziļā pazemeībā skaņ lyugšona, – un es asu grākōjis, Kungs pret Tevi, pret cytim cylvākim un pret pošu sevi. Muna vaiņa, muna vaiņa, muna vaiņa! Sovu vaigu arvīnu pret mani pagrīz, Kungs, lai Tova gaišuma speidumā tyktu atpesteita muna dvēsele nu našķeistō gora timseibas un kārdynōjumim! (373), 3) vairākkārt tiek aktualizēta Dieva dziesmu dziedāšana: *Tagad uz beigom i Dīvam gūdu parōdeisim, i par nūmyrušōs dvēseli palyugsim! Jei īsōc „Nu dzilīnes uz tevīm saucam”.* Kai ar rūku nūsauceita agrōkō, pōrgaļveigō jautreiba, vysi iz reizes it kai pōrsavārtuši: koncentreiti, sakūpōti sevī, dzīd nu atmiņas. (..) *Tyuleņ pēc šōs psalmes Stefa gluži nagaideiti, naapsarunōjuse īsōc svātōs Jaunovas pateiceibas himnu „Teic, muna dvēsele, Kungu!”.* (357) Katolicisma elementu dominante un sevis identificēšana ar tiem aktualizē etnisko piederību. Romānā ir uzskaitītas šādas Dieva dziesmas: „Kunga eņģeļs”, „Myužeigu dusēšonu”, „Esi pasveicynōta”, „Zam tova patvārums” (353), psalme „Nu dzilīnes uz tevīm saucam”, Svātuos Jaunovys pateiceibas himna „Teic, muna dvēsele, Kungu!”, „Zam tova patvārums”, „Kunga eņģeļs” (357–358).

Otrkārt, latgaliešu literārajā tradīcijā ir tipisks katolicisma un pagānisma tradīciju savijums (sinkrētisms). Seno tradīciju zināšanas pauž tādi romāna tēli kā Madaļa, Stefa, Dravānu māte, taču visspilgtāk to atklāj Pīters Vylāns, kurš: 1) pārraksta folkloru („kōrkla dzīsmes”), skaidrojot, ka tā ir latgaliešu valodas, kultūras bagātība: *Ari tautas dzīsmēs par dzeivū mōmuleņu nav tik daudz un tik labi pasaceits, cik vajadzātu. Vairōk tamōs pasaceits par myrušū, kod bōrineite tū apraud.* (144), 2) informē lasītāju par vakarēšanas tradīciju: *Dreiži vīn sanōk i pōrejī, puiši un meitas, kūpā ap 20 cylvāku. Taipat lyudz Stefu, lai padzīzūt.* (..) *Sōkumā nadrūši, bet vālōk arvīnu drūšōk lūka šū dzīsmi klōtasūši. Sōc rysynōtīs dzīsmu komuleits, ari bārni valk leidza.* (..) *Pēc tam otkon vysi kerās pi dzīsmem, pi apdzīdōšonas. Meitas matās puišim cakulūs (pagaidom tik ar dzīsmem), puiši napalīk porodā.* (..) *Sōcās meikles un mēles asynōšona.* (..) *Verās vaļā un raisōs puišu un meitu volūdas veikleiba, prōtu attapeiba un izveiceiba, cikom otkon pōrīt pi cyta, pi kūpeigas dzīdōšonas.* (354–356), 3) atklāj, viņaprāt, populārākās latgaliešu tautasdziesmas: „Trejs jaunas meitas”, „Lubōneņ i, ezereņ i”, „Oi, agri, agri”, „Pūri, pūri”, „Dzīdōj’ tautu teirumā”, „Sauleit tecēj”, „Lobs ar lobu”, „Tōli dzeivoj”.

Treškārt, ir noprotams, ka J. Kindzuļs savas dzīves laikā ir iepazinis arī Eiropas kultūru: 1) vairākkārt tiek minēti tādi daiļliteratūras rakstnieki kā *Tolstojs, Dostojevskis, Gēte, Čehovs* (66, 275) un atklātas Pītera Vylāna valodu zināšanas: poļu, latīņu, sengrieķu (352, 285), 2) nozīmīga ir mūzika un muzikalitāte, aktualizējot kora dziedāšanas tradīcijas bēres (423–424), savas zināšanas par dziedātāju balsīm, minot, ka Ontonom ir baritons, savukārt Teklei – soprāns (352–353), kā arī aprakstot klavierspēli: pristava sieva Vera Semjonova kā vingrinājumu spēlē maršu, kam seko poļu 19. gs. komponista Friderika Francišeka Šopēna neprecizēts daiļdarbs un visbeidzot „Stabat mater” un divas tautasdziesmas, kas Pītera Vylāna prātā uzbur dažādas ainavas (piemēram, *Munom gora acim it kai debesis atsaver, jyutu, ka na technika, na pērsti vīn, bet pošā dvēsele voda šōs skaņas,* 285), 3) vērtējot sakrālo

arhitektūru, ataino Čypānu sādžas baznīcu: *Gleita izaskota šei bazneica, gleitōka par myusu draudzis bazneicu. Mēģinoju izprast, nūskaidrēt, kai panōkta tik piļņeiga un saskaņōta bazneicas apgaismōšona, kas poša pa sevīm roda svineigu, bet reizē ari prīceigu, pateikamu nūskaņojumu. (..) Lels mōkslinīks te ir strōdōjis un veidōjis. Šymā apgaismojumā, kas pauž na smogu, dryumu, bet pacylojūšu misticismu, navar maneit baigōs nūspīsteibas, te volda prīcys apgorōteiba. (58)*

Neskatoties uz to, ka šie literārie un kultūras inspirācijas faktori romānā ir sastopami fragmentāri un, iespējams, pat „aiz matiem pievilkti”, jāatzīst, ka nacionālais savijas ar eiropisko (latgaliešu tautasdziesmas un F. F. Šopēna daiļrade, latīņu un sengrieķu valodas zināšanas), muzikalitāte un skaņas dominante – ar cilvēka apcerēm klusumā (Elviras bēres, Veras Semjonovas klavierspēle).

Skopās liecības par J. Kindzuļa dzīvi liek domāt, ka romāns „Pīters Vylāns” ir tapis pēc 1935. gada, uzslāņojoties dažādajām romāna autora dzīves pieredzēm. Īpaši tas manāms tēlu sistēmas veidojumā, noteiktas autobiogrāfiskuma iezīmes ir vērojamas Pīters Vylāna un Ontona Sleiža tēlos, savukārt J. Kindzuļa dzīvesbiedres pavīd gan Stefas (J. Kondrāte), gan Elviras (H. Kindzule u. c.) tēlā. Literārās un kultūras inspirācijas faktori sakņojas etniskajā identitātē, tās sinkrētismā ar katolicismu, kā arī Eiropas kultūras klasisko vērtību iepazīšanā – daiļliteratūra, mūzika un arhitektūra.

Nenoliedzama ir arī K. Ulmaņa ideoloģijas ietekme, kas sekmēja pozitīvisma tradīciju izpausmi romānā. Formāli J. Kindzuļš glorificē vērtības, kas kļuva aktuālas pēc 1934. gada – zemi, saimnieku un vienotību. Viņš ataino Latgales latviešus 1905.–1907. g. revolūcijas laikā, taču faktiski viņš arī izsmej un kritizē „pārlatviskošanos” tikpat lielā mērā kā „pārkrievošanos”. Šī ārējā samierināšanās un režīma pieņemšana ir vien forma tam dumpim, kas mīt dziļāk. Iespējams, ka J. Kindzuļš kā personība un sabiedriskais darbinieks nebija gatavs un nevarēja kļūt par dumpinieku, taču viņa radītais Pīters Vylāns šo opozicionāro dzīves uztveri izvērsš, padara to par savas esības saturu, kas rod piepildījumu nelegālajā izglītošanas darbā un tieksmē pēc zināšanām, kas rodamas vien ārpus Latgales.

LITERATŪRA

- Birkerts, Pēteris (1925). Daiļradīšanas psiholoģija. Bebre, Rita. (sast., 2008). *Daiļrades psiholoģija Latvijā*. Rīga: Valters un Rapa. 61–93.
- Broks, Jānis. (1995). *Latgales kultūras darba entuziasti (līdz 1944.gadam)*. Rīga: Rīgas Metropopolijas kūrīja. 125–127.
- Bukšs, Mikelis (2012). *Latgaļu atmūda*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba.
- Bukšs, Mikelis (1967). Jezups Kindzuļš un jō dorbs myusu tautas dryvā. Čenču Jezups. (1967). *Pīters Vylāns*. Minhene: Latgaļu izdevnīceiba. 5–13.
- Bukšs, Mikelis (1957). *Latgaļu literaturas vēsture*. [Minhene]: P/S Latgaļu izdevnīceiba.
- Čenču Jezups (1967). *Pīters Vylāns*. Minhene: Latgaļu izdevnīceiba.
- Dzenītis, K[ārlis] (red., 1934). Latg. lauks. b. S–bas jaunā valde. *Latgales Vēstnesis*, 6.
- Gailums, V. (1942). 30 gadi no pirmās sabiedriskās darbības Baltinavā. *Rēzeknes Ziņas* 15.
- Grīns, Aleksandrs Jēkabs (red., 1934). Sodīti svešas naudas izšķērdētāji. *Rīts* 58.
- G., V.⁸ (1943). Jezupu Kindzuli pieminot. *Daugavas Vēstnesis* 137.

⁸ Iespējams, raksta autore ir Galvanovska Valērija.

- Zeļonka, Jezups (1993). Naatzeits zynuotņū doktors un mūcekļis. *Mōras Zeme* 15 (28).
- Hanovs, Deniss, Tēraudkalns, Valdis (2012). *Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā*. Rīga: Zinātne.
- Jēkabsons, Ēriks, Ščerbinskis, Valters (sast., 2006). *Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā*. Rīga: Jumava.
- Kolmane, Ieva (1994). Biogrāfijas un blakus žanru filosofiskie aspekti. *Karogs* 4. 137–150.
- Kroders, Pauls (red., 1929). *Latvijas darbinieku galerija 1918–1920*. Rīga: Grāmatu Draugs. 57–58.
- Latkovskis, Donats (1942). Golgatas ceļu aizgājušielatgales rakstnieki: Jezups Kindzulis. *Rēzeknes Ziņas* 1.
- Lōcis, Vladislavs (1965). Čenču Jezups. *Dzeive* 69. 26–27.
- Lukaševičs, Valentīns (2007). Teksta (poēzijas) inspirācija un bicepcija. Lukaševičs, Valentīns, Mīckeviča, Silvija, Sokolova, Inga. (2007). *Aktuāli literatūras teorijas jautājumi*. Rīga: LVAVA. 5–10.
- LU studentu datu bāze. *Studenta kartiņa*. (2009–2010). Česlavs Kindzulis. F. 7427, Nr. 20965, 26 lp. <http://www.archiv.org.lv/studenti/index.php?id=1&kods=1&rinda=0&uzvards=kindzulis&vars=&dzim=&dzim=&fakultate=&matrikula=&lieta=&gads=&apraksts=>, sk. 05.12.2016.
- LU studentu datu bāze. *Studenta kartiņa*. (2009–2010). Hortenzija Kindzule F. 7427, Nr. 4323., 6 lp. <http://www.archiv.org.lv/studenti/index.php?id=1&kods=1&rinda=0&uzvards=kindzulis&vars=&dzim=&dzim=&fakultate=&matrikula=&lieta=&gads=&apraksts=>, sk. 05.12.2016.
- LU studentu datu bāze. *Studenta kartiņa*. (2009–2010). Jadviga Kondrate F. 7427, Nr. 5131, 19 lp. <http://www.archiv.org.lv/studenti/index.php?id=1&kods=2&rinda=0&uzvards=konndr&vars=&dzim=&dzim=&fakultate=&matrikula=&lieta=&gads=&apraksts=>, sk. 05.12.2016.
- Norvelis, J., Bakšs (1938.) Tiesu sludinājumi. Grīvas iecirkņa mirtiesnesis. *Valdības Vēstnesis* 24.
- Paukste, Jānis, Rancāne, Anna, Salceviča, Ilona, Vilčuka, Irēna (sast., 2008). *Latgales kultūras darbinieki: biogrāfiska vārdnīca* 1. Rīga: Jumava. 252–254.
- Rožkalne, Anita (1999). *Poētiskā anatomija: fantāzija par neizzināmo Gundegas Repšes prozā*. Rīga: Pētergailis.
- Rogožina, Jūlija Terēze (2004). Par Kindzuļu gimini. Elksnis, Juoņs, Unda, Valentīna (sast., 2004). *Tāvu zemes kalendars 2005*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba. 193–195.
- Salceviča, Ilona (2005). *Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004*. Rīga: Zinātne.
- Seiksts, Oskars (1999). Čenču Jezups. Cik tautiskuo pozitivismā ir „Pīterī Vylānā”? *Pagrauda: jaunūs autoru kūpkrūojums*. Rēzekne: Latgolas Kultūrascentra izdevnīceiba. 157–160.
- Seile, Valērija (1943). *Latgolas aizvastū preses darbinīku pīmiņas izstōde 1943. g. nu 2.–10. junijam Daugavpilī, Kr. Valdemara ilā 36*. Daugavpils: Vladislava Lōča izdevnīceiba. 29–31.
- Strazdiņš, A., Tiltiņš, J. (1932). Tiesu sludinājumi. Latgales apgabalt. 1. civilnodaļa. *Valdības Vēstnesis* 241.
- Strazdiņš, A., Kangurs, K. (1933). Tiesu sludinājumi. Latgales apgabalt. 1. civilnodaļa. *Valdības Vēstnesis* 271.
- Šlosbergs, Kr., Zankevics, J. (atb. red., 1929). Bērnu nedarbi. Saspridzinājušies zēni.

Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis 313.

Šuplinska, Ilga (2009). „Trymdys Andryvs Jūrdžs” i pozitīvisma tendence literatūrā. Lōcis, Vladislavs (2009). *Dīnasgrōmota* (1940–1945). Varakļōni: Latgaļu sāta. 247–255.

Švirksta-Petaško, Astrīda (2004). Atmiņu myužs. Eļksnis, Juoņs, Unda, Valentīna. (sast., 2004). *Tāvu zemes kalendars 2005*. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba. 189–193.

Tērauds, K. (1933). Kindzulim neveicas arī „meilastības” frontē. *Latgales Ziņas* 14.

Tērauds, K. (1933). Latgaliešu politiķu „agronoms” Jezups Kindzulis Daugavpils cietumā. *Latgales Ziņas* 8.

Vecozols, Alfrēds (1940). Kaut nu būtu daudz olu, dabūtu naudu! Stāsts par Latgales mājas putniem. *Daugavas Vēstnesis* 63.

Ingars Gusāns

KULTŪRZĪMES LATGALIEŠU MŪZIKAS GRUPU TEKSTOS

Pētījuma mērķis – apzināt un analizēt kultūrziemes, kas sastopamas latgaliešu populārās mūzikas (izņemot šlagerizpildītājus) grupu tekstos, pamatuzmanību veltot pašu mūziķu sarakstītajiem tekstiem. Darbā izmantota strukturālās semiotikas metode. Var konstatēt, ka latgaliešu grupu tekstos ir sastopamas: 1) etniskās piederības zīmes, kas saistītas ar Latgali un latgaliešiem, 2) folkloriskās kultūrziemes (Pinokio, Pelnrušķīte, spogulītis u. c.), 3) vēsturiskās kultūrziemes, 4) kā nosacīta kultūrziemju grupa ir izvirzāma „mazo cilvēku” atainošana mūsdienu pasaulē, proti, sociālas ievirzes kultūrziemes.

Atslēgas vārdi: kultūrzieme, latgaliešu populārā mūzika, Latgale, latgalietis, folklorā, „mazais cilvēks”, stereotipi.

CULTURAL SIGNS IN TEXTS OF LATGALIAN BANDS

During ten years, since Latgalian popular music has returned to the mainstream Latvian music stage, 44 Latgalian music albums have been released. The lyrics of these songs are written by musicians, Latgalian and Latvian poets and as a result of teamwork of poets and music authors.

The subject of the present research is represented by cultural signs in the song texts of Latgalian bands; the research object is song lyrics of Latgalian bands. Sources selected for the research are the song texts of Latgalian bands and performers: “Borowa MC”, “Bez PVN”, “Dabasu Durovys”, “Green Novice”, Laura Bicāne, “Kapļi”. Some musicians and bands use Latvian and Latgalian folk songs in their music, yet they are not discussed in the present research. Other musicians use works of Latgalian poets, which are mentioned here only for comparison. Therefore, the key focus is on texts written by musicians themselves, collected from the released music album brochures and from correspondence with band members. The texts of schlager music bands are not examined here either, as they are worth making a separate research.

It must be admitted that cultural signs in the examined texts do not occur particularly often, although the feature of the post-modernist culture is related to reassessment and mock of previous culture, the song lyrics are still rather romantic, traditional and compliant with the requirements of mass culture. The use of cultural signs is not characteristic of bands “Green Novice”, “Bez PVN” and performer Laura Bicāne, therefore, the song texts of bands “Borowa MC”, “Dabasu Durovys”

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2236>

and “Kapļi” are analysed the most.

The research has been carried out based on the method of structural semiotics (J. Lotmans, R. Veidemane) by analysing cultural signs found in the selected texts.

The signs related to cultural history are rather traditional: Latgale, Latgalians, rarely, some specific natural or geographical objects relevant to cultural historical events or associated exactly with the Latgale region. However, the search for territorial and ethnic identity and its construction for oneself and others (mostly, neighbours of other regions) is one of the main questions in the lyrics. As the mentioned bands “Borowa Mc”, “Dabasu Durovys” and “Bez PVN” play popular, mass-oriented music, their texts are mostly intended for broad public, therefore, the first features that characterize the song lyrics of Latgalian bands are the cultivation and preservation of stereotypes. These stereotypes are divided into two groups:

- 1) favourable, emotionally uplifting, sometimes even rousing self-confidence;
- 2) critical, prejudiced, causing negative atmosphere and emotions.

The poetical rock band “Kapļi”, which belongs to an alternative direction of Latgalian music and has ironic, sarcastic texts, sing about cultural signs related to Latgale in a completely different way. Their lyrics show a different view of things that are holy, inviolable, and indisputable to many Latgalians.

Regarding cultural signs representing the folkloristic level, it must be noted that in this research ‘folkloristic’ is meant in the broadest sense of this word (not only folk compositions, but also events, objects, things that have become a part of folklore over time, often becoming subjects of literary tales), for instance, Pinocchio, the main character combines several characters: a fool, a body-builder, and even a lyrical ego seeking for its own identity. All character appearances, which are reflected in other songs about the modern hero, suggest that the character avoids activity or makes the new world unstable by drawing, making it from plasticine, using the phone, and consequently, creates a virtual world which is modern and transitory.

“Dabasu Durovys” reveals their life philosophy and search for meaning with the help of historical cultural signs, for instance, the river Rubicon, known from ancient times, meaning the breaking of links to the past and not returning to previous situation, or the royal court of the Sun King, that symbolizes absolute monarchy, or Napoleon, etc.

“Little man” and his daily life are related to another group of cultural signs. Depiction of daily life in poetry shows on the one hand that the author values the place and time of his life; on the other hand it demonstrates an artistic approach to everyday reality. These texts usually convey tragically ironical feeling and show modern typical dramas right beside us. Such characters most frequently appear in the texts of the bands “Kapļi” and “Dabasu Durovys”.

Even though cultural signs do not appear in the texts of Latgalian bands frequently, they are diverse. Cultural historical signs, which appear in patriotic and ironic lyrics, reveal authors’ homeland Latgale and Latgalians with their typical positive and negative stereotypes. Cultural signs related to Latvia and Europe

highlight ironically sharp reality of emigration and infrequent visits to Latvia and are bound to several historical periods, which are mostly related to domestic, rarely social political situations.

Keywords: cultural sign, Latgalian popular music, Latgale, Latgalian, folklore, „the little man”, stereotypes.

Ievads

Desmit gados, kopš latgaliešu populārā mūzika atkal atgriezās Latvijas mūzikas aprītē, ir iznākuši 44 latgaliešu mūzikas albumi. Tajos izmantotie dziesmu teksti ir gan pašu mūziķu sacerēti, gan Latgales un Latvijas dzejnieku darbi, gan mūzikas autoru un dzejnieku kopdarbi. Pilnīgai tekstu apzināšanai nereti traucē tas, ka ne vienmēr teksti tiek publicēti kompaktdiska bukletā vai arī pats albums netiek izdots „materiālā” formātā, kā, piemēram, grupas „Bez PVN” albums „Reits” (2013) vai poētiskās rokapvienības „Kapļi” minialbums „Prauda par Madali” (2013). Tie ir publiskoti mūsdienās populārajā lejuplādes failu formātā, līdz ar to teksti tika meklēti sarakstē ar grupas dalībniekiem.

Minētā pētījuma priekšmets – kultūrzīmes latgaliešu populārās mūzikas grupu dziesmu tekstos, pētījuma objekts – latgaliešu grupu dziesmu teksti. Pētījuma avoti – Latgales grupu un izpildītāju teksti: „Borowa MC”, „Bez PVN”, „Dabasu Durovys”, „Green Novice”, Laura Bicāne, „Kapļi”. Dažu mūziķu un grupu dziesmās bieži tiek izmantotas latviešu un latgaliešu tautasdziesmas, kas konkrētā pētījumā netiek apskatītas, piemēram, grupu „Laimas Muzykanti”, „Rikši” vai Birutas Ozoliņas repertuārs, savukārt Sovvaļņiks izmanto latgaliešu dzejnieku (Antona Kūkoja, Līgas Rundānes, Valentīna Lukaševiča, Annas Rancānes u. c.) darbus, kas pētījumā tiek pieminēti vien retam salīdzinājumam. Tādējādi pamatuzmanība tiek veltīta pašu mūziķu sacerētajiem tekstiem, kas ir iegūti no izdoto albumu bukletiem un sarakstes ar grupu dalībniekiem. Tāpat netiek aplūkoti šlāgergrupu teksti, jo tie ir atsevišķa pētījuma vērti.

Jāatzīst, ka kultūrzīmes aplūkotajos tekstos neparādās sevišķi daudz, lai arī postmodernisma kultūras iezīme ir saistīta ar iepriekšējās kultūras pārvērtēšanu un parodēšanu, mūzikā izmantotie teksti joprojām vairāk ir romantiski, masu kultūras prasībām atbilstošāki, tradicionālāki. Kultūrzīmju izmantojums nav raksturīgs grupām „Green Novice”, „Bez PVN” un izpildītājai Laurai Bicānei, tāpēc galvenokārt tiek iztirzāti grupu „Borowa MC”, „Dabasu Durovys” un „Kapļi” teksti.

Pētījums ir veikts, pamatojoties uz strukturālās semiotikas metodi (Лотман 1996, Veidmane 1977), analizējot tekstos atrodamās kultūrzīmes.

Aplūkotajos dziesmu tekstos var izdalīt: etniskās piederības, folkloriskas, vēsturiskas un literāras kultūrzīmes, nosacīti arī sociāli marķētas kultūrzīmes, kas prezentē „mazā cilvēka” problemātiku, kas kopš 20. gs. sākuma ir reālisma literatūras prioritāte un vēl 21. gs. sākumā vairāk bija raksturīgs tieši prozai kā *mazo cilvēku apziņas piezīmes uz lielās vēstures malām* (Dubīņa 2007: 75). Kultūrzīmes

funkcionalitāte postmodernā tekstā ir daudzveidīga: *Kultūras zīme no vienas puses rod saskari ar masu kultūru, piemēram, kultūras zīme ir uztverama kā mīkla, neparastais tekstā (..). No otras puses – tā ilustrē kultūras bezapziņu (tradīcijas, paražas, tikumus, normas utt.), proti, margināli atklāj arī paša rakstītāja pasaules redzējuma īpatnības, taču atšķirībā no modernisma tradīcijas tās tikai netieši uzvedina uz vienu no teksta iespējamām izpratnes paradigmām* (Šuplinska 2006: 40).

Etniskās piederības kultūrzīmes

Etnisko piederību akcentējošās zīmes ir visai tradicionālas: *Latgale, latgalieši, latgaļi*, retāk konkrēti dabas vai ģeogrāfiskie objekti, kas saistīti ar kultūrvēsturiskiem notikumiem vai asociējas tieši ar Latgales reģionu. Taču teritoriālās, etniskās identitātes meklējumi un konstruēšana sev un citiem (galvenokārt, pārnovadniekiem) ir viens no dziesmu tekstu pamatjautājumiem. Tā kā minētās grupas „Borowa Mc”, „Dabasu Durovys” un „Bez PVN” spēlē populāru, uz tautas masām orientētu mūziku, tad arī šo grupu teksti ir lielākoties plašai publikai domāti, tāpēc pirmā iezīme, kas raksturo latgaliešu grupu tekstus, ir stereotipu kultivēšana un uzturēšana. Šie stereotipi ir iedalāmi divās grupās:

- 1) labvēlīgi, emocionāli pacilājoši, dažkārt pat latgalisko pašapziņu rosinoši;
- 2) kritiski, aizspriedumaini, nelabvēlīgu gaisotni vai emocijas izraisoši.

Viena no grupas „Borowa MC” dziesmām ir „Latgaļu party”, tajā var vienkopus dzirdēt vairākus spilgtus stereotipus.

Tātad kā pozitīvos stereotipus var minēt:

- 1) latgalieši kā labi, jautri, labsirdīgi un strādīgi cilvēki, piemēram,

Eisti latgalīši, kas vīnmār doluos maizē,

*Pīroduši pi dorba, tī nasabeist gryuteibu,
 Nūmat svātku kuortu i zemē īkšā raušās!*

Latgalīts prūt prīcuotīs vysu cauru nakti (Bo, 2005, 8),¹

- 2) Latgales apjūsmas vērtā daba, piemēram,

Skaista doba i svaigs gaiss

Upis i azari, kur zivis lelys peld (Bo, 2005, 8),

- 3) skaistās latgaliešu meitenes:

Tu esi redziejs meitys – latgaļu meitinis!

Nav par jom lobuoku – vīnmār skaistys, smaideigys (Bo, 2005, 8).

Arī pats dziesmas nosaukums „Latgaļu party” un pirmās rindas:

¹ Turpmāk saīsinājums *Bo* norādīs grupu „Borowa MC”, tālāk seko gads, kad iznācis albums, un dziesmas kārtas numuru konkrētajā albumā. Saīsinājums *Be* apzīmēs grupu „Bez PVN”, *DD* – grupu „Dabasu Durovys”, *Ka* – poētisko rokapvienību „Kapļi” un *So* – mūziķis Sovvaļņiķs. Tekstos saglabāta oriģinālā rakstība.

*Latgale – vysi rūkys augšā
Pacelit, lai redz, ka party šudiņ te* (Bo, 2005, 8),

kur izmantots angļu vārds *party*, apliecina masu kultūrai raksturīgo izpausmi – atpūta ir iespējama kā *tusiņš, party*, aizmiršanās un Latgale ir vieta, kur var un vajag braukt atpūsties.

Ņemot vērā 21. gs. sākumā mūziķu aktualizēto etniskās piederības apziņu, kas tiek izteikta ar apzīmējumiem *latgalietis, Latgales latvietis, un apliecina ne vien teritoriālo piederību, bet galvenokārt valodas, kultūras, etnomentālītātes savdabību salīdzinot ar citu novadu latviešiem* (Kļavinska, 2012), pašsaprotamas un dabiskas daudziem Latgales reģiona cilvēkiem kļūva domas –

*Es aju nu Latgalis
I asmu par tū lapns!* (Bo, 2005, 1)

vai arī:

*I gona myusus muocēt
A, paleidzit sev...* (Be, 2007, 7)

vai arī:

*Moza Latgola, i mysu moz!
Bet mes vēļ asom!*

*Latgola gaida, kod
Paceļsim jū saulī
Placu pi placa –
Kūpā mes varam!*

*Da, mes latgalīši,
Ej tu izdori kū myusim!* (Bo, 2008, 1)

Šie piemēri ir uztverami kā pozitīvas gribas un pašapziņas apliecinājums, uzmundrinājums, kas ar dziesmas palīdzību arī tiek nodots klausītājiem. Protams, visvairāk šī doma tiek apjausta Latvijas galvaspilsētā Rīgā, kur dzīvo un strādā daudzi latgalieši, vai arī šīs domas ir svarīgas tiem latgaliešiem, kas izbraukuši uz ārzemēm un kas vismaz psiholoģiski jūtas kā trimdinieki, lai arī šobrīd tā tomēr ir ekonomiski noteikta emigrācija; dziesma viņiem nereti ir vienīgais ar latgaliešu kultūru saistītais pavediens.

No otras puses, daudzi latgalieši, kas dzīvo Rīgā, ir apliecinājums otrajai stereotipu grupai, kas atklāj citu Latgales pusi – problēmu nomāktu, nabadzīgu reģionu:

*Tik tagad – jam kauns par tū vītu,
Nu kurīnis jis savu pasaulis celi reiz suoka!*

*Kas jam vairs tei Latgale – vīna bādu zeme?
Kur cylvākim nav dorba, kur volda bezcereiba,*

*Kur kotrs trešais dzer, nazina, kas gaida tū reit!
Tam bīžai juodūmoj, par kū maizi reitam pierkt!*

Latgaļīts latgalīšam nava te vairs bruoļs... (Bo, 2005, 1)

Ne tikai grupas „Borowa MC” tekstā izskan skumjā atziņa, ka cilvēki neatgriežas atpakaļ uz dzimto novadu, lai gan tieši cilvēki ir tie, kas var kaut ko mainīt. Cerīgāk šī doma tiek pausta grupas „Bez PVN” tekstā: *Es apsagrīžu iz skriļča Latgola sēd;/ Tic, ka byusim tai blokus i sorguosim jū* (Be, 2007, 7).

Svarīgs šajās rindās ir *skriļča* ‘sliekšņa’ simbols, kas parasti nodala divas pasaules, akcentējot robežsituācijas nozīmīgumu. Tomēr kopējā noskaņa nav optimistiska, ko vēl vairāk brīžiem pastiprina Latgales cilvēkiem raksturīgā katolicisma samierināšanās ideoloģija –

*Kotram sovs krysts
Nu dabasim dūts,
Lels voi mozs –
Tys juonas i juocīš.*

Juonas leidz golam – kotram sovs dabasu krysts! (Bo, 2005, 5)

Uz šo diez gan klišejisko stereotipu fona var minēt tikai pāris A. Kūkoja dzejas rindas, kas izmantotas Sovvaļņika albumā „Bolts susātivs”:

*Byut latgalīšām – ni prūjom īt, ni atsagrīzt
Byut latgalīšam ir īt un īt* (So, 2010, 4).

vai:

*Īt muna tauta, otkon pi Dīva
Godsymtūs izsapņuoitu,
Boltu bazneicu caldama sevī* (So, 2010, 2).

Salīdzinot ar iepriekšminētajiem citātiem, šīs dzejas rindas iezīmē citu Latgales un latgalieša būtību, ceļu uz patību – būt nemitīgā kustībā, attīstīties. Piemēram, dzejas rinda *Boltu bazneicu caldama sevī* – ir daudzveidīgi interpretējama:

- 1) cilvēkam tuvo, savu vērtību atrašana, kopšana, sargāšana,
- 2) atgriešanās pie Dieva notiek caur attīrīšanos un darbošanos, augšanu,
- 3) tā var nebūt tikai kristīgo, bet vispārcilvēcisko vērtību atgūšana un saskatīšana sevī.

Pilnīgi citādi ar Latgali saistītās kultūrzīmes apdzied poētiskā rokapvienība „Kapļi”, kas pieder pie latgaliešu mūzikas alternatīvā virziena un kuras teksti ir ironiski, sarkastiski. Tie apliecina viņu citādo skatījumu uz lietām, kas daudziem latgaliešiem ir svētas, neaizskaramas, neapstrīdamas.

Visbiežāk tas ir saistīts ar sadzīvīsku, sociāli saasinātu problēmu aktualizēšanu sarkastiskā stilā: *Drycanu mopedistu banda, ar bazneickungu Ilgvaru priķšgolā./*

Kuop mozais iz mopeđa, hei, tu mozais ari (Ka, 2013, 2).

Leksikas izvēle, mūzikas diezgan agresīvais stils un nepārprotamie mājieni par baznīckunga seksuālo orientāciju un celibāta neievērošanu, grauj katolicisma dogmas, rāda, ka Baznīca kā sociāla institūcija mūsdienās nespēj risināt savas problēmas, kur nu vēl palīdzēt cilvēkiem. Sevišķi sāpīgi tiek aizskarts Latgales kristietības centrs Aglona, kur garīgais un svētais pazūd mūsdienu biznesa noteikumos:

A, maņ ir kauns, ka tymā naktī guoju

pi farizejim bulkys pierkt

Aglyuna – sirdsmīra tiergūņu pylsāta

Aglyuna – gareiguo komercdarbeiba (Ka, 2015, 6).

Tāpat tiek ironizēts par latgaliešu spēju vienoties Latgalei svarīgos brīžos, piemēram, kā tas bija ar balsojumu par grupas „Borowa MC” dziesmu „Vysskaistuokajai meitiņai” (2006), tikai pēdējos gados nekas nav mainījies un „svarīgie brīži” ir dziesmu aptaujas, šovi, nevis, piemēram, sociālu, izglītības, valodas politikas jautājumu risinājumi vai vismaz atbalsts tiem, kas tos risina. Ļoti zīmīga šajā gadījumā ir rinda: *Tu muna latgalīte – Reņķa duorzā tiksi* (Ka, 2015, 7). To var uztvert kā ironisku, mūziķu radītu frazeoloģismu [mūsdienu lāstu! – I. G.], proti, esi uzmanīgs, savādāk vienīgais, ko savā dzīvē sasniegsi, ir šlāgermūzikas aptauja, kuras fināls notiek Ventspilī, jau minētajā Reņķa dārzā.

No glokalizācijas aspekta raugoties, Latgale ir vieta Latvijā, uz kuriem brauc atpūsties Latvijas iedzīvotāji, savukārt Latvija ir vieta, uz kuriem brauc latvieši (un ne tikai) no visas pasaules, atpūsties vai arī izmantot medicīnas pakalpojumus. Šai ziņā sociālās realitātes absurdu pauž grupas „Kapli” dziesma „Emigranta polka”. Polka – folkloras, arī etniskās piederības zīme daudzām tautībām, – *mūzika tomēr pārsvarā gadījumu ir samērā jestra, un noteikti 2/4 vai 4/4 takstmērā* (Bērziņš 1998–2017). Šāda nosaukuma izvēle (arī mūzikas ritma izvēle) pastiprināti parāda kontrastu starp skarbo saturu un emocionālo iedarbīgumu, kādu klausītājs saņem no dziesmas. No vienas puses, tā ir kliezdoša sāpe par dramatisko sociālo situāciju: *Tī koč ir dorbs/ A, te – a, nu da* (Ka, 2013, 3). No otras – tā ir arī mājās (Latvijā, Latgalē) palicēja pozīcija, kas šo realitāti arī pārdzīvo un skatās uz aizbraucējiem ar neuzticību, dažkārt pat kā uz dzimtenes, vispārcilvēcisko vērtību nodevējiem, materiālā labuma tīkotājiem:

Sakruosim nauđu

nūpierksim bemku

vacumā suoksem biznesu

viņ nazynom tik kaidu.

Bet iz Latveji es braucu salabuot zūbus

i nūdzert atvalinuojumu (Ka, 2013, 3).

Kā teritoriālās piederības zīme parādās arī Rīga, kas, balstoties uz galvaspilsētas un arī Latvijas lielākās pilsētas statusu, vienmēr atstāj zināmu iespaidu uz mazpilsētu

vai lauku iedzīvotājiem, kā arī padaru sarunbiedru apkārtējo acīs nozīmīgāku, ietekmīgāku:

*Vysu myužu taupeits, taipat
 Taipat, minotā byus zaudeits.
 Bet es viņ dziedieju,ka tev ir draugs,
 Bet tev ir draugs Reigā* (Ka, 2015, 8).

Savukārt no Rīgas rajoniem dziesmu tekstos visbiežāk parādās tieši Pļavinieki, kas asociējas ar vidējā iedzīvotāju slāņa guļamrajonu: *Mēs pīrksim dzīvokli./ Nu, kaut kur Pļavniekos* (Ka, 2013, 3).

Jau citādas, viegli humoristiskas noskaņas ir rodamas grupas „Dabasu Durovys” dziesmā „Vīpyngys blyuzs”. Vīpinga ir Rēzeknes pilsētas rajons, kurš jau kādu laiku ir zaudējis „studentu guļamrajonu” statusu, bet teksts ir tapis tajā laikā (2008), kad daudzi jaunieši devās ciemos pie filologu un vēsturnieku meitenēm uz Rēzeknes Meža ielas kopmītnēm: *Brauču iz Vīpyngys pusi/ Ar 21-mū maršrutku iz Vīpyngys pusi* (DD, 2008, 2).

Grupu dziesmu tekstos ir sastopami arī citur pasaulē esošu valstu un vietu nosaukumi, kas kopumā neietver nekādas kultūrzīmēm raksturīgas mīklas vai ideju pārneses. Tie ir uzskaitījumi, kas mijas tikpat strauji kā mūsdienās daudziem cilvēkiem dzīves, darba vietas, arī cilvēki apkārt: *Viņš tagad strādā Norvēģijā.../Aberdeen, Oslo, Dublin and Hall* (Ka, 2013, 3). Vietas, kuras neko nenozīmē emigrantam no Latvijas, grūti izrunājamas, grūti saprotamas, taču nodrošina eksistenci, tāpēc nonākušas emigranta redzeslokā. Tāpat kā veicamie darbi (*krysts, kas juonas*) ir dažādi, piemēram, *Īrejis zemenis*, kur izvēles iespējas ir diezgan ierobežotas, vienīgi dziesmas autors uz to visu skatās skeptiski un noraidoši, *Maņ gon tys vyss likās svīsts!* (Be, 2013, 9)

Nedaudz komplicētāka varētu būt kultūrzīme – Anglijas upe Temza: *Trīs vīri stāv pie Temzas/ (...) Skolotājs, kurpnieks un cietumnieks* (DD, 2014, 6). Tā var būt vieta, kurp aizbraukuši daudzi latvieši, apliecinot Lielbritāniju kā vienu no latviešu emigrantu galapunktiem, kā arī to, ka projām dodas cilvēki ne tikai ar profesionālo izglītību, bet arī ar augstāko – trīs vīri, trīs emigranti. Savukārt, no literārā viedokļa raugoties, ir iespēja vilkt paralēles ar pasaulslavenā Džeroma K. Džeroma darbu „Trīs vīri laivā”, kuri gatavojas un veic ceļojumu pa šo upi. Trūkst tikai suņa...

Folkloriskās kultūrzīmes

Jāpiezīmē, ka šajā pētījumā folkloriskais ir domāts visplašākajā šī vārda nozīmē (ne tikai tautas sacerējumi, bet arī notikumi, objekti, lietas, kas laika gaitā folklorizējas, nereti kļūst par literāro pasaku sižetiem).

Te ir minams grupas „Borowa MC” teksts par Pinokio, kur galvenajā personāžā ir apvienoti vairāki tēli: gan *duraceņš*, gan kultūrists, gan pats lirikas *es*, savas identitātes meklētājs. Pinokio ir itāliešu autora Karlo Kollodi radītais varonis (Kollodi 2016), koka lelle ar garu degunu, kas dodas meklēt piedzīvojumus, piedzīvojot pakāpenisku

izaugsmi, līdz beigās piepildās viņa sapnis – kļūt par īstu zēnu. Dziesmas tekstā ir saglabāts literārās pasakas varoņa vārds, taču tā tēlojums ietver arī mūsdienu „varoni”: *kaidis kulturists guoja princeseiti stykla kolnā gluobi, / Bet pakryta i dagunu sasyta!* (Bo, 2007, 7). Ja latviešu tautas pasakā „Zelta zirgs” (arī vēlāk zināmajā Raiņa lugā) kalnā kāpa gara varonis, tad te tas ir 21. gs. „kultūrvaroņa produkts” – narcistisks Tarzāntipa varonis. Dziesmas lirikas *es* vairāk tiek pozicionēts kā antivaronis, jo viņš ir bailīgs:

*Piec vuordim
„Reiz dzeivuoja jī laimeigi”
Tuoļuok laseit palīk bais* (Bo, 2007, 7).

Antivaronis tādā nozīmē, ka viņš nemaz nemēģina neko mainīt sevī, viņam ir bail uzņemties atbildību un mūsdienu realitāte bieži vien sniedz tikai ilūziju par laimīgām beigām. Tas tikai apliecina, ka mūsdienu pasaulē pat stabilas vērtības tiek zaudētas:

*Naškir gruomotys beigys,
Nivīns nagryb zynuot,
Ar kū klasiskais stuosts šudiņ beidzās* (Bo, 2007, 7).

Tiek atklāta neziņa, bailes, nestabilitāte, nemitīga „labākas dzīves”, „burvju mājiena” gaidīšana. Tāpat ir jaušama ironija, pat postmodernismam raksturīgā parodija par varoni – kultūristu vai mūsdienu jaunieta, piemēram,

*Parosts jaunlaiku varūņs
Vacu mozcenys telefonu rūkā
Dūduos īkaruot jaunavys* (Bo, 2007, 9).

Dziesma parāda gan varoņa, gan varoņdarba niecīgumu, jo sociālais *jaunlaiku varūņa* raksturojums nez vai ļaus viņam apliecināt sevi attiecību meklējumos. Savukārt daudzskaitļa lietojums sieviešu dzimtes pārstāvju apzīmēšanā norāda, ka arī viņam pašam tas nav īpaši svarīgi. Šo vērtību degradāciju dziesmas autors A. Runčis pastiprina, izmantojot M. Servantesa literāro tēlu Donu Kihotu, ar ko tiek salīdzināts jauno laiku varonis, kas dodas bezcerīgā cīņā, apliecinot to, ka visos laikos ir savi varoņi, bieži vien pārprasti, nesaprasti un vientuļi:

*Atsacer, seņ tu lasieji
Gruomotu par Donkhotu,
Smiejīs par juo klaidom..
Īsaver sevī –
Par kū nasasmejīs tagad?* (Bo, 2007, 9)

Tāpat lirikas *es* mēģina izskaidrot savu patību ar kultūrziemes palīdzību. Pinokio kā kopsaucējs dažādajiem jaunā laika varoņa meklējumiem izvēlēts arī tāpēc, ka viņa būtība ir saistīta ar meliem. Proti, jo vairāk melo, jo garāks izaug deguns, jo grūtāk tapt no koka kluča par īstu puiku. Tā arī šeit – lirikas *es* vismaz zemapziņas

līmenī apzinās, ka pasaule, kuru viņš būvē, ir ārišķīga, formāla, mākslīga. Kopumā „Borowas MC” albuma „Plastilina pasaule” tekstos ir lasāms, ka lirikas *es*, kas zināmā mērā ir mūsdienu „kultūrvaronis”, ko gan biežāk nākas asociēt ar antivaroni, meklē un rada savu ideālo pasaules modeli, diemžēl tikai virtuālā (bieži arī tikai digitālā) realitātē: *Tovā idealā pasaulī/ Viņ virtualys problemys* (Bo, 2007, 9). Trauslumu, vienas dienas efektu, iluzorumu rada arī izvēlētie darbības rīki: *plastilīns, zeimuļs, eisziņa: Napateik – izdzēs/ I suoc vysu nu gola* (Bo, 2007, 2). Līdz ar to te var runāt par zināmu postmodernisma sludināto spēles principu: spēle spēles pēc, tiek atklāta radīto vērtību relativitāte:

*Kū gudrys dūmys dūmuot,
Vīnolga kotram pasaule sova
I taisneiba taipat – kotram sova!* (Bo, 2007, 11)

Folkloriskās kultūrziemes, arī literārās (piemēram, *Dons Kihots*) rāda, ka dziesmu lirikas *es* ir sevis meklējumos, taču pielāgošanās mūsdienu sabiedrībai, tehniskā progresa iespējas degradē kā viņa priekšstatus par pasauli, tā arī par savu vietu un lomu tajā.

Kopējs šiem tekstiem ir tas, ka apzināti un dažkārt neapzināti notiek izvairīšanās no savas dzīves (*I dzeive suocās, kod* [telefona – I. G.] *batereja beidzās* (Bo, 2007, 9)): iemiesošanās šovā, iedomu piļu konstruēšana, aizbraukšana uz ārzemēm utt., proti, būšana „svešā” pasakā. Nenotiek ceļš uz patību, tiek pausta tā pati vērtību degradācija, kas grupai „Kapli” pasniegta ironiski sarkastiskā stilā.

Vēsturiskās kultūrziemes

Grupa „Dabasu Durovys” savu dzīves filozofiju un jēgas meklējumus atklāj, izmantojot vēsturiskās kultūrziemes.² Piemēram, vienā no dziesmām tiek pieminēta no antīkajiem laikiem zināmā upe Rubikona,³ kas iemieso saišu saraušanu ar veco un neatgriešanos iepriekšējā situācijā. Konkrētajā dziesmas tekstā netiek minēti specifiski vēsturiskie apstākļi, bet Rubikona dod vispārīgu sapratni par to, ka ir svarīga izvēles situācija:

*Kļūdīties nedrīkst, uz spēles likts daudz
Doties uz priekšu vai iet atpakaļ*

Jāšķērso, kad Rubikona. (DD, 2016, 6)

Vēsturiski jaunāka zīme ir *Sauļis karaļa golms*, kas ir saistāma ar Francijas Karali Luiju XIV, pazīstamu arī kā „Sauls karali” (Steingrad, 2007), un viņa Versaļas pili, kas simbolizē absolūto monarhiju un viena pareizā viedokļa politiku 17. gs., nerēķinoties

² Dziesmu tekstu autors lielākoties ir Arnis Slobožaņins, pēc izglītības vēsturnieks. Šis apstāklis bieži vien pat neapzināti var ietekmēt tekstu sacerēšanu.

³ Upe, kas atdalīja Galliju no Itālijas, to šķērsojot, karavadonis Cēzars (49.g.p.m.ē.) bez iespējām atkāpties meta izaicinājumu Romas republikas vadībai, aizsākot varas pārņemšanu Romas valstī.

ar pārējo tautu: *Tie, kuri varēja atļauties maksāt vairāk nodokļus, maksāja mazāk tieši novecojušo nodokļu iekasēšanas likumu un pārtikušo augstmaņu nopirkto amatu dēļ. Tie, kas vismazāk varēja atļauties maksāt, proporcionāli samaksāja visvairāk. Šāda sistēma veicināja daudzu iedzīvotāju nabadzību, tādēļ lielākā daļa cilvēku piederēja nabadzīgo grupai, kas visvairāk maksāja nodokļus.* (Trueman, 2015). Dziesmas teksts ir saistāms ar mūsdienu politiskās elites darbību, pieņemot sev izdevīgus lēmumus un uzspiežot savu vienīgo pareizo viedokli, nerēķinoties, ka tautas pacietības mērs ir pilns un: *Ir lobuok izdareit i kliudeitīs, / Kai nadareit, viņ vysiim žāluotīs* (DD, 2014, 9). Tātad izskan aicinājums uz aktīvu līdzdarbošanos un viedokļa izteikšanu, jo kur gan to vēl darīt, ja ne demokrātiskā iekārtā.

Grupas „Dabas Durovys” tekstos pavīd vēl viena izcila Francijas vēstures pārstāvja – Napoleona – vārds, kas tiek izmantots skolotāja gaitas vizualizēšanai, tādējādi norādot uz viņa egoismu un ambīcijām (Napoleona kompleks), arī izcilību un spējīgumu:

Viņam ir Napoleona gaita.

algebru var iemācīt

visslinkākajam zeņķim (DD, 2014, 6).

No jaunāko laiku kultūrziņēm ir sastopamas divas, viena ir bēdīgi slavenā Malaizijas aviokompānijas lidmašīna (LETA, 2014), kas lidoja uz Pekinu, pazuda bez vēsts un joprojām ir neskaidra tās katastrofas vieta un apstākļi:

Ir pasaulī radeibys taidys,

Kas zynuotu stuostēt par jū

Lohnesa brīsmūni baigū

Voi boingu pazudušū (DD, 2016, 2).

Šajā fragmentā ir sastopama folkloriska kultūrziņe *Lohnesas brīsmūns*, kas joprojām tiek pieminēts gan presē, gan dziesmās, taču nekādu reālu pierādījumu tā eksistencei nav, tādējādi dziesmas teksts uzsver, ka pārdabiskas, neizskaidrojamas parādības ir visos laikos, taču mūsdienās mazāk baida izdomāti briesmoņi, bet šausmas, pašu cilvēku bezatbildības radītas katastrofas notiek realitātē.

Savukārt otra mūsdienu kultūrziņe ir Anglijas hercogiene *Keita Midltona*, kas tiek izmantota, lai apdziedātu dziesmas lirikas *es* iekāroto sievieti, uzsverot viņas vēsumu, lepnumu, kādam pēc stereotipiem vajadzētu piemist par karaliskās ģimenes pārstāvi kļuvušai sievietei:

Un skatiens nedaudz augstprātīgs – tev ir kaut kas no

Midltones Keitas. (DD, 2014, 3)

Īpaši ir jāizceļ sociāli vēsturiskā kultūrziņe – *vacūs krāmu būde*, kurā ir:

Dūmroksti par Zīmyssvātku kaujom,

Puora vacys bildis...

*Bītlu platis,
Valneiši nu tautys deju skatis (DD, 2014,5).*

Šāda veida uzskaitījums raisa klausītājā noteiktu atmiņu gammu par senām un mīļām lietām, bet kopumā tas viss vedina uz vienu skaudru atziņu: *mes zynom, kas reiz byus.../ Blokus vacom vuocu kedom iz tuo plaukta kuodreiz nūliks arī myus* (DD, 2014, 5). Vēsturisko kultūrzīmju pieminēšana dziesmu tekstos sniedz klausītājam iespēju apzināties, ka arī viņš/ viņa ir daļa no pasaules vēstures, ka tepat blakus norisinās tie paši procesi, kas ir notikuši un notiek citur pasaulē.

„Mazā cilvēka” tēlojums

Kā nosacītu sociālu kultūrzīmju grupu var pieteikt „mazo cilvēku” un viņa dienišķās dzīves tēlojumu, *ikdienas realitātes iekļaušana dzejas tēmu lokā liecina par autoru nevienaldzību pret laiku un vietu, kurā viņam lemts dzīvot. Tas liecina arī par vēlēšanos šo realitāti mākslinieciski apjēgt* (Salējs 2007: 26–27). Šādi mūsdienu „varoņi” lielākoties tiek atklāti ironiski vai ar vieglu humoru, piemēram, grupas „Borowa MC” dziesma „Baba Toņa inženers”. *Baba, babiņa Latgalē tiek uztverta par ģimenes balstu, arī dzimtas vienotāju* (Pošeiko 2012: 58). Savukārt dziesmas tekstā tiek atainota *baba – „supermens”*: *jei prūt bremsis nūjimt, eļļu nūmaineit jei prūt, ritiņam jei kiedi maina* utt., kas, no vienas puses, atklāj pagājušā gadsimta 60.–90. gadu maskulinizētu sieviešu dzimtas pārstāvi, no otras puses – šis tēls ataino tā laika un arī mūsdienu bēdīgo situāciju laukos, kad ir izteikts vīriešu darba roku trūkums, kā rezultātā daudzas sievietes iemācījās to, ko labprātāk nemācītos.

Arī grupas „Kapļi” tekstos uzmanība ir vērsta uz lauku vidi, kur tiek atainoti dzīvi raksturi ar savu attieksmi pret lietām un cilvēkiem: *Tī starp divim sābrim dzeivuoja Madaļa, / Vīnam jei deve, a, ūtram jei – nā* (Ka, 2013, 1). Lai gan ir izteikti jūtama autora ironiskā attieksme pret saviem tēliem, tomēr nedrīkst neievērot to traģismu, ko nozīmē kļūt par atstumto nelielā apdzīvotā lokalitātē cilvēkam, kas visu dzīvi tur ir dzīvojis un bijis tāds pats kā pārējie:

*juos zūg nu mane elektreibu
i vēl juos mani izslēdze nu bazneicys
Skauž, juom tūmār muns sābris Onupris...
Tekļa, Broņa vairuok narunoj* (Ka, 2013, 6).

Sava veida drāma izskan arī tekstā „Autoservisa milfs”, atainojot vientuļas sievietes likteni:

*bet šefs jai nikuo nasoka.
Juos tīši dorba pīnuokumi
suocās piec pusseptenim...
Bet tev ir juosariekinoj,
ka Zīmyssvātkūs byusi vīna.
Tovam šefam ir saime*

*bet Zīmyssvātki ir gimenis svātki.
Autoserfisa milfs* (Ka, 2013, 5).

Arī grupas „Dabasu Durovys” tekstos pieminētie „mazie cilvēki” pārstāv dažādas profesijas: *Pauļuks Dakša – vacais mašīnists, benzīntanka pārdevējā Marta Kamoliņa, Meikuls – veikala īpašnieks* un vienkāršs kaimiņu zēns ar iesauku *Krans*. Ir atsevišķas sociālas vai profesionālas iezīmes, kas iezīmē mūsdienu tipiskumu un bezcerīgumu. Tas, ka lielākajai daļai šo dziesmu tekstu „mazajiem varoņiem” doti personvārdi nenorāda uz autobiogrāfiskumu vai kultūrvēsturisku nozīmību, bet tieši pretēji – uz tipiskumu un personības, individualitātes pašnodzēšanos. Šie tēli ir traģikomiski savā atstumtībā un vientulībā, taču bēdīgākais, ka līdzīgi kā 21. gs. dzejā arī dziesmās parādās motīvs, kas šīs iezīmes sāk attiecināt uz lielu daļu mūsdienu sabiedrības, tādējādi *ikdienas realitātes iekļaušana savas dzejas telpā šiem autoriem ļauj atklāt laikmeta garīgo gaisotni. Tā nav iepriecinoša* (Salējs, 2007: 36).

Secinājumi

Lai gan kultūrzīmes latgaliešu grupu tekstos nav sastopamas bieži, tomēr tās ir daudzveidīgas. Etniskās piederības zīmes pamatā atklāj tekstu autoru dzimto vieto Latgali un latgaliešus gan ar tipiskiem pozitīviem/ negatīviem stereotīpiem, gan patriotiskiem un ironiskiem tekstiem. Arī ar Latviju un Eiropu saistītās kultūrzīmes iezīmē ironiski skaudro realitāti par izceļošanu, dažreizējo Latvijas apciemošanu, savas vietas un mērķa meklējumiem.

Starp folkloriskajām kultūrzīmēm ir izceļams *Pinokio*, kura tēlojumā tiek apvienots gan muļķītis, gan kultūrists, gan pats liriskas *es*, savas identitātes meklētājs. Visas varoņu izpausmes, kas atklājas arī citās dziesmās, maldinoši liek domāt, ka varētu tapt atrasts arī mūsdienu varonis. Taču pielāgošanās mūsdienu sabiedrībai, tehniskā progresa iespējas degradē kā viņa priekšstatus par pasauli, tā arī par savu vietu un lomu tajā, tāpēc biežāk tas izpaužas kā antivaronis vai iluzors priekšstats par varoni.

Vēsturiskās kultūrzīmes (galvenokārt grupas „Dabasu Durovas” tekstos) atklāj vairāku laikmetu zīmes, kas lielākoties ir saistāmas gan ar sadzīviskām, gan ar sociālpolitiskām situācijām. To pieminēšana dziesmu tekstos sniedz klausītājam iespēju apzināties, ka arī viņš/ viņa ir daļa no pasaules vēstures, ka tepat blakus norisinās tie paši procesi, kas ir notikuši un notiek citur pasaulē.

Kā nosacīta sociālu kultūrzīmju grupa ir izvirzāma „mazo cilvēku” un viņu dzīves atainošana mūsdienu pasaulē. Te ir sastopami dažādi tipiski varoņi (vientuļas sievietes, pārdevēja, kaimiņzēns u.c.), kas ir traģikomiski savā atstumtībā un liekā sabiedrības elementa izjūtā, taču rāda iezīmes, kas ļauj tās attiecināt uz lielu daļu 21. gs. sabiedrības.

AVOTI

- Bez PVN (2006). *Pyrms Vuorda...* Latgolys Producentu Grupa.
 Bez PVN (2013). *Reits*. Latgolys Producentu Grupa.
 Bicāne, Laura (2013). *Es tiaki ļaujūs*. Latgolys Producentu Grupa.
 Borowa MC (2005). *Trapis iz Nakurīni*. Mikrofona Ieraksti.
 Borowa MC (2007). *Plastilina pasaule*. Mikrofona Ieraksti.
 Borowa MC (2008). *Ui, lobs!* A2Promo, SIA Ideju parks.
 Dabasu Durovys (2008). *Ļepetņiks*. Latgolys Producentu Grupa.
 Dabasu Durovys (2012). *Stycklu vītā skaņa*. Latgolys Producentu Grupa.
 Dabasu Durovys (2014). *Bāka*. Latgolys Producentu Grupa.
 Dabasu Durovys (2016). *Pādys runoj*. Latgolys Producentu Grupa.
 Kapļi (2013). *Prauda par Madali*. <http://projektskapli.wixsite.com/projektskapli/album>, sk. 25.11.2016.
 Kapļi (2015). *Ašņa dasys*. Latgolys Producentu Grupa.
 Sovvaļņiks (2010). *Bolts susātivs*. SIA Ideju parks.

LITERATŪRA

- Bērziņš, Ansis Ataols (1998–2017). *Polka*. <http://folklor.lv/skola/polka.shtml>, sk. 27.11.2016.
 Dubiņa, Ieva (2007). Stāsta un dzīves mijiedarbe. Silova, Lita (sak., 2007). *Latviešu literatūra 2000–2006*. Rīga: Valters un Rapa, 72–110.
 Kļavinska, Antra (2012). Latgališi. Šuplinska, Ilga (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca* I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 365–368.
 Kollodi, Karlo (2016). *Pinokio piedzīvojumi*. Rīga: Zvaigzne ABC.
 LETA (2014). *Pazudusi pasažieru lidmašīna ar 239 cilvēkiem*. <http://apollo.tvnet.lv/zinas/pazudusi-pasazieru-lidmasina-ar-239-cilvekiem/640881>, sk. 27.11.2016.
 Pošeiko, Solvita (2012). Baba. Šuplinska, Ilga (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca* I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 58–60.
 Salējs, Māris (2007). Dzejas ainas ieskicējums. Silova, Lita (sak., 2007). *Latviešu literatūra 2000–2006*. Rīga: Valters un Rapa, 11–57.
 Steingrad, Elena (2007). *Louis XIV – the Sun King*. <http://www.louis-xiv.de/>, sk. 25.11.2016.
 Šuplinska, Ilga (2006). Kultūras zīmes funkcijas postmodernā tekstā. *Humanities in new Europe*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 39–53.
 Veidemane, Ruta (1977). *Izteikt neizsakāmo. Lingvistiskā poētika*. Rīga: Liesma.
 Trueman, Chris (2015). *Louis XIV and Domestic Policy*. <http://www.historylearningsite.co.uk/france-in-the-seventeenth-century/louis-xiv-and-domestic-policy/>, sk. 25.11.2016.
 Лотман, Юрий, М. (1996). *Анализ поэтического текста*. Санкт-Петербург: Искусство.

Angelika Juško-Štekele

AGLONAS SVĒTCEĻNIEKU PREZENTĀCIJAS: AUDIOVĪZUĀLIE KODI

Raksta izpētes priekšmets ir vairāk nekā simt gadu periodā par rituālu izveidojusies svētceļojumu tradīcija uz Aglonas baziliku – nozīmīgāko Latvijas kristietisko svētvietu. Izpētes objekts ir viens svētceļojuma rituāla posms – svētceļnieku grupu prezentācijas svētceļniekiem un jauniešiem veltītajā misē Vissvētākās Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas svētkos Aglonā, kas koncentrētā veidā atklāj būtiskākos svētceļojuma rituāla audiāli un vizuāli uztveramos simboliskās valodas kodus. Svētceļnieku grupu vizuālā atribūtika un prezentācijas verbāli muzikālais saturs ne tikai metonīmiski atklāj daudzveidīgas svētceļnieku identitātes zīmes, bet dod iespēju iezīmēt svētceļojuma kā rituāla attīstības dinamiku un audiovizuāli uztveramās atribūtikas diahronisko attīstību gadsimta griezumā.

Atslēgas vārdi: svētceļojums, svētceļnieku prezentācijas, sensorā antropoloģija, rituāla simboliskā valoda, vizuālie kodi, audiālie kodi.

PRESENTATIONS OF AGLONA'S PILGRIM GROUPS: AUDIO-VISUAL CODES

The article „Pilgrimage to Aglona: Audio-Visual Codes” is dedicated to Aglona pilgrimage, which is considered a significant element of intangible cultural heritage of Latvia. The importance of this tradition has been acknowledged by its vitality: in spite of the historical complexities, the tradition of Aglona ritual pilgrimage has survived for more than a century and in due course has strengthened its value in practice and social memory of the community. At the same time it is not a rigid value based in the past; instead it exists on its own and develops according to the dialectical patterns of ritual.

The aim of the article is to investigate the most significant audio-visual codes featured in Aglona pilgrimage, by revealing the most distinctive expressions of identity among pilgrims and by highlighting the diachronic development of audio-visually perceptible attributes relevant to the pilgrimage. The subject of the research is a specific part of the pilgrimage ritual – presentations of pilgrim groups on Assumption Day of the Virgin Mary into Heaven on August 14, which are staged during the holy mass dedicated to pilgrims and youth. Typologically presentations staged by pilgrim groups are being viewed as a closure phase (postliminal rite) of a transition ritual (liminal rite).

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2232>

The article examines 93 presentations prepared by pilgrim groups in 2014, 2015 and 2016. For data acquisition an on-site observation was applied, which falls under the definition of the sensory anthropological meaning (Howes 2003:54). Analysis of presentations staged by pilgrims was conducted by means of structurally semiotic approach that allows defining the specific symbolic language of the pilgrimage while displaying sensory perceptible ritual codes of the pilgrimage – visual and audial codes, i.e. the visual attributes of pilgrim groups and verbally musical representations with their characteristic performative and reproduction elements.

The visual code of pilgrimage refers to various aspects of social identity. The affiliation to religious identity has been presented by such religious symbols as cross, flags belonging to various congregations, religious movements or separate Christian communities, tablets with images of pilgrimage patrons and visualisations of the intent of participation in pilgrimage; locally patriotic identity has been attested by the flag of the country, region, municipality or city. The research confirms that religious symbols (especially cross) and the related ceremonies are becoming more modest, whereas locally patriotic representations are expanding, thus marking the geographical circumference of the pilgrimage and confirming Aglona as a sanctuary of international significance. The clothing of participants reflects either their professional identity (National Armed Forces, clergymen, nuns) or affiliation to a specific interest group (European Guides).

The audial codes are explored within the repertoires of pilgrim presentations, appearing in the form of performance and reproduction. Metonymically, the audial codes in pilgrim presentations contain the most essential functions related to the ritual in general and demonstrate such inherent features of the postmodern culture as interplay of the traditional and the innovative. The traditional values have been represented by sacred symbols and topics, but the innovative by artistic performance techniques: method of exact dating, typological generalizations directed towards community identity generation, stylization of texts drawn from other cultural areas (folklore, pop culture). The verbal codes of pilgrim groups in turn manifest ambivalence that is inherent to the pilgrimage ritual in general and marks not only the text, but also a the dialogue among generations and values. The audio-visual codes being organically embedded in the symbolic system of pilgrimage ritual language reveal multi-layered dialogue on cultural values, which is present within the ritual at subject, text and action level.

Keywords: pilgrimage, sensory anthropology, symbolic language of ritual, visual codes, audial codes.

Ievads

Aglonas bazilika kopš 1995. gada ar likuma spēku oficiāli ieguvusi starptautiskas svētvietas statusu (Likums 1995), vienlaikus nosakot, ka tā ir Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūras piemineklis un reliģisku svētceļojumu vieta. 1998. gadā

Aglonas bazilika iekļauta Valsts kultūras pieminekļu sarakstā (aizsardzības numurs 6491), savukārt Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līguma 12.2. pants nosaka, ka Svētais Krēsls piešķir Aglonas Svētvietai „starptautiskas svētvietas” statusu (Likums 2002).

Viens no būtiskākajiem Aglonas bazilikas, kā reliģisko svētceļojumu vietas, atbalsta pasākumiem ir svētceļojumi uz Aglonu, kam līdz šim Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma līmenī nav pievērsta pienācīga vērība. Pasaules nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā (*World Heritage List*) svētceļojums kā būtisks kultūras mantojuma elements atzīts jau vairākkārt. Piemēram, 1993. gadā pasaules nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā tika iekļauts Santjago de Kompostela (*Santiago de Compostela*) svētceļojums uz Sv. Jēkaba atdusas vietu Spānijā, 2011. gadā pasaules nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā nominēts divdesmit četrus stundu svētceļojums uz Sinakaras svētnīcu Peru, 2013. gadā – *Sufi* kopienas triju dienu ikgadējais svētceļojums uz musulmaņu mistiķa Saida Šeiha (*Sidi Cheikh*) mauzoleju Alžīrijā, 2015. gadā – septiņu dienu *Sbuâ* svētceļojums uz Alžīrijas svētvietu *Gourara* (WHL).

Aglonas svētceļojums konceptuāli atbilst nozīmīgāko pasaules mērogā par nemateriālās kultūras vērtībām atzīto svētceļojumu rādītājiem. Tā vēsture ietiecas 20. gs. sākumā, kad fiksētas pirmās liecības par oficiāli organizētiem svētceļojumiem uz Aglonu (Gulbeniets 1909: 1), tas tradicionāli pulcē desmitos un simtos tūkstošu skaitāmu svētceļnieku. Pēc Aglonas oficiālā tūrisma portāla ziņām lielākais svētceļnieku skaits Aglonā bija 2000. gadā, kad Aglonas svētkus apmeklēja 450 000 svētceļnieku (Miķelsone 2011). Svētceļnieku ceļi stiepjas no dažiem desmitiem līdz vairākiem simtiem kilometru gan Latvijas teritorijā, gan ārzemēs. Aglonas svētceļojums aptver vairākas nemateriālā kultūras mantojuma izpratnei būtiskas iezīmes. Pirmkārt, tas satur ievērojamas liecības par katoliskās kultūras tradīcijām Latvijā un ir cieši saistīts ar Aglonas bazilikas kā starptautiskas svētvietas statusa uzturēšanu. Otrkārt, tas pastarpināti saistās ar Latvijas dabas skaistuma un kultūras vērtību iepazīšanu un, treškārt, tas satur dzīvas (daudzkārt arī paaudzēs pārmantotas un daudzveidīgas identitātes ilustrējošas) rituālas tradīcijas, kas atklājas svētceļojuma rituālās valodas kodos un modifikācijās.

Mērķis, avoti un metodes

Raksta mērķis – identificēt būtiskākos audiovizuālos kodus Aglonas svētceļnieku prezentācijās, atklājot būtiskākās svētceļnieku identitātes izpausmes un iezīmējot svētceļojuma audiovizuāli uztveramās atribūtikas diahronisko attīstību.

Par izpētes objektu izvēlētais svētceļojuma rituāla posms – svētceļnieku grupu prezentācijas svētceļniekiem un jauniešiem veltītajā misē Vissvētākās Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas svētkos Aglonā 14. augustā – piesaka virkni ar svētceļojuma kā rituāla izpratni saistītu problēmjaudājumu: vai un kādas izmaiņas notikušas svētceļojuma rituāla attīstībā, kāda vieta svētceļojuma rituāla struktūrā ierādāma svētceļnieku prezentācijām, kā svētceļnieku prezentāciju audiovizuālā

simbolika sasauca ar svētceļojuma simbolisko valodu un, beidzot, kā svētceļnieku prezentāciju audiovizuālie kodi atklāj svētceļojuma ideoloģisko un kultūras kontekstu.

Tipoloģiski svētceļnieku grupu prezentācija saskaņā ar etnogrāfa Arnolda van Genepa (*Arnold van Gennep*) teoriju ietilpst svētceļojuma kā trīsdaļīga pārejas rituāla noslēguma posmā (*postliminal rites*), kas apliecina rituāla dalībnieku „inkorporāciju jaunajā pasaulē” (Gennep 1921: 21), pēc pārbaudījuma ceļa (*liminal rites*) ienākot sakrālajā centrā. Diahroniski ienākšana sakrālajā centrā kā svētceļojuma rituāla posms piedzīvojis zināmas pārmaiņas. 20. gs. sākuma liecībās sastopamas ziņas par svētceļniekus ritualizētu sagaidīšanu pie Aglonas robežas: *Parosti Aglyunas procesija vysod sateik svatcelotojus: aizit priškā toli uz teiruma satikt sovus broļus un mosas* (Pudāns 1929: 236). Svētceļnieku sagaidīšana ar baznīcas zvanu skaņām, izejot priekšā priesterim un svinīgi ievēdot svētceļniekus pa bazilikas galvenajos ieeju esot vēl saglabājusies pirmajos atjaunotās svētceļojumu tradīcijas gados (20. gs. 90. gadu sākumā), bet mūsdienās svētceļnieku rituālās sagaidīšanas funkciju veic svētceļniekiem veltītā svētā mise, kur svētceļnieku grupas atskatās uz noiето ceļu, vienlaikus pastarpināti ilustrējot būtiskākos svētceļojuma rituāla audiāli un vizuāli uztveramos simboliskās valodas kodus.

Arī pati svētceļniekiem veltītā mise vēsturiski piedzīvojuši zināmas pārmaiņas. Uzskatāmi tas redzams Mises nosaukumos Aglonas svētku programmās. Līdz 2005. gadam tā veltīta svētceļnieku sagaidīšanai, no 2006. gada pieteikta kā mise jaunatnei un svētceļniekiem. Šādu paaudžu dialoga veidošanos kā būtisku rituāla pazīmi pamato folklorista Alberta Baiburina (*Альберт Байбурин*) rituāla ambivalentās dabas teorija. No vienas puses, rituālu iespaido centrīecies spēki, kas izpaužas kā tendence *uz uzvedības modeļu unifikāciju, tipizāciju, vispārpieņemtu uzvedības shēmu un standartu iedzīvināšanu*, no otras – rituāla dabu nosaka arī centrībēdzes mehānisms, kas iespaido *uzvedības modeļu variēšanos, to daudzveidību* (Байбурин 1993: 4).

Rakstā tipoloģiski analizētas 93 svētceļnieku grupu prezentācijas 2014., 2015. un 2016. gadā. Datu ieguvei izmantots līdzdalīgais novērojums, raksta autorei piedaloties svētceļojumos un klātienē vērojot svētceļnieku grupu prezentācijas. Pamatā šāda pētnieciskā stratēģija ietilpst t. s. sensorās antropoloģijas izpratnē, kas uzsver *maņu īpašo nozīmi, lai saprastu, kā cilvēki komunicē ar sabiedrību un vidi* (Howes 2003: 54). Novērojuma laikā iegūts svētceļnieku prezentācijas ilustrējošs analītisks materiāls – 428 fotogrāfijas un 94 prezentāciju tekstu pieraksti, kas ietilpst raksta autores personiskajā arhīvā.¹

Svētceļnieku prezentāciju analīze veikta, izmantojot strukturāli semiotisko pieeju, kas ļauj definēt svētceļojuma īpašo simbolisko valodu, par pamatu izmantojot

¹ Atsaucēs uz raksta autores personisko arhīvu lietots četrus elementus šifrs (A/15/F/23), kur pirmais elements (A) norāda atsauci uz arhīvu; otrais elements (14/ 15/ 16)) apzīmē datu ieguves gadu; trešais elements (I/ P/ F) – interviju (I), prezentācijas testa pierakstu (P) vai fotogrāfiju (F) un, beidzot, ceturtais elements – attiecīgās vienības numerāciju materiālu kopā.

Jekaterinas Kalužņikovas (*Екатерина Калужникова*) izstrādāto svētceļojuma simboliskās valodas struktūru, kur izdalīti personāžu (sagrālie personāži un svētceļojuma dalībnieki), telpiskais (sagrālais centrs un ceļš uz to), temporālais (sagrālo personāžu pielūgsmes saikne ar saimnieciskajiem kalendārajiem cikliem), akcionālais (došanās uz sagrālo centru un atgriešanās no tā), priekšmetiskais (sagrālie priekšmeti), verbālais, muzikālais (verbāli muzikālais svētceļojuma repertuārs) un tēlojošais (sagrālo personāžu un simbolu atainojums) kodī (pēc: Kalužņikova 2007: 10). Rakstā uzmanība veltīta sensori, šai gadījumā – ar redzi un dzirdi uztveramajiem svētceļojuma rituāla kodiem – svētceļnieku grupu vizuālajai atribūtikai un verbāli muzikālajai reprezentācijai, kam piemīt performances un reprodukcijas iezīmes.

Svētceļnieku vizuālā atribūtika

Svētceļnieku vizuālā atribūtika aptver rituāla simboliskās valodas priekšmetisko un tēlojošo kodu. J. Kalužņikovas shēmā priekšmetiskajā kodā ietilpst dažādi rituāla aksesuāri un to detaļas (Kalužņikova 2007: 14), iekļaujot gan svētceļnieku apģērba elementus, gan dažādus sociālās identitātes aspektus reprezentējošus atribūtus: krustus, karogus, planšetes u. tml. Vizuālām zīmēm nepārprotami piemīt simbolisks raksturs.

Saskaņā ar antropologa Viktora Tērnera (*Victor Turner*) teoriju *simboli ir mazākā rituāla vienība, kas saglabājusi rituālās uzvedības iezīmes* (Тэрнер 1983: 33) Neskatoties uz to, ka Aglonas svētceļojuma vizuālajiem simboliem ir atšķirīga funkcionālā kapacitāte, tie metonīmiski signalizē par svētceļojuma rituāla vispārējo struktūru, kas aptver tā simboliskos, aksioloģiskos, teliskos (uz mērķi orientētos) un sociālo lomu īstenošanās aspektus. Rakstā vizuālo zīmju raksturojumā lielāka uzmanība veltīta tieši sociālo lomu reprezentācijai, kas īstenojas kā piederības apliecinājumi gan reliģiskā, gan dažādos lokālpatriotisma līmeņos.

Reliģiskā identitāte

Par reliģisko identitāti svētceļnieku prezentācijās liecina tādi reliģiski simboli kā krusts, draudžu, reliģisko kustību un atsevišķu kristiešu kopienu karogi, planšetes ar svētceļojuma patronu attēliem un svētceļojuma nodoma vizualizācijām. Tie veic vairākas funkcijas: nodrošina draudzes svētceļnieku sagrālo aizsardzību svētceļojuma laikā, norāda uz grupas piederību draudzei, liecina par draudzes tradīcijām un kalpo par sava veida svētceļojuma relikviju, jo saskaņā ar senākajām svētceļojuma tradīcijām, visi priekšmeti, kas pabijuši svētajā zemē, saglabāja savu svētību, arī atgriežoties atpakaļ (Stikāne 2011). Reliģiskā atribūtika apliecina dažādas savstarpēji pārklājošās svētceļnieku reliģiskās identitātes aploces – no universālas kristietības vērtību reprezentācijas (krusts), līdz baznīcas draudžu, katoļu izglītības iestāžu un reliģisko kustību piederības zīmēm un svētceļojuma, tā mērķa (Aglonas Dievmāte) un nodoma ilustrācijām (patroni), kā arī individualizētiem svētceļnieku piederumiem.

Jau viduslaiku svētceļojumu aprakstos iespējams atrast liecības par pieciem svētceļnieka simboliem: *sarkanu krustu uz apģērba, pelēku cepuri ar krusta zīmi, daudzus gadījumos – bārdu, ūdens blašķi un ēzeli* (Ralls 2007: 144). Savukārt krustiņš ar Svētā vaiga (*Santo Volto*) krucifiksa attēlojumu un Jēkaba gliemežvāks viduslaikos kalpoja par svētceļnieku zīmi un relikviju (pēc: Craughwell 2011: 120). Šīs svētceļnieku relikvijas arheoloģiskajos izrakumos atrastas arī Latvijas teritorijā (sk. Stikāne 2011).

Fragmentāras liecības par Aglonas svētceļnieku zīmēm saglabājušās arī 20. gs. sākuma Latvijas periodikā. Piemēram, 1928. gadā visiem svētceļniekiem no Katoļu jaunatnes biedrības Rīgas nodaļas pie krūtīm tikušas piespraustas svētceļnieku zīmes (Svatceļotojs 1928: 292). Biežāk sastopamas liecības par svētceļojuma sākuma un vidus posma atribūtiķu, kur nemainīgi pieminēts krusts un baznīcas karogi: *Svātceļotāju pulkam priškā teik nasts krysts un bīži ari bazneicas karūgi* (B.a. 1935: 414).

Krusts arī atjaunotajā Aglonas svētceļojumu tradīcijā ir obligāts svētceļnieku grupu simbols, kas apliecina svētceļojuma sakrālo būtību. Svētceļojuma rituāla kontekstā krusta nešana svētceļnieku grupas priekšgalā asociējas ar krustaceļu kā pārbaudījumu, pat apzināti izvēlētu ciešanu ceļu, ko simbolizē arī krustā sistā Jēzus tēls. Krusta īpašo nozīmi svētceļojumā apliecina arī krusta nesēja statuss – viņam jāiet svētceļnieku grupas priekšgalā, un pārējie svētceļnieki nedrīkst steigties krustam pa priekšu.

Pamatā svētceļnieku grupu prezentācijās redzami katoļu konfesijai raksturīgie pārnēsājami krucifiksi vai no neapdarināta koka izgatavoti vienkārši krusti. Gan krucifiksi, gan krusti pārsvarā rotāti ar lauku ziediem un vainagiem, kurus svētceļojuma laikā katru dienu atjauno. Ir arī konkrētām nodomam veltīti svētceļnieku krusti, piemēram, 2014. gadā ar Ogres svētceļnieku grupu Aglonā nonāca Latvijas III Jauniešu dienu krusts, kas bija 3 metrus garš un vienlaikus to vajadzēja nest trīs cilvēkiem.

Lai gan krusts ir nemainīgs Aglonas svētceļojumu simbols, tā vizuālais veidols tipoloģiski ir piedzīvoji izmaiņas. To apliecina acīmredzamā krusta demokratizācija, vienkāršošanās. Aizvien biežāk sastopami svētceļnieku krusti no neapdarināta koka, bez krustā sistā tēla, arī krusta ceremoniālais statuss vienkāršojas. Piemēram, ja Rēzeknes Sāpju Dievmātes draudzes svētceļnieki vēl 2013. gadā svētceļojumā nesa galveno ar saules stariem rotāto krucifiksu, divus ar zvaniņiem un lentām rotātus pavadošos krustus un vēl divus ar saules zīmi rotātus stilizētus pavadošos krustus, tad sākot ar 2014. gadu ir palicis tikai viens ar ziediem rotāts krucifikss.

Otrs populārākais svētceļojuma atribūts, kas tradicionāli pavada svētceļniekus ceļā uz Aglonu un kalpo par vizuālo simbolu svētceļnieku grupas prezentācijā, ir draudžu karogi un citi piederību draudzei apliecināši aksesuāri: planšetes, informācija par draudzi apģērba elementos, piemēram, lakatiņos un krūšu nozīmēs. Draudžu karogu ģeogrāfiskā aploce Aglonas svētītos aptver visu Latviju, lai gan kopējā Latvijas draudžu statistikā svētceļnieku grupu skaits šķiet mazskaitlīgs. Ņemot vērā,

ka Latvijā ir 187 katoļu draudzes un misijas punkti (statistika no www.katolis.lv), tad katru gadu Aglonā sevi prezentējošās svētceļnieku grupas ar uzsvērtu piederību draudzei veido mazāk par 2%.

Reliģisko simboliku papildina konkrētas ar svētceļojuma mērķi un nolūku saistītas vizuālas reālijas svētceļojuma atribūtos un apģērbā. Piemēram, 2015. gadā svētceļnieku grupu no Jelgavas vienoja gaiši zili krekliņi, ko sirds pusē rotāja Aglonas Dievmātes attēls un norāde „Jelgava–Aglona” (A/15/F/48), Bebrenes svētceļnieku grupa nesa karogu ar Aglonas Dievmātes attēlu (A/15/F/69), bieži svētceļnieku atribūtikai papildina Aglonas bazilikas stilizēts siluets (A/15/F/143), Dievmātes svētbildes (A/15/F/102), Jaunavas Marijas un Jēzus bērna attēli visdažādākajos izpildījumos (A/15/F/104), šādi apliecinot katoļticībai raksturīgo Dievmātes godināšanu. Svētceļojuma maršruta norādes ir vizualizētas gan pārnēsājamos svētceļojuma aksesuāros (karogos, planšetēs), gan iestrādātas svētceļnieku apģērbā. Piemēram, karogs Līvāni–Aglona, papildināts ar Līvānu baznīcas un Aglonas bazilikas zīmējumiem un svētceļojuma moto: „Ar cerību uz ticību, ar mīlestību uz Aglonu” (A/15/F/89), bet norāde uz Liepājas svētceļnieku karoga “Liepāja–Aglona 27.VII–13.VIII 2015” (A/15/F/116) liecina, ka atsevišķi aksesuāri tiek gatavoti konkrētam svētceļojumam.

Reliģisko vizuālās atribūtikas klāstu svētceļnieku prezentācijās papildina svētceļojumu un draudzes svēto un patronu attēli karogos, planšetēs u. c. vizualizācijas, kam nereti pievienots arī svētceļojuma moto vai nodoms. Piemēram, 2015. gadā svētceļojumā Gulbenes Vissvētākā Sakramenta draudzes svētceļnieki ceļā uz Aglonu devās zem Latvijas priesteru mocekļa Vladislava Litaunieka karoga un viņa teiktajiem vārdiem kā svētceļojuma moto: „Ja grauds, zemē iekritis, nomirs, tas nesīs daudz augļu” (A/15/F/75), Grīvas katoļu draudzes svētceļnieki ar Sv. Jāņa Pāvila II attēlu karogā un moto: „Lūdzies par mums!” (A/15/F/142), bet Mātes Terēzes māsu draugu grupa svētceļojumā nes savas patroneses mātes Terēzes attēlu (A/15/F/103).

Tipoloģiski, saskaņā ar V. Tērnera rituāla teoriju, par dominējošajiem simboliem svētceļnieku vizuālo reliģisko zīmju grupā uzskatāmi krusts, Aglonas bazilika un Dievmāte, kas ir daudznozīmīgi, ieņem centrālo vietu svētceļojuma rituālā, ar tiem ir saistīti vairāki t. s. „enklītiskie jeb pakārtotie simboli” (Тэрнер 1983: 36).

Lokālpatriotiskā identitāte

Otra vizuālo simbolu grupa, kas piesaista uzmanību Aglonas svētceļnieku prezentācijās Aglonā 14. augustā, ir dažādi lokālidētātes apliecinājumi, kas aptver nacionālo, etnisko, novadu, skolu un svētceļnieku grupas identitāti gadījumos, kad piederības zīmēm nav tieša reliģiska rakstura.

Nacionālo un etnisko simboliku pārstāv valstu un reģionu karogi, kas vienmēr ir papildus atribūti reliģiskajai un/ vai citai lokālpatriotiskai simbolikai. Visbiežāk svētceļnieku grupu simbolu klāstā parādās Latvijas valsts karogs. Latvijas valsts oficiālo simbolu lietošana Aglonas svētceļojumā bija populāra jau pirmajā Latvijas

valsts neatkarības posmā. Būdamā cieši saistīta ar Latvijas neatkarības ideju, šī tradīcija tika pārmantota arī atjaunotajā Latvijā. Latvijas karoga simbolika – lentītes ar sarkanbaltsarkano svītrojumu rotā arī krucifiksus, draudžu karogus un kā individuāli rotājumi izmantotas svētceļnieku aprocēs.

Lokālpatriotismu reģionālā mērogā apliecina Latgales karogs, kas, kopš 2010. gada, kad tas pirmo reizi lietots reprezentācijas nolūkos (pēc: Gusāns 2012: 382), jau kļuvis par vienu no atpazīstamākajiem Latgales simboliem. Latgales karoga nesējs svētceļnieks Jāzeps norāda, ka nes karogu svētceļojumā katru gadu un uzskata to par savu pienākumu (A/14/I/1). Novada un pilsētu identitāti apliecina novadu karogi, piemēram, Ilūkstes novada karogs (A/15/F/131), Valmieras pilsētas karogs (A/15/F/82), izglītības iestāžu identitāti – Rēzeknes Katoļu ģimnāzijas karogs (A/15/F/66).

Lokālpatriotiskās identitātes atribūtika uzrāda divas tendences. Pirmkārt, tā liecina par identitātes aploču pārklāšanos gadījumos, kad kopā tiek nesti novadu un pilsētu karogi ar valsts karogu vai, piemēram, Latgales karogs un Polijas karogs svētceļnieku grupā, kuras mecenāts ir Latgales iedzīvotājs ar poļu izcelsmi (A/16/F/224). Citvalstu karogi norāda arī uz Aglonas svētceļojuma starptautisko raksturu, kas fiksēta jau padomju gados, kad Aglonā ieradušies svētceļnieki no Krievijas, Lietuvas un Baltkrievijas u. c. valstīm (Puisāns 1984: 31).

Citas sociālās identitātes

Svētceļnieku grupu prezentācijas ļauj spriest arī par profesionālo un citām sociālajām identitātēm, ko apliecina svētceļojumu dalībnieku apģērbs. Šai grupā ietilpst nevis atsevišķi apģērba elementi, bet gan formas un amata tērpi, kas uzrāda piederību profesionālajām (nacionālo bruņoto spēku karavīri, garīdznieki, mūķenes) un interešu (Eiropas gaidas) grupām.

Latvijas karavīru svētceļnieku grupa veic svētceļojumu uz Aglonu, sākot no 2014. gada, un prezentē savu svētceļojumu, ģērbusies formastērpos. Karavīru identitātes zīmes metonīmiski liecina par viņu kā profesionālas kopienas galvenajām vērtībām – Latvijas Valsts karogs norāda uz nacionālo, krucifikss – uz reliģisko identitāti. Karavīru aksiosfēru papildina arī viņu verbālā prezentācija, kas tradicionāli izpaužas kā spilgta reliģisko, nacionālo un profesionālo vērtību sinerģija: *Līdzināties, mierā! Jēzus godam sveikt! Pirmā karavīru svētceļnieku grupa uz Aglonu! Izgājām 5. augustā, gājām 29 dienas. Jēzus Kristus ir dzīvs Nacionālajos bruņotajos spēkos, dzīvs ierakumos un poligonā!* (A/14/P/30).

Svētceļnieku vidū izceļas arī svētkalpotāju amatu tērpi (A/15/F/146). Garīdzniekiem Aglonas svētceļojumu tradīcijā ir iniciāla loma. 20. gs. sākuma avotos atrodam liecības, ka Latgalē tieši baznīckungu vadībā notikušas pirmās organizētās procesijas uz Aglonu: *Pērn J. muižas baznīckungs ar procesiju gāja uz Aglonas klosteri, ceļmalas ļaudīm šis skats bija neparasts* (Gulbeniets 1909: 1). Svētceļojumu uzplaukuma periodā līdz Otrajam pasaules karam garīdznieks bija neatņemama procesijas sastāvdaļa, tas vienmēr gāja svētceļnieku grupas priekšgalā

un ievada svētcēlniekus Aglonā: *Svētcēlnīku pulkam priškā teik nasts krysts un bīži ari bazneicas karūgi. Aiz tim sekoj bazneickungs un tad simti ticeigū* (B.a. 1935: 414). Arī jaunākajā svētkoļojumu tradīcijā svētkalpotāji (garīdznieki, mūķenes) mēdz pavadīt svētcēlnieku grupas un reizumis piedalās arī svētkoļojumu prezentācijās.

Vēsturiski saikni ar gadsimta sākuma svētkoļojuma tradīciju uzrāda arī gaidu klātie Aglonas svētkos. 20. gs. 30. gados liecībās nav uzsvērts gaidu tērs (B. a. 1936: 4), savukārt mūsdienu tradīcijā gaidas no katoļu jauniešu organizācijas „Eiropas skauti un gaidas” piesaista uzmanību tieši ar saviem formastērpiem. Eiropas gaidas piedalās to grupu prezentācijās, kurās piedalījušās kā svētcēlnieces – tās ir Šķilbēnu un Baltinavas, kā arī Rēzeknes Sāpju Dievmātes draudze (A/15/F/148).

Audiālie kodi

Pie audiālajiem kodiem rakstā skatīts svētcēlnieku prezentāciju repertuārs, lielāku uzmanību vēršot uz prezentāciju saturu, mazāk pievēršoties muzikālajam pavadījumam, kas varētu būt atsevišķa pētījuma objekts. Arī J. Kalužņikovas rituāla simboliskās valodas teorijā verbālais kods tiek skatīts atsevišķi no muzikālā, akcentējot sakrālos tekstus vārdus un terminus, kurus lieto svētcēlnieki dažādos rituāla posmos (Калужникова 2007: 10). Svētcēlnieku prezentāciju verbālais saturs pamato A. Baiburina teoriju par rituāla ambivalento dabu un ilustrē svētkoļojuma rituāla aksioloģiskos aspektus, kas atklājas caur prezentācijai raksturīgo performanci un reprodukciju.

Izvērtējot svētcēlnieku prezentāciju saturu, jāņem vērā vairāki aspekti: pirmkārt, svētcēlnieku prezentācija ietilpst svētkoļojuma kā pārejas rituāla trešajā posmā, kad svētcēlnieki ieradušies sakrālajā centrā un ieguvuši jaunu statusu, otrkārt, prezentācija tradicionāli tiek veidota kā atskats uz pārbaudījumu ceļu, akcentējot tos svētkoļojuma rituāla notikumus vai pārdzīvojumus, kas svētcēlniekiem šķituši paši būtiskākie vai vērtīgākie pārbaudījumu ceļā, treškārt, svētcēlnieku prezentācija ir sava veida performance, uzstāšanās, kas vērsta uz garīgās dzīves vadītājiem un citiem svētcēlniekiem un kas paredz zināmus teatralizētus elementus.

Saskaņā ar V. Tērnera performances teoriju katrs rituāls ir sociālo īstenību transformējoša performance, kas satur būtiskākās kultūras procesu klasifikācijas, kategorijas un pretrunas (pēc: Turner 1979: 64). Arī svētcēlnieku prezentācijas metonīmiski satur visas būtiskākās rituālam kopumā piemītošās funkcijas un demonstrē postmodernajai kultūrai raksturīgo tradicionālā un novatorā saspēli, kur tradicionālās vērtības pārstāv sakrālie simboli un tematika, savukārt novatorās – mākslinieciskās performances paņēmieni, starp kuriem izceļas precīzās datēšanas paņēmieni, uz kopienas identitātes ģenerēšanu vērsti tipoloģiski vispārinājumi, citu kultūras sfēru (folklorā, popkultūrā) tekstu stilizācijas.

Sakrālās tēmas

Sakrālās tēmas svētcēlnieku prezentācijās kalpo par savdabīgu svētkoļojuma ideoloģisko freimu. Sevišķi spilgti šo ideoloģisko pozīciju piesaka svētkoļojuma

devīzes, kas bieži ir saistītas ar Katoļu baznīcas izsludinātajiem jubilejas vai tematiskajiem gadiem. Piemēram, 2016. gadu pāvests Francisks izsludināja par „Žēlsirdības ārkārtas Jubilejas gadu”. Šī gada devīze bija „Žēlsirdīgi kā Tēvs”, kas ņemta no līdzības par pazudušo dēlu un tēvu, kurš dēlu žēlsirdīgi atkal uzņēma mājās, neskatoties uz viņa pagātnes kļūdām (pēc: B. a. 2016). Žēlsirdības gada noskaņās tika pieteiktas arī vairums svētcēlnieku grupu devīžu, piemēram: *Svētīgi ir žēlsirdīgie; Kunga žēlsirdību es slavēšu mūžam*, u. tml. 2015. gadā pāvests Francisks vēltīja konsekrēto personu identitātei un misijai, arī svētcēlojumu devīzēs redzama garīgas personības interpretācija: *Svētīgi ir sirdsšķīstie, jo viņi skatīs Dievu (A/15/F/116); Kur nāk lepnība, tur nāk arī negods, bet gudrība mīt pazemīgajos (A/15/F/116)* u. tml.

Tomēr sakrālās tēmas ne vienmēr saistītas ar ideoloģisko „virsbūvi”. Svētcēlnieku prezentācijās parādās arī zināma brīvdomība, kas apliecina rituāla dialogisko struktūru un veido pāreju no sakrālās tematikas uz sadzīvisko. Sakrālajai izpratnei pilnībā atbilstošas, tomēr ar zināmu pretenziju uz individualizētu sakralitātes izpratni ir tādas devīzes, kā, piemēram: *Uz Aglonu var iet arī bez nodoma, vienkārši Dieva godam (A/15/P/7)* vai *Mēs neesam kurmji, un Jēzus nav slazds, mēs visi esam Jēzus sirdspuksti (A/15/P/14)* u. tml. Beidzot aplūkotajā periodā tika fiksētas arī devīzes, kas akcentē sadzīves norises, svētcēlojuma laika apstākļus, piemēram Latvijas Nacionālo bruņoto spēku karavīru – svētcēlnieku grupas devīze 2016. gadā – *No raining, no training (A/16/P/33)*.

Svētcēlojuma sakrālo tematiku papildina arī sakrālie un sadzīviskie nodomi. Sakrālie nodomi dalāmi divās grupās – uz kopienas labklājību (baznīcas vienotības nodoms, pateicība par Siguldas baznīcas atjaunošanu, lūgšanās par mieru pasaulē, lūgšanās par (daudzbērnu) ģimenēm u. tml.), kas tiek prezentēti kā kopīgais svētcēlnieku grupas nodoms, un uz individuālo izaugsmi vērstie nodomi, kas, kā liecina svētcēlnieku aptaujas, aptver gan dažādus svētcēlnieku garīgās pilnveidošanās motīvus (grēku nožēlu, piedošanu un gandarīšanu, fiziska vai garīga dziedināšana, fiziskā un/ vai garīga dziedināšana, laimes meklējumi, vēlme apmeklēt Aglonas baziliku un tās apkārtni, piedalīties noslēguma svētku dievkalpojumā), gan arī sadzīviskus iemeslus (atpūsties, pārbaudīt savu izturību, pierādīt sev, ka var iziet tālu ceļu kājām, ceļošana pa Latvijas vietām, izdzīvošanas iemaņu (iemācīties salikt telti, izveidot ugunsgrūdu u. tml.) apguve (Karamiševa 2014). Zīmīgi, ka svētcēlnieku misē parasti tiek prezentēti garīgie uz kopienas labklājību vērstie nodomi, individuālā (jo sevišķi sadzīviskā motivācija) tiek atklāta tikai individuālās intervijās. Šādu tendenci pamato vācu antropologa Kristofa Vulfa (*Christof Wulf*) rituālam piedēvētā ideālu, kolektīvo kārtību producējošā funkcija. Rituāls, kā norāda zinātnieks, ir *vērsts uz kopīgu kārtību, kas kļūst obligāta katram kopienas loceklim* (Wulf 2004: 19). Šo ideālo kārtību ilustrē arī prezentācijā nereti uzsvērtā svētcēlnieku grupas kopība, kas idealizēti tiek pieteikta kā *viena liela ģimene (A/15/P/5)* vai kā *neliela un draudzīga grupa (A/15/P/18)*. Sakrālā vispārinājuma austāko pakāpi kopības ideja uzrāda Rīgas Svētās Ģertrūdes evaņģēliski luteriskās draudzes svētcēlnieku prezentācijā

2015. gadā: *Mēs esam viena Kristus miesa, viena Kristus baznīca* (A/15/P/22).

Kopīgajā sakralizētajā kārtībā šķietami neiederīgie elementi parādās tādās mākslinieciskās performanses izpausmēs kā precīzas datēšanas paņēmieni un citu kultūras sfēru (folklorā, popkultūrā) tekstu stilizācijas. Abi šie paņēmieni kontrastē ar patētisko sakrālo naratīvu, ieviesdami svētceļnieku prezentācijās spēles elementus, kas ne vienmēr šķiet pieņemami dogmatiskajai tradīcijai. Šo pretrunu 2016. gada svētceļnieku misē nodemonstrē arī kardināls Jānis Pujāts, lūdzot svētceļniekus runāt īsi, konkrēti, bez liekas uzjautrināšanās. Tomēr centrīecies spēkiem, kas nodrošina vispārpieņemtu uzvedības shēmu un standartu iedzīvināšanu, pēc rituāla iekšējās stratēģijas likumiem, pretī stājas centrbēdzes mehānismi, kas iespaido uzvedības modeļu variēšanos un daudzveidību.

Precīzas datēšanas paņēmieni

Precīzas datēšanas paņēmieni tradicionāli tiek izmantoti vēsturiskos naratīvos, kas pretendē uz pagātnes notikumu atveides ticamību un tiecas saglabāt un zināmā mērā arī veidot kolektīvo atmiņu. Precīza datēšana aptver laika, telpas un notikumu dimensiju. Dažādas manipulācijas ar precīzas datēšanas principu (tā ignorānce, pārspīlējums, pašmērķīga datu atlase) attiecīgi iespaido notikuma uztveri, mazinot objektivitāti, ticamību un ieviešot jaunas, nereti arī emocionāli ekspresīvas nianšes pagātnes notikumu uztverē un interpretācijā.

Svētceļnieku prezentācijās šis naratīvs parādās retrospekcijas formā – svētceļnieku grupas pārstāvji atlasa būtiskākos svētceļojuma notikumus, izveidojot kodētu vēstījumu par svētceļojuma rituāla invarianto struktūru, kurā tradicionāli ietilpst visai precīzi dati par svētceļnieku skaitu, sastāvu, maršrutu un notikumiem.

Svētceļnieku skaits grupā ir objektīva un dokumentāri fiksēta informācija, ko uzskaita arī Aglonas bazilikas informācijas centrs. Salīdzinot ar 20. gs. sākuma Aglonas svētceļotāju statistiku, kājām svētceļojošo grupu skaits būtiski nav mainījies, piemēram, 1938. gadā *organizētā veidā svātceļotāju beja sagōjis ap 40 pulku* (B. a. 1938: 405). Rakstā aplūkotajā periodā svētceļnieku grupu skaits, pēc raksta autore fiksētās statistikas svārstījies 30 grupu līmenī: 2014. gadā – 35, 2015. gadā – 25, 2016. gadā – 35 grupas. Svētceļnieku skaits grupās 20. gs. pirmajā pusē visbiežāk ticis mērīts simtos: *Atīt ari svātceļōjums nu Rēzeknes – 600 cylvāku bk. Gaileviča vadeibā. (..) Dreizi pēc tam tyvojās svātceļotāju pulks nu Viškim, Ambeļmuizas un Augškalnes, kūpā 700 personu* (B.a. 1935: 414), savukārt rakstā aplūkotajā periodā – desmitos. Tas liecina par kājām svētceļojošo tradīcijas samazinājumu, kaut gan kopējais Aglonas svētku apmeklētāju skaits 21. gs ir pārspējis visus 20. gs. rādītājus un sasniedzis pat 450 000 apmeklētāju skaitu 2000. gadā.

Diahroniski izsekojami arī svētceļnieku statistiskie rādītāji, piemēram, svētceļnieku skaita izmaiņas grupā svētceļojuma laikā. Tā 20. gs. sākuma avotos atrodamā vispārīga informācija par svētceļnieku skaita izmaiņām grupā, piemēram: *Te jim pisavinoj, parosti, klot ari vitejos draudzes procesija un tai ku tyvok pi Aglyunas, tu svatcelotoju skaits palik leloks un leloks* (Pudans 1929: 235). 21. gs. tradīcijā

šī statistika kļūst precīzāka, jo pamatā operē ar konkrētu statistiku, un emocionāli ekspresīvāka. Piemēram, 2014. gadā biedrības „Kalnu svētību kopiena” svētceļnieki stāsta, ka viņi izgājuši 27 cilvēku sastāvā, bet Aglonā iegājuši jau 68 (A/14/P/29), Smiltenes Sv. Jāzepa draudzes svētceļnieki kopā bijuši 12 cilvēki no 7 ģimenēm, ceļā 2 svētceļnieki esot pavadīti prom, bet četri iegūti klāt (A/14/P/28). Svētceļnieku grupā no Rīgas esot bijuši apmēram 30 cilvēki, “plus, mīnus divi” (A/14/P/8), bet Rīgas Sv. Marijas Magdalēnas draudzes svētceļnieki 2016. gadā atzīst, ka viņu grupa statistikai nepakļāvās (A/16/P/17). Svētceļnieku prezentācijas performatīvais raksturs pieļauj arī citas ekspresīvas manipulācijas ar statistiku, piemēram, Bebreņu svētceļnieki 2016. gadā savu skaitu noteica metonīmiski: svētceļojumā viņi izgājuši 100 kāju sastāvā, Aglonā iegājuši 160 kāju sastāvā (A/16/P/21).

Diahroniski skatāma arī informācija par svētceļnieku grupu sastāvu. 20. gs. 30. gados šī informācija ir vispārīga, piemēram: *Svātceļņiki ir ļūti dažaidi: izgleitoti un pavysam namōceiti, bogōtniki un nabogi, augsti stōvūšas personas un vīnkōršī sādžu ļaudis* (Latkovskis 1938: 282) vai: *iet kājīnieki, pa lielākais daļai sievietes* (Vanags 1936: 2). 21. gs. svētceļnieku prezentācijās dominē svētceļnieku dalījums vecuma grupās, uzsverot jaunāko, vecāko svētceļnieku grupas dalībnieku, kādreiz – svētceļnieku grupas vidējo vecumu. Visi šie elementi nereti tiek papildināti ar emocionāli ekspresīvām detaļām, kas ataino kopīgo emocionālo attieksmi pret attiecīgo sociālo grupu. Piemēram, Valmieras svētceļnieku grupa 2014. gadā informē, ka jaunākajam viņu grupas svētceļniekam ir 5 mēneši, vecākajam – tikai 66 gadi [pasvītrojums mans – A. J.-Š.], bet grupas vidējais vecums ir 22 gadi (A/14/P/7). Bērnu vecums nereti tiek fiksēts arī metonīmiski. Tā kustības „Laulāto tikšanās” prezentācijā 2014. gadā tiek pieteikti 58 cilvēki, 10 ratiņi, puse – bērni. (A/14/P/15).

Īpašā emocionālā attieksme pret jaunākajiem un vecākajiem svētceļojuma dalībniekiem parādās arī tēlainos metaforiskos vispārinājumos un pat atsevišķos svētceļnieku mises rituāla elementos. Piemēram, 2015. gadā Mātes Terēzes māsu draugu grupas prezentācijā jaunākais – vienu gadu vecais – svētceļnieks tiek raksturots kā saulstariņš, kas sildīja ceļu (A/15/P/17).

Nemainīgi svētceļnieku prezentācijās tiek datēts ar svētceļnieku ceļā pavadītais laiks un noietais ceļš. Jau 20. gs. liecībās atrodama informācija par svētceļnieku noieta ceļu: *Cylvāki gōja kōjom symts un vairōk kilometru* (Strods 1939: 41), arī 21. gs tā ir populāra prezentāciju tēma, kas nereti tiek papildināta arī ar maršruta un pārvietošanās veida raksturojumu. Vienkāršākais faktoloģiskais izklāsts parasti informē par noieta dienu un kilometru skaitu (180 km vienā nedēļā no Madonas (A/14/P/16), 120 km sešās dienās no Jēkabpils (A/14/P/11) u. tml.). Zināma ekspresija tiek panākta, mērot noieta ceļu mazākās vienībās – metros un pat soļos. Piemēram, 2014. gadā prezentācijā Rēzeknes Jēzus Sirds draudze norāda, ka viņi nogājuši 105,3 km (A/14/P/10), bet Balvu svētceļnieki 2016. gadā esot nogājuši 155 km, 200 000 soļus katrs 8 000 000 soļu kopā tuvāk Dievam (A/16/P/7). Arī laika precīzās datēšanas paņēmieni iezīmē būtiskus svētceļojuma aspektus. Piemēram, Nacionālo bruņoto spēku svētceļnieki atklāj, ka 290 km tālo ceļu ir veikuši ar kājnieku cienīgu

ātrumu – 6 km stundā (A/14/P/30), savukārt Rīgas Sv. Alberta draudzes svētcēlnieki 2014. gadā esot nogājuši 285 km, izgājuši 1. augustā, bet Aglonā ienākuši 14. augustā četros no rīta (A/14/P/18). Šāds fakts uzrāda jau vēsturiski svētcēlniekiem piedēvēto garīgo mērķtiecību, nebaidīšanos no ceļa grūtībām, spēju pārvarēt sadzīviskas problēmas: *Svētcēlnieki daudz nasarēkinoj ar tū, kur gulēs, kai paēss. Taču jī nasadūd laiceigūs ērteibu maklātu* (Latkovskis 1938: 283).

Svētcēlnieku maršruti un noietais ceļš vēlreiz, papildus jau vizuālajos kodus fiksētajai informācijai, norāda uz svētcēlnieku ģeogrāfiju, uzsver Aglonas kā starptautiskas svētvietas statusu. Nereti šo ģeogrāfiju papildina arī īpašais uzsvars uz svētcēlnieku pārvietošanās veidu. Sākot ar 21. gs. arvien populārāka kļūst svētcēlošana ar divriteņiem. 2015. gadā svētcēlnieku grupa no Polijas mēroja ar velosipēdiem 550 km līdz Aglonai (A/15/P/24).

Beidzot precīzās datēšanas paņēmieni izmantoti arī atsevišķu svētcēlojuma notikumu prezentācijai. Piemēram, Baltinavas svētcēlnieku grupa 2014. gadā informē, ka svētcēlojuma laikā izdzēruši 38 litrus piena, apēduši 365 paciņas makaronu, piedzīvojuši 11 lapseņu kodienus, izlietojuši 200 ml pretodu līdzekļa, uzdāvinājuši 4 kg sveču un visiem dāvājuši mīlestību (A/14/P/33). Prezentācijas ekspresiju rada ne tikai faktu uzskaitījums, bet arī atsevišķu emocionālu svētcēlojuma detaļu izcelšana. Tā 2014. gadā svētcēlnieki no Rīgas esot piedzīvojuši uzbrukumu ar cirvi (A/14/P/14), bet Madonas svētcēlnieki iedzīvojušies 40 tulznās, un tās visas esot bijušas vienam svētcēlniekam – Adrianam (A/14/P/16).

Kopumā precīzās datēšanas paņēmieni papildina vizuālo simboliku ne tikai ar faktoloģisku, bet arī emocionāli ekspresīvu informāciju, paplašina svētcēlojuma rituāla diahronisko izpratni, ilustrē rituāla centrālās spēku darbību, pretendējot uz jaunu postmodernajam laikmetam tipisku performances elementu reprezentāciju svētcēlojuma rituālā.

Stilizācija un poētiskā jaunrade

Ar stilizāciju rakstā apzīmēta tā svētcēlnieku prezentācijas daļa, kas aptver dažādus poētiskus naratīva fragmentus, galvenokārt dzejoļus un dziesmu tekstus, kuros saskatāma citu kultūras slāņu (folkloras, popkultūras) iezīmju atdarināšana. Dihroniski šī svētcēlnieku prezentācijas daļa sakņojas tradicionālos svētcēlojuma repertuāra priekšrakstos, kur galvenā vieta atvēlēta lūgšanām un garīgo dziesmu dziedāšanai, izslēdzot jebkādus laicīgus tekstus: *Šaidā nūskaņojumā svātcēļotōji atzeist par pīdauzeibu sarunas par laiceigom lītom, tōpēc dzīd Dīva mōtes gūdynōšonas dzīsmes* (Pūrmalīte 1936: 411). 21. gs. svētcēlojuma rituāla verbālajā kodā ieviesušās izmaiņas, kas vērojamas gan rituālo pārbaudījumu daļā, gan arī noslēguma posmā, respektīvi, svētcēlnieku grupu prezentācijā.

Jau iepriekš tika minēts, ka rituāls ir cieši saistīts ar kolektīvo atmiņu. Kā norāda K. Vulfs, rituāls darbojas kā mimētisko procesu ierosinātājs; tas nekad nav mehāniska iepriekšējo rituāla izpildījumu kopija, katrs rituāla izpildījums ir jauns inscenējums, kas ietekmē iepriekšējo darbību modifikācijas. K. Vulfs uzsver, ka rituālā apvienojas

vēlme darīt kā citi, un vienlaikus atšķirties no citiem, izcelties (pēc: Wulf 2015: 17). Tieši stilizācijas ir veids, kā variējas tradicionālais sakrālais diskurss, uzņemdamas ietekmes no tādām kultūras sfērām kā, piemēram, folklorā un popkultūrā.

Folkloras un folklorizējošos tekstu stilizācija svētceļnieku prezentācijās parādās divējādi. Pirmkārt, tā ir dziesmu folkloras ritma vai atsevišķu citātu izmantošana prezentācijās. Piemēram, 2014. gadā labdarības organizācijas „Caritas” svētceļnieku moto – *Kur tu teci, svētceļniek?* (A/14/P/14) – rada analogiju ar populāro tautasdziesmu „Kur tu teci, gailīti mans”, Ludzas katoļu baznīcas svētceļnieku pašsacerētā svētceļojuma retrospekcija – *Ēdiet griķus svētceļnieki/ Par visiem putrainiem* (A/15/P/15) – veidota, izmantojot tautasdziesmu ritma elementus un stilistiskas konstrukcijas.

Stilizācijai izmantotas arī populāras folklorizējušās dziesmas, piemēram, par latviešu strēlnieku himnu atzītā „Mirdzot šķēpiem zeltsaules staros” pārveidota par svētceļnieku dziesmu “Mirdzot krustam zeltsaules staros” konsultatīvā centra „Lotoss” organizētā svētceļojuma repertuārā. Kā norāda paši svētceļnieki, šī dziesma viņus iedvesmojusi doties uz priekšu, neskatoties uz ceļa grūtībām un kā grupas himna tika izpildīta arī svētceļnieku misē (A/15/P/18).

Svētceļojuma tematikas diskursā iefiltrēti arī popmūzikas dziesmu fragmenti. Piemēram, 2015. gadā kāda grupa izpildīja pašsacerētu dziesmu, kurā tika izmantots piedziedājums no J. Petera (vārdi) un R. Paula (mūzika) dziesmas „Ai, dundur, dundur”, bet tekstā tika apspēlēti dažādi svētceļojuma notikumi: *Dundurs ceļā pavādīja, lielas sāpes padarīja, ai, kā sāp!* / *Mežā sēnes salasīja, garda mērce, garda zupa, ai, kur guards!* (A/15/P/20). Savukārt 2016. gadā svētceļnieki no Jēkabpils izpildīja Aivara Neibarta un Jāņa Groduma populārās dziesmas „Ziņģe par bailēm” stilizāciju svētceļojuma tematiskajā aplocē: *(..) situ kāju pret ceļu, / situ dūri pret krūtīm, / ai, bailes, bailes, ai kādas bailes, / smaidi un smaidīt liec!* (A/16/P/18).

Otra rituāla centrīces spēku svira svētceļojuma verbālajā kodā ir individuāli poētiski sacerējumi, kuros kā caurviju motīvs saglabājas ticības, Dieva cildinājuma un svētceļnieka būtības retrospekcija, piemēram: *Mēs Viļānu svētceļnieki esam, / Katrs savu trauslo sirdi nesam* (A/14/P/24), *Никакого больше стресса, / Для Иисуса я принцесса* (A/15/P/13), *Vai tu bagāts, vai tu plīks, / Dievs ar tevi galā tiks* (A/14/P/32) u. tml.

Svētceļnieku grupu verbālie kodi uzrāda svētceļojuma rituālam kopumā piemītošo ambivalenci un iezīmē ne tikai tekstu, bet arī paaudžu un vērtību dialogu.

Secinājumi

Svētceļojums uz Aglonu nenoliedzami uzskatāms par vienu no būtiskākajām kultūras vērtībām Latvijā. Tā īpašo nozīmi apliecina tradīcijas vitalitāte: neskatoties uz vēsturiskajām peripetijām, Aglonas svētceļojuma tradīcija saglabājusies jau vairāk nekā gadsimta garumā, izveidojusies par rituālajā praksē un kopienas sociālajā atmiņā nostiprinātu vērtību. Vienlaikus tā nav sastingusi pagātnes vērtība, bet gan dzīvo savu, rituāla dialektiskajai attīstībai atbilstošu dzīvi, ko apliecina arī

rakstā veiktais svētceļojuma kā pārejas rituāla viena posma – svētceļnieku grupu prezentāciju – rituālas valodas audiovizuālo kodu raksturojums. Lai gan svētceļnieku grupu prezentācijas šķietami nepieder pie klasiskas svētceļojuma rituāla struktūras, tas uzskatāms par vienu no svētceļojuma rituāla trešā posma – rituāla dalībnieku iekļaušanās jaunajā pasaulē – modifikācijām. Kā liecina audiovizuālo kodu analīze, svētceļnieku grupu prezentāciju performatīvais un retrospektīvais raksturs ļauj atklāt daudzslāņainu kultūras vērtību dialogu, kas īstenojas rituāla subjektu, tekstu un darbību līmenī.

LITERATŪRA

- B. a. (1935). Aglyuna 15. augustā. *Katōļu Dzeive* 11. 413–423.
- B. a. (1936). Gaidas no metnēs. *Jaunākās Ziņas* 172.
- B. a. (1938). Aglyuna 15. augustā. *Katōļu Dzeive* 11. 404–408.
- B. a. (2016). Dieva Žēlsirdības gada noslēgšana Aglonas bazilikā. <http://katolis.lv/zinas/backPid/30/category/notikumu-kalendars/article/dieva-zelsirdibas-gada-noslegsana-aglonas-bazilika.html>, sk. 22.12.2016.
- Craughwell, Thomas (2011). *Saints Preserved: An Encyclopedia of Relics*. New Yourk: Image Books.
- Gennep, Arnold (2004). *The Rits of Passage*. London: Routledge.
- Gulbeniets (1909). Latgale. *Liepājas Atbalss* 195.
- Gusāns, Ingars (2012). Latgolys karūgs. Šuplinska, I. (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*, I. Rēzekne: Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 282–283.
- Howes, David (2003). *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Karamiševa, Kristīne (2014). Ko meklē svētceļnieks? <http://katolis.lv/ru/biblioteka/tematiskais-katalogs/gariga-dzive/ko-mekle-svetcelnieks.html>, sk. 21.12.2016.
- Latkovskis, Leonards (1938). Svātceļojums. *Katōļu Dzeive* 8. 282–284.
- Miķelsone, Māra (2011). Aglonas bazilika. *Ir*. <http://www.irlv.lv/2011/8/11/aglonas-bazilika>, sk. 10.12.2016.
- Pudans, Juris (1929). Svatcelotoji. *Katōļu Dzeive* 8. 234–236.
- Puisāns, Tadeušs (1984). Katolicisma spēka avoti Latgalē. *Žurnāls* 5. 30–33.
- Pūrmalīte (1936). Pi Dīva Mōtes nōc! *Katōļu Dzeive* 11. 411–412.
- Ralls, Karen (2007). *Knights Templar Encyclopedia: The Essential Guide to the People, Places, Events, and Symbols of the Order of the Temple*. Franklin Lakes: Career Press.
- Stikāne, Vija (2011). Svētceļnieki Turaidā. Viduslaiku liecības. <http://www.turaida-muzejs.lv/2011/09/svetcelnieki-turaida-viduslaiku-liecibas-2/#.WFTx2Izjjo0>, sk. 17.12.2016.
- Strods, Pīters (1939). Pavests Pijs XI un Latvija. *Zīdūnis* 2. 40–49.
- Svatceļotojs (1928). Reigas Katoļu Jaunotnes svatceļojums uz Aglyunu. *Katōļu Dzeive* 17. 292–293.
- Turner, Victor (1979). *Process, Performance, and Pilgrimage: A Study in Comparative Symbolology*. New Delhi: Concept Publishing Company.
- Vanags, K. (1936). Svētceļojums uz Aglonu. *Rīts* 223.
- WHL – World Heritage List. <http://whc.unesco.org/en/list>, sk. 14.12.2017.
- Wulf, Christof, Zirfas Jörg (2004). *Die Kultur des Rituals. Inszenierungen. Praktiken. Symbole*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Wulf, Christoph (2015). *Zur Genese des Sozialen: Mimesis, Performativität, Ritual*. Bealefeld: Transcript Verlag.
- Байбурин, Альберт (1993). *Ритуал в традиционной культуре*. Санкт-Петербург:

Наука.

Калужникова, Екатерина (2007). *Паломничество как ритуал: сущность и культурно-исторические типы*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата культурологии. Екатеринбург. <http://elar.wrfu.ru/bitstream/10995/1840/1/urgu0450s.pdf>; sk. 14.12.2016.

Тэрнер Виктор (1983). *Символ и ритуал*. Москва: Наука.

Lāsma Gaitniece,
Alīda Zigmunde

BLŪMĪŠU DZIMTAS DEVUMS LATVIJAI

Raksta mērķis ir izvērtēt Blūmīšu dzimtas veikumu 20. gs. Tilzā un ASV, kas saistīts ar jaunās paaudzes mācīšanu un audzināšanu, kā arī patriotismu un cīņu par Latvijas neatkarību padomju okupācijas laikā. Par dzimtas slavenāko pārstāvi, baptistu mācītāju Osvaldu Blūmīti liecības vākuši viņa novadnieki Tilzā, taču gan šīs personības, gan visas dzimtas veikums vēl aizvien nav vispusīgi izpētīts un izvērtēts. Ar avotu un literatūras analīzes palīdzību ir veikts pētījums par dažādiem Blūmīšu dzimtas darbības aspektiem, tostarp saistībā ar privātskolu un bāreņu patversmi Tilzā, kas pastāvēja no 20. gs. 20. gadu beigām līdz 1940. gadam. Analizējot un hermeneitiski interpretējot vēsturiskos avotus, autores iedziļinājušās brāļu Artura, Ādolfa un Osvalda Blūmīšu darbībā un, izmantojot biogrāfisko pieeju, veidojušas šo personību koptēlus, kā arī izsekojušas viņu dzīves darbībai. Augstu jāvērtē dzimtas devums citu labā, kas cieši saistīts ar jaunās paaudzes audzināšanu un izglītošanu atbilstoši baptistu reliģiskajai pārlicēbai un uzskatiem. Blūmīšu darbība Tilzā aplūkojama gan Latgales, gan Latvijas vēstures kontekstā. Osvalda Blūmīša pamatskolas un bērnu patversmes darbība 20. gs. 20.–30. gados ir stāsts par cilvēku pašaieliedzību, audzinot un palīdzot bāreņiem un bērniem no trūcīgām ģimenēm, par spēju piesaisīt ziedojumus, bet skolotāju rūpes, cieņa un mīlestība pret saviem audzēkņiem ir paraugs ikvienam. Tas liek ieskatīties pazīstamā šveiciešu pedagoga Johana Heinriha Pestalocija pedagoģiskajā mantojumā, kas tolaik tika izmantots Tilzā un ir aktuāls joprojām.

Atslēgas vārdi: Osvalds Blūmītis, privātskola, bērnu patversme Tilzā, baptisms un izglītība.

THE CONTRIBUTION OF THE BLŪMĪTIS FAMILY TO LATVIA

The aim of this article is to show through research in the archives and libraries of Latvia what the Blūmītis family accomplished in the first half of the 20th century for Latvia and how they worked successfully for the children's asylum and the private school. As even today people are speaking about the Blūmītis family, it is necessary

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2228>

to ask the question why this is so and what was so outstanding about this family. Out of the three brothers Osvalds Blūmītis (1903–1971) is the best known. After his studies in England at the Spurgeon's college he returned to his home-village Tilža in Latgale and founded a children's asylum there in 1928. Not only orphans found their new home there, but also many children from poor families who were impoverished by alcoholism. The children belonged to different religious communities; there were not only Baptists like Osvalds Blūmītis, but also Roman-Catholics, Lutheran-Protestants and Russian-Orthodox. Since 1927 a Baptist private school existed in Tilža which later was renamed Osvalds Blūmītis School. Besides this school there existed a children's asylum and a private primary school, which were financed by donations from Latvia, England, Sweden and Brazil. Untill 1940 there was only one institution of this kind for orphans in Latgale. About 200 children found loving care and shelter in it.

Osvald's brothers, Arturs and Adolfs were also Baptist priests as he was. Arturs Blūmītis founded a children's asylum in Jaunjelgava in 1939. In 1940 the Baptist orphan asylums and primary schools were closed. Osvalds Blūmītis left Latvia in 1939 and continued his activities in the US. When he arrived in the US, he started to work as a real estate agent but later continued his work for the Baptist church.

Osvalds Blūmītis has helped about 250 Latvians to start a new life after arrival in the US. He fought communism and the policies of the Soviet Union. He also conducted radio shows "The voice of the oppressed people". Osvalds, Arturs and Adolfs left the country at the end of the war and became entrepreneurs in America. The active participation of the Blūmītis family – their sister and mother worked in the orphanage too – shows us how much this family was able to do for the needy.

Keywords: Osvalds Blūmītis, private school, children asylum in Tilža, Baptists and education.

Ievads

Latvijā ir pastāvējušas daudzas bērnu patversmes (nami) un dažāds bijis to finansējuma avots. Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas šo iestāžu finansēšanu un uzturēšanu uzņēmās valsts un pašvaldības, kā arī sabiedriskās organizācijas (Riekstiņš 2012: 65). Daļu no patversmēm uzturēja reliģisko konfesiju pārstāvji. Tā 20. gs. 20.–30. gados Skaistkalnē, Tilžā, Jaunjelgavā, Vaiņodē, Rīgā un citviet bērnu patversmes uzturēja baptisti, katoļi un citas reliģiskās konfesijas. Sagaidot protestantu reformācijas 500. gadadienu 2017. gadā, būtu jāizvērtē reliģijas loma dažādās mācību iestādēs, jo gadsimtiem ilgi to darbībā nozīmīgu vietu ieņēma mācītāji, tostarp baptistu mācītājs Osvalds Blūmītis. Pateicoties viņam, Tilžā 20. gs. 20. gadu beigās aktivizējās draudze un tika nodibināta baptistu uzturēta bērnu patversme un privāta pamatskola.

Pēc Pirmā pasaules kara Latgale bija izpostīta, trūka mācībām atbilstošu telpu un skolotāju. Skolu pedagoģiskā personāla sagatavošanai 1920. gada rudenī Rēzeknē

darbu sāka viengadīgie pedagoģiskie kursi, kuri 1922. gadā tika pārveidoti par Rēzeknes pedagoģisko vidusskolu ar trīsgadīgu kursu. 1925. gadā vidusskolas vietā nodibināja skolotāju institūtu. No 1923. gada skolotājus sagatavoja arī Daugavpils Valsts skolotāju institūts, kura pirmsākumi meklējami 1921. gadā atklātajā pedagoģiskajā vidusskolā (Strazdiņš 2015: 69). Latgalei katru gadu tika sagatavoti dažādu mācību priekšmetu skolotāji, tāpēc 20. gs. 20. gadu otrajā pusē situācija ar pedagoģisko personālu uzlabojās. Dibinot 1927. gadā Tilžā pamatskolu, par skolotāju trūkumu nebija jāraizējas, taču baptistu uzturētajā mācību iestādē svarīga bija pedagoģiskā personāla reliģiskā pārliecība. Skolēnus un patversmes bērnus nešķiroja pēc reliģiskās piederības vai tautības, arī skolotāji piederēja dažādām konfesijām.

Pētījums ir privātu mācību iestāžu un Blūmišu dzimtas vēsturē un tā mērķis ir izvērtēt brāļu Osvalda, Artura un Ādolfā Blūmišu paveikto 20. gs. Latvijā un ASV, jo, neraugoties uz dzimtas nesavtīgo darbību citu labā, plašāku pētījumu par viņiem, kā arī darbu ar jauno paaudzi nav. Ir saglabājušies nostāsti par Blūmišu darbību Tilžā, un novadpētnieki rūpīgi glabā viņiem uzticētos materiālus, taču ne vienmēr tie ir precīzi, jo nebalstās uz arhīvu dokumentiem. Pētījuma ietvaros ir apzināti Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti – skolotāju cenza lietas, materiāli par skolu un patversmju darbu, tautas skaitīšanas dati, personu passes. Latvijas bibliotēkās pētījumam iegūta informācija no grāmatām un 20. gs. preses, kas izdota Latvijā un ārzemēs. Vēsturiskie avoti analizēti un hermeneitiski interpretēti, dzimtas izpētē izmantota biogrāfiskā pieeja, kā arī veikta faktu salīdzināšana dažādos avotos. Veidojot rakstu, izmantota arī kvalitatīvā pieeja (Kroplis 2010: 8, 26).

Blūmišu dzimta

Blūmišu uzvārds 20. gs. pirmajā pusē bija sastopams starp Latgales un Vidzemes iedzīvotājiem. Latgalē dzīvojošie Blūmiši piederēja dažādām reliģiskajām draudzēm un izsekot viņu piederībai pie konkrētiem pagastiem nebūt nav viegli, jo laika gaitā mainījušies pagastu nosaukumi un to teritorijas. Mūsdienās pieminam Blūmišu dzimtu Tilžā, taču arhīvu dokumenti liecina, ka dzimtas saknes meklējamas citos pagastos. Nebija arī Tilžas pagasta, šādu nosaukumu ieviesa ar 1925. gada 1. septembri, kad Kokorevas¹ pagastam tika dots jauns nosaukums (Latvijas.. 1925: 2). Tā Emīlija Blūmite, dzimusi Rutmanis² 1876. gadā, nāca no Lubānas pagasta, bet viņas vīrs Augusts Blūmitis, dzimis 1874. gadā, nāca no Kraukļu pagasta (Tautas.. 1941: 106). Emīlijas un Augusta ģimenē bija pieci bērni – četri dēli un meita. Pirmais dēls – Arturs Blūmitis – dzimis 1902. gada 19. janvārī un viņa ārzemju pasē³ un citos dokumentos rakstīts, ka viņš dzimis Tilžas pagastā, jo, izdodot un sastādot

¹ Kokorevas pagastu dēvēja arī par Domopoli, dažreiz tas nosaukts par Kokorevas-Domopoles pagastu.

² Tolaik gan sieviešu, gan vīriešu uzvārdos lietoja vīriešu dzimtes galotnes. Tekstā sieviešu uzvārdi doti ar sieviešu dzimtes galotni pēc mūsdienu latviešu valodas likumiem.

³ Artura Blūmiša un viņa brāļu passes un citi dokumenti glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA) 3234. f., 33. apr., 84315.l.

dokumentus pēc 1925. gada, kad mainījās pagasta nosaukums, tika lietots jaunais nosaukums. Otrais dēls – Osvalds Blūmītis – dzimis 1903. gada 25. decembrī Balvu pagastā.⁴ Par trešo dēlu – Vili Blūmīti – zināms vien tas, ka viņš dzimis 1905. gadā. Nākamie jeb jaunākie bērni ir Ādolfis Blūmītis, dzimis 1908. gada 27. septembrī, un Elvīra Blūmīte, dzimusi 1910. gada 14. decembrī,⁵ nākuši pasaulē Tilžas pagastā.

Augusta Blūmīša ģimene 20. gs. sākumā dzīvoja Vuškusalā, kas atrodas uz ziemeļiem no Tilžas un savulaik bija iekļauta Rugāju pagasta teritorijā, bet mūsdienās ar dzimtu saistītās vietas atrodas Balvu novada teritorijā. Mājas saimniekam Augustam Blūmītim drīz pēc pirmo divu dēlu piedzimšanas bija jādodas krievu-japāņu karā, tad sekoja 1905. gada revolūcija, kurā aktīvi iesaistījās ģimenes galva. Soda ekspedīcija revolucionārus nežēloja, tāpēc A. Blūmītis bēguļoja un saimnieciskās rūpes gulās uz viņa sievas pleciem. Kad soda ekspedīcija ģimeni no mājām izdzina, tēvs slepus izveda lopus un visu vērtīgāko. Šo to pārdevis, viņš ieguva nedaudz naudas, bet ģimene apmetās pie radiem. Īpašums ģimenei tika konfiscēts, bet A. Blūmītim tika piespriests 10 mēnešu cietumsods. Strādājot pie saimniekiem, iztiku ģimenei pelnīja māte. Pēc soda izciešanas viņai piebiedrojās tēvs. Piedzima nākamie bērni, un tad sākās Pirmais pasaules karš, kurā atkal bija jādodas tēvam, bet mātei vienai jāuzņemas rūpes par ģimeni (Akmens-Asmens 1937: 16–20). Bērni apmeklēja skolu un vasarās strādāja. Māte vakaros pēc darba ap sevi pulcēja bērnus un viņiem lasīja vai stāstīja notikumus no Bībeles, mācīja lūgšanas un garīgas dziesmas. Dievbijībā tika audzināti visi bērni. Pirmie baptisti Tilžā parādījās 20. gs. sākumā, kad tur vēl nebija savas baznīcas. Vai Blūmīšu dzimta jau toreiz iesaistījās baptistu organizācijā, trūkst ziņu. Domājams, ka visa ģimene iesaistījās minētajā reliģiskajā kustībā pēc Pirmā pasaules kara. Zināms, ka pazīstamākais no dzimtas, O. Blūmītis, kļuva par aktīvu baptistu 1920. gadā (Tervits 1999: 122).

O. Blūmīša (1903–1971) bērnībā nebija nekā neparasta – vasaras brīvlaikos bija jāpelna sev iztika. Darba gaitas Osvalds sāka pie sava onkuļa, kura dēlam mācīja lasīt. Skolotāja darbam viņš pievērsās ar izteiktu atbildību un par to saņēma nelielu atalgojumu. Kad nu radnieks lasīt bija iemācījies, nācās meklēt citu nodarbošanos – ganīt onkuļa cūkas un zosis. Toreiz puikam bija septiņi gadi, bet ganos kopumā viņš pavadīja astoņas vasaras, salīgdams pie dažādiem saimniekiem ganīt lopus – govīs un aitas. Brīvajos brīžos Osvalds daudz lasīja, grāmatas ņēma no skolas bibliotēkas, bet dažreiz arī nopirka par paša pelnīto naudu. Viņš nebija starp bagātākajiem skolniekiem, taču viens no čāklākajiem gan, un, beidzot pamatskolu,⁶ Osvalds saņēma uzslavu (Akmens-Asmens 1937: 18–21). Par tālāko izglītību viņam nav vairs ko domāt, jo jāpalīdz ģimenei un pašam jāsāk pelnīt sev iztiku. Sākumā O. Blūmītis

⁴ O. Blūmīša Latvijas Republikas un ārzemju pasēs rakstīts, ka viņš dzimis Balvu pagastā, kaut gan literatūrā nereti tiek minēts, ka viņa dzimšanas vieta ir Rugāju pagasts. Nesakrītība radusies, jo laika gaitā mainījies pagasta teritorija. Sk. LVVA 2996. f., 2. apr., 33000., 33001. l.

⁵ LVVA 3234. f., 33. apr., 89888. l.

⁶ Pamatskolas nosaukums nekur netiek minēts. To nemin arī vēsturnieks Jānis Riekstiņš grāmatā „Sauli dzīves pabērniem!” (2012, 66. u.c. lpp.)

piepelnījās meža darbos, zāģējot malku, pēc tam uzpirka teļādas un pārdeva dārgāk uzpircējiem. Pārdot viņš prata un jau skolas laikā turīgākajiem skolas biedriem tirgoja riekstus un ābolus. Savukārt 1920. gadā Osvalds dabūja jaunākā ierēdņa darbu toreizējā Kokorevas pagasta valdē. Jaunā vīrieša čaklums un attapība tika novērtēti – drīz vien viņš kļuva par darbveža vecāko palīgu. Darbā jauneklīm nācās sastapties ar dažādiem cilvēkiem, bet viņš iedziļinājās katra problēmās un visiem centās palīdzēt (Akmens-Asmens 1937: 21–22). O. Blūmītis devis vārdu Tilžas pagastam, *ņemdamš to no nelielās Tilžas upītes* (Akmentiņš 1968: 7).

No darba brīvajā laikā O. Blūmītis pievērsās reliģijai un sāka just aicinājumu turpmākajā dzīvē nodarboties ar ko citu. Ar baptistu palīdzību un padomu 1924. gadā viņam radās iespēja studēt teoloģiju un vēsturi Sperdžena koledžā (*Spurgeon's college*) Londonā (Arums 1963: 4). Turp devās vēl trīs jaunieši no Latvijas. Studijas ilga četrus gadus, un to laikā O. Blūmītis iemācījās angļu valodu un ieguva teoloģisko izglītību (Akmentiņš 1968: 7). Atgriezies Latvijā, O. Blūmītis kļuva par baptistu garīdznieku Tilžā un, redzot Latgales bērnu problēmas, 1928. gadā nodibināja bāreņu patversmi. Jau 1927. gadā ar viņa atbalstu tika nodibināta privāta pamatskola. Līdzekļus izglītības un audzināšanas darbam jaunais garīdznieks ieguva galvenokārt no ārzemju kristiešiem, kā arī Latvijas ļaudīm, kuri ziedoja līdzekļus un mantas.

1931. gadā O. Blūmītis kandidēja 4. Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanās no Latgales latviešu apvienības un zemes arāju kandidātu saraksta. Saeimā ar 6600 balsīm ievēlēja šī saraksta kandidātu Augustu Robertu Lūkinu (1898–1968), taču Blūmītis ieguva otru lielāko balsu skaitu – 5240 (Par Latgales.. 1931: 1). Tā arī bija pirmā un vienīgā reize, kad garīdznieks mēģināja iekļūt Saeimā. Līdzekļu vākšana pamatskolai un patversmei Tilžā, darbs ar bērniem un mācītāja pienākumi bija viņa ikdiena, kas prasīja daudz laika un pūļu. Nereti O. Blūmītis devās uz ārzemēm; citreiz ceļš veda uz Rīgu vai kādu citu vietu Latvijā. Kā Ziemeļlatgales delegāts O. Blūmītis 20. gs. 30. gados piedalījās Latvijas baptistu draudžu savienības kongresos un darbojās tās Svētdienas skolu komitejā (Latvijas baptistu...1938: 4, 39). Kongresos kā delegāti piedalījušies arī viņa brāļi Arturs un Ādolfs un māsa Elvīra (Latvijas baptistu.. 1936: 7).

Latvijas preses vēsturē O. Blūmītis pazīstams kā altruistiska pedagoģiskā žurnāla „Draudzības Saite” (1929–1934) ar pielikumu bērniem „Bērnu Draudzības Saite” (1932–1934) izdevējs. Ar angļu pastnieku organizācijas finansiālu atbalstu viņš izdeva žurnālu „Pasta Vēstnesis” (1934). Abi žurnāli tika sagatavoti Tilžā, un tajos tika atspoguļota baptistu darbība, īpaši vietējās pamatskolas un patversmes darbība. Pirms tam, 20. gadu beigās O. Blūmītis iesaistījās baptistu reliģiski ētiska mēnešraksta jaunatnei „Latvijas Jaunatnes Draugs” izdošanā, taču viņš bija vairāk sava ceļa gājējs un ar preses starpniecību vēlējās pievērst lasītāju uzmanību tiem jautājumiem, ar kuriem viņš nodarbojās, dzīvodams Tilžā.

O. Blūmītis ir divu neliela apjoma brošūru autors – „Latvju mātei” (1932) un „Romās-katoļu baznīca un bībele” (1933). Pirmajā brošūrā viņš aprakstīja dažādus piemērus no dzīves un aicināja ikvienu māti godāt, atcerēties un iepriecināt, kamēr

viņa dzīvo (Blūmītis 1932: 11). Savukārt darbā par Romas-katoļu baznīcu un Bībeli autors to kritizē, pauzdams uzskatu, ka tās metodēs maz kas mainījies kopš viduslaikiem (Blūmītis 1933: 3). Brošūrā O. Blūmītis kritizē Katoļu Baznīcu, jo, kā saprotams no rakstītā, tā kritizējusi baptistus.

1939. gadā O. Blūmītis devās uz baptistu kongresu ASV un Latvijā vairs nevarēja atgriezties, jo sākās Otrais pasaules karš (L.V. 1956: 6). Amerikā viņš apprecējās ar amerikānieti Rutu. Šajā laulībā piedzima divi dēli Arturs un Osvalds un meita Andrea. Dzīvojot tālu no dzimtenes, mainījās O. Blūmīša darbības aspekti, taču nemainīgs palika viņa dzīves vadmotīvs – palīdzēt citiem. Amerikā O. Blūmītis iesaistījās Amerikas Latviešu tautiskās savienības darbā un, būdams īpašas komitejas palīdzībai tautiešiem Vācijā priekšnieks, Otrā pasaules kara laikā kopā ar citiem tautiešiem palīdzēja latviešu bēgļiem. No 1944. līdz 1946. gadam minētā komiteja nosūtīja uz Vāciju paciņas 2981 dolāra un 47 centu vērtībā (Akmentiņš 1958: 202). 1946. gadā O. Blūmītis apmeklēja Zviedriju, kurp Otrā pasaules kara beigās bija devušies daudzi tautieši. Tā kā O. Blūmītis pats dzīvoja ārpus dzimtenes un saņēma objektīvu informāciju par bēgļu nometņu iemītniekiem, viņš latviešu problēmas emigrācijā labi pārzināja. 1949. gadā kā ASV valsts notārs *pārvietoto personu*⁷ lietās mācītājs O. Blūmītis devās uz Vāciju, lai palīdzētu ļaudīm emigrēt uz ASV (Osvalds.. 1949: 1). Ar viņa atbalstu uz dzīvi ASV iekārtojās 250 latviešu ģimenes (Akmentiņš 1968: 7). Latviešu publicists, O. Blūmīša laikabiedrs un līdzgaitnieks Osvalds Akmentiņš (1914–2004) par drauga palīdzību *pārvietotajām personām* ļoti precīzi rakstījis literāri kultūrpolitiskajā žurnālā „Treji Vārti”, atskatoties uz mācītāja mūža veikumu: *Par sava mūža lielāko darbu viņš uzskata latviešu pārvešanu uz Ameriku. Ja arī pats devis ap 300 galvojumu, tad vēl jo lielāku nozīmi iegūst DP [deportēto personu – L. G., A. Z.] likuma pieņemšana ASV Kongresā, ko pieņēma tikai ar 1 balss vairākumu*⁸.

Par šo vienu balsi es [O. Blūmītis – L. G., A. Z.] cīnījos, pārdevu māju, nopirku „treileri” un kopā ar sievu un maziem bērniem, devos ceļā uz rietumu krastu un atpakaļ, runādams koledžās, iestādēs, lai pieņem DP likumu, lai sūta latviešiem pārtikas un drēbju sainīšus uz Vāciju. Daudzi, saņemdami sainīšus un galvojumus, nevarēja iedomāties, ka tie nāk no mūsu tautieša sameklētiem draugiem. Bet bija arī izmisuma brīži un viens tāds bijis, kad vienā dienā ASV pasts Blūmītim pievedis vairākus maisus ar 9000 tautiešu palīdzības vēstulēm no Vācijas. Tas nu bija par daudz, to viens nespēja nest. No tālā ceļa Blūmīši mājās pārbrauca tukšām rokām, pie tam pats bija slims (Akmentiņš 1971: 61). Ceļojumā viņš ar ģimeni pavadīja gadu un tā laikā apmeklēja 37 valstis. Pateicoties labajām angļu valodas zināšanām,

⁷ „Pārvietotas personas” jeb „dīpīši”, angļiski – *displaced persons* bija spaidu kārtā no okupētajām zemēm uz Vāciju atvests darbspēks, kam pievienojās armijā iesauktie vīrieši un kara beigās – cilvēki, kuri neziņā par nākotni devās emigrācijā uz Rietumvalstīm. Minētos cilvēkus izvietoja bēgļu nometnēs, bet 40. gadu beigās vairums no viņiem atrada mājvietu vai nu Rietumeiropā vai Amerikā.

⁸ Cītur O. Akmentiņš raksta, ka ar triju balsu pārsvaru. Sk. Akmentiņš, Osvalds (1968). Krāsaina dzīve. *Laiks* 101. 7.

O. Blūmītis varēja daudz ko panākt un nokārtot savu tautiešu labā. Pēc būtības viņš pildīja neoficiāla „latviešu konsula” misiju.

Mācītājs un Latvijas patriots O. Blūmītis sekoja principam, kuru latviešu dzejnieks Rainis ietērpis vārdos: *Gūt var ņemot, gūt var dodot, dodot gūtais neatņemams* (Britāne 1991: 2). Būdams izglītots kristietis, kurš ar Dieva vārda spēku palīdzējis realizēties daudzām personībām un darīt viņiem labu, O. Blūmītis, domājams, zināja Raiņa teicienu, taču bez šaubām vairāk ievēroja Kristus mācību, ka *svētīgāk ir dot nekā ņemt* (Katolis..2014). Līdzīgi kā ugunsdzēsējs O. Blūmītis mēģināja „dzēst” aktuālākās problēmas, bieži vien pārrēķinoties ar saviem spēkiem un līdzekļiem, tāpēc viņu visu mūžu pavadīja finansiālas grūtības. Daļēji tas izskaidrojams arī ar faktu, ka O. Blūmītis gribēja būt brīvs un ne vienmēr viņam bija darbs. Nokļuvis Amerikā, viņš strādāja gan par kapu vietu pārdevēju, gan māju tirgoni, tulku tiesās, izpildīja nodokļu deklarācijas, apstiprināja rakstus un testamentus u. c. Tad viņš mēģināja pelnīt naudu kā zemes tirgotājs, bet bizness neveicās un bija jādzīvo arī mūža pēdējos gados naudas grūtībās (Akmentiņš 1971: 59–62). Daudz ideju O. Blūmītim bija visa mūža garumā, taču tikai nelielu daļu no tām viņš realizēja. Tā kopā ar uzņēmēju, Latvijas Universitātes mecenātu Robertu Hiršu (1895–1972) viņš gribēja iepirkt zemi Dominikānas Republikā un izveidot tur latviešu pilsētīņu. Projekts neizdevās, tāpēc viņi no ieceres atteicās.

Ne tikai baptistu sabiedrībā ASV bija satiekams O. Blūmītis, kuru varam uzskatīt par fenomenu ne tikai Tilžā. Uzņēmējs, vācu-amerikāņu evaņģēlists un bijušais Vorkutas spaidu darbu nometnes ieslodzītais Džons Noble (1923–2007) O. Blūmīša izvadīšanā 1971. gadā Bostonā latviešu mācītāja dzīvi un darbu novērtēja ar vārdiem, ka *viņš ir daļa no vēstures, viņa draugu un pazīstamo skaits sniedzas simt tūkstošos* (Akmentiņš 1971:4). Jaunībā O. Blūmīti pazina Latvijā, brieduma gados Eiropā un Amerikā. Latgalē dzimušais latvietis iesaistījās dažādu sabiedrisku organizāciju darbā – bija biedrs un vēlāk arī vadītājs Amerikas Latviešu tautiskajā savienībā (ALTS) un palīdzēja tai iegādāties namu, darbojās Amerikas latviešu apvienībā (ALA), kas ir bezpeļņas labdarības organizācija un apvieno dažādas latviešu organizācijas. ALA 20. kongresā, kas notika pāris dienu pirms O. Blūmīša nāves, viņam tika piešķirts apvienības goda raksts par *izcilu darbību nacionāli politiskajā laukā* (Akmentiņš 1971: 4). Bez tam O. Blūmītis bija biedrs latviešu labdarības organizācijā „Daugavas Vanagi” un mūža nogalē iestājās Latviešu preses biedrībā (Akmentiņš 1971: 5).

Taču ir vēl kāds ļoti nozīmīgs un O. Blūmīti raksturojošs fakts – viņš cīnījās pret komunismu, jo tas savukārt cīnījās pret baznīcu. Dzīvojot Bostonā (ASV), Blūmītis nekad neaizmirsā Latviju un prata runāt gan latviski, gan latgaliski. Informāciju par Latviju amerikāņu presē un literatūrā centās dot ieceļojušie latvieši. O. Blūmītim dažreiz gadījās ielūkoties skolu mācību grāmatās ar nepareiziem faktiem vai interpretācijām par Latvijas vēsturi, piemēram, ka Baltijas valstis pievienojušās Padomju Savienībai brīvprātīgi. Lai šādas aplamības izskaustu, viņš 20. gs. 50. gados savās mājās pirmdienu vakaros rīkoja pretkomunisma lekcijas un uzsāka cīņu par komunistisko grāmatu izņemšanu no publiskajām bibliotēkām

un skolām (V. L. 1956: 6). Viņš Bostonas priekšpilsētā Kvinsijā 20. gs. 50. gados vakaros rīkoja seminārus, kurus apmeklēja dažādu profesiju cilvēki – sabiedriskie un policijas darbinieki, skolotāji u. c. O. Blūmiša klausītāji nodibināja organizāciju „Amerikāņu institūts” (*The American Institute*), ievēlot savu lektoru par prezidentu. Institūta pamatuzdevums bija patriotisku vienību radīšana jaunatnes audzināšanas un izglītības iestādēs – augstskolās, vidusskolās u. c., nepieļaut komunisma izplatīšanos. Šajā darbā iesaistījās skolotāji un bērnu vecāki, kuri vāca līdzekļus institūta telpu īrei un iekārtošanai. Par komunisma ideju izplatību O. Blūmītis pārliecinājās ikdienā Amerikā, kā arī apmeklējot Eiropu 1956. gada sākumā. O. Blūmītis ceļojuma laikā pa Vāciju, Šveici, Austriju, Angliju un Beļģiju vēroja, ka komunisti savas idejas cenšas ieaudzināt jaunatnē, īpaši Vācijā. Apmēram ceturtdaļa no Rietumberlīnes bēgļu nometņu iemītniekiem esot bijuši komunisti, kuriem bija jāiefiltrējas dažādās organizācijās. No vēstures zinām, ka Rietumvalstīs padomju izlūkdienests darbojās visai aktīvi un O. Blūmiša raizes par komunistisko ideju izplatīšanos bija pamatotas un balstījās uz novērojumiem un pieredzi. Viņš nevarēja klusēt un neiesaistīties pretkomunistiskajā cīņā. To, cik plaša bijusi O. Blūmiša pretkomunistiskā darbība, apliecina fakts, ka 1955. gadā vien viņš runājis par šo jautājumu ar *13 000 studentiem dažādās mācības iestādēs* (V. L. 1956: 6). Kā efektīvu metodi cīņā pret komunismu un padomju varu O. Blūmītis atzina demonstrācijas pilsētu ielās, jo tās notika ne tikai tautiešu acu priekšā un uzrunāja daudz lielāku cilvēku skaitu. Viņa laikabiedri piedzīvoja, ka O. Blūmītis ieradās pie viņiem mājās un aicināja viņus nākt uz demonstrācijām, gājieniem ielās vai sanāksmēm, bet latvieši bieži vien bija kūtri, nevarēja vienmēr būt viņam līdzās. Trāpīgi O. Blūmiša aizrautīgo cīņu un pārliecību raksturojis viņa līdzgaitnieks, žurnālists, rakstnieks un tulkotājs Oļģerts Liepiņš (1906-1983): *Tu, Blūmīt, esi labākais tautas kūdītājs, kāds mums latviešiem bijis* (Akmentiņš 1971: 61). O. Blūmiša centieni tēvzemes un apspiesto tautu labā nepalika bez ievēribas un atzinības. 1968. gadā par negurstošo cīņu ar gara ieročiem viņš saņēma Apspiesto tautu komitejas Čikāgā Eizenhauera piemiņas medaļu (Bostona 1969: 65). Taču šāds „kūdītājs” nebija vēlams padomju režīmam, tostarp toreizējai Latvijas valdībai. O. Blūmīti draugi brīdināja, ka viņu varētu nogalināt kāds padomju ļaundaris, bet īsti cīnītāji nekad nepadodas. 1963. gadā, Latvijā iespiestais laikraksts „Dzimtenes Balss”, kas tika veidots, lai informētu ārzemēs dzīvojošos latviešus par dzīvi un notikumiem Padomju Latvijā no padomju varas viedokļa, publicēja nomelnojošu rakstu par O. Blūmīti, nosaucot viņu par spiegu un krāpnieku, *kas visu mūžu tēlojis bāreņu aizstāvi un emigrācijā aizmirsis, ka viņam Rīgā ir māte* (Arums 1963: 2). Nomelnojošie raksti nereti tika atspēkoti ārzemēs iznākušajos latviešu laikrakstos. Pārmētumi par aizmirsto māti jāsaista ar faktu, ka emigrācijā dzīvojošo latviešu kontakti ar radiem toreizējā Padomju Latvijā bieži vien kaitēja dzimtenē palikušajiem un tas ārzemēs bija zināms. Jebkura palīdzība tika kontrolēta un uzraudzīta. O. Blūmītis cīnījās tālāk un bezbailīgi turpināja aģitēt dažādu tautību cilvēkus cīnīties līdz 1971. gada 23. maija vakarā, šķērsojot ielu, tika nonāvēts – kāds taksists viņu nebija ievērojis.

Pēc O. Blūmiša aiziešanas mūžībā tika nodibināts mācītāja O. Blūmiša piemiņas fonds (O. A. 1972: 6). To trimdas latviešu vienībai un latviešu tautas brīvībai ierosināja dibināt nelaiķa draugs O. Akmentiņš, kurš latviešu mācītāja O. Blūmiša veikumu vienmēr augstu novērtēja un atzina, ka drauga *mūžs latvju tautai kļūs par teiksmu ar daudz atmiņām un nostāstiem no paaudzes uz paaudzi* (Akmentiņš 1971: 62). Par O. Blūmiša veikumu visvairāk zina un ar viņu lepojas tilzēnieši, taču mūsdienās reti kuram latgalietim viņa vārds un darbi ir zināmi, tāpēc raksta autore veidoja šo rakstu ar domu par cildeno darbu un tā darītāju iepazīstinot gan novadniekus, gan citus interesentus.

Tiek uzskatīts, ka viens nav darītājs, jo allaž blakus ir cilvēki, kuri pielikuši kādas idejas vai darba realizēšanā daļu no sava spēka, izdomas, dzīves. Šādi cilvēki bija Osvalda māsa, brāļi un vecāki. Salīdzinot ar O. Blūmi, viņi nav tik pazīstami un ziņas par viņiem ir daudz pieticīgākas. Ir izdevies atrast liecības, ka O. Blūmiša māte un tēvs 1941. gada vasarā dzīvoja Tilzā, Betānijas mājā un bija lauksaimnieki (Tautas.. 1941: 106). Tēvs Augusts Blūmitis līdz mūža beigām bija ģimenes apgādnieks un dzīvoja Latvijā. Viņa mūžs pēc triekas beidzās *ar dakšām uz āboliņa vezuma* (Akmentiņš 1971: 61). Māte Emīlija iesaistījās līdz ar Osvaldu un citiem bērniem baptistu aktivitātēs, palīdzēja Osvaldam darbā ar bāreņiem un 1936. gadā devās uz Angliju, Beļģiju, Vāciju (Emīlijas 1936: 5–20). Ārzemēs E. Blūmite satikās ar ticības brāļiem un māsām, taču vairāk ziņu par viņas braucienu autorēm nav izdevies atrast. Pēc Otrā pasaules kara viņa neemigrēja un turpināja dzīvot Latvijā (Arums 1963: 4).

Arturs Blūmitis (1902–pirms 1971?), dzimtas vecākais dēls arī izvēlējās garīdznieka profesiju. Viņš arī tikās ar ārzemju baptistiem un 30. gadu otrajā pusē vairākkārt apmeklēja ārzemes. 1938. gadā A. Blūmitis brauca uz Angliju, Beļģiju, Lietuvu, 1939. gadā – pabija Lietuvā, Zviedrijā un Somijā. Ceļojumu iemesls bija ciemošanās pie baptistiem un dalība garīgās sanāksmēs (Artura.. 1938, 1939: 21–24). Viens no iemesliem viņa ceļošanai varēja būt līdzekļu vākšana jaundibinātajam bāreņu namam Jaunjelgavā. Nama dibināšanā iesaistījās O. Blūmitis, taču viņš 1939. gadā aizbrauca no Latvijas un visas rūpes par jaundibināmo iestādi turpmāk bija brāļa Artura ziņā. A. Blūmitis bija apmeties uz dzīvi Jaunjelgavā ar ģimeni – sievu Helmu un trim bērniem: Birutu Āriju, Dēziju Beātu (O. Blūmiša krustmeitu) un Ilgoni. Ģimene dzīvoja Rīgas ielā 1, bet 1940. gada augusta beigās pārgāja dzīvot uz Jaunjelgavas baptistu draudzei piederošo māju Rātūža ielā 15. Jaunjelgavā A. Blūmitis bija mācītājs un rūpējās par 1937. gadā atvērto mazbērnu patversmi (Tervits 1999:130). A. Blūmitim darbā palīdzēja sieva Helma Blūmite, kura bija māsu pulciņa priekšiece un rīkoja dažādus vakarus un citus pasākumus, lai iegūtu naudu bāreņu uzturēšanai (Novērotājs 1940: 222). Diemžēl vairāk ziņu par A. Blūmiša darbību Jaunjelgavā nav izdevies atrast. Zināms vien tas, ka Blūmišu dibinātās patversmes Jaunjelgavā un Tilža darbojušās līdz Otrā pasaules kara beigām (Källströma 1945: 6). A. Blūmitis 1941. gada Tautas skaitīšanā piedalījās kā Jaunjelgavas pilsētas nacionalizēto namu pārzinis, bet viņa sieva Helma tolaik bija

Latvijas bankas Jaunjelgavas nodaļas ierēdne (Tautas.. 1941: 169). Otrā pasaules kara laikā vācu okupācijas varas attieksme pret baptistiem bija pozitīvāka nekā padomju laikā (1940–1941). 1943. gadā ģimene turpināja dzīvot draudzei piederošajā namā Rātūža ielā 15, kurā bija divi dzīvokļi un tai blakus atradās baznīca un malkas šķūnītis. A. Blūmītis piederēja ēkas Rīgas ielā 1, 3, 5 un 7 (Latvijas.. 1943: 80–87). Otrā pasaules kara beigās A. Blūmītis ar ģimeni devās bēgļu gaitās un apmetās uz dzīvi Amerikā. Tur viņš kļuva par būvuzņēmēju un tik aktīvs kā brālis Osvalds nebija nedz latviešu, nedz baptistu aprindās. A. Blūmīša vārds nav iekļauts nedz Latvijā, nedz ārzemēs izdotajos enciklopēdiskajos izdevumos, tāpēc nav precīzi zināms, kad viņš devies mūžībā. Arturs nebija brāļa Osvalda bērns, tātad viņa mūžs, domājams, noslēdzās pirms 1971. gada.

Par mācītāju kļuva arī trešais brālis – Ādolf Blūmītis (1908–pēc 1971). Latvijas baptistu draudžu savienības padome 1938. gada 15. decembrī apstiprināja viņu par sludinātāju Tukuma baptistu draudzē, kur viņš kalpoja nepilnu gadu. 1939. gada 14. septembrī tika pieņemts lēmums jauno mācītāju atbrīvot no kalpošanas Tukumā. 14. decembrī padome apstiprināja Ā. Blūmīti par sludinātāju Ziemeļlatgales baptistu draudzē ar visām garīdznieka tiesībām (Latvijas.. 1940: 17). Strādāt dzimtajā Latgalē Ādolfam bija izdevīgāk, jo tur viņš dzīvoja kopā ar vecākiem un Tilžā bija nepieciešams mācītājs, jo brālis, mācītājs O. Blūmītis, bija aizbraucis un palicis uz dzīvi Amerikā. Ā. Blūmītis ar sievu Zinaīdu dzīvoja kopā ar vecākiem Betānijas mājā Tilžā, bet Otrā pasaules kara beigās kopā ar ģimeni devās trimdā un nonāca Amerikā, kur pievērsās uzņēmējdarbībai (Bostonas 1953: 6).

Par ceturto Blūmīšu ģimenes dēlu Vili Blūmīti zināms vien tas, ka viņš 1941. gada vasarā dzīvoja un saimniekoja kopā ar ģimeni Tilžas pagasta Celmlaužos. Toreiz viņam bija seši bērni: pieci dēli un meita (Tautas.. 1941: 157). Viņa dzimtas pēcnācēji dzīvo Krievijā, taču nav zināms kā un kad viņi tur nonākuši, jo nedz 1941., nedz 1949. gada deportācijās Blūmīšu ģimene nav cietusi un nav tikusi izsūtīta uz Sibīriju.

Elvīra Blūmīte (1910–?) palīdzēja brālim Osvaldam bāreņu patversmē Tilžā, kur viņa līdz 1933. gadam bija patversmes nama pārzine. Viņa bija ieguvusi speciālo izglītību mājturībā, rokdarbos un saimniecībā. 1933. gadā viņa aizbrauca uz Angliju un tur dzīvoja arī 1934. gadā. 1933. gada novembrī viņa kopā ar brāli Osvaldu veica misionāres pienākumus Anglijā un, tā kā brālim nozaga automašīnu, kurā Elvīra bija atstājusi Latvijas Republikas ārzemju pasi, tas radīja problēmas atgriezties Latvijā. Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos ir atrodamas ziņas, ka E. Blūmīte it kā esot zaudējusi Latvijas pavalstniecību,⁹ taču turpat atrodami citi dokumenti, kuros apgalvots, ka šādas ziņas nav patiesas (Lieta 1934: 1–8). E. Blūmīte 1936. gadā piedalījās kā Ziemeļlatvijas delegāte Latvijas baptistu draudžu savienības kongresā (Latvijas.. 1936: 7), taču ziņu par viņas turpmāko darbību nav. Jāpieņem, ka viņa, nodibinot ģimeni, mainīja uzvārdu, kurš autorēm nav zināms un tāpēc ir problemātiski veikt E. Blūmītes biogrāfijas tālāko izpēti. Saistībā ar brāļiem turpmākajos gados viņa nekur netiek minēta.

⁹ Mūsdienās – pilsonība.

Blūmišu dzimta bija pazīstama Latvijā un ārpus tās 20. gs. pirmajā pusē, kad ģimene dzīvoja Latvijā, un 20. gs. otrajā pusē, kad tās trīs dēli turpināja darboties emigrācijā. Līdzās aprakstītajiem darbiem un panākumiem ir kāds liels un cildens darbs, kas paveikts ar Latvijas un ārzemju baptistu atbalstu – tā ir baptistu dibinātā pamatskola un bāreņu patversme Tilžā, par kuru jārūnā atsevišķi.

Baptistu uzturēta privātskola un bāreņu patversme Tilžā

Būdams Sperdžena koledžas Londonā audzēknis, O. Blūmītis 1927. gada rudenī nodibināja un atbalstīja finansiāli privāto Kokorevas-Domopoles baptistu draudzes četrklasīgo pamatskolu (Latvijas..1929:40). Tā darbojās Kokorevas–Domopoles baptistu draudzes jaunceltajā lūgšanu namā Tilžā un nosaukumā sākotnēji tika izmantots pagasta agrākais nosaukums. Skolas organizēšanas darbu uzņēmās skolotāja, bērnpiliete Alīda Bēne (prec. Antiņa-Ansiņa, 1901–2001), kas kļuva par skolas pirmo pārzini jeb mūsdienu izpratnē – direktori. Viņai palīdzēja skolotāja Ella Ābola (prec. Jansone, 1904–?). Pirmajā mācību gadā skolu apmeklēja 47 bērni un to reliģiskā piederība bija dažāda: baptisti, evaņģēliskie luterāņi, Romas katoļi, pareizticīgie. Dažāda bija bērnu tautība (latvieši, krievi, vācieši), jo O. Blūmītis savus audzēkņus nešķīroja pēc tautības vai reliģiskās piederības, viņš centās palīdzēt visiem, kam klājās grūti. Privātskola iemantoja labu slavu, turklāt tā bija vienīgā bezmaksas privātskola Latgalē. Tās uzturēšanai līdzekļus sagādāja viens cilvēks – O. Blūmītis. Skola nesaņēma valsts vai pašvaldības atbalstu (Akmens 1937: 30). 1928. gada rudenī skolai tika piešķirtas sešklasīgās pamatskolas tiesības un tajā strādāja 5 skolotāji un mācījās 98 bērni, arī bāreņi, kuru skaits ātri pieauga. Ne visiem bija pa prātam, ka Tilžā darbojas baptistu uzturēta privātskola, un to 1929. gada jūnijā slēdza. Par iemeslu skolas slēgšanai bija fakts, ka O. Blūmītis kā skolas finanšu nodrošinātājs un uzturētājs bija baptists. Skolā ieradās izglītības ministrijas pārstāvis, taču beigu beigās pēc triju mēnešu cīņas tika saņemta atļauja skolas darba turpināšanai. Tā atsāka darbu ar jaunu nosaukumu – Osvalda Blūmiša privātā četrklasīgā pamatskola Tilžā. 1929./30. mācību gadu skola uzsāka ar četriem skolotājiem un 54 skolēniem (Blūmītis 1929: 4). Vēlāk tā atkal kļuva par sešklasīgu pamatskolu, bet pēdējā, 1939./40. mācību gadā, skolas pastāvēšanas mācību gadā tā bija četrklasīga pamatskola. Sakarā ar skolas uzturētāja O. Blūmiša prombūtni saruka skolēnu un skolotāju skaits. Vienīgā skolotāja un reizē skolas vadītāja pēdējā skolas pastāvēšanas gadā bija Alīda Antiņa-Ansiņa, kura vienlaikus strādāja pat ar četriem klašu skolēniem (Stundu.. 1939–1940: 9–10, 17).

Skolotājiem bija pedagoģiskā izglītība. Ticības mācību mācīja O. Blūmītis, kuram bija reliģiskā izglītība, un, kā zināms, garīdznieki apguva arī psiholoģiju, kas ir viens no mācību priekšmetiem pedagoģiskajās mācību iestādēs. Ticības mācību, kā arī dziedāšanu O. Blūmiša prombūtnes laikā mācīja baptistu mācītājs Teodors Kauliņš (1904–1986). Pirmajos skolas pastāvēšanas gados latviešu valodu, dabas zinības, zīmēšanu un glītrakstīšanu mācīja Daugavpils Valsts skolotāju institūta absolvents Kārlis Voldemārs Odziņš (1904–?), glītrakstīšanu, zīmēšanu un vācu valodu – Vācu

pedagoģiskā institūta absolvents Eižens Kiparskis (1906–1975) (Kokorevas.. 1928–1929: 2–26). Neilgi skolā strādāja T. Kauliņa sieva, Rēzeknes Skolotāju institūta absolvente Marija Kauliņa (dz. Laurinoviča, 1909–2002) un E. Jansona pirmā sieva Ella Jansone (1904–?). Pamatskolā skolēni apguva krievu un vācu valodas. Rēzeknes skolotāju sagatavošanas kursu absolvente, skolotāja Alīda Bēne mācīja krievu valodu, matemātiku, rokdarbus, ģeogrāfiju. Viņa ir vienīgā skolotāja, kas privātskolā strādāja no tās dibināšanas dienas līdz skolas slēgšanai 1940. gadā (Skolotājas.. 1928–1940: 3–12). 1929. gadā O. Blūmīša privātajā četrklasīgajā pamatskolā sāka strādāt Eduards Jansons (arī Jansons-Henkuzens, 1905–1970). E. Jansons bija Daugavpils Valsts skolotāju institūta absolvents un uzņēmas arī skolas pārziņa pienākumus. 1934. gadā viņš sāka strādāt par skolotāju Skrudalienā un Tilžā atgriezās atkal 1937. gadā, uzņemoties skolotāja un skolas pārziņa pienākumus (Skolotāja.. 1928–1941: 2–22). Viņa prombūtnes laikā par pārzini strādāja Alīda Bēne un šo pienākumu viņa pildīja arī pēc E. Jansona aiziešanas no skolas 1939./40. mācību gadā (Pārmaiņas.. 1940: 4). Skola, līdzīgi kā citas privātās un reliģiskās mācību iestādes, tika slēgta pēc padomju varas nodibināšanas 1940. gadā.

Skolēnu skaits O. Blūmīša privātajā pamatskolā mainījās, taču tas nekad nebija lielāks par simts skolēniem. Piemēram, 1937./38. mācību gadā skolu apmeklēja 86 skolēni: 44 zēni un 42 meitenes (Kronlīns 1938: 113).

Privātās pamatskolas darbība Tilžā cieši saistīta ar bāreņu patversmi, kuru arī dibināja O. Blūmītis. Ir vairākas pieņēmumi par to, kā O. Blūmītim radusies ideja par bāreņu nama izveidošanu Tilžā. Ar kādu bāreni viņš sastapies jau jaunībā, strādādams par rakstvedi, Tilžas pagastā. Bārenis lūdzis palīdzību, un O. Blūmītis savu iespēju robežās to sniedzis – iedevis zēnam dažus latus, cimdus, ēdienu un savā mājā ļāvis pārlaist nakti. Pats sācis lasīt grāmatu par citu cilvēku paveikto bāreņu labā un tad arī *radusies vēlēšanās kaut ko darīt, lai maziem grūtdieņiem labāki klātos* (Akmens 1937: 23). Pēc atgriešanās no Anglijas O. Blūmītis Latgalē sastapa bērnus bāreņus, slimu un trūcīgu vecāku bērnus. 1928. gads Latgalē bija pazīstams kā plūdu un neražas gads, tāpēc daudziem vecākiem nebija maizes un bērni cieta badu. Vairāki no šādiem bērniem tika uzņemti privātskolā un tika nodrošināti ar visu dzīvei nepieciešamo. Ar bāreņu problēmu O. Blūmītis saskārās studiju laikā Anglijā. 1926. gadā viņš apmeklēja baptistu uzturēto Sperdžena bāreņu namu un kāds zēns viņam esot vaicājis, vai O. Blūmīša dzimtenē arī ir bāreņi un vai viņiem ir tik skaists nams. *Blūmītis atbildējis, ka tik skaista un labi nostādīta bāreņu nama Latvijā neesot. Mazais zēns paraustījies plecus, laikam, domādams, kā tas var būt, brītiņu padomājis un tad teicis: „Nu, tad, mister, aizbraucat Latvijā un uzceļat tādu bāreņu namu!”* (Jansons 1931: 9). O. Blūmītis šo ideju realizēja un 1929. gada februārī Tautas labklājības ministrija izdeva atļauju bāreņu patversmes darbībai ar nosaukumu „Osvalda Blūmīša bāreņu patversme Tilžā”. Faktiski tā bija uzsākusi darbību jau 1928. gadā.

O. Blūmīša bāreņu patversme un privātskola Tilžā nav nošķiramas, jo abām bija viens dibinātājs un tās pastāvēja, pateicoties ziedojumiem. Sākumā apstākļi nebija

no labākajiem, bet pamazām tie uzlabojās un bāreņiem tika uzcelts savs nams meža ielokā, apmēram kilometra attālumā no pagasta centra. 1938. gadā Latvijas presē pamatskola un bērnu patversme tiek nosauktas par modernām audzināšanas iestādēm (Tilžā.. 1938: 4). Toreiz patversmē uzturējās ap 100 jauniešu vecumā līdz 18 gadiem. Pēc pilngadības sasniegšanas jauniešiem iedeļa līdzīgu darbu rīkus un instrumentus patstāvīga darba uzsākšanai laukos. Patversmē bāreņus apmācīja dažādos amatos, kurus jaunieši apguva lielās un labiekārtotās darbnīcās. Zinot, ka pašam O. Blūmītim naudas nav un visu mūžu viņš cīnījies ar finansiālam grūtībām, jo palīdzējis citiem, rodas jautājums, kā Tilžā spēja nodrošināt skolēnus ar laikmetīgām darbnīcām, uzturēt ap pāris simtu bērnu un nodrošināt sekmīgu pamatskolas un patversmes darbu.

Līdzekļus O. Blūmīša privātajai sešklasīgajai pamatskolai un bērnu patversmei sagādāja pats skolas dibinātājs. Studiju laikā viņš iepazinās ar daudziem cilvēkiem, kuri vēlāk bija gatavi ziedot naudu, apģērbus un dažādas lietas Latvijas bērniem. Ziņas par O. Blūmīša darbību ātri izplatījās baptistu aprindās visā pasaulē, jo patversmes un pamatskolas uzturētājs labi prata angļu valodu un rakstīja par savu darbu un lūdza ziedot ārzemju presē. Tilžā izdotie žurnāli „Draudzības Saite”, „Pasta Vēstnesis” un „Bērnu Draudzības Saite” aicināja ziedot un stāstīja par skolas un patversmes darbību. Naudas sūtījumi pienāca no Anglijas, Brazīlijas, Zviedrijas, kā arī Latvijas (Riekstiņš 2012: 67–68). O. Blūmītim bija palīgi ziedojumu vākšanā dažādās Latvijas pilsētās – Rīgā, Ventspilī, Cēsīs, Valmierā, Liepājā, Limbažos (Ievērbai.. 1930: 1). Brazīlijas latviešu žurnāls „Miera Vēsts” publicēja informāciju par O. Blūmīša darbību, un lasītāji atsaucās ar ziedojumiem. Iecienīti rakstnieki un dzejnieki, piemēram, Augusts Saulietis, Tirmaliete atļāva publicēt savus darbus O. Blūmīša izdotajos preses izdevumos, tā piesaistot žurnāliem vairāk lasītāju, abonementu un rezultātā iegūstot naudu (Jansons 1930: 39). Ziedotājiem vienmēr tika izteikta pateicība, presē tika publicēti ziedotāju saraksti, ja viņi nebija izteikuši vēlmi nepublicēt viņu vārdus. Tilžā ieradās ne viens vien tāls viesis, piemēram, 1935. gada jūnijā tāds bija Londonas telegrāfa stacijas direktors E. Krisps, kurš bija pazīstams kā bāreņu labdaris un bāreņu patversmei Tilžā bija ziedojis vairāk nekā 4000 angļu mārciņu (Nekur.. 1935: 1). Kā viesi Tilžā ieradās dažādu profesiju un dažādu vecumu cilvēki, arī studenti. Latvijas Universitātes filosofijas nodaļas students, vēlākais pretkomunisma cīnītājs un baptistu mācītājs Kārlis Lejasmeijers bāreņu patversmi apciemoja 1929. gada Ziemassvētkos un ziedoja tai dažus latus, kas atradās viņa maciņā, nedomādams, kā iztiks pats (Lejasmeijers 1930:17). 20. gs. 20. un 30. gados svarīgs masu medijs bija radio, taču ne katrs varēja iegādāties radioaparātu. O. Blūmīša privātajai sešklasīgākai pamatskolai līdzīgi kā daudzām citām mācību iestādēm, Kultūras fonda Domes sēdē 1938. gada 29. augustā tika piešķirti 87, 20 lati radioaparāta iegādei (Šņornieks 1938: 2).

Nav šaubu, ka bez lieliskiem un pašreizējā skolotājiem un audzinātājiem O. Blūmītim nebūtu izdevies noorganizēt tik veiksmīgu darbību bērnu labā Tilžā. Viņš pats, izņemot laiku, kad atradās ārzemēs līdzekļu meklējumos, dzīvoja skolā. Tā

labāk bija redzams, kas notika mācību stundu laikā un pēc tām. Pamatskolā dzīvoja O. Blūmīša māte, kuru patversmes bērni sauca par māti. „Tēvs” bija O. Blūmītis pats, kuram toreiz savu bērnu vēl nebija, bet, kā jebkuram bērnam, arī bāreņiem bija nepieciešama mīlestība, un pateicībā par to patversmes uzturētājs saņēma šo vārdu. Žurnālā „Draudzības Saite” bieži vien tika publicēti pedagoģiska satura raksti, kuros tika iztirzāti bērnu audzināšanas jautājumi. Rakstu autori bija pamatskolas skolotāji. Tā E. Jansons publicēja rakstus par audzināšanas būtību, par slaveno šveiciešu pedagogu, filantropu Johanu Heinrihu Pestalociju (Jansons 1931: 39) u. c. O. Blūmītis pievērsās psiholoģisku jautājumu atklāšanai: vecāku lomai audzināšanā, meliem u. c.

Svarīgu vietu bērnu audzināšanā O. Blūmītis un skolotāji atvēlēja reliģijai, kā arī patriotiskajai audzināšanai. Skolas vadītājs, literāts E. Jansons, strādādams Tilžā, sarakstījis grāmatas „Aizrādījumi audzinātājiem” (1934) un „Patriotisma kopšana skolā” (1938). Starp citu, patriotisma kopšana ir viena no organizācijas „Daugavas Vanagi” darbības jomām un to, dzīvodams Amerikā, O. Blūmītis realizēja arī ar minētās organizācijas starpniecību. Pamatskolas un patversmes bērni svinēja gan reliģiskos, gan valsts un citus svētkus. Katru gadu tika atzīmēta Mātes diena, godājot katra bērna vienu no tuvākajiem cilvēkiem un cenšoties attīstīt meitenēs mātes jūtas, kuras izpaudās daudzus gadus vēlāk. Līdzās mācību un audzināšanas darbam gan skolēni, gan skolotāji iesaistījās skautu un gaidu kustībā, Jaunatnes Sarkanā krusta darbībā.

O. Blūmīša privātā pamatskola Tilžā pastāvēja līdz 1940. gadam, taču patversme darbojās līdz pat Otrā pasaules kara beigām. Daļa bijušo skolotāju palika Latvijā (E. Jansons), daļa devās trimdā (A. Bēne, M. Kauliņa, T. Kauliņš). Līdzīgs liktenis bija audzēkņiem. Taču gandarīti varēja būt gan vieni, gan otri: pirmie par godam paveikto pašai dziedzīgo darbu, otrie par pamatu zem kājām, kas ļāva uzsākt patstāvīgu dzīvi un deva iemaņas visai dzīvei.

Secinājumi

Būdami pēc ticības baptisti, Blūmīši iesaistījās ne tikai savu ticības brāļu atbalstīšanā morāli un materiāli. Viņi sniedza palīdzīgu roku ikvienam, kam tas bija nepieciešams. Ievērojamākais dzimtas pārstāvis, baptistu mācītājs O. Blūmītis visu mūžu rūpējās par citiem – 20. gs. 20.–30. gados uzturēja Tilžā vienīgo bezmaksas privātskolu Latgalē un bērnu patversmi, palīdzēja desmitiem bērnu iegūt izglītību un sagatavoties patstāvīgai dzīvei. ASV O. Blūmītis cīnījās pret komunismu, kalpoja draudzē un palīdzēja tiem, kam tobrīd klājās grūti, tostarp izceļot uz Ameriku bēgļu nometnēs esošajiem tautiešiem. Gadsimtiem ilgi izglītības darbā tika iesaistīta baznīca un skolās mācīta ticības mācība, kas praktiski pierādīja savu spēju darboties un audzināt bērnus Tilžā, taču 1940. gadā, nodibinoties padomju varai, tika slēgtas šādas mācību iestādes un noliegta kristīgās baznīcas loma audzināšanā un izglītībā. Tilžas bāreņu patversme un privātskola tika slēgtas, un komunistu pārvaldītajā Latvijā par Blūmīšu veikumu nedrīkstēja runāt. Blūmīšu dzimta ir daļa ne tikai no

Latvijas, bet no visas pasaules vēstures. Tādas personības kā O. Blūmītis kalpo citiem un iedvesmo lieliem, cildenam darbam un cilvēcībai mūs visus, jo paraugs audzina (Puzo 2013) un liek mums pārdomāt savu dzīvi, paveikto un iespējas palīdzēt tiem, kuriem klājas grūti. Tāds ir humānās pedagogijas mērķis, kuru realizēja O. Blūmīša privātskolas un patversmes skolotāji un darbinieki, tāds ir kristieša uzdevums laicīgajā dzīvē.

AVOTI

- Artura Blūmīša lūgumi izsniegt un pagarināt ārzemju pases (1938, 1939). LVVA 32324. f., 24. apr., 18347. l.
- Blūmītis, Osvalds (1929). Osvalda Blūmīša bāreņu patversmes un pamatskolas darbības pārskats laikā no 15. sept. 1927. g. līdz 15. okt. 1929. g. *Draudzības Saite* 1. 4.
- Blūmītis, Osvalds (1932). *Latvju mātei*. [B. v.]: autora izdevums.
- Blūmītis, Osvalds (1933). *Romas-katoļu baznīca un bībele*. Rīga: autora izdevums.
- Emīlijas Blūmītes ārzemju pase (1936). LVVA 3234. f., 33. apr., 68290. l.
- Kokorevas-Domopoles baptistu draudzes pamatskolas 2. klases dienasgrāmata (1928–1929). LVVA 3145. f., 1. apr., 9. L., 1–26 lp.
- Latvijas baptistu draudžu savienības kongresa 1936. gada protokoli Rīgā, Savienības namā (1936). Rīga: Latvijas baptistu draudžu savienība.
- Latvijas baptistu draudžu savienības kongresa 1938. gada protokoli Rīgā, Savienības namā (1938). Rīga: Latvijas baptistu draudžu savienība.
- Latvijas statistikas pārvaldes 1943. g. tautas skaitīšanā Jaunjelgavā* (1943). LVVA 1308. f., 15. apr., 1062. l., 80–87. lp.
- Lieta par Elvīras Blūmītes izslēgšanu no Latvijas pavalstniecības (1934). LVVA 3234. f., 21. apr., 1039. l., 1–8. lp.
- Tautas skaitīšana Tilžas pagastā 1941. gadā (1941). Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA) 1308. f., 15. apr., 3566. l.
- Kronlīns, Jānis (1938). *Latvijas skolas 1937./38. mācības gadā*. Rīga: skolu departaments.
- Latvijas skolas 1928./29. mācību gadā* (1929). Rīga: Izglītības ministrija.
- Skolotāja Eduarda Jansona personas lieta (1928–1941). LVVA 1632.f., 1. apr., 8314. l., 2–22. lp.
- Skolotājas Alīdas Bēnes personas lieta (1928–1940). LVVA 1632. f., 1. apr., 668. l., 3–12. lp.
- Tautas skaitīšanas dokumenti Tilžas pagastā (1941). LVVA 1308. f., 15. apr., 3566. l., 106. ,157. lp.
- Tautas skaitīšanas dokumenti Jaunjelgavā (1941). LVVA 1308. f., 15. apr., 3215.l., 169. lp.
- Stundu saraksts O. Blūmīša privātā četrklasīgā pamatskolā Tilžā (1939-1940). LVVA 1467. f., 1. apr., 30. l., 9. -10, 17. lp.

LITERATŪRA

- Akmens-Asmens, Pēteris (1937). *Sauli dzīves pabērniem*. Rīga: autora izdevums.
- Akmentiņš, Osvalds (1958). *Amerikas latvieši: 1888–1948: fakti un apceres*. [Linkolna]: Vaidava.
- Akmentiņš, Osvalds (1968). Krāsaina dzīve. *Laiks* 101 (18. decembris). 7.
- Akmentiņš, Osvalds (1971). Osvalds Blūmītis pēdējā gaitā. *Latvija Amerikā* 47. 5.
- Akmentiņš, Osvalds (1971). Trimdnieku aizvadot. *Treji Vārti* 29. 59–62.
- Akmentiņš, Osvalds (1971). „Viņš ir daļa no vēstures”. *Londonas Avīze* 1282. 4.
- Arums (1963). Mācītājs? Spiegs, krāpnieks un pavedējs! *Dzimtenes Balss* 36 (6. maijs). 4.

- [B. a.] Bostonas chronika (1953). *Laiks* 61 (1. augusts). 6.
- Britāne, Aina (1991). Jānis Rainis uz skatuves. *Brīvā Latvija*, 20 (27. maijs). 2.
- [B. a.] Ievēriņai (1930). *Draudzības Saite* 1. 1.
- [B. a.] Latvijas baptistu draudžu savienības padome (1940). *Kristīgā Balss* 1 (1. janvāris). 17.
- [B. a.] Latvijas pagastu saraksts (1925). *Policijas Vēstnesis* 63. 2.
- [B. a.] Par Latgales latviešu apvienības dep. Saeimā (1931). *Latgales Ziņas* 42. 1.
- [B. a.] Nekur pasaulē nav tik brīnišķīgas jūrmalas kā Latvijā (1935). *Rīts* 174 (27. jūnijs). 1.
- [B. a.] Osvalds Blūmītis (1949). *Latvju Vārds* 14. 1.
- [B. a.] Pārmaiņas Abrenes aprinča skolu dzīvē (1940). *Daugavas Vēstnesis* 32 (8. februāris). 4.
- Kropļijs, Artūrs, Rašcevska, Malgožata (2010). Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs. Rīga: RaKa.
- Jansons, Eduards (1930). Bāreņu draugi. *Draudzības Saite* 3. 39.
- Jansons, Eduards (1931). *No Latgales ganu zēna par bāreņu tēvu*. Rīga: Autora apgādībā.
- Jansons, Eduards (1931). Pestalocijs – nabadzīgo bērnu tēvs. *Draudzības Saite* 1. 8-11.
- J. Z. Bostona (1969). *Daugavas Vanagu Mēnešraksts* 6 (12. janvāris). 65.
- Källstrōma, Haralds (1945). „Cauri Tumsai Uz Gaismu”. *Gana Balss* 3 (1. marts). 6.
- Katolis.lv (2014). Apustuļu darbi 20, 35. <http://katolis.lv/biblioteka/svetie-raksti/apustulu-darbi.html#c921>, sk. 2016.14.11.
- Lejasmeijers, Kārlis (1930). Mani pirmie iespaidi O. Blūmīša bāreņu patversmē. *Draudzības Saite* 1. 16–17.
- L.V. (1956). Latviešu mācītājs ierosina izņemt no publiskām bibliotēkām un skolām komunistiskas grāmatas. *Laiks* 29. 6.
- Novērotājs (1940). No Jaunjelgavas. *Kristīgā Balss* 11 (1. jūnijs). 222.
- O. A. (1972). Nodibināts mācītāja Osvalda Blūmīša piemiņas fonds. *Latvija Amerikā* 24 (7. jūnijs). 6.
- Puzo V. (2013). Kāds ir labs klases audzinātājs? Un laba klases audzināšanas stunda? <http://www.skolasvards.lv/sleja/viedokli/kads-ir-labs-klases-audzinatajs-un-laba-klases-audzinasanas-stunda>, sk. 2016. 13.11.
- Riekstiņš, Jānis (2012). *Sauli dzīves pabērniem!* Rīga: Jumava.
- Strazdiņš, Arnis (2015). Latviešu izglītības iestāžu darbība Latgalē, 1920–1924: ideāli, problēmas un to risinājumi. *RTU zinātniskie raksti*. 8. sēr. Humanitārās un sociālās zinātnes. Rīga: RTU Izdevniecība, Nr. 25, 68–73.
- Šņornieks, A. (1938). Kultūras fonda domes sēde. *Valdības Vēstnesis* 215 (22. septembris). 2.
- Tervits, Jānis (1999). *Latvijas baptistu vēsture: faktu mozaīka*. Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība: AMNIS.
- T. (1938). Tilžā uzcelta moderna pamatskola un bērnu patversme *Latvijas Kareivis* 27 (3. februāris). 4.

Grāmatas u. c. izdevumi

2016. gada aprīlī projekta „**Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojošas informatīvas kartes (mācību palīglīdzekļa internetā) satura izstrāde**” (LVA 2013/24p) realizētāji prezentēja **elektronisko valodniecības karti** (www.lingvistiskakarte.lv) Daugavpils Universitātē, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā, Liepājas Universitātē un Latvijas Universitātē. Minētā elektroniskā vietne ir šobrīd pirmā kartogrāfiska valodniecības enciklopēdija Baltijā, tā domāta gan vidusskolēniem un augstskolu studējošajiem kā bagātīgs ilustratīvs un faktoloģisks valodniecības personību, notikumu, izdevumu, organizāciju materiāls, gan skolotājiem, docētājiem, valodniekiem kā palīglīdzeklis nodarbību organizēšanā un uzziņas krātuve.

Pirmo reizi kādā no valodniecības resursiem proporcionāli latviešu literārajai valodai ir pārstāvēta arī latgaliešu literārā valoda, iezīmējot arī **latgalistikas** sadaļu. Tajā ir tapuši ap 25 šķirkljiem, no kuriem lielākās daļas autore ir RTA profesore Ilga **Šuplinska**. 2016. gadā darbs pie elektroniskās kartes resursa papildināšanas turpinājās.

2016. gada septembrī Latvijas Valsts 100 gades projekta „**Latgales kongresam 100**” (finansētājs Kultūras ministrija) īstenotāji sāka **izglītojošas datorspēles „Īsapazeisim”** pilotēšanu. Spēles koncepcijas autore –

I. Šuplinska, satura autori, RTA vadošie pētnieki: Vladislavs **Malahovskis**, I. **Šuplinska**, tehniskais izpildījums – SIA „MS-IDI”. Tekstu rediģēšanā bija iesaistīta RTA zinātniskā asistente Sandra Ūdre.

Spēle ir veltījums Latgales kongresa simtgadei (2017) un Latvijas simtgadei (2018). Spēles mērķis – izveidot skolu jauniešiem piemērotu, mūsdienīgu datorspēli, kura ļautu apzināt: 1) Latgales kultūrvēsturei 33 zīmīgas personas; 2) iepazīt 19. gs. beigu – 21. gs. tipiskas darba, studiju vides, kas kalpojušas par atklājumu un sasniegumu vietu pazīstamākajiem no Latgales nākušajiem zinātniekiem, māksliniekiem, sabiedriskajiem darbiniekiem, garīdzniekiem; 3) apjaust slavenību sasniegumus, būtiskākos atklājumus un atziņas; 4) iejusties slavenību dzīvēs, izmēģinot arī viņu hobijus. Tai pievienotas 5 minispēles, kas atklāj Latgales ievērojamo cilvēku hobijus.

Spēli iespējams izmantot mācību stundās, apgūstot Latgales vēsturi, kultūras, mākslas, zinātnes vēsturi. Tajā izmantota latviešu un latgaliešu literārā valoda.

Spēle prezentēta RTA Zinātnieku naktī, Karjeras dienās, RTU ikgadējā izgudrojumu izstādē MINOX 2016, kā arī Ludzas, Daugavpils, Rēzeknes centrālajās bibliotēkās.

Kopš 2016. gada 1. decembra tā ir pieejama ikvienam lietotājam: <http://iepazisimies.rta.lv>.

2016. gada oktobrī Viļakas Tautas namā tika prezentēts sestais disks sērijā „Rēzeknes Augstskolas folkloras ekspedīciju materiāli. Mūsdienu folklorā” – „**Viļakys ticējumi**” (scenārija autore – I. Šuplinska, video koncepcijas autors – M. Justs).

Diskā ir aptverti 2014. gada folkloras ekspedīcijas materiāli, kas ir iegūti Viļakā. Scenārija izstrādē ir izmantots kā Viļakas novadpētnieku vāktais materiāls, tā fragmenti no ekspedīcijas dalībnieku tikšanās ar etnogrāfisko ansambli „Abrenīte”, folkloras kopu „Atzele” un krievu dziesmu ansambli „Sudaruška”, bet visvairāk apzināts Viļa Bukša – dabas novērotāja un ticējumu pierakstītāja – devums ticējuma būtības izpratnei.

Diska tapšanu finansiāli atbalstīja RTA, valsts pētījumu programma „Letonika” un Izglītības un zinātnes ministrija.

2016. gada novembrī tradicionālajā Andrejdienas literāri muzikālajā pasākumā, kā arī decembrī Rīgā un Ciblas novadā tika prezentēts RTA absolventes, REGI zinātniskās asistentes **Sandras Ūdres** un literāra **Juoņa Ryučāna** darbs „**Aizlauztais spails**”, tā apakšvirsraksts „Fraņča Kempa dzeivis atspīdinojumi”. Izdevums ir veltīts publicistam, sabiedriskajam darbiniekam Francim Kempam un izgaismo viņa personiskās dzīves peripetijas. F. Kempa 140 gadu atceres gadā, tāpat kā Latgales simtgades kongresa gadā izdevums tiks dāvināts Latgales reģiona skolām, bibliotēkām, muzejiem.

Izdevums sagatavots sadarbībā ar Latgaliešu kultūras biedrību Latgales kultūras programmas projektā „Franča Kempa 140 gadu atceres pasākumi” (proj. vad. I. Šuplinska).

2016. gada decembrī Dagdas Tautas namā tika prezentēts septītais, šobrīd noslēdzošais disks sērijā „Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas folkloras ekspedīciju materiāli. Mūsdienu folklorā” – „**Senī omoti Dagdā**” (scenārija autore – I. Šuplinska, video koncepcijas autors – M. Justs).

Diskā ir iekļauti 2015. gada folkloras ekspedīcijas materiāli, kas ir apzināti Dagdā, sadarbojoties RTA un Pleskavas Valsts universitātes studentiem, postfolkloras grupai „Rikši”. Scenārija izstrādē ir izmantots to senāko profesiju un arodu apraksts, kas dagdēniešu stāstījumos parādījās biežāk un demonstrēja novada specifiku: *zemneica*, *bitinīks*, *saimineica (audieja)*, *zirgkūps*, *duorzkūpe*, *kaliejs*, *spākaveirs*. Pateicoties folkloras kopas „Olūteni” un baltkrievu ansambļa „Verbica” iniciatīvai, diskā ir redzama arī Pētdienas svinēšana, kas agrāk bijusi tikpat populāra kā Jāņi.

Diska tapšanu finansiāli atbalstīja RTA, valsts pētījumu programma „Letonika” un Izglītības un zinātnes ministrija.

Radošās aktivitātēs 2016. gadā sevi ir pieteikuši vēl vairāki RTA filoloģijas programmā studējošie, absolventi un docētāji.

2016. gada februārī tika prezentēta **Raibuo** (īst. v. Oskara Orlova) jau otrā **prozas grāmata „Zalta tesmeni”**, kas turpina postmodernās, ironiski satīriskās prozas līniju latgaliešu rakstniecībā.

2016. gada novembrī filoloģijas programmas absolventei un bijušajai darbiniecei **Inetai Atpilei-Juganei** klajā nāca viņas ceturtais **dzejoļu krājums „Mūdynuot muokuļus”**, kas pārsteidza ne vien ar latgaliski sulīgo skanējumu, bet arhetipiski dziļu, sievišķi gudru skatījumu uz dzīvi un pasauli.

2016. gada decembrī **Sovvaļņiks** (īst. v. Ingars Gusāns, RTA REGI vadošais pētnieks) plašakai publikai prezentēja savu trešo **mūzikas albumu** ar dzejnieces **Annas Rancānes** vārdiem **„Napaseitynuots”**.

Pašā gada nogalē pie lasītāja nonāca **dzejas izdevums „Linejis”**, kurā ietverta četru RTA esošo vai bijušo studentu dzeja, t. sk., divu filoloģijas programmas pārstāvju – **Janas Skrivļas-Čeveres** un **Ligijas Purinašas**. Krājums ir veidots kā krāsojamā dzejas grāmata pieaugušajiem un iepriecina ar savu originalitāti tieši dizaina risinājumā. Vēl šajā krājumā var lasīt **Dagnijas Dudarjonokas** un **Guntas Nagles** dzeju.

Notikumi

LV100

2016. gada 25. septembrī sadarbībā ar Latgaliešu kultūras biedrību, Kultūras ministriju, Izglītības un zinātnes ministriju un vairākām Latgales pašvaldībām tika organizēts **otrais N. Rancāna izcilāko Latgales reģiona skolotāju konkursa noslēguma pasākums**. Pasākums notika Ludzas Tautas namā ar Ludzas novada pašvaldības finansiālu atbalstu un pilsētas pašdarbnieku un profesionālo mūziķu piedalīšanos. N. Rancāna konkursam šogad tika pieteikti 16 pretendenti no Rēzeknes, Preiļu, Dagdas, Baltinavas, Ludzas, Kārsavas, Riebiņu un Viļānu novadiem, pārstāvētas bija 12 vispārīzglītojošās un profesionālās ievirzes skolas, kā arī divas augstākās izglītības iestādes. N. Rancāna balvu ieguva 8 pedagogi. Specbalva „Par Latgales kultūrmantojuma saglabāšanu un iedzīvināšanu oriģinālos projektos, kā arī skolu un augstskolu darbā, novadmācības idejas aizsākšanā un realizēšanā” tika piešķirta arī RTA profesorei Ilga Šuplinskai.

Konkursa pamatideja – godināt labākos Latgales reģiona skolotājus, pasniedzot tiem simbolisku, īpaši šim konkursam izgatavotu balvu – sudraba pakavsaktu (autors – rotkalis Rihards Ciblis) –, šādā veidā celt skolotāja profesijas prestižu, mudinot jauno paaudzi pārdomāt arī savas profesijas izvēli, neatstājot novārtā tās profesijas, kas ir saistītas ar vērtību izkopšanu un tālāku nodošanu nākamajām paaudzēm.

Ir zināms, ka trešā konkursa noslēguma pasākums norisināsies 2017. gada 24. septembrī Viļānos.

Konferences

No 30. novembra līdz 1. decembrim, sagaidot Latgales kongresa (2017) un Latvijas valsts (2018) simtgadi, RTA sadarbībā ar Latgališu kultūras biedrību, Kultūras ministriju un Latvijas Universitātes, Sanktpēterburgas Valsts universitātes un A. Mickeviča Poznaņas universitātes partneriem organizēja 9. starptautisko latgalistikas konferenci. Tā šogad veltīta latgališu literāta, politiķa un kultūras darbinieka Franča Kempa 140. gadu atcerei. Latgalistikas konference ievadīja vienu no centrālajiem Latvijas Simtgades notikumiem 2017. gadā – 4. pasaules latgališu saietu un Latgolys simtgadis kongresu.

Konferencē, kas norisinājās divas dienas, referenti prezentēja savus pētījumus valodniecībā, literatūrzinātnē, muzeoloģijā, kulturoloģijā, komunikāciju zinātnēs, demonstrējot pagātnes un mūsdienu sabiedrības un kultūras attīstības procesus Latgalē, kā arī Eiropā, starpdisciplinārā veidā risinot minēto zinātņu jomu aktuālākos problēmjautājumus. Konferencē paralēli divās sekcijā tika nolasīti 39 referāti, prezentētas divas izglītojošās spēles, piedalījušies 50 zinātnieki no deviņām valstīm (Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Krievijas, Polijas, Itālijas, Zviedrijas, Francijas un Vācijas).

RTA pārstāvēja REGI humanitārā virziena pētnieki: S. Lazdiņa, I. Gusāns, S. Pošeiko, I. Šuplinska, A. Kļavinska, S. Ūdre, V. Malahovskis, A. Juško-Štekele, S. Murinska-Gaile, M. Opincāne, O. Senkāne, filoloģijas programmā studējošie – L. Purinaša, O. Orlovs, kā arī Ekonomikas un pārvaldības fakultātes docētājas: V. Čakša un I. Brīvere.

Konferences arhīva materiāli un prezentācijas ir skatāmas RTA video arhīvā: <http://www.ru.lv/notikums/153>.

10. starptautiskā konference notiks 2017. gada oktobrī Rēzeknē kopā ar VII Letonikas kongresu.

Projekti

Noslēdzies LangOER projekts

2016. gada decembrī ir noslēdzies 3 gadu sadarbības projekts, kas ir atpazīstams ar abreviatūru LangOER (*Languages in Open Educational Resources*). To 2014. gadā atbalstīja Eiropas Komisijas Mūžizglītības mācīšanās programma (*KA2 Languages*).

Projekta laikā tika pievērsta uzmanība šādiem jautājumiem:

- Kā retāk lietotās valodas, iekļaujot šajā grupā arī reģionālās un minoritāšu valodas, var gūt labumu no atvērtās izglītības prakses (*Open Educational Practices – OEP*)?
- Kā atvērtās piekļuves izglītības resursi (*Open Educational Resources – OER*) var tikt veidoti, lai veicinātu lingvistisko un kultūru daudzveidību Eiropā?
- Kura izglītības vai valodu politika būtu labvēlīga atvērtās piekļuves izglītības resursu veidošanai un izmantošanai retāk lietotajās Eiropas valodās?

Projekta veikums ir apkopots tā mājaslapā (<http://langoer.eun.org/home>), īpaši sadaļā “Resources”, kuras pamatā ir projekta digitālā krātuve. Tajā visi projekta laikā sagatavotie materiāli ir klasificēti trīs mērķauditoriju grupām: 1) skolotājiem; 2) valodu izglītības politikas veidotājiem; 3) ekspertiem.

Skolotāji no šī krātuves var izmantot tiešsaistes informāciju par atvērtās piekļuves resursiem, iepazīties ar kursa materiāliem, elektronisko metodikas rokasgrāmatu un skolotāju sagatavotajiem uzdevumiem dažādu mācību tēmu apguvei (materiāli ir atrodami arī latgaliešu un latviešu valodā). Tāpat ir ievietotas arī dažādas prezentācijas par iepriekš minētajiem jautājumiem.

Valodu izglītības politikas veidotājiem projekta vietnē ir pieejami izstrādātie ieteikumi un projekta noslēgumā tapušais dokuments – īss kopsavilkums ar nosaukumu “Final Policy Paper”, ir pieejamas konsultācijas par dažādiem ar izglītības politiku saistītiem tematiem, videosižeti, intervijas, kas tapušas projekta semināru un konferenču laikā.

Savukārt ekspertiem resursu sadaļā ir iekļauti konferenču materiāli, literatūras saraksts, kā arī daudzveidīgi pieredzes stāsti no dažādām pasaules valstīm, īstenojot atvērtās piekļuves izglītības resursu nacionālās programmas.

Latviju LangOER projektā pārstāvēja RTA docētājas Sanita Lazdiņa, Ilga Šuplinska un Solvīta Pošeiko. Virtuālās mācību vietnes (latviešu valodā) izveidē un skolotāju kursu vadīšanā iesaistījās arī docētājs Mihails Kijaško.

Sanita Lazdiņa,

LangOER projekta Latvijas grupas vadītāja

Dzimumsocialitātes pētījumi RTA

Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta programmas „Pētniecība un studijas” aktivitātes „Pētniecība” projekts „Dzimumsocialitāte kultūras un varas mijattiecībās: Latvijas un Norvēģijas diversitātes” (Nr. NFI/R/2014/061) RTA tiek

īstenots no 2015. gada septembra.

Sadarbībā ar projekta vadošo partneri Latvijas Universitāti (LU, zinātniskā vadītāja profesore Ausma Cimdiņa) un Dzimumsocialitātes pētījumu centru (STK) Oslo Universitātē RTA humanitārā virziena pētnieces (profesore I.Šuplinska, asociētā profesore A. Juško-Štekele) ir aktualizējušas dzimumsocialitātes jautājumus etniskajos un nacionālajos diskursos.

2016. gadā ir notikuši divi semināri par dzimumsocialitātes tēmām. 11.–12. februārī seminārs „*Dzimumsocialitātes pētījumu metodoloģija: feminisma diskursus*” RTA. Šī semināra materiāli (publiskā daļa) pieejami RTA vietnē: <http://www.ru.lv/notikums/105>. Seminārā pētnieki diskutēja par topošās skaidrojošās vārdnīcas struktūru, kā arī iezīmēja jautājumu loku kvalitatīvajai un kvantitatīvajai aptaujai, atbildēja uz interesentu jautājumiem. Un akadēmiskāka formāta seminārs Oslo Dzimumsocialitātes pētījumu centrā, kur no RTA piedalījās projekta koordinatore I. Šuplinska, stāstot par dzimumsocialitātes jautājumu izpratni latgaliešu literatūrā un kultūrvīdē.

RTA projektā iesaistītie pētnieki strādāja pie skaidrojošās vārdnīcas šķirklū izstrādes. Vārdnīca būs pirmreizīgs šāda veida izdevums Latvijā, kas dos šķirklū nosaukumu tulkojumus arī krievu, norvēģu un angļu valodā, apkopojot teorētisku un bibliogrāfisku informāciju par kādu dzimumpētniecībā lietotu terminu.

Jāpiebilst, ka 2016. gadā Socioloģisko pētījumu institūts veica kvantitatīvo (1000 respondentu) un kvalitatīvo (50 eksperti: politiķi, augstskolu docētāji, mediji, radošās sfēras pārstāvji) anketēšanu un intervēšanu, noskaidrojot sabiedrības viedokli un informētību par dzimumsocialitātes jautājumiem.

2017. gadā paredzēts projekta noslēgums un iegūto datu aprobācija individuālajos pētījumos.

Projekta kopējais izmaksas 283 030 EUR, no kurām 85,2% ir Norvēģijas finanšu instrumenta līdzfinansējums, 10% valsts budžeta finansējums un 7,5% iesaistīto institūciju finansējums. Īstenošanas termiņš: 01.05.2015.–30.04.2017.

Ilga Šuplinska,
projekta koordinatore RA

LV100

Kultūras ministrija

Gatavojies *Latgolys symtgadis kongresam*

Sadarbībā ar Latgaliešu kultūras biedrību RTA realizē Kultūras ministrijas finansētu **Latvijas valsts simtgades projektu „Latgales kongresam 100”**, nodrošinot vairāku konceptuāli svarīgu pasākumu īstenošanu līdz kongresa simtgadei 2017. gadā.

2016. gadā pamatrezultāti ir šādi (plašāk atspoguļoti pie izdevumiem un notikumiem):

- izstrādāta virtuālā spēle ar 5 minispēlēm (04.–11.2016), pieejama vietnē: <http://iepazisimies.rta.lv>,

- organizēts N. Rancāna konkurss Latgales izcilākajiem skolotājiem (04.–09.2016, konkursa izsludināšana, izvērtēšana un noslēguma pasākums Ludzas Tautas namā, 25.09.2016),

- organizēta 9. starptautiskā latgalsitikas konference (05.2016, konferences izsludināšana, konferences pasākumi 30.11.–01.12.2016, konferences materiālu apstrāde, humanitārā žurnāla „Via Latgalica”, Nr.8, 2016 izdošana, 02.2017.).

Šobrīd tiek gatavots izdošanai izglītojošs, interaktīvs izdevums sākumskolai „Gostūs pi Boņuka”, kura izstrādē ir iesaistītas pedagoģes: Līga Rundāne (RTA absolvente, drāmas terapijas praktiķe) un Aelita Andrejeva (Rēzeknes 5. vidusskola), kā arī ilustratore Līna Ivanova un fotogrāfs, maketētājs Māris Justs. Izdevuma idejas un koncepcijas autore – RTA profesore I. Šuplinska. Krājumu plānots izdot līdz *Latgolys symtgadis kongresam*. Iecerēti plaši prezentācijas pasākumi 2. maijā pasākumā „**Latgales simtgades ceļš dažādos medijos**”, proti, *novadmācības stundā kopā ar Latgalē pazīstamiem kultūras un sabiedriskiem darbiniekiem, prezentējot jaunākos izdevumus un stāstot Latgales vēstures stāstu*.

Projekts tiks turpināts arī 2017. gadā, organizējot N. Rancāna konkursu skolotājiem, 10. starptautisko latgalistikas konferenci un centrālo notikumu – *Latgolys symtgadis kongresu*.

Iлга Šuplinska,
projekta vadītāja

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

Iepazīsim mūsu vēsturi fotostāstos

Eiropas Komisijas programmas “Europe for Citizens” apakšprojekta „Eiropas atmiņa” projekts „Pagātne kopējai nākotnei” tiek realizēts 2016.–2017. gadā. Projektā iesaistīti partneri no Polijas, Latvijas, vadošais partneris – Lietuva, Ķēdaiņu Reģionālais muzejs.

8.–9. aprīlī Ķēdaiņu Reģionālajā muzejā ir notikusi projekta ievadkonference. Projekta partneri no Lietuvas, Polijas un Latvijas sabrauca Ķēdaiņu Reģionālajā muzejā, lai kopīgi apzinātu projekta darbības mērķus un uzdevumus, plānotu projekta norisi. No katras valsts iesaistīti ir vismaz 50 dalībnieki, kuru pamatuzdevums līdz 2017. gada janvārim intervēt savu novadu iedzīvotājus, izzinot pagātnes stāstus par Otrā pasaules kara notikumiem un sekām fotogrāfijās un citās dokumentālās liecībās. Šobrīd Lietuvas partneris ir izstrādājis intervijas paraugu, kas ir adaptējams Latvijā un Polijā un izmantojams datu ieguvei. Intervijas kopā ar iegūtajiem fotostāstiem tiks izvietotas vietnē: www.futureofmuseums.eu, kā arī spilgtākie stāsti izmantoti ceļojošas izstādes veidošanā. Izstāde būs redzama arī Rēzeknē nākamā gada maija beigās.

Latviju projektā pārstāv RTA un biedrība „ESTO”, taču interesi līdzdalībai projektā izrādīja arī vairāki asociētie partneri: Nautrēnu vidusskola, Rēzeknes Valsts 1. ģimnāzija, J. Ivanova Rēzeknes Mūzikas vidusskola un Rēzeknes Mākslas un dizaina vidusskola. No 50 pārstāvjiem, kas piedalījās atklāšanas pasākumā Ķēdaiņos, lielākā daļa ir jaunieši no Rēzeknes pilsētas un novada skolām. Tāpēc viens no svarīgākajiem projekta ieguvumiem ir dažādu paaudžu sadarbība.

No RTA projektā iesaistījušies Reģionālistikas zinātniskā institūta pētnieki: V. Malahovskis, A. Juško-Štekele, A. Kļavinska, kā arī filoloģijas programmas studente M. Gailāne un video studijas galvenais speciālists M. Justs.

Projekta dalībnieki ne tikai piedalījās projekta ievadkonferencē, bet arī pārļapoja sāpīgas vēstures lappuses kopā ar Kauņas muzeja „9. forts” gidjiem. Parādīt Otrā pasaules kara nepārejošās sekas jaunajai paaudzei ir īpaši svarīgi tieši šajā saspringtajā, dažkārt par pasaules krīzi, citkārt jau par Trešo pasaules karu dēvētajā situācijā.

2017. gadā paredzēti 3 pasākumi (pa vienam katrā no iesaistītajām valstīm), kuros līdzās savāktu materiālu izstādei būs izglītojoši semināri un tikšanās, atgādinot par ikviena pilsonisko līdzatbildību drošas nākotnes vārdā. Rēzeknē pasākumi plānoti 25.–26. maijā.

Ilga Šuplinska,
projekta koordinatore

Bukša Ilona (dz. 1976) –

Mg. paed., pedagoģe. Valsts pētījumu programmas „Letonika” pētniece.

ilona.buksa@gmail.com

Daume, Santa, (dz. 1989) –

Mg. sc. soc., socioloģe. Valsts pētījumu programmas „Letonika” pētniece.

santa.daume@gmail.com

Gaitniece Lāsma (dz. 1981) –

Mg. philol., Rīgas Tehniskā universitātes lektore.

lasma.gaitniece@rtu.lv

Gusāns Ingars (dz. 1974) –

Dr. philol., literatūrzinātnieks. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošais pētnieks.

ingars.gusans@ru.lv

Juško-Štekele Angelika (dz. 1968) –

Dr. philol., folkloriste. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece, asociētā profesore.

angelika.jusko-stekele@ru.lv

Kļavinska Antra (dz. 1972) –

Dr. philol., valodniece. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskā institūta pētniece, lektore.

antra.klavinska@ru.lv

Kovalevska Otilija (dz. 1964) –

Mg. ģeogr., Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, Ģeodēzijas un kartogrāfijas departamenta Toponīmikas laboratorijas leksikogrāfe.

otilija.kovalevska@lgia.gov.lv

Markus Dace (dz. 1950) –

Dr. habil. philol., valodniece, pedagoģe. Valsts pētījumu programma „Letonika” vadošā pētniece.

markus@latnet.lv

Purinaša Ligija (dz. 1991) –

Bc. hist., Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas filoloģijas programmas 3. kursa studente.

ligija.purinasa@gmail.com

Rancāne Aīda (dz. 1962) –

Dr. biol., Mg. phil., filozofe, folkloriste. LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece.

aidarancane@hotmail.com

Razumovska Aīda (*Разумовская Аида*, dz. 1958) –

Dr. philol., literatūrzinātniece. Pleskavas Valsts universitātes (Krievija) profesore.
aida1@list.ru

Rembiševska Dorota Krystina (*Rembiszewska Dorota Krystyna*, dz. 1967) –

Dr. philol., valodniece, dialektoloģe. Polijas Zinātņu akadēmijas Slāvistikas institūta (Polija) asociētā profesore.
dorota.rembiszewska@wp.pl

Siliņa-Jasjukeviča Gunta (dz. 1974) –

Dr. paed., folkloriste. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas docente.
gunta.silina-jasjukevica@rpiva.lv

Sikora Kazimežs (*Kazimierz Sikora*, dz. 1959) –

Dr. philol., valodnieks, dialektologs. Jagelonas Universitātes Poļu studiju fakultātes un Krosno Valsts koledžas (Polija) asociētais profesors.
k.sikora@uj.edu.pl

Stikute Elita (dz. 1967) –

Dr. paed., pedagoģijas vēsturniece. Latvijas Universitātes docente, pētniece.
elita.stikute@lu.lv

Šuplinska Ilga (dz. 1970) –

Dr. philol., literatūrzinātniece. Rēzeknes Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskā institūta vadošā pētniece, profesore.
ilga.suplinska@ru.lv

Tots Silārds (*Tóth Szilárd Tibor*, dz. 1970) –

Mg. philol., valodnieks. Tartu Universitātes Narvas koledžas (Igaunija) lektors.
stoth@ut.ee

Vulāne Anna (dz. 1956) –

Dr. philol., valodniece. Latvijas Universitātes profesore, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas vadošā pētniece.
annav@lanet.lv

Zigmunde Alīda (dz. 1960) –

Dr. paed., zinātņu vēsturniece. Rīgas Tehniskā universitātes asociētā profesore.
alida.zigmunde@rtu.lv

Bukša Ilona (born 1976) –

Mg. paed., educator. Researcher, National Research Programme “Letonika”.
ilona.buksa@gmail.com

Daume, Santa, (born 1989) –

Mg. sc. soc., sociologist. Researcher, National Research Programme “Letonika”.
santa.daume@gmail.com

Gaitniece Lāsma (born 1981) –

Mg. philol., Lecturer, Rīga Technical University.
lasma.gaitniece@rtu.lv

Gusāns Ingars (born 1974) –

Dr. philol., literary scholar. Senior Researcher, Research Institute for Regional Studies, Rēzekne Academy of Technologies.
ingars.gusans@ru.lv

Juško-Štekele Angelika (born 1968) –

Dr. philol., folklorist. Senior Researcher, Research Institute for Regional Studies, Associate Professor, Rēzekne Academy of Technologies.
angelika.jusko-stekele@ru.lv

Kļavinska Antra (born 1972) –

Dr. philol., linguist. Researcher, Research Institute for Regional Studies, Lecturer, Rēzekne Academy of Technologies.
antra.klavinska@ru.lv

Kovalevska Otilija (born 1964) –

Mg. geogr., Lexicographer, Laboratory of Toponymy, Department of Geodesy and Cartography, Latvian Geospatial Information Agency.
otilija.kovalevska@lgia.gov.lv

Markus Dace (born 1950) –

Dr. habil. philol., linguist, educator. Senior Researcher, National Research Programme “Letonika”.
markus@latnet.lv

Purinaša Ligija (born 1991) –

Bc. hist., Student of Philology, Rēzekne Academy of Technologies.
ligija.purinasa@gmail.com

Rancāne Aīda (born 1962) –

Dr. biol., Mg. phil., philosopher, folklorist. Leading Researcher, Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia.
aidarancane@hotmail.com

Razumovskaya Aida (*Разумовская Аида*, born 1958) –

Dr. philol., literary scholar. Professor, Pskov State University (Russia).

aida1@list.ru

Rembiszewska Dorota Krystyna (born 1967) –

Dr. philol., linguist, dialectologist. Associate Professor, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences (Poland).

dorota.rembiszewska@wp.pl

Siliņa-Jasjukeviča Gunta (born 1974) –

Dr. paed., folklorist. Assistant Professor, Rīga Teacher Training and Educational Management Academy

gunta.silina-jasjukevica@rpiva.lv

Sikora Kazimierz (born 1959) –

Dr. philol., linguist, dialectologist. Associate Professor, Jagiellonian University (Faculty of Polish Studies) and Krosno State College (Poland).

k.sikora@uj.edu.pl

Stikute Elita (born 1967) –

Dr. paed., historian of education. Associate Professor, University of Latvia.

elita.stikute@lu.lv

Šuplinska Ilga (born 1970) –

Dr. philol., literary scholar. Senior Researcher, Research Institute for Regional Studies, Professor, Rēzekne Academy of Technologies.

ilga.suplinska@ru.lv

Tóth Szilárd Tibor (born 1970) –

Mg. philol., Lecturer, University of Tartu Narva College (Estonia).

stoth@ut.ee

Ūdre Sandra (born 1974) –

Mg. philol., Research Assistant, Research Institute for Regional Studies, Rēzekne Academy of Technologies.

sandraiudrei@inbox.lv

Vulāne Anna (born 1956) –

Dr. philol., Professor, University of Latvia, Senior Researcher, Rīga Teacher Training and Educational Management Academy.

annav@lanet.lv

Zigmunde Alīda (born 1960) –

Dr. paed., historian of the humanities and social sciences. Associate Professor, Rīga Technical University.

alida.zigmunde@rtu.lv

IZDOŠANAS PRINCIPI

Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls, kas publicē pētnieciskus darbus literatūrzinātnē, valodniecībā, folkloristikā, vēsturē, kultūras vēsturē, kulturoloģijā, filozofijas vēsturē, kā arī starpnozaru pētījumiem, ja to tematika ir saistīta ar Latgales reģiona izpēti vai reģionālistikas jautājumiem, kā arī novatoru teorētisku vai metodoloģisku koncepciju humanitāro zinātņu attīstībā.

Iesniegtajiem **materiāliem ir jābūt oriģināliem**, t. i., tie nedrīkst būt publicēti iepriekš vai paredzēti publicēšanai citos izdevumos. Raksta valoda – latviešu, latgaliešu, angļu, krievu. Katru manuskriptu **anonīmi pārskata divi vai vairāki zinātniskā rakstu krājuma redkolēģijas eksperti**, kas akceptē zinātniskās terminoloģijas kvalitāti un iesniegto materiālu oriģinalitāti. Manuskripts pēc publicēšanas autoram netiek atdots.

Manuskripts publicēšanai krājumā ir iesniedzams latviešu, latgaliešu, krievu vai angļu valodā. Tas ir jānoformē atbilstoši izvirzītajām prasībām un jāiesniedz elektroniskā formātā, pievienojot raksta izdruku.

Manuskripta struktūra: autors (vārds, uzvārds), raksta virsraksts, anotācija, atslēgas vārdi raksta valodā, kopsavilkums un atslēgas vārdi (angļu valodā, sk. skaidrojumu tālāk tekstā); raksta struktūrā ir jāievēro šāda secība: ievads, darba mērķis, materiāls un metodes, rezultāti, secinājumi un literatūras saraksts.

Anotācijas struktūra, apjoms: darba mērķis, izmantotā metode, būtiskākie secinājumi (*500 zīmju*). Ja raksts iesniegts krievu vai angļu valodā, tad jāpievieno arī anotācija latviešu valodā.

Atslēgas vārdi: pieci līdz septiņi pētījuma izpratnei svarīgākie termini, vārdu savienojumi vai personvārdi. Tiem jābūt raksta valodā un angļu valodā. Ja raksts iesniegts krievu vai angļu valodā, tad arī latviešu valodā.

Kopsavilkuma struktūra, apjoms: ievads, darba mērķis, materiāli un metodes, rezultāti, secinājumi (*4000–6000 zīmju*). Kopsavilkums – angļu valodā, izvairoties no tiešas citu autoru citēšanas un atsauču lietojuma.

Raksta beigās ir minami šādi dati: vārds, uzvārds, dzimšanas gads, autora zinātniskais grāds, akadēmiskais amats, raksta autora pārstāvētā institūcija, elektroniskā pasta adrese; pievienojams autora foto (JPG. formātā, ne mazāks par 1 MB).

Noformējuma prasības: raksta apjoms – līdz 15 lappusēm (kopā ar literatūras sarakstu). Rakstam ir jābūt sagatavotam A4 formātā, izvietotam vienā kolonnā, ievērojot šādus parametrus: attālums no augšas, no apakšas, no labās malas – 2 cm, no kreisās malas – 3 cm, teksta redaktors – *Word*, burtveidols – *Times New Roman*, burtu lielums – 12 pt, atstarpes starp rindām – 1,5.

Tabulas, diagrammas un kartes ir iesniedzamas atsevišķā failā melnbaltā variantā (ja konkrētajam žurnāla numuram nav atsevišķas norādes, ka ilustratīvais materiāls var tikt iesniegts krāsainā variantā) ar nosaukumiem latviešu un angļu valodā. Ilustratīvā materiāla arābiskās numerācijas atsauce tekstā ir obligāta. Ja ilustratīvā materiāla izmērs ir lielāks par puslapu, tad tas izvietojams raksta beigās (pēc literatūras), taču tas nedrīkst pārsniegt atvērumu. Piemēri tekstā ir rakstāmi kursīvā, kam nepieciešamības gadījumā seko tulkojums vai skaidrojums, kas rakstāms starp

vienpēdiņām.

Teksta daļu parametri:

Autora vārs, uzvārds	12 pt, Bold
Raksta nosaukums (latviešu valodā).....	14 pt, Bold, All Caps
Anotācija (raksta valodā).....	12 pt, Italic
Atslēgas vārdi (raksta valodā)	12 pt, Normal
Raksta nosaukums (angļu valodā).....	12 pt, Bold, Italic, All Caps
Kopsavilkums (angļu valodā).....	12 pt, Italic
Atslēgas vārdi (angļu valodā).....	12 pt, Normal
Raksta teksts	12 pt, Normal
Literatūra	10 pt, Normal
Ziņas par autoru	12 pt, Normal

Citāti tekstā ir dodami kursīvā. **Atsauces** tekstā ir jānorāda, ierakstot apaļajās iekavās autora (redaktora, sakārtotāja) uzvārdu, darba publicēšanas gadu un vajadzīgo lappuses numuru, piemēram, (Valeinis 1991: 101). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gadskaitļa ir jāpievieno burti *a, b* utt. Literatūras sarakstā ir norādāmi visi darbi, uz kuriem ir atsaucies autors. Literatūras saraksts ir kārtojams alfabēta secībā pēc autoru vai redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Tas attiecas arī uz elektronisko resursu izmantojumu.

Ja autors rakstā izmanto intervijas, anketas, vēstules utt., proti, nepublicētu materiālu vai tieši šim pētījumam atlasītu datu kopu, ir jābūt korektai atsauču sistēmai, kā arī norādēm par to, kur šie dati tiek uzglabāti. Tāpat ir jābūt pilnīgam datu kopas aprakstam. Ja tas netiek ievērots, tad raksts var netikt pieņemts recenzēšanai.

Piemēri:

Atsevišķs izdevums:

Omārova, Santa (1996). *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene.

Край, Георгий С. (2000). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.

Rakstu krājums:

Lazdiņa, Sanita (sak., 2008). *Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Hatton, Roger (ed., 1999). *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press.

Raksti žurnālos, avīzēs un rakstu krājumos:

Pučure, Indra (2003). 5–6 gadus vecu bērnu fiziskās aktivitātes. *Es gribu iet skolā: rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA „Puse plus”. 93–103.

Millers, Tenis, Cimmermanis, Sigurds (2003). Skolotājs un novadpētnieks Arnolds Štokmanis. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 57 (3/4). 58–68.

Huston, Tony, Levinger, Georg (1978). Interpersonal Attraction and Relationships. *Annual Review Psychology* 17. 116–124.

Kočāne, Inta (2001). Psiholoģija vecākiem. *Diena* 23. 1.

PUBLISHING PRINCIPLES AND GUIDELINES FOR SUBMISSIONS

Via Latgalica is a journal of the humanities which publishes research papers in literature, linguistics, folklore studies, history, history of culture, cultural studies, history of philosophy, as well as interdisciplinary papers, if their topics concern the region of Latgale or issues related to regional studies in general and if they deal with innovative theoretical or methodological concepts in the development of the humanities.

Materials for publication have to be original works, i. e., they should not have been published before and they should not be intended for publication in other titles. The languages of publication are Latvian, Latgalian, Russian and English. Each manuscript will be reviewed **anonymously by two or more experts of the editorial board for the collection of scientific articles**, who will verify the quality of the scientific terminology and the originality of the suggested materials. The manuscript shall not be returned to the author after publication.

Manuscripts intended for publication in the collection shall be written in Latvian, Latgalian, Russian or English. They have to meet the requirements mentioned above and shall be submitted electronically supplemented by a printed version of the paper.

Structure of the manuscript: the author's name and surname, the title of the paper, an abstract and keywords in the language of the paper and a summary and keywords in English. The paper shall be structured in the following order: introduction, objective of the work, materials and methods, results, conclusions and a list of references.

Structure and length of the abstract: objective of the work, methods, the main conclusions (500 characters). The abstract is to be written in the language of the paper and in Latvian if the paper is submitted in English or Russian.

Key words: 5–7 key terms in the language of the paper and English and in Latvian if the paper is submitted in English or Russian.

Structure and length of the summary: title of the paper in English (and in Latvian if the paper is submitted in English or Russian), introduction, objective of the work, materials and methods, results, conclusions (4000–6000 characters). The language of the summary is English. Authors are asked to avoid citation of other authors or using references in the text of the summary.

At the end of the paper the following information about the author should be included: name and surname, year of birth, his (her) scientific degree, the author's academic position, institutional affiliation, e-mail address, and a photo of the author (JPG format, no smaller than 1 MB, sent in a separate file).

Design requirements: volume of the paper shall be up to 15 pages (including the list of literature). The text shall be organized on an A4 sheet of paper in one column and meet the following parameters: margins from the top, from the bottom, from the right – 2 cm, from the left – 3 cm, text editor – Word, font – Times New Roman, font size – 12 pt, line spacing – 1,5.

Tables, diagrams and charts shall be made available in a separate file in black and white (if it is not specially indicated that the visuals of a particular edition can

be submitted in a coloured version) with titles in Latvian and English. References of the visuals in the text shall be made in Arabic numeration. If the visuals are larger than half a page, they have to be placed at the end of the article (after the list of literature). Examples in the text shall be given in italics, followed where necessary by translations or explanations, which shall be written in single quotation marks.

Parameters for the parts of the text:

Author's name, surname	12 pt, Bold
Title of the paper (in Latvian and English).....	14 pt, Bold, All Caps
Abstract.....	12 pt, Italic
Keywords (in the language of the article).....	12 pt, Normal
Summary (in English).....	12 pt, Italic
Keywords (in English).....	12 pt, Normal
Text of the article.....	12 pt, Normal
List of literature	10 pt, Normal
Information about the author	12 pt, Normal

Use italics for **quotations**. When including **references** in the text, it is necessary to put the author's (editor's, compiler's) surname, the year of publication and the corresponding page number into round brackets, e. g., (Valeinis 1991: 101). If there are references to more than one publication by the same author in one year, the letters a, b etc. shall be added after the year. The list of references has to contain all the sources, the author has referred to. The list of references shall be arranged in alphabetical order of the authors' or editors' surnames and has to contain complete bibliographic information. The same shall apply to electronic resources.

If the author of the article has used interviews, questionnaires, letters or other unpublished material or data directly selected for this study, these data should have a correct reference system and indications of where the data are stored. In addition, the data have to be supplemented by a complete description. If this is not respected, then the article may not be accepted for review.

Examples:

Monographs:

Coulmas, Florian (2005). *Sociolinguistics. The study of speakers' choices*. New York: Cambridge University Press.

Край, Георгий С. (2000). *Психология развития*. Санкт-Петербург: Питер.

Collections of articles:

Lazdiņa, Sanita (sak., 2008). *Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Hatton, Roger (ed., 1999). *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press.

Articles in magazines, newspapers and collections of articles:

Rosendal, T. (2009). Linguistic Markets in Rwanda: Language Use in Advertisements and on Signs. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 30 (1). 19–39.

Adamson, John, & Fujimoto-Adamson, Naoki (2012). Translanguaging in Self-access Language Advising: Informing Language Policy. *SiSAL Journal. Studies in Self-Access Learning Journal* 3(1). 59–73. http://sisaljournal.org/archives/march12/adamson_fujimoto-adamson/, sk. 09.09.2015.

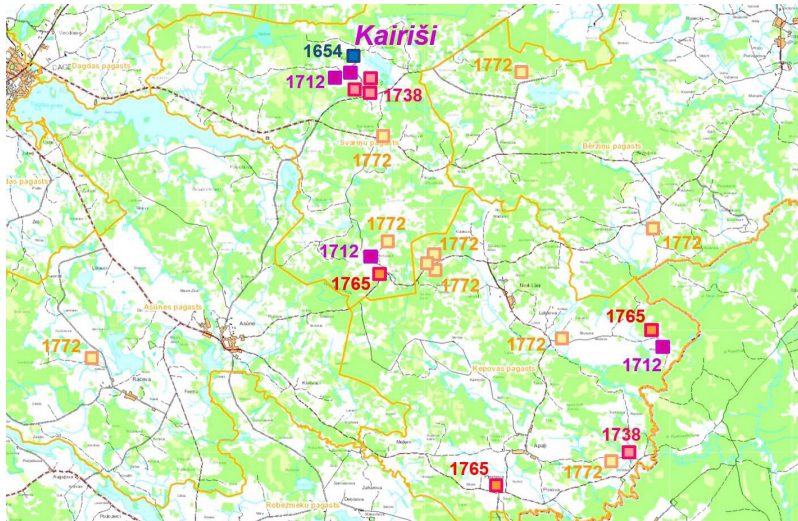
Huston, Tony, Levinger, Georg (1978). Interpersonal Attraction and Relationships. *Annual Review Psychology* 17. 116–124.

Kočāne, Inta (2001). Psiholoģija vecākiem. *Diena* 23. 1.

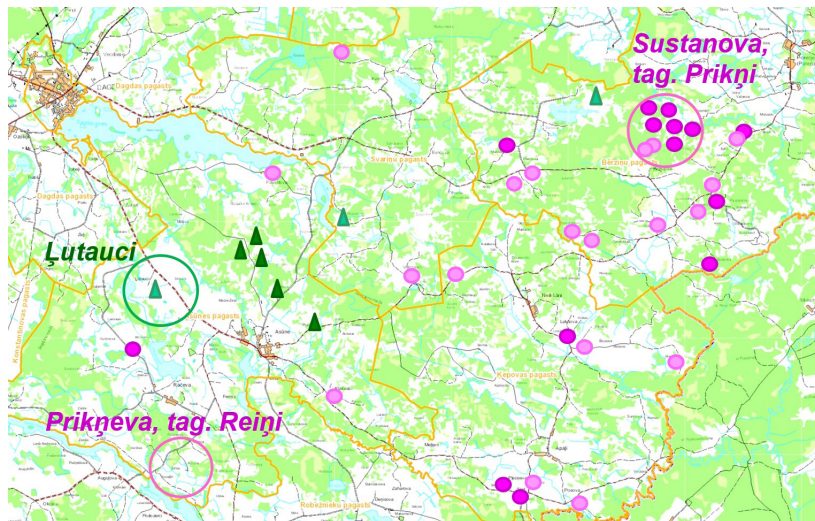
Otilija KOVAĻEVSKA

Asūnes pagasta vietas un vārdi 1772. gada dvēseļu revīzijā

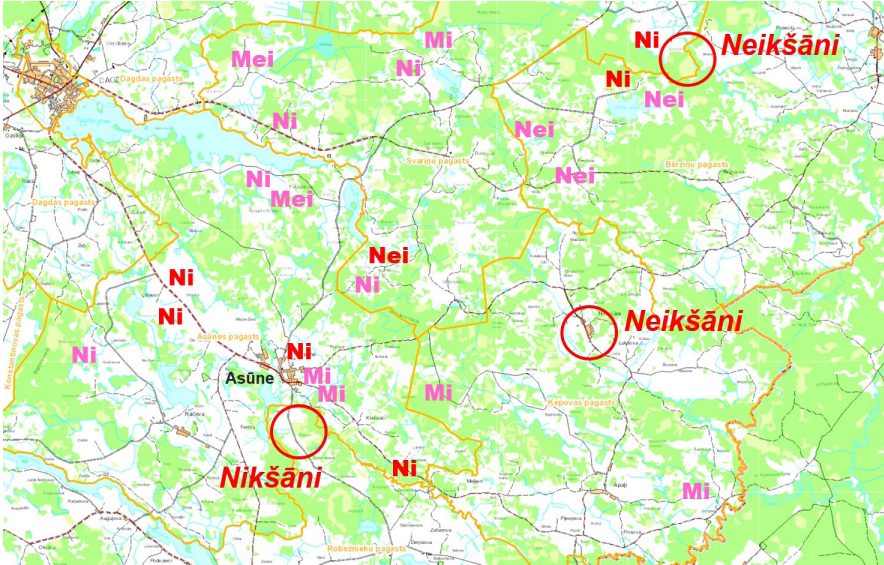
3. attēls. *Uzvārda Kaira, Kairišs pārvietošanās laika gaitā no iespējamās izcelsmes vietas – Kairišiem pie Kairišu ezera*

Figure 3: *Movement of surname Kaira, Kairišs during the time from the eventual place of origin – Kairiši near the lake Kairišu ezers*

4. attēls. *Uzvārdu – Ļuta (▲, ▲) un Prikņa (●, ●) – izplatība Asūnes pagastā 1772. gadā. Tumšāk iekrāsotie apzīmējumi norāda saimniekus ar attiecīgajiem uzvārdiem, gaišākie – pārējos (sievas, strādniekus, bobiļus u. c.).*

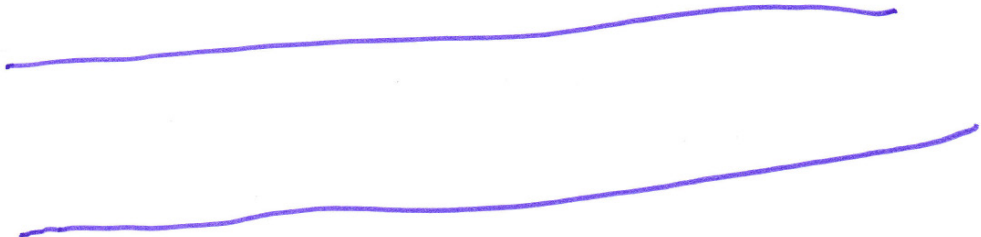
Figure 4: *Dispersion of surnames Ļuta (▲, ▲) and Prikņa (●, ●) in Asūne parish in 1772. Darker symbols indicate the hosts with the relevant surnames, the brightest – other (wives, workers etc.).*

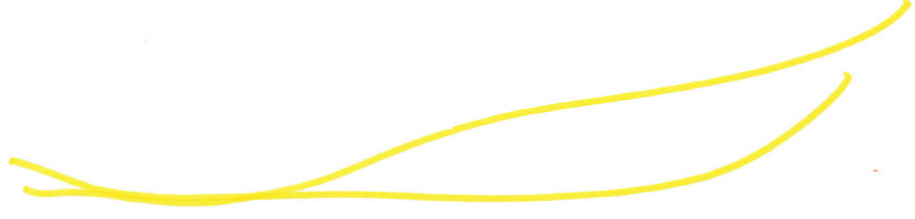
5. attēls. Uzvārda *Nikšāns/ Mikšāns/ Neikšāns/ Meikšāns* izplatība Asūnes pagastā 1772. gadā un mūsdienu apdzīvotās vietas: *Nikšāni* un *Neikšāni*

Figure 5: *Dispersion of surname Nikšāns/ Mikšāns/ Neikšāns/ Meikšāns in Asūne parish in 1772 and contemporary villages: Nikšāni and Neikšāni*

Dace MARKUS, Ilona BUKŠA, Santa DAUME
Latgales dvīņi: asociācijas un valoda

1. attēls. *Jēdziens laime. Helēna, 3 gadi*
 Figure 1: *Concept happiness. Helēna, 3 years*

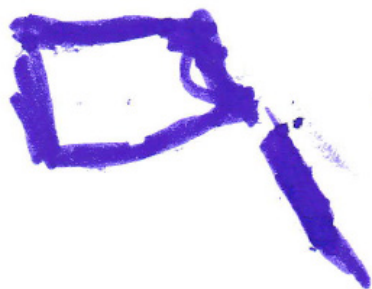

2. attēls. *Jēdziens krīze. Helēna, 3 gadi*
 Figure 2: *Concept crisis. Helēna, 3 years*

3. attēls. *Jēdziens nelaime. Miķelis, 3 gadi*
Figure 3: *Concept unhappiness. Miķelis, 3 years*

4. attēls. *Jēdziens jauns. Miķelis, 3 gadi*
Figure 4: *Concept young. Miķelis, 3 years*

5. attēls. *Jēdziens vecs. Miķelis, 3 gadi*
Figure 5: *Concept old. Miķelis, 3 years*

6. attēls. **Renāts, 7 gadi**
Figure 6: **Renāts, 7 years**

7. attēls. **Raivo, 7 gadi**
Figure 7: **Raivo, 7 years**

VIA LATGALICA
Humanitāro zinātņu žurnāls
VIII 2016
Iespiests SIA „Latgales druka”

Redakcijas adrese/ Editorial address
Reģionālistikas zinātniskais institūts
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV-4600, Latvia
regi@ru.lv

VIA LATGALICA
Magazine of the Humanities
VIII, 2016
Printed by “Latgales druka” Ltd.

Editorial office
Research Institute for Regional Studies
Atbrīvošanas aleja 115
Rezekne, LV-4600, Latvia
regi@ru.lv

[WWW.RTA.LV](http://www.rta.lv)

